

HOW SUMMER ET

Védett növényünk a téltemető (Eranthis hiemalis) virágzik az aszófői völgyben
(Béres Ferencné felvétele)

15983/1763

A HONISMERET 1981. ÉVI IX. ÉVFOLYAMÁNAK TARTALOMJEGYZÉKE

A III. Országos Honismereti Konferencia állásfoglalása 3/3

Harmatta János: Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők köszöntése 3/6

Juhász Róbert: Műemlékvédelem és hazafiság 5/3

Lakó György: A szülőföld és az anyanyelv jelentősége az ember életében 1/3

Memoáirodalom és nemzettudat – Beszélgetés Nagy Péter akadémikussal (*Deregán Gábor*) 6/3

Morvay Péter: Kilenc országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőtálatkozó eredményei és tanulságai 5/6

Szekely György dr.: Hozzászólás a Hazafias Népfőnt VII. kongresszusának beszámolójához 4/3

Vas Károly: Helytörténeti anyag az általános iskolai történelemtanításban 4/5

Cs. Tábori Hajnalka: Múzeumi-Honismereti Tábor Debrecenben 6/57

Debreceni Lászlóné: Szocialistabrigád-vetélkedő a türkevei Vörös Csillag Termelőszövetkezetben 3/14

Eperjessy Ernő: A II. nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia 3/9

Forró Ferenc: A vállalati munka szerves része az üzemtörténet 4/46

Hajdu Jánosné: Honismereti Fórum Egerben 4/48

Halász Péter: A honismereti táborvezetők országos tanácskozása 6/53

Halász Péter: Megalakult a Népművészeti Baráti Kör 5/55

Horváth Ferenc: Józsik Lajos ravatalánál 2/9

Jávor Ágnes: Honismereti tábor '81. Vásárosnamény 6/57

Karacs Zsigmond: Földesi Helytörténeti Napok 5/55

Kálmán Attila dr.: Táncházak találkozója Kolozsvárott 4/49

Kováts Dániel dr.: A tizedik országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőtálatkozó után 5/51

Kóka Rozália: Domokos Pál Péter 80 esztendő 3/88

Kósy Zoltán: Búcsú Schneider Miklóstól 6/59

Kőszegfalvi Ferenc: Németh László emlékházat avattak Hódmezővásárhelyen 5/53

Molnár Balázs dr.: Dorogi Márton, 1911-1980. 5/56

Morvay Péter: Honismereti bizottsági ülés Kecskeméten 1/8

Nemcsik Pál dr.: Honismereti mozgalom Ózdon és az ózdi járásban 3/12

P. Madar Ilona: A tiszakürti alkotótábor és a kunszentmártoni tanácskozás 6/211

Rácz Sándor: A makói József Attila-emlékfa sorsa 2/8

Rosner Gyula: (Lásd: Bíró Mártonné)

Szamosújvári Sándor dr.: A debreceni üzemi-honismereti vetélkedő mérlege 4/48

KRÓNIKA

Ács Zoltán: Helytörténeti tudományos ülésszak – Kisvárdra, 1980 3/8

Barna Gábor: Néprajzi gyűjtőúton Kelet-Szlovákiában 3/15

Beck Zoltán: A Darvas József Irodalmi Emlékház Orosházán 2/3

Bedécs Gyula: Honismerti diáktábor a Szigetközben és a Csallóközben 1/9

Berezky Gyuláné: Magyar sírfeliratok az isztanbuli temetőben 6/55

Bíró Mártonné-Dr. Rosner Gyula: Úttörő honismeret Tolna megyében 6/55

Borbíró Lajos: Bonyhay Benjámín emlékezete 2/4

Csáky Károly: Történelmi-honismereti munka a CSEMADOK keretében 1/12

Csonkaréti Károly dr.: Hajózástörténeti kiállítás a TIT budapesti természettudományi stúdiójában 4/51

Szamosújvári Sándor dr.: Egy hajduszovátai népi építészeti emlék megújulása 1/15
 Találkozás budapesti és nógrádi olvasóinkkal 4/52
Torma Katalin: Az I. Rákos menti faragótábor 6/59
Tungli Gyula dr.: A pápai diákok tisztelgése Petőfi tanára előtt 5/55
Túri Róbert dr.: „Hogy Komárom megye ne legyen fehér folt a néprajzi térképeken” – Beszélgetés dr. Kőrmendi Gézával 2/5
Vargáné Major Judit: Gyökereink-forrásaink, Hírek 2/12, 3/23, 4/53, 5/58 6/60
Vöde Imre: Délszláv múzeum nyílt Tökölön 2/11
Vörösmarty Géza: Megalakult a CSEMADOK Liszt Ferenc klubja 3/17
Zika Klára: Csapody Vera, a magyar föld növényei-nek művésze 3/21

ÉVFORDULÓINK

Balla György dr.: A Rákóczi-hamvak hazahozatala Törökországból 5/12
Beke György: Fialla Lajos jó emlékezete 4/23
Csáky Károly: Bartók Béla és a „honti igricek” 23/26
Fehérvári Béla: Herdboy of Hungary 6/11
Geday Gusztáv dr.: Lippai János, a magyar nyelvű kertészeti szakirodalom megteremtője 6/8
Gunda Béla: Kiss Lajosra emlékezünk 5/19
Hegedüs Sándor: Mező Imre 5/20
Horváth Ferenc: Balogh Edgár 75 éves 6/18
Kálmán Attila dr.: Fekete Lajos turkológus 6/17
Mészáros László dr.: „Mindezeket írják böjt más há-
 vában” Skarica Máté 400 éves históriás verse 4/11
Nyitrai László: Ferenczy Istvánra emlékezünk 4/18
Sándor László: Bartók Béla nyomában a tiszaháton
 és a Kárpátokban 3/30
Szilágyi Ferenc: Medgyessy Ferenc és a debreceni
 Panteon terve 4/9
Volly István: Paulini Béla 6/14
Vörösmarty Géza: Bartók Béla Pozsonyban 4/15
Vörösmarty Géza: Beszélgetés Stróbl Alajos fiával,
 a művész születésének 125. évfordulója alkalmából
 5/15
Vörösmarty Géza: Finta Sándor Nyitra 6/33

VÁLTOZÓ HAZÁNK

Kovács András: Visontai Hírkronika 5/46

SZAKKÖRÖK – BARÁTI KÖRÖK

Nagy Imre: A Győr-Sopron megyei Vág honismereti szakköréről 3/32
Zsoldos István: A kisújszállási honismereti szakkör 2/15

DALOLÓ TÁJAK – DALOLÓ NÉP

Jókai Mária: Ulicskázás a zoboralji Bédén 3/34
Kiss Tamás: Egy XVI. századi országjáró énekes diák: Moldvai Mihály 2/34

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

Ágoston László (Lásd: Radványi Dezső)
Beke György: Szolnok-Dohoka megye helytörténe-
 sze 3/41
Demeter Zsófia: Fejér megye 1848–1849-ben 5/34
Füzes Miklós dr.: Baranya megye népességének és
 nemzetiségi megoszlásának változása 1945-ben
 4/26
Gajdos Gusztáv: Az útépítés néhány hazai ipartör-
 téneti emléke 6/26
Geönczy József dr.: Thököly kurucainak hűség-
 küje 5/32
Herczeg Mihály: Az osztrák katonaság kártétele
 Hódmezővásárhelyen 3/39
Hetényi István dr.: Dunaiújváros első lakói 6/31
Hídvégi Lajos: A Szőkealmi Gazdaképző Intézet
 1/22
Ikvai Nándor dr.: Etnikai és interetnikai vizsgálatok
 tanulmányai az Ipoly két partján 6/29
Jakus Lajos: A kurucok kudarca Győrnel, 1707-
 ben 6/22
Karacs Zsigmond: „Édes hazánktól távol, idegen
 földön kell harcolnunk” – Földesi katonák levelei a
 II. világháborúból 3/43
Katona Imre: Emlékezés Török Károly vásárhelyi
 folkloristára 2/26
Kolta László: Perczel Mór eszméinek időszerűsége
 4/29
Komáromy Sándor dr.: A sárospataki kéziratok
 diákirodalom néprajzi értékeiről 3/37
Kósa László: Gyermekcsere és nyelvtanulás 1/18
Kovács András (Lásd: Radványi Dezső)
Kristó Nagy István: A regőcskerékset 3/47
Krisztián Béla: Papának György-Juraj Papának, a
 szlovák történelem első összefoglalója 2/23
Lengyel Alfréd dr.: Nehézségek a győri céhek meg-
 szüntetése körül 2/24
Molnár Imre: Egykorú leírás a költő Zrínyi Miklós
 haláláról 3/36
N. Ipoly Márta: Ipartörténeti értékek az első kato-
 nai felvétel térképén 2/19
Pásztor Emil dr.: Görgey és Kossuth Egerben 6/24
Petersáck Tivadar dr.: Honismeret a képes levelező-
 lapokon 2/27
Pozder Miklós: A szervezett természetjárás kezdetei
 a Mátrában 1/31
Pozder Miklós: Kempelen emlékek Jászberényben
 4/33
Radványi Dezső–Kovács András–Ágoston László:
 Menekült franciák Magyarországon 1943–1945-
 ben 5/34
Sasvári László dr.: Egy tolcsvai görög kereskedő fel-
 jegyzései 1/25
Szele Lajos dr.: Maderspach Károlyné megszegyeni-
 tése 4/32
Szathmáry Lajos: Népi és néprajzi mozgalom a
 hódmezővásárhelyi diákság körében a harmincas
 években 1/27
Trugly Sándor: Séta a komáromi református teme-
 tőben 5/39
V. Molnár László: A tolnai protestáns iskola a XVI.
 század második felében 5/28
Zolnai László: Esztergom beszélő kövei 5/24

TERMÉS

- Bartók Albert dr.*: A Rákoskeresztúr és Rákoscscaba közti „igaz” határ megállapítása a XVIII. század ban 1/36
- Biró Ferencné*: A vetleli zsellérek selyemgubó-termelése 2/38
- Dékány Tibor*: A gerényi templom 1/40
- Dékány Tibor*: Kérdőjel a Perkő tetején 6/37
- Dobay Sándor dr.*: Eperjesi műemlékek 1/44
- D. Varga László*: A pásztorművészet életetője 6/42
- Gelencsér József*: A kudari 6/47
- Herman János-dr. Kecskeméthy Zoltán*: Adalékok Tolna és Baranya megye 1918–1919-es forradalmi és ellenforradalmi eseményeihez 2/41
- Kálmán Gyula ifj.*: Mezőkomárom művelődéstörténeti emlékei 4/38
- Kecskeméthy Zoltán dr.*: (Lásd: Herman János)
- Kovács Zoltán*: Almanemesítés Máramarosban 2/45
- Szöllősi Kálmán*: Adalék Nagykeréki legrégebbi harangjának históriájához 4/37
- Szűcs Judit*: Az étkezés rendje Szentesen a XX. század első felében 6/44
- Tomory László*: Az ócsai öreghegyi pincesor felmérése 1/46
- Tóth Imre*: Gyermekkorom köszönésformái Bernecebarátiban 4/40

A HONISMERETI KUTATÁS FORRÁSAI

Gordon Lászlóné dr.: Hatmillió fotó 6/51

SZABAD FÓRUM

- Krisztoff Andrásné*: Névadók és névviselők 4/57
- Morvay Péter*: Magosan röpjöljön – a páva! 4/55
- Rusvay Lajos*: Még egyszer a magyarországi lengyel menekültekről 3/50
- Szakács László*: Hatszáz éves a zalaegerszegi Aranyokúti forrás első említése 6/50
- Zóka László*: Honismereti postaláda 1/49

KÖNYVESPOLC

- Ambrus Béla: A Magyarországi Tanácsköztársaság pénzürendszere (*Barbalics Imre János*) 1/58
- Acs Zoltán*: Néprajzi kutatások Nyírlugoson. I. Népi építkezés 5/63
- Ágoston László*: Élni emberül 3/53
- Balogh Edgár: Vargyasi változások (*Sándor László*) 1/59
- Baranyai művelődés 3/61
- Barbalics Imre János*: Ambrus Béla: A Magyarországi Tanácsköztársaság pénzürendszere 1/58
- Bariska István dr.*: Takáts Géza: Mozaikok a lakástextil vállalat bútorszövet gyárának életéből 3/55
- Barna Gábor*: Lajos Árpád: Nemesek és partiak Szuhafőn 2/59

- Barna Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén (*Fehér Zoltán*) 1/62
- Bárth János*: Imreh István: Erdélyi hétköznapok 3/51
- Bedécs Gyula*: Győr-Sopron megyei honismereti kiadványok 2/48
- Beke György*: Történelmi és nemzeti önismeret 2/48
- Berza László*: Budapest története I–V. 5/60
- Bezeredy Győző. Képek Pécs történetéből (*Krisztián Béla*) 4/62
- Békés megye helytörténeti irodalma 1945–1978 (*Szilágyi Miklós*) 1/55
- Béres András dr.*: Végh Antal: Száz szatmári parasztétel 3/60
- Böröndi Lajos*: Győr-Sopron megyei honismereti kiadványok 2/48
- Budapest története I–V. k. (*Berza László*) 5/60
- Büky Béla dr.* – *dr. Végh József*: Pastinszky Miklós–Tapolcainé. Sáray Szabó Éva: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye 2/61
- Csáky Károly*: Vétessék ki szóló szívem 3/56
- Csoma Zsigmond dr.*: Fülöp György: Kiskanizsai ragadványnevek 3/57
- Csorba Csaba*: Ezerszínű Magyarország 1/52
- Domokos Pál Péter*: Venczel József: Az önismeret útján 1/58
- Emlékek a szabadságharcról (*Szilágyi Ferenc*) 1/57
- Emlékező falu (*Szegő Lajos*) 4/60
- Ezerszínű Magyarország (*Csorba Csaba*) 1/52
- Élni emberül (*Ágoston László*) 3/53
- A falu szociográfiájáról – háromféleképpen (*Szabó Zsolt*) 2/58
- Fazekas Csongor*: Kolozsvár. Fotóalbum. 1860 6/64
- Fehér Zoltán*: Barna Gábor: Néphit és népszokások Hortobágy vidékén 1/62
- Fülöp György: A kiskanizsai ragadványnevek (*Dr. Csoma Zsigmond*) 3/57
- Gáspár János: Kerekecske, dombocská (*Kovács Ágnes*) 3/59
- Gunda Béla*: Timaffy László-Szigetköz 1/60
- Győr-Sopron megyei honismereti kiadványok (*Böröndi Lajos, Tuba László, Bedécs Gyula, U. Kerékgyártó Adrien*) 2/48
- Hajdu Géza: Vásárhelyi egyesületek és könyvtárak 1928–1944 (*Tuba László*) 3/55
- Hajdú Mihály: Az 1646–47. évi Bandinus-féle összeírás névstatistikái (*Kőhegyi Mihály*) 4/61
- Halász Péter*: Regionális oktatási-honismereti atlaszok a Szovjetunióban 4/62
- Hársfalvi Péter*: Virágh Ferenc: Agrár- és agrárszocialista mozgalmak Békés megyében a dualizmus korában 2/55
- Hegyi András dr.*: Szántó Imre: Hévíz története I–II. 5/62
- Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között (*Kovács József László*) 5/63
- Imreh István: Erdélyi hétköznapok (*Bárth János*) 3/51
- Kecskés Sándor–Mikó Kovács Miklós: Újhelyi Imre (*Tuba László*) 4/60

Kertész Gyula: Magyar Nemzet repertórium 6/62
 Kodály Zoltán nyomában (*Molnár László*) 2/60
 Kolozsvár. Fotóalbum. 1860 (*Fazekas Csongor*) 6/64
Kovács Ágnes: Gáspár János: Kerekecske, dombocska 3/59
Kovács Ágnes: Kuoliaaksi tansított tyttő – A halálra táncoltatott lány 1/63
Kovács József László: Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között 5/63
Kőhegyi Mihály: Hajdú Mihály: Az 1646–47. évi Bandinus-féle összeírás statisztikái 4/61
Kőhegyi Mihály: Paul Schwalm: Wörterbuch des Dialekts der Deutschen in Vaskut – A vaskuti németek tájszólásának szótára 3/58
Krisztián Béla: Bezerédy Győző: Képek Pécs történetéből 4/62
 Kuoliaaksi tansított tyttő – A halálra táncoltatott lány (*Kovács Ágnes*) 1/63
 Lajos Árpád: Nemesek és partiak Szuhaftón (*Barna Gábor*) 2/59
Leblancné Kelemen Mária: Mórincz Zsigmond közöttünk 4/59
 Magyar Nemzet repertórium (*Kertész Gyula*) 6/62
Marosi Endre: Zachar József: Bercsényi László, a Rákóczi-szabadságharc kapitánya, Franciaország marsallja 3/52
Molnár László: Kodály Zoltán nyomában 2/60
 Mórincz Zsigmond közöttünk (*Leblancné Kelemen Mária*) 4/59
 Munkahelyi művelődés (*Dr. Timaffy László*) 3/61
 Néprajzi kutatások Nyírlugoson I. Népi építkezés (*Ács Zoltán*) 5/63
 Nyíregyházi szlovák (tírpák) nyelvjárási és néprajzi emlékek (*Rikker Judit*) 3/68
 Pastinszky Miklós–Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye (*Dr. Büky Béla–Dr. Végh József*) 2/61
 Regionális oktatási-honismereti atlaszok a Szovjetunióban (*Halász Péter*) 4/62
Rikker Judit: Nyíregyházi szlovák (tírpák) nyelvjárási és néprajzi emlékek 3/68
Sándor László: Balogh Edgár: Vargyasi változások 1/69
 Schwalm, Paul: Wörterbuch des Dialekts der Deutschen in Vaskut – A vaskuti németek tájszólásának szótára (*Kőhegyi Mihály*) 3/58
Somlyai János: TANUSÁGTEVŐK 3/a 2/57
Szabó Zsolt: A falu szociográfiájáról – háromféleképpen 2/58
Szabó Zsolt: Varga Katalin pere 3/53
Szamosujvári Sándor dr.: Sz. Kürti Katalin: Medgyessy Ferenc és Debrecen 6/63
 Szántó Imre: Hévíz története I–II. (*Dr. Hegyi András*) 5/62
Szegő Lajos: Emlékező falu 4/60
 Szép magyar képeskönyvek (*Zóka László*) 4/58
Szilágyi Ferenc: Emlékek a szabadságharcról 1/57
Szilágyi Miklós: Békés megye helyismereti irodalma 1945–1978 1/55
 Sz. Kürti Katalin: Medgyessy Ferenc és Debrecen (*Dr. Szamosujvári Sándor*) 6/63

Takáts Géza: Mozaikok a lakástextil vállalat bútor-szövet gyárának életéből (*Dr. Bariska István*) 3/55
TANUSÁGTEVŐK, 3/a (*Somlyai János*) 2/57
Timaffy László: Munkahelyi művelődés 3/61
Timaffy László: Szigetköz (*Gunda Béla*) 1/60
 Történelmi és nemzeti önismeret (*Beke György*) 2/53
Tuba László: Győr-Sopron megyei honismereti kiadványok 2/48
Tuba László: Hajdu Géza: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1928–1944 3/55
Tuba László: Kecskés Sándor–Mikó Kovács Miklós: Újhelyi Imre 4/60
U. Kerékyártó Adrién: Győr-Sopron megyei honismereti kiadványok 2/48
 Varga Katalin pere (*Szabó Zsolt*) 3/53
 Venczel József: Az önismeret útján (*Domokos Pál Péter*) 1/58
 Végh Antal: Száz szatmárj parasztétel (*Dr. Béres András*) 3/60
Végh József dr.: (Lásd: Dr. Büky Béla)
 Vétessék ki szóló szívmem (*Csáky Károly*) 3/56
 Virágh Ferenc: Agrár- és agrárszocialista mozgalmak Békés megyében a dualizmus korában (*Hársfalvi Péter*) 2/55
Vörösmarty Géza: Dr. Zákonyi Ferenc: Balatonmáriafürdő és környéke 5/64
 Zachar József: Bercsényi László, a Rákóczi-szabadságharc kapitánya, Franciaország marsallja (*Marosi Endre*) 3/52
 Zákonyi Ferenc: Balatonmáriafürdő és környéke (*Vörösmarty Géza*) 5/64
Zóka László: Szép magyar képeskönyvek 4/58

PÁLYÁZAT

Fejős Zoltán: Az 1980. évi Jubileumi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke 3/62
 Felhívás a Tájak–Korok–Múzeumok mozgalomban való részvételre 4/64
 Fővárosi brigádtörténeti pályázat 3/melléklet
 A XXIX. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Pályázat felhívása 2/62
Illés Lászlóné dr.: A múzeumi honismereti pályázati rendszer ötéves eredménye 5/melléklet
 Komlói várostörténeti pályázat 3/melléklet
 A múzeumok új- és legújabb kori történeti országos pályázatának felhívása 4/63
 Pest megyei helytörténeti, krónikaírói pályázat 3/melléklet
 A Vay Ádám Múzeum pályázati felhívása 2/64

GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓK

Fejős Zoltán: Az Amerikába irányuló kivándorlás néprajzi vizsgálata 6/melléklet
Molnár Mária: A gazdacselédek 4/melléklet
Molnár Mária dr.: Útmutató családtörténeti vizsgálathoz 2/melléklet
Szenti Tibor: A falusi és tanyai lakosság által végzett takarítás, fertőtlenítés, karbantartás és hulladékkezelés 1/melléklet

1980 / V - le (Hozzájárul!))

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR 1981

JANUÁR

7. 1906. Budapesten megalakult a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége.
 19. 1901. Megalakult a Magyar Labdarúgók Szövetsége (MLSZ).
 21. 1931. A budapesti munkanélküliek tüntetése.
 30. 1931. A csongrádi munkanélküliek tüntetése.

FEBRUÁR

1931. A KMP kezdeményezésére létrejött az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék.
 6-8. 1931. Háromnapos sztrájk a Ganz Vagongyárban a bedó ellen.
 8. 1931. Rendkívüli szakszervezeti kongresszus a munkanélkülség kérdéséről.

MÁRCIUS

- Megjelent **József Attila** Döntsd a tőket, ne siránkozz c. kötetét, melyet két évvel később elkoboztak.
 3. 1881. **Frankel Leó**t perbe fogták izgatás címén. (Jún. 8-án letartóztatták.)
 9. 1861. A Nemzeti Színházban bemutatták **Erkel Ferenc** operáját, a **Katona József** drámája nyomán készült Bánk bán.
 17. 1906. **Achim L. András** létrehozta a Magyarországi Független Szocialista Paraszt Szövetséget, amely többek között általános választójogot, szociálpolitikai reformokat követelt.
 23. 1941. A Szovjetuniótól innepélyes keretek között visszakaptuk az 1848-as zászlókat.
 24. 1961. Megnyílt a Madách Színház.

APRILIS

1956. Megkezdte működését az Állami Gorkij Könyvtár.
 3. 1856. A* osztrák kormányzat által korábban várfogságra ítélt 63 hazafi amnesztiát kapott. Engedélyezték **Kölcsey Ferenc** síremlékének felavatását is.
 9. 1931. A pesterzsébeti Jutagár munkásainak sztrájkja.
 21. 1931. A Wenckheim-palotában megkezdte működését a Fővárosi Könyvtár.
 29. 1931. A Hunnia Filmgyárban hangos filmek gyártását kezdték meg.

MÁJUS

1. 1881. Budapesten felállították az első nyilvános telefonállomást. **Puskás Ferenc** 50 előfizetővel megnyitotta telefonhálózatát.
 3. 1781. A Rókus-kórház alapkövetételének napja.
 18. 1841. **Bugát Pál** megalapította a K. M. Természettudományi Társulatot.
 27-jún.
 3. 1931. A Gyűjtőfogház kommunista foglyainak éhségstrájkja.

X = született, + = meghalt.

JÚNIUS

1931. A KMP Szocialista Munkásblocs néven megkísérel résztvenni az országgyűlési választásokon.
 1931. Megjelent a KMP legális folyóirata, a Társadalmi Szemle, melyet **Madzsar József** szerkesztett.
 19. 1906. Budapest polgármesterévé **Bárczy Istvánt** nevezték ki, aki e tisztséget 1918. április 10-ig töltötte be.

JÚLIUS

3. 1831. Megnyitották a balatonfüredi színházat.
 9. 1831. Megjelent **Széchenyi István** Világ c. műve.
 15-1931. **Endresz György** és **Magyar Sándor** átrepülték az Atlanti-óceánt.
 16.

SZEPTEMBER

1. 1881. **Póra Ferenc** igazgatásával megnyílt a budavári domonkos kolostor helyén épült első polgári leányiskola, melynek utóda a Szilágyi Erzsébet Gimnázium lett.
 13. 1931. **Matuska Szilveszter** felrobbantotta a biatorbágyi hidat.
 14. 1861. A Lánchíd budai hídfőjénél álló épületben megnyitották a Budai Népszínházat (megszűnt 1870-ben).
 25. 1961. Megnyílt az MTA Zenetudományi Intézetének Bartók Archivuma.

OKTOBER

25. 1781. **H. József** kiadta „tűrelmi rendeletet”, amely a nemkatolikus vallások szabad gyakorlását tette lehetővé.

NOVEMBER

1931. Megjelent a Pártmunka, a KMP illegális folyóirata.
 1. 1911. Elkészült a Százados úti művésztelep.
 1956. Megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt.
 4. 1956. **Kádár János** elnöklétével Szolnokon megalakult a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány.
 3. 1906. Megjelent a Szocializmus, az MSZDP elméleti folyóirata, amelyet **Kunfi Zsigmond** és **Garami Ernő** szerkesztett.
 11. 1606. **Bocskai István** közvetítésével a bécsi udvar és a török porta megkötötte a 15 éves háborúnak véget vető ún. szivatoroki békét.
 23. 1931. **Dohányi Ernő** vezényletével bemutatták A fából faragott királyfit, **Bartók Béla** táncjátékából készült szívet.

DECEMBER

6. 1906. Megnyitották a Szépművészeti Múzeumot.
 6-7. 1931. Az MSZDP XXVIII. kongresszusa.
 8. 1911. Megnyílt a Népopera (az Erkel Színház).
 31. 1931. A rendőrség letartóztatja a Munkás-kórus, a KMP vezetése alatt álló kultúrszervezet tagjait.

JANUÁR

- + 1556. **Tinódi Lantos Sebestyén** (Sárvár), a magyar epikus költészet jelentős alakja, a 16. sz. legkiválóbb énekmondója (X Tinód, 1505–1510 között).
1. X 1891. **Singer Vera** (Bakonyréde), a munkásmozgalom harcosa (+ Bp. 1957. jún. 2.)
- X 1901. **Gidófalvy Lajos** (Bögöz) őrnagy, az ellenállási mozgalom résztvevője (+ Bp. 1945 jan.)
- X 1911. **Mód Irén** (Erzsébetfalva), a munkásmozgalom résztvevője (+ ? 1949 szept.)
2. X 1891. **Kolacsokovszky Lajos** (Jászárokszállás), turisztairó, helytörténetíró, a munkásmozgalom harcosa (+ Eger, 1954. jan. 2.)
3. X 1881. **Király Elekné Jenei Júlia** (Tura), mintafőnőszony, a népművészet mestere (+ uo. 1957. márc. 27.)
- + 1906. **Széchy Károly** (Bp.) irodalomtörténész, egyetemi tanár (X Cegléd, 1848. febr. 13.)
4. X 1831. **Osváth Béla** (Kismarja), helytörténeti író (+ ?)
- + 1956. **Rudnay Gyula** (Bp.), festőművész (X Pécs, 1878. jan. 9.)
5. X 1881. **Gulyás Pál** (Bp.), irodalomtörténész, bibliográfus (+ Bp. 1963. máj. 30.)
- X 1901. **Fenyves Pál** (Ujpest), kertész, a nagyüzemi téli-almatermesztés egyik megalapítója (+ Bp. 1961. szept. 19.)
- X 1921. **Kondor György** (Bp.), festő, a munkásmozgalom harcosa (+ Dachau, 1945. jan. 10.)
6. X 1891. **Bacsó Béla** (Kassa), újságíró, író, a fehérterror áldozata (+ Dunakeszi, 1920. febr. 17.)
7. X 1881. **Gyagyovszky Emil** (Bp.), költő, újságíró, műfordító (+ Bp. 1961. máj. 16.)
- X 1881. **Szentiványi Gyula** (Bp.), művészeti író, képre Restaurátor (+ Bp. 1956. máj. 17.)
- X 1891. **Szigethy István** (Erzsébetváros), festő, grafikus (+ Nagymaros, 1966. szept. 21.)
- + 1956. **Nyisztor György** (Bp.), földmunkás, politikus (X Szatmárnémeti, 1869. dec. 22.)
- + 1961. **Róth Gyula** (Sopron), erdészeti kutató, egyetemi tanár (X uo. 1873. szept. 26.)
8. X 1881. **Tarcsai Lajos** (Paks), szociáldemokrata tanító és újságíró (+ USA)
- X 1901. **Miltényi László** (Bp.), botanikus (+ Bp. 1936. febr. 19.)
- + 1906. **Czárán Gyula** (Menyháza), turisztikai szakember (X Seprös, 1847.)
9. X 1856. **Binder Jenő** (Sümeg), irodalomtörténész, néprajzi író (+ Bp. 1933. okt. 11.)
10. X 1856. **Andorffy Krug Péter** (Eger), színész, rendező, színházigazgató (+ Balatonfüred, 1919. máj. 31.)
- X 1881. **Medgyessy Ferenc** (Debrecen), szobrász (+ Bp. 1958. júl. 20.)
11. + 1806. **Lumnitzer István** (Pozsony), orvos, flórakutató (X Besztercebánya, 1747.)
12. X 1831. **Sporzon Pál** (Galgóc), mezőgazdasági szakíró, (+ Magyaróvár, 1917. márc. 25.)
- + 1961. **Hatvany Lajos** (Bp.), irodalomtörténész, kritikus, író (X Bp. 1880. okt. 28.)
13. X 1891. **Baghy Gyula** (Szeged), magyar eszperantó költő és író (+ Bp. 1967. márc. 18.)
- + 1931. **Kandó Kálmán** (Bp.), gépészmérnök, a vasútvillamosítás úttörője (X Pest, 1869. júl. 10.)
14. + 1901. **Jámbor Vilmos** (Recsk), kertész, kerttervező (X ? 1825.)
- + 1961. **Fodor János** (Kecskemét), nyomdász, író (X Betlen, 1909. júl. 24.)
15. X 1856. **Rakodczay Pál** (Pest), színész, színházigazgató, természettudományi író (+ Szentendre, 1921. jun. 6.)
- + 1881. **Korponay János** (Kassa), honvédtiszt, hadtudományi író (X Him, 1819. máj. 16.)
- X 1906. **Kesselyák Adorján** (Ungvár), zoológus, főiskolai tanár (+ Szeged, 1951. nov. 25.)
- X 1906. **Kóka Rezső** (Bp.), zeneszerző, zenetudós (+ Bp. 1962. márc. 6.)
- + 1941. **Horváth Henrik** (Bp.), művészettörténész (X Szászhermány, 1883. ápr. 3.)
- + 1906. **György Aladár** (Bp.), író, újságíró, kultúrpolitikus, a marxizmus egyik első ismertetője (X Huszt, 1844. ápr. 11.)
- + 1931. **Újvári Péter** (Bp.), író, újságíró (Tolcsva, 1869. ápr. 24.)
- + 1961. **Háy Károly László** (Bp.), festő, grafikus, díszlettervező, művészeti író, a munkásmozgalom harcosa (X Abony, 1907. ápr. 27.)
17. X 1831. **Császár Ernő** (Bp.), irodalomtörténész (+ Bp. 1932. jan. 15.)
- + 1961. **Pohl Ferenc** (Debrecen), városi fő-kertész (X Felsőgalla, 1883. júl. 11.)
18. + 1911. **Ambrózy Béla** (Temesvár), a magyar méhészet egyik megalapítója (X Temesgyarmat, 1838.)
19. X 1856. **Hummer Nándor** (Felsőösterházy), történész, pedagógus (+ Bp. 1919. ápr. 21.)
- X 1901. **Valasek József** (Egerszalók), a kommunista mozgalom harcosa, mártírja, kőbányamunkás (+ Abonyespuszta, 1944. dec. 28.)
20. + 1881. **Faller Gusztáv** (Jászó), bányamérnök (X Gölnicebánya, 1866. márc. 2.)
21. X 1881. **Schmidt Ferenc** (Zalaegerszeg), belgyógyász, balneológus (+ USA, 1958. júl. 29.)
22. X 1891. **Gaál László** (Karcag), klasszika-filológus, egyetemi tanár (+ uo. 1964. jún. 13.)
- + 1891. **Ybl Miklós** (Bp.), építész (X Székesfehérvár, 1814. ápr. 6.)
- + 1931. **Bathányi László** (Bécs), orvos (X Dunakiliti, 1870. okt. 28.)
- + 1956. **Szentannai Sámuel** (Karcag), gazdasági tanár, a szikjavítás úttörője (X Székelyszentmiklós, 1876. aug. 11.)
23. X 1706. **Bertalanffi Pál** (Csáva), jezsuita tanár, hitész, földrajzi író (+ Komárom, 1763. jan. 11.)
- X 1881. **Bóhm Ferenc** (Pécs), bányamérnök, a hazai kőolaj- és földgáz-kutatás egyik legkiválóbb képviselője (+ Bp. 1940. júl. 1.)
24. + 1931. **Fröhlich Izidor** (Bp.), fizikus (X Pest, 1855. jan. 23.)
25. X 1631. **Pereszélyi Pál** (Pereszély), nyelvészeti író, (+ Besztercebánya, 1689. jan. 6.)
- X 1891. **Mosolygó Antal** (Opály), a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa (+ Moszkva, 1927. márc. 7.)

29. X 1881. **Ady Lajos** (Érindszent), irodalomtörténész, pedagógiai író (+ Bp. 1940. ápr. 18.)
 X 1881. **Pásztor János** (Gyoma), szobrász (+ Bp. 1945. jan. 7.)
 + 1966. **Hevesy Iván** (Bp.), művészettörténész, kritikus (X Kaposvár, 1893. dec. 7.)
30. X 1906. **Dikó Balázs** (Szolnok), a munkásmozgalom harcosa (+uo. 1964. máj. 1.)
 X 1881. **Szedes Ferenc** (Szentes), szociáldemokrata politikus, földmunkás (+ Bp. 1952. jún. 12.)
31. + 1931. **Süvegh Mihály** (Szeged), városi főkertész (X uo. 1859.)

FEBRUÁR

1. X 1881. **Molnár Oszkár** (Selmecbánya), pedagógiai író (+ Bp. 1954. jan. 15.)
 X 1881. **Szántó Béla** (Homokkőmáram), a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, tisztviselő (+ Bp. 1951. jún. 1.)
 + 1961. **Csók István** (Bp.), festő (X Seregres, 1865. febr. 13.)
2. X 1881. **Rösler Károly** (Apanagyfalva), növénytermelési szakember, szakíró (+ Lengyelország, 1914. okt. 24.)
 + 1881. **Fabritius Károly** (Bp.), erdélyi szász történetíró, ev. lelkész (X Segesvár, 1826. okt. 28.)
 X 1911. **Zsombok Vilmos** (Rimaszombat), vasnunkás, a spanyol polgárháború résztvevője (+ Spanyolország, 1938. aug. 7.)
4. X 1831. **Varga Gábor** (Alsórajk), ács, a munkásmozgalom harcosa (+ Németország, 1944. v. 1945.)
 X 1891. **Ehik Gyula** (Kolozsvár), zoológus (+ Bp. 1964. dec. 28.)
5. + 1731. **Rayger Károly** (Pozsony), orvos, természettudós (X uo. 1673.)
 + 1856. **Horhy Mihály** (Pest), mezőgazdász, a mezőgazdaság gépesítésének úttörője (X Bicske, 1780. szept. 24.)
6. X 1911. **Orkényi Strasser István** (Szentes), szobrász (+ Kiskunhalas, 1944. okt. 11.)
7. + 1961. **Novák Károly** (Székesfehérvár), távirász, a munkásmozgalom harcosa (X ? 1890.)
8. X 1856. **Bürger Zsigmond** (Bécs), gordonkaművész (+ Bp. 1908. máj. 14.)
 X 1891. **Varga József** (Bp.), vegyész-mérnök, műegyetemi tanár (+ Bp. 1956. dec. 28.)
 + 1921. **Zigány Zoltán** (Bp.), író, pedagógus, a radikális tanítómozgalom egyik vezető alakja (X Székesfehérvár, 1864. febr. 10.)
 + 1966. **Rideg Sándor** (Bp.), író (X Törtel, 1903. febr. 12.)
9. + 1881. **Németh Béla** (Bp.), újságíró, szerkesztő, (X Ocsa, 1854. febr. 25.)
10. + 1906. **Flatt Károly** (Újpest), botanikus, mezőgazda (X Szekszárd, 1853. jan. 10.)
 + 1941. **Tragor Ignác** (Vác), helytörténeti író (X uo. 1869. jún. 4.)
11. X 1891. **Komját Aladár** (Kassa), kommunista újságíró, költő, a forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa (+ Párizs, 1937. jan. 4.)
12. X 1906. **Löwy Sándor** (Mád), a magyar munkásmozgalom vértanúja, péksegéd (+ Vác, 1929. okt. 27.)
 + 1951. **Bajor Gizi** (Bp.), színművész (X Bp. 1893. máj. 19.)
13. X 1881. **Fodor Kálmán** (Kismarton), mezőgazdasági vegyész (+ Bp. 1931. jún. 4.)

- + 1881. **Révész Imre** (Debrecen), ref. lelkész, egyháztörténész (X Újfehértó, 1826. jan. 14.)
- X 1911. **Szöllösi Endre** (Bp.), szobrászművész (+ Bp. 1967. máj. 27.)
- + 1941. **Csúry Bálint** (Debrecen), nyelvész, egyetemi tanár (X Egri, 1886. febr. 13.)
14. X 1806. **Batthyány Lajos** (Pozsony), az első független magyar miniszterium elnöke (+ Pest, 1849. okt. 6.)
 + 1956. **Propper Sándor** (Bp.), kárpitos-munkás, szociáldemokrata vezető (X Debrecen, 1877. okt. 30.)
15. X 1901. **Cserépes István** (Bp.), festő, grafikus, szobrász, ötvös (+ Bp. 1945. jan. 15.)
17. X 1831. **Szász Károlyné Szász Paulina** (Vizakna), költő (+ Nagykorós, 1853. jún. 17.)
18. + 1956. **Szigethy Vilmos** (Szeged), író, költő, újságíró, főlevéltáros (X Győrök, 1877. márc. 9.)
19. X 1856. **Sebők Samu** (Námesztó), tanár, helytörténész (+ ?)
 X 1891. **Ligeti Ernő** (Kolozsvár), író, költő, újságíró (+ Bp. 1944. nov.)
21. + 1891. **Hofmann Károly** (Bp.), geológus, műegyetemi tanár (X Ruzsákabánya, 1839. nov. 27.)
23. X 1881. **Ráth Kálmán** (Kisújszállás), gépészmérnök (+ Bp. 1965. júl. 1.)
24. + 1811. **Bessenyei György** (Pusztakovács), író, filozófus, a magyar felvilágosodás első szakaszának vezéralakja (X Bercei, 1747.)
25. + 1906. **Prielle Kornélia** (Bp.), színésznő (X Máramarossziget, 1826. jún. 1.)
 + 1931. **Nagy László** (Bp.), pedagógus, tanügyi író (X Kisújszállás, 1857. jún. 27.)
26. X 1881. **Goldziher Károly** (Bp.), matematikus (+ Bp. 1955. nov. 6.)
 X 1891. **Kiss Géza** (Kákics), ref. lelkész, etnográfus, nyelvjárakutató (+ Pécs, 1947. ápr. 28.)
- X 1901. **Mados László** (Beregszász), talajvegyész, műegyetemi tanár (+ Bp. 1945. jan. 2.)
27. X 1831. **Tirts Rezső** (Szepesváralja), kereskedő, részt vett a szabadságharcban, tevékenykedett a turizmusmozgalom fellendítésében (+ Bp. 1914. márc. 14.)
 + 1951. **Tihanyi Miklós József** (Pápa), matematikus, tanár, beneés szerzetes (X uo. 1873. márc. 17.)
28. X 1881. **Nadányi Emil** (Nagyvárad), újságíró (+ Bp. 1933. máj. 28.)
 + 1881. **Szabó Imre** (Szombathely), r. k. püspök, író (X Bekés, 1814. okt. 14.)
 X 1901. **Vadász Endre** (Szeged), festő, grafikus (+ Bp. 1944. jún. 3.)
 + 1956. **Riesz Frigyes** (Bp.), matematikus, egyetemi tanár (X Győr, 1880. jan. 23.)
29. + 1906. **Ziehy Mihály** (Szentpétersvár), festő, grafikus (X Zala, 1827. okt. 14.)

MÁRCIUS

1. X 1831. **Havas Sándor** (Vác), gépgyáros, 1948-ban létrehozta a budai fegyvergyárat (+ Bp. 1904. jan. 13.)
2. + 1931. **Klupáthy Jenő** (Bp.), fizikus, egyetemi tanár (X Kassa, 1861. okt. 21.)
 + 1966. **Pollák Ferencné Stern Szeréna** (Bp.), szociálpolitikus (X Nagyatád, 1894. jún. 15.)
3. X 1881. **László Zoltán** (Bp.), író, újságíró (+ Balatonfüred, 1961. nov. 7.)

- + 1891. **Jendrassik Jenő** (Bp.), fiziológus, egyetemi tanár (X Kapnikbánya, 1824. nov. 18.)
- + 1921. **Wodianer Artúr** (Bp.), könyvkiadó, könyvkereskedő (X Pest, 1860.)
- + 1956. **Turhányi Olivér** (Bp.), filmoperátor, feltaláló. A Magyar Tanácskörtársaság több eseményét örökítette meg mozgófilmen. (X ? 1900.)
4. + 1901. **Csernátó Lajos** (Bp.), újságíró, a szabadságharc idején Kossuth titkára (X Kolozsvár, 1823. aug. 21.)
6. + 1806. **Bárcsay Ábrahám** (Csóra), költő (X Piski, 1742. febr. 2.)
- + 1856. **Bezerédj István** (Hidja), reformpolitikus (X Szerdahely, 1796. nov. 28.)
- X 1881. **Szinyei József** (Bp.), belgyógyász (+ Bp. 1943. márc. 16.)
- + 1941. **Sellyei József** (Bp.), író (X Vágsejlye, 1909. jan. 1.)
7. + 1901. **Schmidt Ferenc** (Bp.), építézmérnök, Bolyai-kutató (X Temesvár, 1827. febr. 14.)
8. X 1891. **Gaál Sándor** (Bp.), író, irodalomtörténész, szociológus (+ Kolozsvár, 1954. aug. 13.)
- X 1906. **Papp Lajos** (Tiszaróff), kőfaragómunkás, kommunista vezető (+ Bp. 1973. márc. 30.)
9. X 1881. **Illyefalvi I. Lajos** (Lajtafalva), statisztikus (+ Bp. 1944. apr. 10.)
- + 1961. **Horváth János** (Bp.), irodalomtörténész, egyetemi tanár (X Margitta, 1878. jún. 24.)
10. + 1891. **Regéczi Nagy Imre** (Bp.), orvos, fiziológus (X Miskolc, 1854. okt. 29.)
- + 1901. **Szentgyörgyi József** (Bp.), orvos, a hazai meteorológiai kutatások utatója (X Erdőszentgyörgy, 1824. febr. 24.)
11. X 1911. **Molnár István** (Munkács), kárpitossegéd, az ellenállási mozgalom harcosa (+ Belgium, 1943. júl. 14.)
12. X 1881. **Lövy Ödön** (Kecskemét), publicista, ügyvéd, a munkásmozgalom résztvevője (+ Bp. 1937. okt. 5.)
- X 1891. **Wanka Ferenc** (Polyság), élelmiszervegyész (+ Bp. 1963. jan. 10.)
- + 1941. **Verő György** (Bp.), zeneszerző, színműíró, rendező, színház-történeti író (X Igal, 1857. márc. 31.)
13. X 1881. **Kiss Lajos** (Hódmezővásárhely), néprajztudós, régész, művészettörténész, történelemtudós (+ Bp. 1965. febr. 2.)
14. X 1891. **Huzella Ödön** (Nagyvárad), költő, újságíró (+ Bp. 1961. máj. 12.)
- + 1901. **Parragh Gedeon** (Kecskemét), természettudós, tanár (X Szigetszentmiklós, 1835. ápr. 29.)
15. X 1831. **Riedl Szende** (Besztercebánya), nyelvész, egyetemi tanár (+ Bp. 1873. okt. 15.)
- X 1881. **Börtsök Samu** (Tápiósele), tájképfestő (+ Bp. 1931. jún. 19.)
16. X 1781. **Berzeviczky Vince** (Daróc), a korai magyar színházat mecénása (+ Kassa, 1834. ápr. 15.)
17. + 1956. **Wodetzky József** (Bp.), csillagász, matematikus, egyetemi tanár (X Versec, 1872. márc. 15.)
18. + 1806. **Schraud Ferenc** (Vasvár), orvos, egyetemi tanár (X Pest, 1761. máj. 14.)
- X 1901. **Tuzson Pál** (Zernest), vegyész-mérnök, kémikus (+ Bp. 1959. máj. 27.)
- + 1966. **Mihailich Győző** (Bp.), mérnök, műegyetemi tanár (X Temesrékás, 1877. okt. 14.)
19. X 1856. **Lóte József** (Maroscsúcs), orvos, kórélettani kutató (+ Bp. 1938. júl. 13.)
- + 1881. **Tarczy Lajos** (Bécs), filozófus, természettudós (X Hetény, 1807. dec. 6.)
- + 1901. **Fodor József** (Bp.), higiénikus, egyetemi tanár (X Lakocsa, 1843. júl. 16.)
22. + 1881. **Duaiszky János** (Nyitra), r. k. kanonok, helytörténeti író (X Szenté, 1808. jan. 6.)
24. X 1656. **Hevenesi Gábor** (Vásárosmiske), jezsuita történetíró, tanár, kartografus (+ Bécs, 1717. márc. 12.)
- X 1881. **Vertes O. József** (Törökzentmiklós), pszichológus, gyógypedagógus (+ Bp. 1933. dec. 3.)
- + 1931. **Divald Kornél** (Bp.), művészettörténész, író (X Eperjes, 1872. máj. 21.)
- + 1961. **Dombay János** (Pécs), ósrégész (X Veszprém, 1900. aug. 10.)
25. X 1881. **Bartók Béla** (Nagyszentmiklós), zeneszerző, zongoraművész, zenetudós (+ New York, 1945. szept. 26.)
- X 1881. **Décsi Imre** (Veszprém), orvos, újságíró (+ ? 1944.)
- + 1956. **Erdő-Harrach Béla** (Bp.), közgazdász és szociálpszichológus (X Kunmadaras, 1882. máj. 5.)
26. X 1881. **Méhes Gyula** (Nagykanizsa), zoológus, paleontológus (+ Bp. ?)
- X 1881. **Murányi Gyula** (Bp.), szobrász, érmész (+ Bp. 1920. febr. 21.)
- + 1881. **Lechner Gyula** (Bp.), mérnök (X Kassa, 1816.)
28. + 1906. **Bíhary Sándor** (Bp.), festő (X Rézbánya, 1856. máj. 19.)
- + 1941. **Verebely Tibor** (Bp.), sebész, egyetemi tanár (X Bp. 1875. jan. 28.)
29. + 1731. **Koháry István** (Csábrág), költő, politikus, császári hadvezér (X uo. 1640. márc. 11.)
- X 1856. **Mauks Kornélia** (Mohora), író (+ Horpács, 1924. márc. 10.)
30. X 1831. **Bartha Mór** (Fehérgyarmat), ref. lelkész, szerkesztő (+ Gacsály, 1912. máj. 16.)
- X 1831. **Toth Kálmán** (Baja), író, költő (+ Bp. 1881. febr. 3.)
- X 1881. **Balogh Endre** (Marosvásárhely), író, novellista (+ Kolozsvár, 1925. márc. 8.)
- + 1956. **Honti Rezső** (Bp.), nyelvész, irodalomtörténész, műfordító (X Bp. 1879. jún. 30.)
31. X 1891. **Asbóth Oszkár** (Pankota), mérnök, a helikopter egyik magyar kísérletezője (+ Bp. 1960. febr. 27.)
- X 1906. **Lukács László** (Szomolnokhuta), költő, műfordító, a munkásmozgalom harcosa (+ Bor, 1944.)
- + 1941. **Thirring Gusztáv** (Bp.), statisztikus, földrajztudós (X Sopron, 1861. dec. 25.)
- + 1951. **Móczár József** (Beregszász), tanár, irodalomtörténész (X Kiskunfélegyháza, 1869. szept. 30.)

APRILIS

1. + 1856. **Papp György** (Kecskemét), kereskedő, görög nyelvész (X Macedónia, 1772.)
- X 1881. **Rubinyi Mózes** (Debrecen), nyelvész, irodalomtörténész (+ Bp. 1965. szept. 26.)
- + 1921. **Süss Nándor** (Bp.), műszerész, a magyar finommechanikai ipar megalapítója (X Marburg, 1848. szept. 25.)

2. × 1781. **Czausig József** (Lőcse), festő (+ uo. 1857. jún. 30.)
 × 1901. **Targos Árpád** (Salgótarján), bányász, a kommunista mozgalom harcosa (+ SZU. ?)
3. × 1781. **Szürbik Miklós** (Makó) ref. lelkész, helytörténeti író (+ uo. 1853. okt. 10.)
 × 1356. **Marcell Henrik** (Marcell), történetíró, egyetemi tanár (+ Bp. 1940. júl. 21.)
 × 1901. **Révész Jenő** (Miskolc), újságíró, szerkesztő (+ Bp. 1961. febr. 25.)
 × 1906. **Szemlér Ferenc** (Székelyudvarhely), költő, (+ Bukarest, 1978.)
4. + 1966. **Orosz Nándor** (Bp.), bronzműves munkás, a magyar és nemzetközi munkásmozgalom harcosa (× Bp. 1986. okt. 25.)
6. × 1891. **Toth Ferenc** (?), famunkás, a munkásmozgalom résztvevője (+ Szolnok, 1944. nov. 3.)
 + 1956. **Vargha Damján György** (Hegyeshalom), irodalomtörténész, egyetemi tanár (× Mosonszentmiklós, 1873. ápr. 6.)
 + 1966. **Vilmon Gyula** (Bp.), orvos, egyetemi tanár (× Alsóhámar, 1997. márc. 31.)
7. × 1756. **Baumgarten János Keresztély** (Németország), orvos, botanikus (+ Segesvár, 1843. dec. 29.)
 × 1831. **Márkus Sándor** (Balassagyarmat), botanikus, tanár (+ Besztercebánya, 1867. febr. 17.)
8. × 1881. **Ohay Károly** (Bp.), mérnök, műegyetemi tanár (+ Bp. 1955. okt. 18.)
 + 1931. **Kmoskó Mihály** (Pusztazámor), orientalista, egyetemi tanár (× Ilava, 1876. aug. 29.)
9. + 1901. **Halász Ignác** (Bp.), nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár (× Tés, 1855. máj. 26.)
10. + 1681. **Ihász Dániel** (Colleone al Baraccione), honvédtiszt, az emigrációban élő Kossuth kísérője (× Dém, 1813.)
 + 1901. **Kresz Géza** (Bp.), orvos, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület megalapítója (× Pest, 1846. aug. 30.)
11. + 1951. **Zsögön Zoltán** (Kézdivásárhely), költő, pedagógus (× Osdola, 1899. szept. 30.)
12. × 1781. **Szentpétery József** (Rimaszombat), a 19. század legjelentősebb magyar ötvösmestere (+ Pest, 1862. jún. 12.)
 × 1756. **Conrad József** (Sopron), orvos, entomológus (+ uo. 1780. jún. 20.)
 + 1961. **Kassai Géza** (Bp.), újságíró, a kommunista mozgalom harcosa, történész (× Batizfalva, 1894. máj. 31.)
13. × 1881. **Papp Viktor** (Szilágysomlyó), zenekritikus, zenei író (+ Bp. 1954. máj. 10.)
 × 1906. **Koréh Endre** (Sepsiszentgyörgy), operaénekes (+ Bécs, 1960. szept. 20.)
 × 1906. **Szirmai István** (Zilah), újságíró, kommunista vezető (+ Bp. 1969. szept. 29.)
14. × 1856. **Börzsönyi Arnold** (Ják), régész (+ Győr, 1920. máj. 4.)
15. + 1859. **Irinyi János** (Nagyléta), mezőgazda (× Zsáka, 1787. jan. 6.)
16. + 1881. **Katona Antal** (Szeged), vízépítő mérnök (× Mezőszentgyörgy, 1812.)
 × 1891. **Egervári Jenő** (Debrecen), matematikus, műegyetemi tanár (+ Bp. 1958. nov. 30.)
 × 1901. **Dinnyés Lajos** (Alsódabas), kisdapárti politikus, miniszterelnök (+ Bp. 1961. máj. 3.)
17. × 1801. **Fogarasi János** (Felsőkémárk), jogász, nyelvtudós, szótáriró (+ Bp. 1878. jan. 10.)
 × 1881. **Halász Gyula** (Bp.), földrajzi író (+ Bp. 1947. nov. 10.)
18. + 1881. **Horváth Ignác** (Bp.), mérnök, műegyetemi tanár (× Pest, 1843. júl. 25.)
 × 1891. **Fonyó Sári** (Dusnok), banktisztviselő, a kommunista nőmozgalom egyik vezetője (+ Bp. 1949. jan. 4.)
 × 1901. **Németh László** (Nagybánya), regényíró, esszéíró (+ Bp. 1975. márc. 3.)
19. × 1906. **Neuschl László** (Sajókazinc), a kommunista mozgalom harcosa, bányász (+ Buchenwald, 1945. ápr. 18.)
20. + 1901. **Belházy N. János** (Bp.), numizmatikus (× Körmeöbánya, 1823. ápr. 19.)
 + 1951. **Zöld Sándor** (Bp.), orvos, belgyógyász, a kommunista mozgalom harcosa (× Nagyvárad, 1913. máj. 19.)
 + 1966. **Barta István** (Bp.), történész (× Szentes, 1919. dec. 28.)
21. × 1856. **Szemere Miklós** (Kisazar), politikus, író (+ Bécs, 1919. aug. 19.)
 + 1891. **Chernel Kálmán** (Kőszeg), történetudós (× uo. 1822. ápr. 6.)
 + 1956. **Révész Margit** (Bp.), orvos, gyermekpszichológus (× Bácsfeketehegy, 1885. aug. 25.)
22. + 1756. **Cseréi Mihály** (Nagyajta), erdélyi történetíró (× Csákrákos, 1668. okt. 21.)
 × 1891. **Bechtler Péter** (Kula), szociáldemokrata politikus (+ Bp. 1964. nov. 29.)
 + 1966. **Gortvai György** (Bp.), higiénikus, orvostörténész (× Vajkóc, 1892. jan. 16.)
23. + 1681. **Martonfalvi György** (Debrecen), tanár, filozófiai író (× Kézdimartonfalva, 1635.)
 × 1881. **Timkó György** (Ungvár), botanikus, etnográfus (+ Bp. 1945. szept. 13.)
 + 1881. **Rupp János** (Bp.), orvos, egyetemi tanár (× Pest, 1808. jan. 10.)
 + 1921. **Farkas Pál** (Bp.), író, szociológus, politikus (× Bp. 1878. nov. 27.)
24. + 1891. **Doleschall Gábor** (Miskolc), orvos, növényfiziológus (× Losonc, 1812. febr. 13.)
25. + 1956. **Czapik Gyula** (Bp.), egri érsek, a HNF Országos Elnökségének tagja (× Szeged, 1887. dec. 3.)
 + 1956. **Gal István** (Bp.), geológus, paleontológus (× Ósagárd, 1877. nov. 10.)
27. + 1901. **Laufenauer Károly** (Bp.), elme- és idegyógyász (× Székesfehérvár, 1848. jún. 23.)
28. + 1966. **Hegy Barnabás** (Bp.), filmoperatőr (× Zboró, 1914. márc. 4.)
30. + 1956. **Lampich Árpád** (Esztergom), gépészmérnök, repülőgépszerkesztő, a magyar repülőmodellezés úttörője (× Bp. 1898. máj. 11.)

MAJUS

1. × 1901. **Szerb Antal** (Bp.), irodalomtörténész, író, esztéta (+ Bal, 1945. jan. 27.)
2. + 1906. **Radvánszky Béla** (Bp.), művelődéstörténész, koronaőr (× Sajókaza, 1849. márc. 1.)

- + 1911. **Karácson Imre** (Konstantinápoly), történész, orientalista, kat. pap, teológus, (X Apácatorna, 1863. febr. 19.)
- X 1881. **Ladányi Armin** (Jászladány), ügyvéd, a szociáldemokrata jogvédelem szervezője és vezetője (+ Bp. 1973. szept. 17.)
4. + 1911. **Öreg János** (Debrecen), tanár, filozófus, pedagógiai és jogi író (X Pátka, 1838. jan. 16.)
- + 1941. **Esztergályos János** (Bp.), vasmunkás, szociáldemokrata politikus (X Dunaföldvár, 1873. dec. 5.)
- X 1906. **Bergman József** (Bp.), kárpitós, kommunista vezető (+ SZU, 1942.)
6. X 1906. **Bródy Lili** (Királyhelme), író, újságíró, költő (+ Bp. 1962. okt. 24.)
- + 1911. **Káiny Nándor** (Csesztve), tanító, helytörténész, a Madách család aevelője (X Léva, 1842. máj. 23.)
- + 1941. **Maróti Géza** (Bp.), szobrász, építész, iparművész (X Barsvörösvár, 1875. márc. 1.)
7. + 1891. **Gondol Dániel** (Alvinc), író, fordító (X ? 1815.)
- + 1931. **Nadler Herbert** (Bp.), zoológus, vadászati szakíró (X Bp. 1883. máj. 13.)
8. X 1901. **Székely Mihály** (Jászberény), énekművész (+ Bp. 1963. márc. 22.)
9. + 1931. **Torday Emil** (London), Afrika-utazó, néprajzi kutató (X Bp. 1875. jún. 22.)
- + 1966. **Gara László** (Párizs), író, műfordító, publicista (X Bp. 1904. júl. 17.)
11. X 1881. **Jóó György** (Gyöngyös), tanító, a munkásmozgalom mártírja (+ Dachau, 1944.)
- X 1881. **Kármán Tódor** (Bp.), gépészmérnök, az aerodinamika világhírű művelője (+ Aachen, 1963. máj. 7.)
- + 1971. **Erdel Ferenc** (Bp.), agrárközgazdász, szociológus, politikus (X Makó, 1910. dec. 24.)
13. X 1881. **Durigó Ilona** (Bp.), hangverseny-énekesnő (+ Bp. 1943. dec. 25.)
- X 1881. **Lám Fr. yves** (Késmárk), irodalomtörténész, költő, műfordító (+ Bp. 1955. dec. 27.)
15. X 1881. **Szeesódy Miklós** (Egyházasszeesó), mérnök, geofizikus (+ Bp. 1962. jan. 1.)
- + 1911. **Achim L. András** (Békéscsaba), parasztpolitikus, képviselő, szerkesztő (X uo. 1871. márc. 15.)
16. X 1806. **Ranolder Nep. János** (Pécs), veszprémi püspök, egyetemi tanár (+ Veszprém, 1875. szept. 12.)
- + 1911. **Dóczy Gedeon** (Debrecen), tanár, a nőnevelés egyik úttörője (X Miskolc, 1832. nov. 17.)
- + 1931. **Bund Károly** (Bp.), erdőmérnök, szakíró (X Besztercebánya, 1869. jún. 4.)
17. + 1831. **Köteles Sámuel** (Nagyenyed), filozófus, főiskolai tanár (X Újtorda, 1770. jan. 30.)
- X 1881. **Jakabffy Elemér** (Lugos), nemzeti-ségi politikus, közíró (+ Szatmárnémeti, 1963. máj. 19.)
18. X 1756. **Fessler Ignác Aurél** (Zurány), történetíró (+ Szentpétervár, 1839. dec. 15.)
19. + 1911. **Böhm Károly** (Kölozsvár), filozófus (X Besztercebánya, 1846. szept. 17.)
- + 1956. **Guszmann József** (Bp.), bőrgyógyász (X Bp. 1875. szept. 16.)
20. X 1901. **Lendvai Andor** (Vác), operaénekes (+ Bp. 1964. máj. 13.)
22. X 1906. **Gádor Béla** (Nyíregyháza), író, újságíró (+ Bp. 1961. jan. 23.)
- + 1906. **Thury József** (Kiskunhalas), turkológus, nyelvész (X Makád, 1961. dec. 25.)
- + 1931. **Vajda Zsigmond** (Bp.), festő (X Bukarest, 1860. máj. 11.)
- + 1956. **Szladits Károly** (Bp.), jogász, egyetemi tanár (X Dunaszerdahely, 1871. dec. 27.)
23. X 1856. **Gereze Péter** (Dés), régész, műtörténész (+ Pestújhely, 1914. nov. 2.)
- + 1856. **Lányi Károly** (Egbel), egyháztörténész (X Bakabánya, 1812. dec. 12.)
- + 1901. **Wohl Janka** (Bp.), költő, író, szerkesztő (X Pest, 1846.)
- X 1911. **Kenyeres Imre** (Bp.), író, irodalomtörténész (+ Bp. 1962. okt. 25.)
24. + 1931. **Ferenczy Gyula** (Debrecen), ref. lelkész, egyetemi tanár (X Aranyosmedgyes, 1861. febr. 5.)
25. + 1956. **Supka Géza** (Bp.), régész, műtörténész, publicista (X Bp. 1883. ápr. 8.)
26. + 1966. **Tamási Aron** (Bp.), író (X Farkaslaka, 1897. szept. 20.)
27. + 1581. **Báthory Kristóf** (Gyulafehérvár), Erdély vajdája (X ? 1530.)
- + 1961. **Kássa Gábor** (Bp.), festő (X Sátoraljaújhely, 1893. nov. 22.)
28. X 1881. **Peterdi Andor** (Soponya), költő, műfordító, újságíró (+ Bp. 1958. márc. 27.)
- X 1881. **Dávid Lajos** (Kölozsvár), matematikus, egyetemi tanár (+ ? 1962. jan. 9.)
- X 1881. **Ságody Otmár** (Bp.), zeneszerző, zeneíró (+ Bp. 1945. febr. 13.)
- + 1901. **Engel József** (Bp.), szobrász (X Sátoraljaújhely, 1815. okt. 26.)
29. X 1806. **Bolla János** (Topolya), botanikus (+ Pozsony, 1881. febr. 7.)
- X 1856. **Szécsi Antal** (Pest), szobrász (+ Bp. 1904. jún. 15.)
- X 1881. **Mutschenbacher Tivadar** (Bp.), sebész (+ Bp. 1965. márc. 27.)
- X 1891. **Mazalán Pál** (Igló), bányamérnök, geofizikus, hidrogeológus (+ Bp. 1959. dec. 3.)
30. X 1806. **Tamássy Károly** (Jolsvatapolca), gyógyszerész, pomológus (+ Debrecen, 1885. júl. 2.)
31. X 1881. **Benke István** (Kunszentmiklós), mérnök (+ Bp. 1954. jún. 4.)

JÚNIUS

- ? + 1941. **Tisza Antal** (SZU), kubikos, a földmunkásmozgalom harcosa (X Szolnok, 1895. jún. 11.)
1. X 1531. **Zsámboky János** (Nagyszombat), történetíró, orvos, kartográfus, polihisztor (+ Bécs, 1584. jún. 13.)
- X 1891. **Székely Béla** (Bethlen), újságíró, író, pszichológus (+ Buenos Aires, 1955.)
2. X 1856. **Jankó Pál** (Tata), zongoraművész, akusztikus (+ Konstantinápoly, 1919. márc. 17.)
- + 1906. **Lukáts Gyula** (Bp.), újságíró, politikus (X Székesfehérvár, 1851. szept. 1.)
3. + 1891. **Patrubány Gergely** (Bp.), orvos (X Erzsébetváros, 1830.)
- + 1966. **Bartucz Lajos** (Bp.), antropológus, egyetemi tanár (X Szegvár, 1885. ápr. 1.)
- + 1966. **Bornemissza Géza** (Vác), festő (X Nábrád, 1884. febr. 4.)
4. + 1971. **Lukács György** (Bp.), filozófus (X Bp. 1885. ápr. 13.)

6. × 1856. **Unghváry László** (Cegléd), szőlész, az alföldi homok egyik meghódítója (+ uo. 1919. aug. 1.)
 + 1881. **Vasady Gyula** (Sepsiszentgyörgy), a Székely Nemzeti Múzeum első öre (× Gyulafehérvár, 1845.)
- × 1886. **Bajcsy-Zsilinszky Endre** (Szarvas), politikus, publicista (+ Sopronkőhida, 1944. dec. 24.)
 + 1931. **Kovácsy Béla** (Bp.), állattenyésztési szakember, gazdasági író (× Tasnádszántó, 1861. nov. 22.)
 + 1956. **Isoz Kálmán** (Rákossiget), zenetörténész (× Bp. 1878. dec. 7.)
7. × 1881. **Madai Gyula** (Hajdúhadház), költő (+ Debrecen, 1937. márc. 8.)
 + 1906. **Bekes Gusztáv** (Bp.), újságíró, történész, publicista (× Gamás, 1847. febr. 9.)
 + 1931. **Beöthy László** (Bp.), szinigazgató, újságíró (× Bp. 1873. ápr. 26.)
8. + 1921. **Wertner Mór** (Párkány), orvos, történész (× Spáca, 1849. júl. 26.)
9. × 1881. **Gergely Janka** (Pécs), szerkesztő, fordító, a kommunista mozgalom harcosa (+ Bp. 1954. júl. 10.)
 + 1931. **Pápay József** (Debrecen), nyelvész, egyetemi tanár (× Nagyigmánd, 1873. júl. 1.)
11. × 1896. **Török János** (Bágy), tanár, a függetlenségi harc vértanúja (+ Marosvásárhely, 1854. márc. 10.)
 × 1856. **Tóth Lajos** (Kiskőrös), orvos, államtitkár (+ Bp. 1926. dec. 14.)
 × 1911. **M. Zemplén Jolán** (?), fizikus, fizikátörténész (+ ? 1974. jún.)
12. × 1881. **Finta Sándor** (Türkeve), szobrász és éremművész (+ Los Angeles, 1958. aug. 3.)
 × 1906. **Molnár Imre** (Szentés), cipésmunkás, szociáldemokrata, majd kommunista tisztségviselő (+ Bp. 1958. aug. 3.)
 + 1911. **Brózik Károly** (Bp.), tanár, geográfus, író (× Maramarosziget, 1849. jan. 9.)
13. × 1891. **Koltói Anna** (Bp.), a szocialista nőmozgalom úttörője, a munkásmozgalom mártírja (+ Bp. 1944. okt. 17.)
 × 1911. **Szabados Jenő** (Vecsés), festő (+ ? 1942. aug. 8.)
14. × 1881. **Fiedler Rezső** (Bp.), vasesztergályos, szociáldemokrata, majd kommunista (+ SZU 1939.)
 + 1951. **Bogdány Rózsi** (Moszkva), a magyar kommunista mozgalom harcosa (× Keeskemét, 1903. okt. 15.)
 + 1966. **Gergely Sándor** (Bp.), író, publicista (× Sopronkeresztúr, 1896. febr. 2.)
15. + 1931. **Geisler Eta** (Pestújhely), hímező, a magyar munkásmozgalom vértanúja (× Bp. 1913. okt. 23.)
16. + 1956. **Hajnal István** (Bp.), történétíró, egyetemi tanár (× Nagykikinda, 1892. júl. 3.)
17. × 1881. **Urbán Lajos** (Pusztahomok), cipész, a munkásmozgalom résztvevője (+ Sárvár, 1965. márc. 8.)
 × 1911. **Fejér Klára** (Bp.), tanár, történész (+ Bp. 1958. ápr. 28.)
18. × 1656. **Szirmay András** (Pazdics), birtokos nemes, a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc résztvevője (+ ? 1722 után)
 × 1831. **Majláth Béla** (Liptóandrásfalva), történész, régész, önkéntesként részt vett a szabadságharcban (+ Bp. 1900. márc. 23.)
19. × 1906. **Ádám Zsigmond** (Egyek), pedagógus, a magyarországi gyermekvárosok egyik szervezője (+ Bp. 1962. máj. 25.)
 + 1951. **Egry József** (Badacsonytomaj), festő (× Ujlak, 1883. márc. 15.)
20. × 1881. **Paulini Béla** (Csákvár), író, újságíró, illusztrátor (+ Baja, 1945. jan. 1.)
 × 1881. **Szentgyörgyi István** (Bégaszentgyörgy), szobrász (+ Bp. 1938. szept. 28.)
21. × 1756. **Madách Sándor** (Alsósztrégova), ügyvéd, a jakobinusok elleni per védője (+ Pest, 1814. dec. 16.)
 × 1856. **Stróbi Alajos** (Lipótújvár), szobrász (+ Bp. 1926. dec. 13.)
 + 1906. **Enyedy Lukács** (Bp.), újságíró (× Szabadka, 1845. márc. 17.)
 + 1956. **Kreybig Lajos** (Bp.), agrokémikus, talajkutató (× Nagyszében, 1879. dec. 3.)
22. + 1756. **Kökényesi László** (Cremona), kuruc diplomata, majd császári tábornok (× ? 1685.)
 × 1856. **Wenninger Máttyás** (Dunaalmás), agrárpolitikai szakíró (+ Tata, 1932. márc. 13.)
23. × 1806. **Ráday Gedeon** (Pest), reformpolitikus (+ Bp. 1873. júl. 12.)
 × 1856. **Varga Bálint** (Szentléányfalva), tanár, író, irodalomtörténész (+ Bp. 1943. szept. 6.)
 + 1906. **Körösy József** (Bp.), statisztikus (× Pest, 1844. ápr. 20.)
 + 1941. **Filarszky Nándor** (Bp.), botanikus, az MNM Növénytanának vezetője (× Késmárk, 1858. okt. 18.)
24. × 1881. **Vértessy Dezso** (Pásztó), tanár, klasszika-filológus, műfordító (+ Bp. 1917. júl. 12.)
 + 1931. **Kuncz Aladár** (Bp.), író, szerkesztő (× Arad, 1886. jan. 1.)
25. + 1806. **Szentes Antal Reginald** (Székelyudvarhely), ferencesrendi szerzetes, drámaíró (× Csikmadéfalva, 1747.)
 × 1856. **Máder Rezső** (Pozsony), karmester, zeneszerző (+ Bp. 1940. okt. 16.)
26. + 1931. **Kalmár Henrik** (Pozsony), nyomdász, szociáldemokrata vezető (× uo. 1870. márc. 25.)
27. × 1856. **Körösy László** (Esztergom), irodalomtörténész, író (+ Dömös, 1918. ápr. 26.)
 × 1881. **Vadász Miklós** (Bp.), festő, grafikus (+ Párizs, 1927. aug. 10.)
28. × 1831. **Joachim József** (Köpcsény), hegedűművész, pedagógus (+ Berlin, 1907. aug. 15.)
29. + 1911. **Emich Gusztáv** (Flume), könyvkiadó, zoológus, kertész (× Pest, 1843. márc. 5.)
30. × 1831. **Fialla Lajos** (Baja), orvos, 1848-as honvéd (+ Bukarest, 1911.)
 × 1881. **Keéri-Szántó Andor** (Bp.), könyves és hírlapkiadó (+ Bp. 1948. szept. 1.)
- JULIUS**
 ? + 1941. **Flamm József** (Belgrád), a kommunista mozgalom mártírja, kommunista újságíró (× Csertő, 1893. nov. 18.)
2. × 1901. **Kertész Róbert** (Bp.), újságíró, szerkesztő (+ Minneapolis, USA, 1960. jún. 9.)
3. + 1961. **Hebelt Ede** (Bp.), szociáldemokrata politikus, ügyvéd (× Bp. 1879. febr. 16.)

4. × 1856. **Téry Odön** (Óbéba), orvos, a magyar turistamozgalom egyik alapítója (+ Bp. 1917. szept. 11.)
 + 1856. **Ferenczy István** (Rimaszombat), szobrász (× uo. 1792. febr. 24.)
 × 1901. **Balasz Gábor** (Bp.), kritikus, irodalomtörténész (+ Balf, 1945. márc.)
5. × 1806. **Telegyi Blanka** (Hosszúfalva), a magyar nőnevelés egyik úttörője (+ Párizs, 1862. okt. 23.)
 + 1911. **Sebestyén Gyula** (Pestlőrinc), pedagógus, történész (× Gyöngyös, 1843. nov. 13.)
 + 1966. **Hevesy György József** (Freiburg), magyar származású, Nobel-díjas kémikus (× Bp. 1885. aug. 1.)
6. + 1921. **Kovács Sebestyén Aladár** (Bp.), mérnök, műegyetemi tanár (× Buda, 1853. márc. 17.)
 + 1966. **Berda József** (Bp.), költő (× Bp. 1902. febr. 1.)
7. × 1931. **Székely János** (Bp.), író, költő, filmforgatókönyvíró (+ Berlin, 1958. dec. 16.)
9. × 1856. **Wislocki Henrik** (Brassó), etnográfus, tanár (+ Bethlenszentmiklós, 1907. febr. 19.)
 × 1906. **Bálint György** (Bp.), író, újságíró, kritikus (+ Sztarij Nyikolszkoje, 1943. jan. 21.)
10. × 1906. **Viski János** (Kolozsvár), zeneszerző (+ Bp. 1961. jan. 16.)
11. × 1891. **Biermann István** (Bécs), a munkásmozgalom harcosa, magántisztviselő (+ SZU, 1937.)
12. × 1901. **Greiner József** (Zalaszentgrót), a kommunista mozgalom harcosa, tisztviselő (+ SZU, 1940.)
 + 1966. **Tóth Béla** (Bp.), szabó, az ellenállási mozgalom harcosa (× Miskolc, 1888. ápr. 17.)
14. × 1856. **Reissmann Károly Miksa** (Neustadt, Németország), festő (+ Bp. 1917. máj. 11.)
 × 1881. **Requinyi Géza** (Pancsova), vegyész-mérnök, borász, egyetemi tanár (+ Bp. 1934. dec. 30.)
 × 1906. **Hertzka Imre** (Debrecen), kereskedelmi ügynök, az ellenállási mozgalom résztvevője (+ ? 1943. jan.)
16. × 1911. **Révai Kálmán** (Dunaharaszti), vezérőrnagy, az ellenállási mozgalom harcosa (+ Bp. 1950. aug. 19.)
 + 1961. **Bókay János** (Bp.), író (× Bp. 1892. júl. 10.)
 + 1961. **Roska Márton** (Bp.), ősrégész, egyetemi tanár (× Magyaroköblös, 1880. jún. 15.)
18. × 1781. **Benke József** (Kálnok), színész, a második pesti színésztársulat egyik vezető tagja (+ Diósgyőr, 1855. aug. 15.)
21. + 1456. **Dugovics Titusz** (Nándorfehérvár), a török elleni harcokban Hunyadi János mellett küzdött (× ?)
23. × 1831. **Balogh Alajos** (Csepreg), színész, színiigazgató, 1848-as honvéd (+ Pápa, 1885. okt. 20.)
 × 1881. **Vajda Odön** (Bp.), gépészmérnök, műegyetemi tanár (+ Bp. 1962. márc.)
24. + 1681. **Dési Márton** (Nagyenyed), ref. tanár, teológus, kartezianus filozófiai író (× Dés, 1639.)
 × 1781. **Ereszi Dániel** (Mezőtúr), filozófiai író (+ Debrecen, 1836. febr. 23.)
 × 1831. **P. Szathmáry Károly** (Szilágysomlyó), író, tanár (+ Bp. 1891. jan. 14.)
- + 1831. **Tomcsányi Árpád** (Pest), fizikus, mérnök, egyetemi tanár (× Kamánfalva, 1755. dec. 4.)
25. + 1856. **Simontsits János** (Pest), a Nemzeti Színház igazgatója (× ? 1783.)
 × 1856. **Strobenz Frigyes** (Pest), festő (+ München, 1929. jún. 7.)
 × 1881. **Kerrih Béla** (Bp.), építész, kertművész (+ Bp. 1932. febr. 23.)
 × 1891. **Fogarasi Béla** (Bp.), filozófus, egyetemi tanár (+ Bp. 1939. ápr. 28.)
 + 1956. **Borbíró Virgil** (Bp.), építész, építészeti író (× Nagyenyed, 1893. márc. 6.)
26. × 1756. **Viczay Mihály** (Hédervár), numizmatika, régiség- és könyvgyűjtő (+ ? 1831. márc. 18.)
27. × 1856. **Mihályfi Károly** (Arad), drámai színész (+ Bp. 1936. máj. 13.)
 × 1921. **Szenes Hanna** (Bp.), költő, az ellenállási mozgalom mártírja (+ Bp. 1944. nov. 7.)
28. × 1901. **Vándor Sándor** (Miskolc), karmester, zeneszerző, a forradalmi munkásnékharok szervezője, az ellenállási mozgalom mártírja (+ Sopronbálfalva, 1945. jan. 14.)
29. + 1966. **Járdányi Pál** (Bp.), zeneszerző, népzenekeletűző (× Bp. 1920. jan. 30.)
30. × 1606. **Lippai János** (Pozsony), botanikus, jezsuita tanár, gazdasági és kertészeti író, az első magyar pomológus (+ Trencsén-fürdő, 1666. jún. 22.)
 + 1901. **Bertalan Lajos** (Bp.), mérnök (× Beremend, 1838. jún. 30.)
 + 1971. **Deveseri Gábor** (Bp.), költő, műfordító, klasszika-filológus (× Bp. 1917. febr. 27.)
31. × 1856. **Paczka József** (Monor), festő (+ Berlin, 1925. ápr. 20.)
 + 1901. **Szilágyi Dezso** (Bp.), politikus, igazságügyminiszter, egyetemi tanár (× Nagyvárad, 1940. ápr. 1.)

AUGUSZTUS

1. × 1856. **Kovács Gyula** (Monor), közgazdasági író (+ Bp. 1944. febr. 10.)
 + 1911. **Véteszi Arnold** (Bp.), író, újságíró (× Eger, 1834. aug. 16.)
 + 1941. **Rudnóy Ferenc** (Eger), építész-mérnök (× Nagykároly, 1883. szept. 2.)
2. + 1956. **Nagy Adorján** (Bp.), drámai színész, rendező, pedagógus (× Bp. 1888. nov. 24.)
 + 1961. **Ditróy János** (Bp.), vízépítő mérnök (× Sopron, 1879. dec. 4.)
3. + 1956. **Diener-Dénes Rudolf** (Bp.), festő (× Nyíregyháza, 1889. jan. 28.)
 + 1956. **Szeghő Sándor** (Bp.), karmester, zeneszerző (× Bp. 1874. febr. 8.)
4. × 1911. **Kubitsch Imre** (Bp.), a munkásmozgalom résztvevője, levéltáros (+ Bp. 1963. szept. 3.)
 + 1941. **Babits Mihály** (Bp.), költő, műfordító, esszéíró (× Szekszárd, 1883. nov. 26.)
 + 1961. **Fábián István** (Pécs), irodalomtörténész (× Szombathely, 1903. jan. 12.)
5. + 1931. **Pap Gyula** (Salgótarján), költő, etnográfus (× Felsőpálfalva, 1843. máj. 20.)
6. × 1881. **Lázár István** (Gyergyószentmiklós), író, költő (+ Bp. 1936. máj. 28.)
7. + 1831. **Puky Károly** (Pest), jogi író (× Gyömrő, 1789. febr. 18.)
 × 1856. **Radics Jenő** (Buziás), művészeti író, művészettörténész (+ Bp. 1917. jan. 4.)

8. × 1891. **Szabó István** (Isztimér), vegyész-mérnök, borász (+ Bp. 1957. márc. 13.)
 + 1966. **Mohár Erik** (Bp.), történész, közgazdász és politikus (× Ujvidék, 1894. dec. 16.)
9. × 1831. **Vágo Béla** (Kecskemét), tisztviselő, a munkásmozgalom harcosa (+ SZU, 1939.)
 + 1906. **Ádám Gerzson** (Nagykőrös), irodalomtörténész, nemzetőr (× Izsák, 1832. febr. 22.)
 + 1906. **Cseti Ottó** (Lucsivna), bányamérnök, akadémiai tanár (× Buda, 1836. 7.)
10. × 1831. **Maszák Hugó** (Nagyenyed), újságíró, grafikus (+ Bp. 1916. aug. 28.)
11. + 1456. **Hunyadi János** (Zimony), Magyarország kormányzója, a török elleni harcok hadvezére (× ? 1407–1409.)
 × 1911. **I. Tóth Zoltán** (Verseck), történész, egyetemi tanár (+ Bp. 1956. okt. 25.)
 + 1956. **Bánrévy György** (Bp.), levéltáros (× Bp. 1905. febr. 18.)
12. + 1891. **Haan Lajos** (Békéscsaba), történetíró, ev. lelkész, 1848-as nemzetőr (× Sámsonháza, 1818. aug. 13.)
13. × 1921. **Sarkadi Imre** (Debrecen), író, újságíró (+ Bp. 1961. ápr. 12.)
 + 1941. **Gulyás István** (Debrecen), irodalomtörténész, tankönyvíró (× Tiszadob, 1867. márc. 29.)
 + 1941. **Szalmás Piroška** (Bp.), kórusvezető, zenészerző, pedagógus, a munkásmozgalom kiemelkedő alakja (× Bp. 1898. aug. 7.)
 + 1961. **Vedres Márk** (Bp.), szobrász (× Ungvár, 1870. szept. 13.)
14. × 1831. **Benke Ferenc** (Hahót), vasutas, a munkásmozgalom mártírja (+ Pé, 1945. febr. 16.)
15. × 1831. **Bethlen Miklós** (?), drámai színész és hírlapíró (+ Bp. 1899. máj. 2.)
 × 1856. **Bókay Árpád** (Pest), belgyógyász, farmakológus, egyetemi tanár (+ Bp. 1919. okt. 20.)
16. + 1831. **Molnár Aladár** (Gleichenberg, Ausztria), pedagógus, művelődéspolitikus (× Veszprém, 1839. febr. 7.)
16. × 1856. **Sziberth Artúr** (Vásárosnamény), mérnök (+ Bp. 1902.)
19. × 1831. **Rumi Rajki István** (Rum), szobrász (+ Bp. 1941. jún. 30.)
 × 1891. **Györki József** (Pusztakovácsi), vegyész-mérnök (+ Bp. 1957. aug. 10.)
 × 1901. **Császár József** (Magyaróvár), mikrobiológus, tejipari technikus (+ Mosonmagyaróvár, 1955. okt. 13.)
20. × 1881. **Balázs István** (Kisपालgya), vaskohómérnök, főiskolai tanár (+ Sopron, 1962. febr. 11.)
 × 1901. **Oláh Gusztáv** (Bp.), operai főrendező, díszlettervező (+ München, 1956. dec. 19.)
22. + 1831. **Kazinczy Ferenc** (Széphalom), író, a korabeli magyar irodalom és nyelvújítás egyik vezéralakja (× Ersemlyén, 1759. okt. 27.)
 × 1856. **Ihász Aladár** (Szeged), költő (+ Bp. 1919. ápr. 5.)
 + 1906. **Láczay Szabó László** (Erdőbénye), szőlőtermesztő (× Sárospatak, 1845. ápr. 28.)
 + 1961. **Orbán Ferenc** (Bp.), építész (× Déva, 1874.)
24. × 1906. **Korein Sári** (Bp.), varrónő, a munkásmozgalom mártírja (+ Bergen-Belsen, 1945. ápr. 15.)
- + 1921. **Szabó Erzsébet** (Bp.), övönő, a Tanácsköztársaság mártírja (× Dunaszentgyörgy, 1898. dec. 13.)
25. × 1831. **Böhm Sámuel** (Kielcé), az első magyar küldetésizónárius (+ Togo, 1859. okt. 25.)
26. + 1831. **Tittel Pál** (Buda), csillagász, egyetemi tanár (× Pásztó, 1784. jan. 5.)
 × 1856. **Baróti Lajos** (Permafás), történész, irodalomtörténész (+ Balatonalmádi, 1933. márc. 13.)
 × 1891. **Pattantyus-Ábrahám Imre** (Hlava), kohómérnök, műegyetemi tanár (+ Bp. 1956. jan. 30.)
 × 1901. **Szabó Pál Zoltán** (Pécs), geográfus, földrajztudós (+ uo. 1965. júl. 24.)
27. + 1906. **Thury Zoltán** (Bp.), író, újságíró (× Kolozsvár, 1876. márc. 7.)
 + 1961. **Rózsahegyi Kálmán** (Bp.), színész (× Endred, 1873. okt. 6.)
28. + 1951. **Kertész K. Róbert** (Bp.), építész (× Bp. 1876. jún. 9.)
29. × 1856. **Bíró Lajos** (Tasnád), rovartani kutató, néprajzi gyűjtő (+ Bp. 1931. szept. 2.)
31. + 1921. **Inkey Béla** (Szombathely), geológus (× Pozsony, 1847. dec. 1.)
 + 1931. **Dobrovics Győző** (Alsóórs), mérnök (× Szombathely, 1835. júl. 22.)
 + 1941. **Málnai Béla** (Bp.), építész (× Bp. 1878. dec. 14.)

SZEPTEMBER

1. + 1681. **Nógrádi Mátyás** (Debrecen), ref. püspök, egyházi író (× ? 1611.)
 × 1881. **Miskolczy István** (Szeged), történész, piarista tanár (+ Bp. 1937. dec. 1.)
 × 1831. **Vas J. Jenő** (Bella-Kocina), gyermekgyógyász (+ Bp. 1965. jún. 12.)
 + 1891. **Ballagi Mór** (Bp.), teológus, nyelvész, szótáríró (× Inóc, 1815. márc. 18.)
 + 1931. **Bardócz Pál** (Bp.), tanító, pedagógiai író (× Kézdivásárhely, 1844.)
2. × 1856. **Franzenau Agoston** (Kolozsvár), paleontológus, mineralógus (+ Rákospalota, 1919. nov. 19.)
 + 1906. **Faragó József** (Berlin), rézkarcoló és rajzművész (× Esztergom, 1866.)
3. + 1856. **Tóth Pál** (Acs), ref. lelkész, természettudományi író, fordító (× ? 1783.)
 + 1956. **Kövészai Kalmár Elza** (Bp.), szobrász és iparművész (× Bécs, 1876. jan. 1.)
4. × 1831. **Purjesz Lajos** (Nagyótipuszt), publicista, lapszerkesztő (+ Bp. 1925. jan. 7.)
5. × 1856. **Loránfi Antal** (Kecskemét), szobrász (+ Bp. 1927. apr. 16.)
6. × 1756. **Vay Miklós** (Zsolca) dandártábornok, hadmérnök (+ Pest, 1824. máj. 11.)
7. + 1831. **Balla Károly** (Mezőcsát), színész, színiigazgató (× Sály, 1803.)
 + 1941. **Pfeifer Ignác** (Bp.), vegyész-mérnök, műegyetemi tanár (× Szentgál, 1867. szept. 30.)
 + 1941. **Vajda Lajos** (Budakeszi), festő (× Zalaegerszeg, 1908. aug. 6.)
8. + 1906. **Hőgyes Endre** (Bp.), egyetemi tanár (× Hajdúszoboszló, 1847. nov. 30.)
9. × 1831. **Izso Miklós** (Disznóhorvát), szobrász (+ Bp. 1875. máj. 29.)
 × 1881. **Szörényi Mihály** (Kistapolcsány), kertész, a budai Várkert igazgatója (+ Bp. 1963. nov. 1.)

- × 1931. **Latinovits Zoltán** (Bp.), színész (+ Balatonszemes, 1976. júl. 4.)
 + 1931. **Divéky József** (Sopron), grafikus (× Farnos, 1887. szept. 28.)
 10. + 1931. **Csérer Lajos** (Miskolc), mezőgazdasági szakíró, szaktanár (× Rohonc, 1869. márc. 27.)
 + 1931. **Schiff Rezső** (Bp.), szociáldemokrata politikus, szabómunkás (× Veszprém, 1873. aug. 4.)
 11. × 1881. **Závodszy Levente** (Újpest), történész, tanár (+ Pécs, 1938. szept. 13.)
 + 1901. **Pulszky Agost** (Bp.), jogfilozófus, szociológus, egyetemi tanár (× Bécs, 1846. júl. 3.)
 12. × 1856. **Gracza György** (Vehéc), újságíró, író (+ Bp. 1908. máj. 14.)
 × 1856. **Riedl Frigyes** (Ladomér), irodalomtörténész, esszéíró, egyetemi tanár (+ Bp. 1921. aug. 7.)
 × 1891. **Roheim Géza** (Bp.), etnográfus, pszichoanalitikus (+ New York, 1933. jún. 7.)
 13. × 1891. **Nagy Szabó Ferenc** (Marosvásárhely), szabómester, emlékiró (+ uo. 1858. aug. vége)
 × 1856. **Láng Mihály** (Kálmánd), tanító, pedagógiai író (+ Bp. 1930. jan. 30.)
 15. × 1891. **Beke László** (Kisvárd), mezőgazdasági szaktanár (+ Bp. 1930. nov. 23.)
 × 1891. **Földes Imre** (Kaposvár), író, drámaíró (+ Bp. 1958. máj. 5.)
 × 1901. **Reichert Róbert** (Bp.), mineralógus (+ Bp. 1937. júl. 8.)
 16. × 1891. **Dóczy Jenő** (Nagykőrös), író, kritikus, irodalomtörténész (+ Bp. 1937. márc. 8.)
 × 1901. **Molnár Albert** (Gyulafehérvár), nyelvtanár, lexikográfus (+ Bp. 1961. szept. 5.)
 17. + 1891. **Petzvál József** (Bécs), mérnök-matematikus, egyetemi tanár, a fényképezés terén úttörő munkásságát feltett kl. (× Szepesbéla, 1807. jan. 6.)
 18. + 1956. **Timár Lajos** (Szeged), botanikus, biológus (× Zágráb, 1918. jan. 23.)
 19. + 1951. **Novák Ede** (Bp.), építész (× Bp. 1858.)
 21. × 1791. **Széchenyi István** (Bécs), államférfi, közgazdász, a reformkor egyik legjelentősebb személyisége (+ Döbling, 1860. ápr. 8.)
 + 1831. **Márton István** (Pápa), pedagógus, filozófus (× Iszkaszentgyörgy, 1760. nov. 25.)
 + 1881. **Ihász Gábor** (Eger), nyelvész (× Vaszar, 1805. jan. 6.)
 + 1931. **Hegedűs Gyula** (Bp.), színész (× Kéty, 1870. febr. 3.)
 22. × 1906. **Bulla Béla** (Keszthely), földrajztudós, egyetemi tanár (+ Bp. 1962. szept. 1.)
 23. + 1801. **Pray György** (Pest), történetíró, apátkanonok (× Érsekújvár, 1723. jún. 11.)
 + 1941. **Szeberényi Lajos Zsigmond** (Békecsaba), ev. lelkész, történétíró (× uo. 1859. nov. 4.)
 24. + 1941. **Zimányi Károly** (Bp.), mineralógus (× Buda, 1862. jún. 2.)
 25. × 1891. **Jánossy Dénes** (Baja), levéltáros (+ Bp. 1966. jan. 22.)
 26. × 1756. **Endrődy János** (Érd), piarista tanár, egyházi író, költő (+ Kaloosa, 1824. febr. 27.)
 28. + 1961. **Jávorka Sándor** (Bp.), flórakutató, geobotanikus (× Hegybánya, 1883. márc. 12.)

29. × 1731. **Institoris Mihály** (Bisztricska), ev. lelkész, egyházi író (+ Pozsony, 1803. okt. 7.)
 + 1941. **Aba Novák Vilmos** (Bp.), festő, grafikus (× Bp. 1894. márc. 15.)
 + 1956. **Pattantyús-Abraham Géza** (Bp.), gépészmérnök, egyetemi tanár (× Selmezbánya, 1885. dec. 11.)
 39. + 1891. **Hunfalvy Pál** (Bp.), nyelvész, etnográfus (× Nagyszalók, 1810. márc. 12.)

OKTÓBER

- ? + 1921. **Schulhof Lajos** (Párizs), csillagász (× Baja, 1847. márc. 12.)
 1. × 1856. **Csopey László** (Ramacsaháza), pedagógus, fordító (+ Bp. 1934. jún. 22.)
 × 1891. **Dablis László** (Rákospalota), higiénikus, egyetemi tanár (+ Bp. 1956. okt. 20.)
 × 1901. **Rakcsányi László** (Bp.), vegyész-mérnök, borász (+ Bp. 1967. aug. 29.)
 2. × 1856. **Csengeri János** (Szamátrnémeti), klasszika-filológus, műfordító (+ ? 1945. ápr. 21.)
 × 1856. **Révai Károly** (Abrudbánya), költő, műfordító (+ Nagybánya, 1923. ápr. 16.)
 3. + 1966. **Lesznai Anna** (New York), költő, író, iparművész (× Bp. 1895. jan. 3.)
 4. × 1831. **Kátai Gábor** (Karcag), gyógyszerész, orvos, természetudományi író (+ Kunszentmárton, 1878. febr. 28.)
 × 1911. **Angyal György** (Bp.), az ellenállási mozgalom résztvevője (+ ? 1949.)
 + 1966. **Szabó Dezső** (Debrecen), történész, egyetemi tanár (× Makó, 1882. dec. 3.)
 6. + 1956. **Barta Ernő** (Bp.), festő, grafikus (× Szekesfehervár, 1878. febr. 14.)
 7. + 1956. **Pécsi József** (Bp.), fotóművész, fényképészeti szakíró és szaktanár (× Bp. 1889. ápr. 1.)
 9. + 1956. **Straub János** (Debrecen), vegyész, egyetemi tanár (× Bp. 1893. márc. 21.)
 10. × 1881. **Kittenberger Kálmán** (Léva), Afrika-kutató, állattani gyűjtő, útirajz-író (+ Nagymaros, 1958. jan. 4.)
 + 1881. **Morócz István** (Bp.), mezőgazdasági író, orvos (× Ludas, 1816. dec. 25.)
 11. + 1966. **Nikelszky Géza** (Pécs), iparművész, festő, (× Szatmárnémeti, 1877. júl. 28.)
 12. × 1781. **Wandza Mihály** (Perecsen), színész, színigazgató, díszletfestő, az erdélyi színház úttörőinek egyike (× Miskolc, 1854 körül)
 × 1831. **Knauz Nándor** (Obuda), történész, katolikus pap (+ Pozsony, 1898. ápr. 26.)
 + 1856. **Guyon Richard** (Konstantinápoly), honvéd tábornok, a 1848-as szabadságharc egyik vezető alakja (× Bath, Anglia, 1812.)
 + 1901. **Soltz Vilmos** (Bp.), kohómérnök (× Svedlér, 1833. dec. 8.)
 + 1931. **Fasching Antal** (Bp.), mérnök (× Temesvár, 1879. jún. 6.)
 13. × 1881. **Csathó Kálmán** (Bp.), író, rendező (+ Bp. 1964. febr. 5.)
 15. × 1831. **Szigeti Imre** (Veszprém), színész (+ Bp. 1902. jún. 6.)
 × 1881. **Kertész Manó** (Orosztony), nyelvész, tanár (+ Bp. 1942. ápr. 4.)
 + 1906. **Mátrai Lajos György** (Bp.), szobrász (× Bp. 1850. márc. 6.)

- + 1931. **Zalka Zsigmond** (Magyaróvár), agrokémikus (X Németi, 1961. nov. 9.)
- + 1951. **Birkás Géza** (Szeged), irodalomtörténész, egyetemi tanár (X Köveskál, 1879. aug. 1.)
20. X 1781. **Spányik Glicér** (Néver), piarista tanár, tankönyvíró (+ Pest, 1850. nov. 28.)
- X 1881. **Szidarovszky János** (Bp.), nyelvész (+ Bp. 1947. dec. 30.)
- X 1901. **Muhoray Elemér** (Jászberény—Hajta-pusztá), népszínházi szervező (+ Bp. 1960. febr. 2.)
21. X 1881. **Horn János** (Bp.), gyümölcs termesztő, főiskolai tanár (+ Bp. 1956. szept. 25.)
22. X 1781. **Tanárky János** (Bia), orvos, műfordító (+ Nagykőrös, 1842. márc. 23.)
- X 1811. **Liszt Ferenc** (Doborján), zeneszerző, zongoraművész (+ Bayreuth, 1886. júl. 31.)
23. X 1881. **Haraszthy Lajos** (Siklós), költő, újságíró (+ Kiskundorozsma, 1959. márc. 16.)
- + 1881. **Sámi László** (Kolozsvar), pedagógus, publicista (X Zilah, 1817. nov. 16.)
24. + 1781. **Oswald Gáspár** (Vác), piarista építész (X Iglau, Morvaország, 1727.)
- X 1901. **Golub Rudolf** (Arló), bányász, a munkásmozgalom vértanúja (+ Bp. 1944.)
- + 1901. **Virág József** (Bp.), gépészmérnök (X Földvár, 1870.)
- + 1931. **Landgraf János** (Bp.), mérnök, halászati szakember (X Sárvár, 1857. jan. 1.)
- + 1956. **Párdányi Miklós** (Bp.), levéltáros (X ? 1905.)
26. X 1831. **Kollonich Lipót** (Komárom), államférfi, esztergomi bíboros (+ Bécs, 1707. jan. 20.)
- + 1956. **Béky Albert** (Bp.), erdőmérnök, szakíró (X Kiskinizs, 1869. dec. 9.)
- + 1956. **Kováts Ferenc** (Bp.), gazdaságtörténész, egyetemi tanár (X Pozsony, 1873. márc. 15.)
27. X 1856. **Kont Ignác** (Tét), irodalomtörténész (+ Párizs, 1912. dec. 22.)
- X 1856. **Örley László** (Pest), zoológus (+ Bp. 1887. jún. 12.)
- + 1951. **Toroczkaik Oswald** (Bp.), festő (X Brassó, 1884. júl. 20.)
29. X 1906. **Weiner Tibor** (Bp.), építész (+ Bp. 1965. júl. 8.)
- + 1961. **Koltay György** (Bp.), erdőmérnök (X Szabadka, 1899. apr. 7.)
30. X 1906. **Törzsök Károly** (Bp.), szobrász (+ Bp. 1964. jún. 28.)
31. X 1901. **Dallos Sándor** (Györszentmárton), író (+ Bp. 1964. márc. 10.)
- X 1901. **Kecskeméti György** (Makó), író, újságíró (+ Auschwitz, 1944.)
3. + 1941. **Gröber Jenő** (Eger), szőlész, borász (X uo. 1969.)
4. X 1891. **Karikás Frigyes** (Körösbökeny), író, műfordító, a munkásmozgalom harcosa (+ SZU, 1938. márc. 5. után.)
5. + 1806. **Mindszenty Sámuel** (Komárom), ref. lelkész, író (X Püspökkladány, 1751.)
- X 1881. **Hubai János** (Alsóvedresábrány), cipész, munkás, szociáldemokrata szakszervezeti vezető (+ Bp. 1957. máj. 24.)
- + 1881. **Lukács Móric** (Bp.), publicista, reformpárti, műfordító (X Pest, 1812. szept. 5.)
- X 1911. **Kallós Ilona** (Bp.), újságíró, a munkásmozgalom harcosa (+ Bp. 1962. dec. 9.)
- X 1911. **Nemény Ernő** (Bp.), textilmunkás, a kommunista mozgalom mártírja (+ Dachau, 1945.)
6. X 1781. **Kézy Mózes** (Fehérgyarmat), főiskolai tanár, neves tanszerkesztő (+ Sárospatak, 1831. júl. 31.)
- X 1781. **Széchényi Lajos** (Horpács), mecénás, alapítványt tett a nemzeti könyvtár gyarapítására (+ Bécs, 1855. febr. 7.)
- X 1881. **Szent-István Gyula** (Vihnye), festő (+ Bp. 1930. okt. 15.)
7. X 1881. **Várnai Dániel** (Miskolc), író, újságíró, szociáldemokrata politikus (+ Bp. 1962. ápr. 1.)
- + 1921. **Kieska Emil** (Felsődobok), orvos, nyelvész (X Nagyszélepecsény, 1847. nov. 20.)
8. X 1856. **Fodor István** (Pozsony), villamosmérnök, az elektrotechnika egyik magyar úttörője (+ Bp. 1929. nov. 5.)
- + 1921. **Nagy Virgil** (Bp.), építész, mérnök, műgyógyászati tanár (X Temesvár, 1859. apr. 25.)
- + 1931. **Kiss Ernő** (Vác), irodalomtörténész (X Makó, 1868. júl. 20.)
10. X 1881. **Kormos Tivadar** (Győr), geológus, paleontológus (+ Bp. 1946. aug. 25.)
- + 1951. **Somlay Artúr** (Bp.), színész (X Bp. 1883. febr. 28.)
11. X 1811. **Perczel Mór** (Bonyhád), honvéd tábornok, a szabadságharc kimagasló alakja (+ uo. 1899. máj. 23.)
- + 1891. **Hirschler Ignác** (Bp.) orvos, szemész (X Stomfa, 1823. márc. 3.)
- + 1921. **Thallmayer Viktor** (Pusztabelceka), mezőgazdasági gépészmérnök (X Pétervárad, 1847. febr. 7.)
12. + 1956. **Yolland Arthur** (Bp.), irodalomtörténész, egyetemi tanár (X Hoylake, Anglia, 1874. aug. 24.)
13. X 1881. **Csik József** (Marosvásárhely), belgyógyász, egyetemi tanár (+ Debrecen, 1929. jan. 26.)
14. + 1921. **Goldziher Ignác** (Bp.), orientalista, egyetemi tanár (X Székesfehérvár, 1850. jún. 22.)
16. X 1881. **Horváth Jenő** (Gyula), történész, tanár (+ Bp. 1950. jan. 20.)
- + 1956. **Jeges Ernő** (Bp.), festő és grafikus (X Torontálvásárhely, 1898. jan. 12.)
17. X 1881. **Drozd Gyula** (Bajta), pedagógus (+ Bp. 1963. jan. 21.)
- + 1231. **Árpád-házi Erzsébet** (?), II. András király leánya, IV. Béla király testvére, 1235-ben szentté avatták (X Pozsony v. Sárospatak, 1207.)
19. X 1806. **Beliczy Imre** (Alásany), mézeskalácsos és viaszöntő (+ Bp. 1872. júl. 13.)

NOVEMBER

- ? X 1206. **IV. Béla** (?), magyar király (+ ? 1270. máj. 3.)
1. + 1956. **Mező Imre** (Bp.), a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa vértanúja (X Ramocsaháza, 1905. dec. 13.)
- + 1961. **Vétes Marcell** (Párizs), grafikus, festő (X Újpest, 1895. aug. 10.)
2. X 1758. **Réz József** (Gyöngyös), szemorvos (+ ?)
- X 1881. **Tafner Vidor** (Bátaszék), zoológus, ötvös (+ Bp. 1966. okt. 11.)
- + 1891. **Divald Adolf** (Szombathely), erdész, szakíró (X Selmecebánya, 1728. jún. 1.)

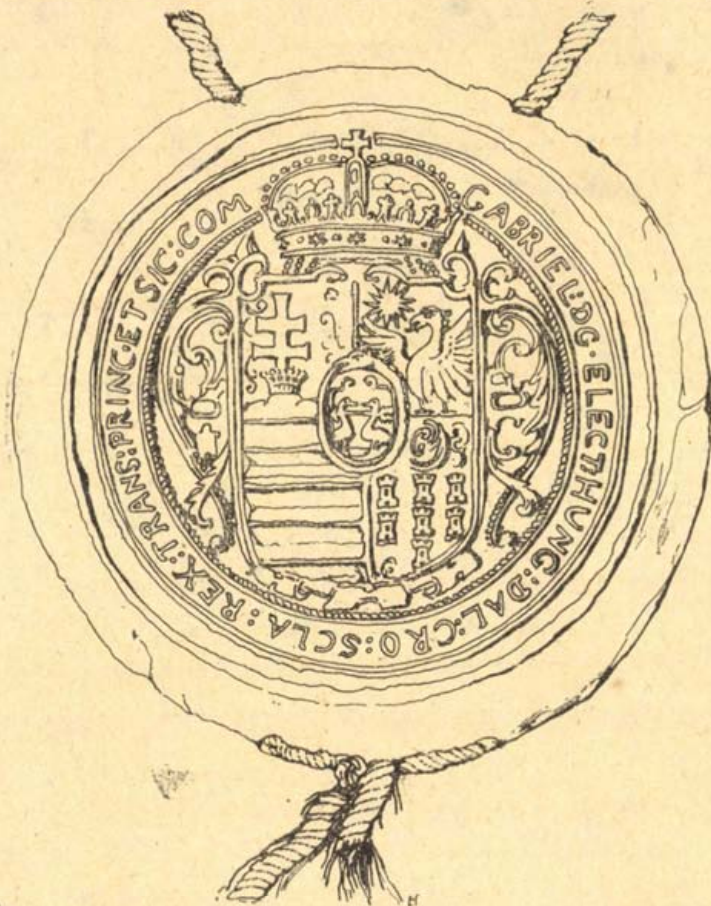
- + 1891. Csiky Gergely (Bp.), drámaíró, műfordító (X Pankota, 1842. dec. 8.)
- X 1901. Horváth Imre (Bp.), mérnök, a munkásmozgalom harcosa (+ Bp. 1958. febr. 2.)
20. + 1856. Bolyai Farkas (Marosvásárhely), matematikus, tanár (X Bolya, 1775. febr. 9.)
- + 1881. Dux Adolf (Bp.), újságíró, műfordító (X Pozsony, 1822. okt. 25.)
- X 1891. Firtos Ferenc (Szászváros), irodalomtörténész, kritikus (+ Csikszentreda, 1917. júl. 18.)
- + 1891. Hóke Lajos (Csurgó), történész (X Endréd, 1813. dec. 15.)
- + 1906. Antos János (Abony), 1848-as vezérkari honvéd ezredes (X Réty, 1819. dec. 22.)
22. X 1906. Wagner János (Bp.), zoológus (+ Bp. 1949. okt. 6.)
- + 1956. Bartha Károly (Debrecen), etnográfus, nyelvjáráskutató (X Székelyudvarhely, 1889. júl. 11.)
- + 1961. Györgyi Dénes (Bp.), építész (X Bp. 1886. ápr. 25.)
23. + 1856. Keczkés Károly (Pécs), vízépítő mérnök (X Lőcsé, 1789. nov. 18.)
- X 1891. Horváth Endre (Mindszent), újságíró filológus (+ Bp. 1945. febr. 15.)
- + 1891. Wenzel Gusztáv (Bp.), jogász, egyetemi tanár (X Lukau, Szászország, 1812. jan. 19.)
25. X 1856. Horváth Cyrill (Veszprém), irodalomtörténész (+ Balatonalmádi, 1941. júl. 19.)
26. + 1956. Gundel Károly (Bp.), vendéglős, gasztronómiai író (X Bp. 1883. szept. 23.)
- + 1956. Tarján Ferenc (Bp.), tanár, feltaláló, fizikus (X Bp. 1885. nov. 4.)
29. X 1911. Molnár Béla (Táristvándi), kutatóvegyész (+ Bp. 1962. jan. 20.)
- + 1931. Espersit János (Mezőhegyes), ügyvéd, újságíró (X Nagyszentmiklós, 1879. jan. 18.)
- + 1961. Szőke Béla (Győr), régész, történész (X Malacka, 1913. febr. 26.)
30. X 1891. Püspöki Süllye János (Biharpüspök), ref. pap, Mezőtúr szellemi életének szervezője (+ Kisújszállás, 1769.)
- X 1896. Bauhofer János György (Sopron), ev. lelkész, egyházi író (+ Buda, 1894. júl. 14.)
- + 1911. Ormándy Miklós (Bp.), piarista tanár, természettudományi író (X Tölgyes, 1846. szept. 28.)
- + 1961. Raffy Ádám (Bp.), orvos, író (X Vértes, 1899. aug. 14.)
- + 1931. Komáromy András (Bp.), levéltáros, történész (X Péterfalva, 1861. nov. 18.)
6. + 1831. Vida László (Törtel), a magyar színpad portfogója, műfordító (X uo. 1770. máj. 19.)
- + 1931. Böckh Hugó (Bp.), geológus (X Bp. 1874. jún. 15.)
7. + 1856. Birányi István (Rio de Janeiro), író (X Selmecbánya, 1817 körül)
- + 1906. Kovács János (Szalacs), tanár, zoológus (X Szeghalom, 1816. nov. 9.)
8. X 1856. Balázs Ernő (Zombor), építész (+ Bp. 1930. okt. 17.)
- X 1856. Thallóczy Lajos (Buda), történész (+ Herceghalom, 1916. dec. 1.)
- X 1881. Siklóssy László (Bp.), művészeti író, művelődéstörténész (+ Bp. 1931. jún. 19.)
- + 1906. Eberhardt Károly (Geese), az 1848-as szabadságharc honvédtisztje (X Papce, 1825. jan. 20.)
9. + 1831. Rimay János (Dívény), politikus, költő, a magyar későreneszansz egyik legjelentősebb irónyénisége (X Alsósztrégova, 1570 körül)
- + 1881. Lähne Frigyes (Sopron), pedagógus (X Osterfeld, 1822. márc. 18.)
10. X 1896. Hajnik Károly (Pozsony), újságíró, az első országgyűlési gyorsíró (+ Buda, 1866. szept. 21.)
- X 1891. Bernáth Ilma (Kozszvár), festő, rajzoló (+ Bp. 1961. ápr. 19.)
- X 1891. Havas András (Debrecen), mikrobiológus (+ Bp. 1954. aug. 17.)
- X 1856. Kovács János (Mezőbánd), tanár, pedagógiai író (+ ?)
12. X 1896. Czekelgus Dániel (Nagyszében), paleontológus, mérnök (+ uo. 1871. okt. 17.)
- X 1896. Nyáry Pál (Nyáregyháza), politikus, a liberális nemesség egyik vezetője (+ Bp. 1871. ápr. 21.)
13. + 1906. Benczédi Gergely (Kozszvár), tanár (X Felsőbencéd, 1839. márc. 29.)
14. X 1891. Behrils Lajos (Terego), újságíró, pártszervező, a munkásmozgalom harcosa (+ Bp. 1963. aug. 9.)
15. + 1781. Reviczky Antal (Buda), jezsuita tanár, tankönyvíró (X Sátoraljaújhegy, 1723. jan. 17.)
- X 1891. Nádaí Pál (Cegléd), művészeti író (+ Bp. 1945. jún. 19.)
- + 1961. Csörgöy Titusz (Tapolca), ornitológus (X Nezséder, 1875. aug. 12.)
16. + 1831. Teleki Ferenc (Pasznos), költő, matematikus (X Beszterce, 1783. ápr. 4.)
- + 1941. Weillsch Alfréd (Bp.), építész (X Pest, 1854. máj. 6.)
- + 1906. Kohán György (Gyula), festő (X Gyulavári, 1910. febr. 22.)
17. + 1906. Acsády Ignác (Bp.), történetíró (X Nagykároly, 1845. szept. 9.)
18. + 1906. Köbber Fülöp (Bp.), kocsigyáros (X ? 1815.)
20. + 1931. Kümmerle Jenő Béla (Bp.), botanikus (X Bp. 1876. márc. 4.)
- + 1961. Boleman Géza (Sopron), gépészmérnök, egyetemi tanár (X Selmecbánya, 1876. szept. 15.)
21. + 1891. Gvadányi József (Szakolca), költő, író (X Rudabánya, 1725. okt. 16.)
- X 1906. Györke József (Céldömölk), nyelvész, könyvtárigazgató (+ Bp. 1946. szept. 11.)
- + 1956. Sebestyén Károly (Bp.), etnográfus (X Karánsebes, 1876. máj. 13.)

DECEMBER

1. X 1891. Reményi József (Pozsony), író, irodalomtörténész (+ Cleveland, 1956. szept. 25.)
2. X 1881. Bálint Aladár (Nagypesztek), író, újságíró, kritikus (+ Bp. 1924. ápr. 20.)
- + 1931. Bálint Nagy István (Makó), fül-orr-gégeorvos, orvostörténész (X Makó, 1893. jan. 1.)
3. + 1921. Mathiász János (Kecskemét), szőlőnemesítő (X Ádámfőle, 1838. febr. 22.)
4. X 1906. Rózsa Ferenc (Bp.), a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa és vértanúja, építézmérnök (+ Bp. 1942. jún. 13.)
5. X 1901. Országh Tivadar (Soroksár), hegedűművész, zeneszerző, pedagógus (+ Bp. 1963. okt. 11.)

23. × 1891. **Bródy Imre** (Gyula), fizikus, a kriptontöltésű izzólámpa feltalálója (+ Mühlдорf, 1944. dec. 20–22.)
 + 1956. **Sztróka Kálmán** (Bp.), ismeretterjesztő szakíró (× Szabadka, 1886. dec. 21.)
 + 1966. **Falier Jenő** (Sopron), bányamérnök (× Selmecbánya, 1894. szept. 25.)
24. × 1856. **Feszty Árpád** (Ogyalla), festő (+ Lovarna, 1914. jún. 1.)
25. × 1856. **Csapodi István** (Sopronhorpács), szemész (+ Bp. 1912. aug. 17.)
 × 1911. **Bagi Ilona** (Csepel), textilmunkás, a munkásmozgalom harcosa (+ Bp. 1933. nov. 10.)
 × 1911. **Waldapfel László** (Bp.), matematikus (+ SZU, 1942. dec. 11.)
 + 1966. **Tökés Anna** (Bp.), drámai színész (× Marosvásárhely, 1898. márc. 5.)
26. + 1941. **Ósz János** (Marosvásárhely), népmesegyűjtő (× Királyfalva, 1863. febr. 7.)
27. + 1911. **Rákóczy Sámuel** (Erzsébetfalva), bányamérnök, szakíró (× Selmecbánya, 1849. dec. 7.)
28. × 1756. **Ányos Pál** (Nagysztergár), költő (+ Veszprém, 1784. szept. 5.)
- × 1891. **Németh Andor** (Céldömölk), író, kritikus, szerkesztő (+ Bp. 1953. nov. 13.)
 × 1901. **Janáky István** (Hódmezővásárhely), építész (+ Bp. 1966. jan. 13.)
29. + 1606. **Boeckai István** (Kassa), Erdély fejedelme (× Kolozsvár, 1557. jan. 1.)
 + 1631. **Lackner Kristóf** (Sopron), humanista jogtudós, Sopron polgármestere (× uo. 1571. nov. 19.)
 + 1906. **Tormay Béla** (Bp.), mezőgazdász, állatorvos (× Szekszárd, 1839. okt. 10.)
 + 1931. **Madarász Gyula** (Bp.), ornitológus, festő (× Pest, 1858. máj. 3.)
 + 1941. **Herzog József** (Bp.), levéltáros, történész (× Bp. 1889. okt. 26.)
30. + 1966. **Komor Imre** (Bp.), újságíró, történész (× Bp. 1902. ápr. 2.)
 + 1906. **Neogrady Sándor** (Bp.), térképész, repülő (× Újpest, 1894. aug. 11.)
31. × 1901. **Gáspár László** (Fogarás), újságíró, tudomány népszerűsítő szakíró (+ Bp. 1958. ápr. 2.)
 + 1921. **Kiss József** (Bp.), költő, lapszerkesztő (× Mezőcsát, 1843. nov. 30.)

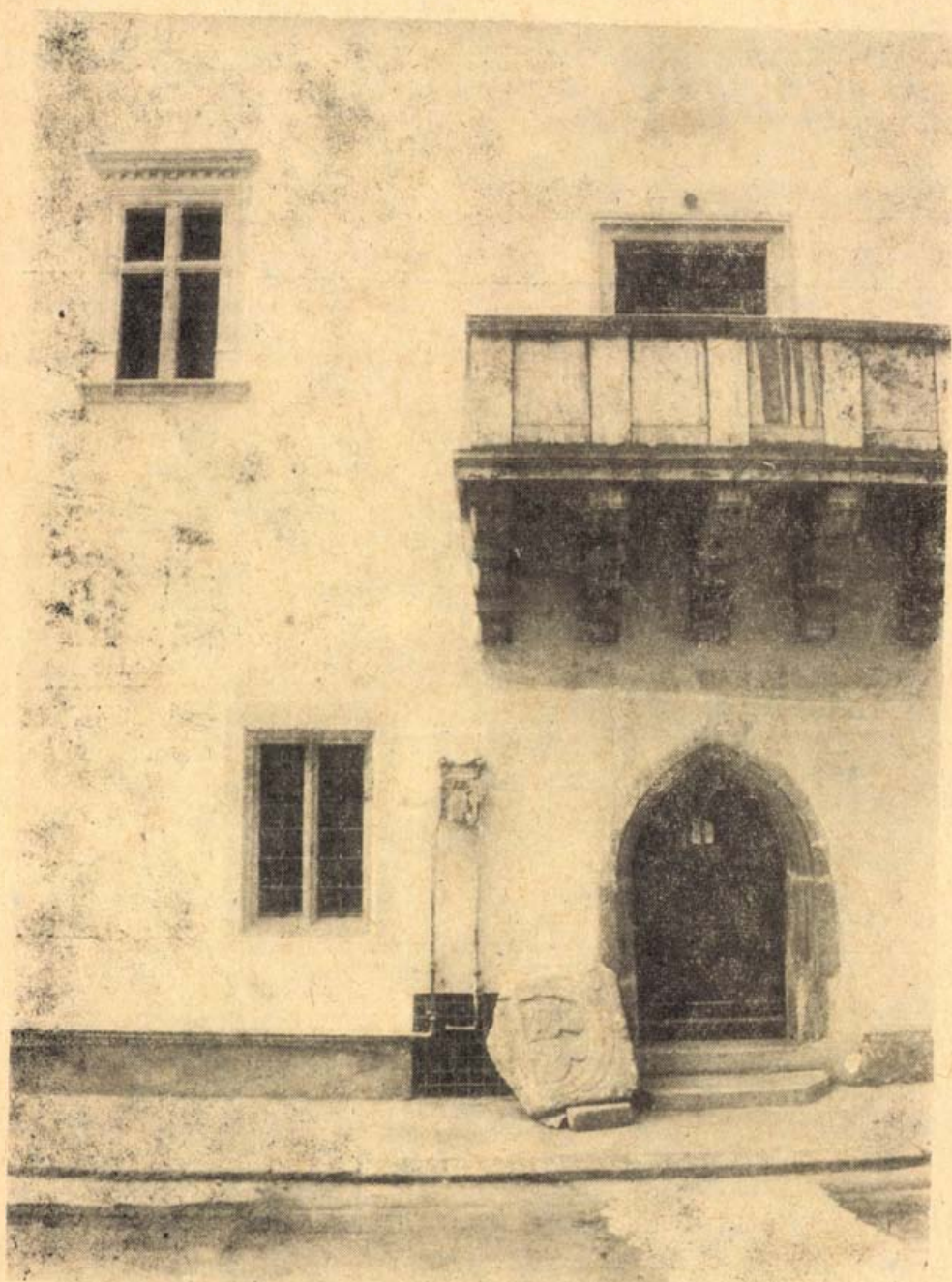
Összeállította: Horváth Gábor

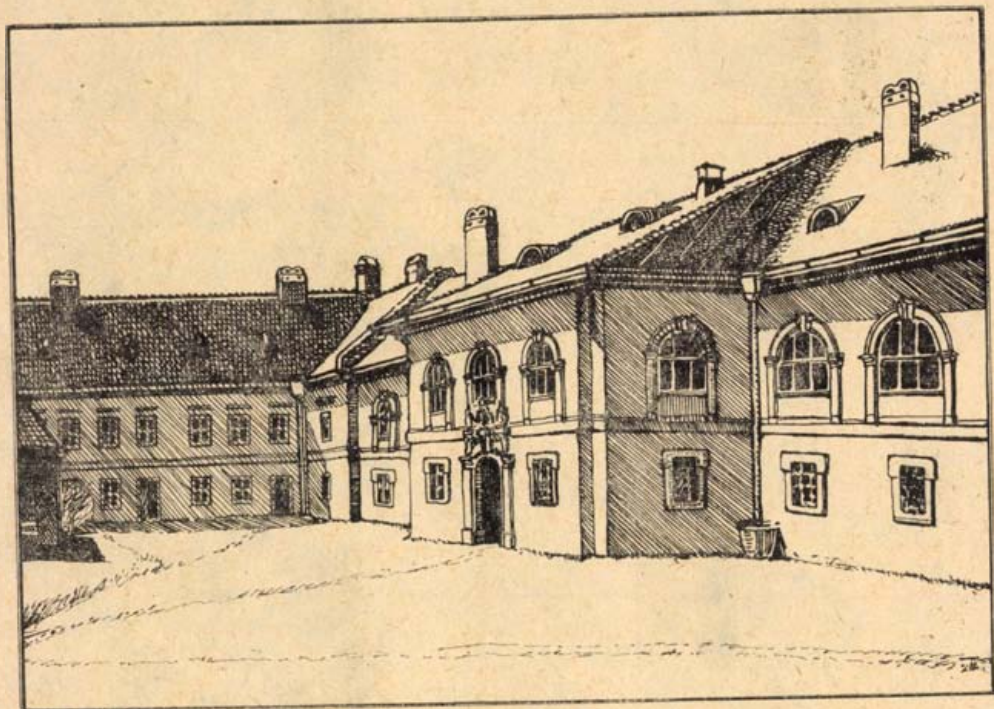
Bethlen Gábor királyi pecsétje (Hornyák László rajza)

Bethlen Gábor egykorú metszet után (Hornják László rajza)

A fejedelem háza Tordán (Móser Zoltán felvétele)

Az egykori Bethlen-ház belső udvara Gyulafehérvárott
(Hornyák László rajza Dürre Tivadar után)

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Honismeret 1981. 2. szám

Barcza József: Bethlen Gábor, a református fejedelem. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Sajtóosztálya, Bp. 1980. 215 old.

Bartha László: Szentes utcanevei. Kiadja a Somogyi Könyvtár, Szeged. 1980. 155 old.

Bartha Elek: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. *Studia folkloristica et ethnographica* 5. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa. Debrecen, 1980. 130 old.

A főbb fejezetek: Vallás és környezet, Vallásos alkalmak, A hétköznapi élet vallásossága, A szentségek és az emberi élet fordulójának vallásos vonatkozásai, Szentelmények, Vallásos képzetek, Az egyház a falu közösségében, A hitélet változása a felszabadulás után.

Bánlaky Pál–Mózes Lajos–Temes Ferenc–Varga Csaba: Várostan falu. Szerkesztette és az utószót írta: *Hatvani Dániel*. Forrás Könyvek. Kecskemét, 1980. 245 old. Szociográfia Fülöpszállásról.

Beke György: Búvópatakok. Kriterion, Bukarest, 1980. 344 old. Riportok Beszterce-Naszód megyéből.

Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegeleméi. Akadémiai, 1980. 390 old.

Bethlen Gábor levelek. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta *Sebestyén Mihály*. Téka sorozat. Kriterion, Bukarest, 1980. 304 old.

Bossányi Katalin–Kovács Mihály–Varga András: Vállalataink életéből. Kossuth, 1980. 247 old.

A Kossuth Kiadó új sorozatának első kötete öt vállalatról szól: Magyar Vagon és Gépgyár, Kenderfonó és Szövőipari Vállalat, Egyesült Izzólámpa és Villamosági Rt., Sársípi Új Élet Tsz, Böhöneyei Állami Gazdaság.

A budapesti Móríz Zsigmond Gimnázium Évkönyve. Szerk.: *Szigeti Józsefné*. Kiadja a Gimnázium 1980. 92 old.

Csenki Imre–Csenki Sándor: Cigány népbaladák és keservek. Európa, 1981. 14 old.

A mai magyarországi cigányfoklórban szinte ismeretlen a balladaműfaj, ezért értékes ez az azóta már elhunyt nótafáktól gyűjtött anyag. A szövegeket *Csenki Sándor* és *Vekerdi József* nyersfordításának felhasználásával *Tandori Dezső* fordította.

Csorba Csaba: Várak a Hegyalján: Tokaj, Ónod, Szerencs. Zrínyi 1980. 197 old.

Csongrád megyei Honismereti Híradó 1980. Kiadja a HNF Csongrád megyei Bizottsága, Csongrád megyei Továbbképzési és Módszertani Intézet, Szeged, 1980. 118 old.

A tartalomról: *Serfőző Zoltán:* Erdei Ferenc születésének 70. évfordulójára, *dr. Juhász Antal:* Húszéves a honismereti mozgalom, *dr. Hegyi András:* Nemzetiségi hagyományok ápolásáról Csongrád megyében, *dr. Kovács Zoltán:* Szegedi krónika 1978, A makói Kun béla Általános Iskola honismereti szakköre, Munkástelep Makón, *Gemes Eszter:* Tejfeldolgozás a csengelei tanyákon, *Asztalos P. Kálmán:* A háziszappan készítése, *Majláth Sarolta:* Adatok a dorozsmai népi gyógyászatról, *dr. Börcsök Vince:* Tízéves a Palotai Krónika, *Demeter Lajosné:* A mindszei művelődési ház honismereti szakkörének munkájáról, *Gemes Balázs:* Falukrónika írása Tömörkényen, *dr. Kovács Zoltán:* Honismereti szakkolégium a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, *iff. Lele József:* Üzemtörténeti Gyűjtemény a szegedi Pick-gyárban, *Ágoston István:* Vízügyi emlékhely, Szegeden, *Kovács-Szigeti:* Az „Ismerd meg Vásárhelyt!” vetélkedősorozatról.

Dallos Attila: Gyöngyös és Mátra. Utikönyv. Kiadja a Heves megyei Idegenforgalmi Hivatal. Panoráma. Bp. 1980. 85 old.

Demény István Pál: Kerekes Izsák balladája. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1980. 163 old.

A szerző a ballada némely elemeinek keleti párhuzamain indulva meggyőzően bizonyítja, hogy a fő motívumok az elveszett magyar hősi

epikából valók. A motívumok és kapcsolatok elemzése lehetővé teszi számára, hogy – a kérdés kutatásának történetében először – rekonstruálja a magyar hősi epika egyik cselekménytípusát.

Dunakanyar. A Dunakanyar Intéző Bizottság tájékoztatója. 1980/4. 80 old.

A tartalomról: *Loconcz Miklós:* A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum holnapja, *Csitári János:* A szobi tojáspatkoló, *Péterffy Ida:* Pálóczi Horváth Ádám Pomázon, *Cserey Éva:* Az esztergomi reneszánsz kályha, *Szombathy Viktor:* Esztergomi séta Horváth Istvánal, a régésszel és múzeumigazgatóval, *Sánta György:* Műemlék, malom, múzeum, *Csorba Csaba:* A tulsó part, *Mészáros Gyula:* Vác áramszolgáltatásának hetvenöt éve, *Hrenkő Pál:* Petőfi és Vachott a Dunakanyarban, *Grandpierre K. Endre:* Új őstörténeti forrásunk a Tárihi Ungürüz titkai nyomában I., *Mándli Gyula:* Szob 700 éves, *Dercsényi Dezső:* 100 éve született Lux Kálmán, *Raymann János:* Rudinai Molnár István emlékezete.

A Dunántúli-dombság, Dél-Dunántúl. Szerk.: *Ádám László, Marosi Sándor, Szilárd Jenő.* Akadémiai, 1980. 640 old. A Magyarország tájféldrajza 4. kötete.

Az esztergomi Dobó Katalin Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola Évkönyve, 1930–1980. (Szerk.: *Mazurka Károly*) Esztergom, 1980. 48 old.

Gyermekjátékok. Hévízgyörk. Gyűjtötte: *Hintalan László*, közreműködött: *Lázár Katalin.* Pest megyei Múzeumi Füzetek XII. Szentendre, 1980. 272 old.

Halásztelek tegnap, ma, holnap. Főszerkesztő: *Bundev Todorov Ivánné.* Kiadja a Községi Tanács. 1980. 24 old.

Hargita Kalendárium 1981. Kiadja a Hargita, az RKP Hargitai megyei bizottsága és a megyei néptanács lapja. Csíkszereda, 1980. 208 old.

Honismereti vonatkozású írások: *Beke György:* Tatrangyi Dávid nyomdokain (a Székelyföld iparosításáról), *Imreh István:* Forradalmi hagyományaink, *Csucsija István:* Az igaz szó fegyverével, *Zöld Lajos:* Szépteremő kaláka Gyergyószárhegyen, *Szőcs János:* (a székelyek XVII–XVIII. századi társadalmi rétegződéséről), *László Ferenc:* Bartók Béla Csíkszeredában, *Kolozsi Márton:* Múzeumkalauz (Csíkszereda, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy), *Demeter Zoltán:* A faragószin kézvonópadán, *Dr. Vofkori László:* Sövidék tizeseiről, *Geréd Gábor:* Homoródméti népmesék.

Hölbling Miksa: Baranya megyének orvosi helyirata. Hasonmás kiadás. Kiadja a Baranya megye Tanácsa V. B. Egészségügyi Osztálya. Pécs. 1980. 151 old.

Hölgyné Angelotti Zsuzsa–Fux Kornél: Magyar pénzermék és papírpénzek. Történelem-szakkori füzetek. Tankönyvkiadó. 1980. 112 old.

Kamarás István: Az olvasó munkások és az irodalom. Táncsics, 1981. 152 old.

Olvasásszociológiai kutatásai eredményeként a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként válhatnak a munkások rendszeresen és értékes irodalmat olvasó emberré.

Kanyar József: Somogy megye agrártársadalma az első földreformtól a szocialista mezőgazdaságig (1920–1949). Akadémia. 1980. 377 old.

Másfél évtizedes kutatómunka eredménye ez a monográfia, amelyben a szerző az ország egyik legjelentősebb agrárjellegű, nagybirtokos megyéje agrártörténetének közelmúltját írja meg. De nemcsak a szorosan vett agrártörténeti kérdésekkel foglalkozik, hanem a korszak társadalomtörténeti folyamataival is. Áttekintést nyújt továbbá a megye demográfiai, művelődéstörténeti, szakigazgatási és szakosítási vonatkozásairól.

Kápolnai Iván: Agrárstatisztikai források és helytörténeti kutatás. Történeti Statisztikai Füzetek. Kiadja a KSH. 1980. 37 old.

Kolosi Tamás–Papp Zsolt–Gombár Csaba–Pál László–Bara János: Réteghelyzet – rétegtudat. Kossuth, 1980. 215 old.

Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének kutatócsoportja empirikus vizsgálat-sorozatot végzett a társadalmi struktúra, a társadalmi rétegződés tudati tükröződéséről. A tanulmány első része a mai magyar társadalom differenciálódásának fő jellemzőit vizsgálja, megkísérli meghatározni a vizsgálatba vont 17 csoport társadalomban elfoglalt helyét. A második rész a tudatvizsgálat főbb eredményeit elemzi.

Kövágó László: Nemzetiségek Magyarországon. Kossuth, 1981. 160 old.

A hazánkban élő nemzetiségek fejlődésnek útját, hagyományait, illetve azok történelmi-néprajzi sajátosságait, kapcsolatait mutatja be ez a könyv. Elemzi a környező szocialista országok bonyolult nemzetiségi politikáját, valamint a kapcsolatok híd szerepét.

Kronológiai emlékeztető Tapolca történeté-

hez. Összeállította *Czuczor Sándor*. Kiadja a Batsányi János Gimnázium és a Városi Járási Könyvtár. 1980. 44 old.

Kulcsár László–Szijártó András: Iparosodás és társadalmi változások a mezőgazdaságban. Közgazdasági és Jogi K. 1980. 226 old.

A könyv a társadalom- és az üzemszociológia módszereivel vizsgálja a különböző társadalmi rétegek szerepét a nagyüzemi gazdálkodás fejlődésében, a mezőgazdasági népesség nemzedék-váltásának sajátosságait, a termelőszövetkezetek belüli emberi kapcsolatokat jelenségeit, valamint a mezőgazdasági termelés korszerűsödésének néhány társadalmi következményét.

Lakóhelyünk Ózd. Az Ózdi Népművelési Intézmények Honismereti Körének Évkönyve 5. Ózd, 1980. 124 old.

A tartalomról: *Dobosy László:* Kolera járvány Ózdon, *Veszélyosky Viktor:* A Bolyky család ősi háza Ózdon, *Uő:* A vasvárpusztai harangláb története, *Kurucz János:* A munkafeltételek változása az ózdi blokkos kormányzaton, *Horémsz László:* Az ózdi blokkos fejlesztésének szükségszerűsége, *Bogyó János:* Szemlények az ózdi Forrasztógyár 1882–1906. évi üzemi naplójából, *Kovács Antal:* Az ózdi gyár és lakótelep vízellátása, *Elek Géza:* Falusi dolgozók bejárása és a munkásszállítás az Ózdi Kohászati Üzemekbe, *Soltész Józsefné:* Ózd környéki balladák és népi gyerekjátékok, *Elek Géza:* Pecsenyészítés Putnokon a XX. század elején.

Magyari Gábor: Budapest, Pál-völgyi barlang. Tájak, korok, múzeumok, Bp. 1980. 16 old.

Majer Antal dr.: A Bakony tisztasága. Akadémiai, 1980. 373 old.

Az elsősorban növénytan és növényföldrajzi vonatkozású szakmunka részletesen foglalkozik a Szentgál környéki tisztaság keletkezésével, valamint természetvédelmi kérdéseivel.

Módy György: Herpály. Bihari dolgozatok. A Bihari Múzeum Közleményei 5. Berettyóujfal, 1979. 39 old.

Berettyóujfal Herpály nevezetű határrészének régészeti feltárása során előkerült értékekről szól ez a kiadvány.

Művelődéstörténeti Tanulmányok Szerk.: *Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Sipos Gábor, Tonka Sándor.* Kriterion, Bukarest, 1980. 328 old.

A sorozat immár második kötete a következő tanulmányokat tartalmazza: *Benkő Elek* A középkori falu régészeti kutatása, *Varga Arpád:* A váradi káptalan hiteleshelyi működése, *Tonka Sándor:* A középkori közjegyzőség Erdélyben, *B. Nagy Margit:* Kalotaszergi tábla-

képek, *Kovács András:* Szabályos alaprajzú, olaszbástyás várkastélyok Erdélyben, *Gustav Gündisch:* Matthias Schiffbaumer (1547–1611) erdélyi evangélikus szuperintendens könyvtára, *Sipos Gábor:* Marosszéki népoktatás a XV. szdtól 1848-ig, *Benkő András:* Ének és zene a Bethlen Kollégiumban, *Szabó Miklós:* Az erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI–XVIII. szd-ban, *Koczián László:* Adatok a felvilágosodás és a reformkor eszméinek terjedéséhez Erdélyben, *György Lajos:* Fejezetek a kolozsvári régi Lyceum-könyvtár történetéből I., *Lakó Elemér:* A Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának kéziratjai a kolozsvári akadémiai könyvtárban, *Kilián István:* Magyar nyelvű színjátszás Kézdivásárhelyen a XVIII. szd-ban, *Köllő Károly:* Nicolae Balcescu és latin nyelvű magyar fordításai, *Kiss Ferenc:* Kádár József (1850–1939).

Nagy László: „Sok dolgot próbála Bethlen Gábor”. Magvető. Gyorsuló idő. 1980. 216 old.

Három „boszorkányper”-nek álcázott birtokszerező „fiskális per” háttérének és való történetének feltárásával közelebb viszi olvasónkat nemzeti multunk jobb megismeréséhez.

A népmozgalom főbb adatai községenként: 1828–1900. Összeállította: *Klinger András, Varga Lajosné* és mások. Kiadja a KSH. Bp. 1980. 123 old.

A sorozat 7. kötete Békés megye, Csongrád megye és Szeged, Hajdú-Bihar és Debrecen adatait tartalmazza.

Ötven éves a Fővárosi Csatornázási Művek Énekkara. Összeállította: *Gyutay Tibor.* Kiadja a Főv. Csatornázási Művek, Bp. 1980. 38 old.

Ötven éves a mezőgazdasági szakoktatás Mohácson. Kiadja a Marek József Mezőgazdasági Szakközépiskola, Mohács 1980. 108 old.

Penyigey Dénes: Tessedik Sámuel. Akadémiai, 1980. 273 old.

Az Agrártörténeti Tanulmányok c. sorozat 9. köteteként megjelenő mű a szerző posztumusz munkája. Levéltári és szakirodalmi források felhasználásával mutatja be Tessediket, a XVIII. század kimagasló egyéniségét. Bemutatja a korabeli Szarvas-életét, társadalmát, azt a környezetet, amelyben Tessedik élt és dolgozott.

Péter László: Bartók Szegeden. A Somogyi könyvtár kiadványai 24. Szeged, 1981. 119 old.

Dokumentumok a zeneszerző szegedi kapcsolatairól.

Rápolthy Viktor: A Jászberényi Vasas Szakszervezeti Munkáskórus története, 1960–1980. Jászberény, 1980. 54 old.

Réti László: A Textilipari Dolgozók Szakszervezetének története. Kiadja a Textilipari Dolgozók Szakszervezete. Tánács, 1980. 111 old.

Sebestyén Sándor: A Bartha Miklós Társaság (1925–1933). Kossuth, 1981. 256 old.

Simon József: Balatonszentgyörgyi képes krónika. Kiadja B. község Közös Tanácsa. 1980. 124 old.

Somogyi-könyvtári műhely. Szeged, 1980/4. 105–146 old.

A tartalomról: *Habermann Gusztáv*: Az újszegedi löportárrobbantás 1849, *Laczó Katalin*: Az Alföldi Művészek Egyesületének története, *Péter László*: Móráról lengyeleknek, *Géczy Lajos*: A felsővárosi minorita rendház mint menedékhely, *Lengyel András*: Lajtha László Szegeden.

Somogyvári Zoltán: Kiskunfélegyháza. Kiadja a Városi Tanács VB. Kecskemét, 1980. 104 old.

Szilágyi István: Kálvária. Corvina. 1980. 143 old.

A szép kiállítású, gazdagon illusztrált könyv szakrális építészetünk sajátos termékével foglalkozik.

Szilágyi Miklós: A Hernád halászata. Borsodi Kismonográfiák 10. Hermann Ottó Múzeum. Miskolc, 1980. 89 old.

Szöke Pál: Száz éves a magyar tenisz. Kiadja az OTSH. Bp. 1980. 221. old.

Szülőföldünk 20. A debreceni KLTE Gyakorló Általános Iskolája II. Rákóczi Ferenc Honismereti és Műemlékvédő Szakkörének időszaki híradója. Debrecen, 1980. 9 old.

Lévai Csaba: A IV. Honismereti és Múzeumi Tábor eseményei diákszemmel, *Löki Andrea*: Élménybeszámoló a Megyei Honismereti Táborról, *Vedres Éva*: Aratási szokások.

Tanulmányok Esztergom felszabadulás utáni történetéből. Kiadja Esztergom Város Tanácsa. 1980. 263 old.

Tanulmányok Szécsény múltjából 3. Kiadja a Kubinyi Ferenc Múzeum. Szécsény. 1980. 144 old.

Leblancné Kelemen Mária: Az ellenforradalmi korszak Szécsényben (Fejezetek a község 1920–1944 közötti történetéből, valamint a községi önkormányzat tevékenységéből), *Antal*

Károly: Szemelvények Szécsény történeti forrásaiból. (A török hódoltság kora).

Tálas István: Néprajzi tanulmányok, írások I. Tanulmányok az anyagi kultúra köréből 3–4. Kiadja az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tárgyi Néprajzi Tanszéke. Bp. 1979–80. 573 old.

A kötet 9 csoportba rendszerezve közli a vegyes tartalmú írásokat. I. Tudományszervezés-tudománytörténet. II. Földművelés-erdőgazdálkodás-táplálkozás. III. Állattartás. IV. Település. V. Építkezés-lakáskultúra. VI. Etnikumok. VII. Néprajzi intézményeinkről. VIII. Emlékezések. IX. Nyelvészet és néprajz. A kötet tartalmaz nagyobb lélegzetű tanulmányokat és opponensi véleményeket.

Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Gondolat. 1980. 970 old.

A hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt úttörő vállalkozás mintegy két évszázadra visszatekintve dolgozza fel, hogy a nép milyen önmaga által teremtett társadalmi szabályok szigorú belső rendje szerint élt, szervezte gazdaságát, tulajdon- és személyi viszonyait, örökölte vagyonát.

Teke Zsuzsa: Hunyadi János és kora. Gondolat, 1980. 233 old. (Magyar História)

Ujváry Zoltán: Népszokás és népköltészet. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 35. Debrecen, 1980 636 old.

Vargyas Lajos: A magyarság népe. Zeneműkiadó. 1981. 624 old.

Vágvölgyi András–Szetirmai László: Ipari és mezőgazdasági dolgozók Makón. Kiadja az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága, az MSZMP Makó városi Bizottsága és a Makó városi Tanács megbízásából a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat. Szeged, 1979. 133 old.

A tartalomról: Jövedelmi viszonyok, Lakáshelyzet-lakásvizonyok, Az életmódot befolyásoló napi tevékenységek, Hétköznapi és vasárnap munkára fordított idő, Szabadidő tevékenységekkel eltöltött idő, Politikai és közéleti aktivitás.

Városunk, Dunakeszi. Szerk.: Lőkös Zoltán, Lakatos Ernő, Kiadja a Pest megyei Tanács Közművelődési Bizottsága. Bp. 1980. 266 old.

Visszatekintés a Pécs–Meszesi Általános Iskola 25 éves múltjára: 1955–1980. Szerk.: *Auth András*. Kiadja az Iskola, 1980.

Zolnay László: A budai vár. Gondolat, 1980. 128 old.

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Honismeret 1981. 3. szám

Adatok Bessenyőtelekről. Szerk: Vaikó Éva. Kiadja a Népművelési Intézet, Bp. 1980. 122 old.

Agrármuzeológiai Füzetek I. Szerk: *Balassa Iván*. Kiadja a Magyar Mezőgazdasági Múzeum. 1980. 96 old.

A tartalomból: *Szabó Lóránd*: Az agrármuzeológiáról, *Balassa Iván*: A tárgyak gyűjtése a mezőgazdasági múzeumokban, *Kiss László*: A múzeumi gyűjtemény nyilvántartásának általános és időszzerű kérdései, *Balassa Iván*: A kiállítások tudományos előkészítése a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban.

Alsónémedi története és néprajza. Szerk: *Balassa Iván*. Kiadja a Községi Tanács V. B. 1980. 537 old.

Kerek József: Alsónémedi történetének régészeti forrásai a honfoglalás koráig, *Lakatos Ernő*: Alsónémedi története a X. századtól 1944-ig, *Pintér János*: Alsónémedi története a felszabadulás után, *Balassa Iván*: Alsónémedi földrajzi nevei, *Filip Antal*: Alsónémedi települése és építkezése, *Novák László*: Alsónémedi hagyományos gazdálkodási viszonyai a XVIII–XX. században, *Csoma Zsigmond*: Alsónémedi helye az alföldi borvidék homoki szőlő- és borkultúrájában, *Kékesi Béla*: Állattartás, állatgyógyászat, *Kerékgyártó Adrien, U.*: Áttérés a paraszti viseletről a városi viseletre, *Katona Imre*: Alsónémedi és környékének szólásai, *Paksa Katalin*: Vázlatok Alsónémedi zenei életéről, *Madar Ilona, P.*: Alsónémedi szokásvilága, *Sebők Géza*: Alsónémedi régi táncélete.

Bakony Tibor–Kubinszky Mihály: Lechner Ödön. Corvina. 1981. 240 old.

A magyar építészet egyik legnagyobb alakja korán felismerte, hogy nemcsak modern, hanem egyszersmind nemzeti építészettel kell teremteni. A monográfiát Lechner műveinek jegyzéke, valamint két legfontosabb írásának közlése egészíti ki.

Bándi Gábor–Bechtold István: Kőszeg-hegyalja. Kiadja a Vas megyei Idegenforgalmi Hivatal. Szombathely, 1980. 43 old.

Bánkuti Imre (Összeáll.): *Lónyai Ferenc fegyversítési és ruházati főhadbiztos válogatott írásai*. Folia Rákócziána 4. Kiadja a Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, Vaja, 1980. 104 old.

Bányai László: Válaszúton. Kriterion. Bukarest. 1981. 169 old. Önéletrajzi írások. Román–magyar közös kiadás.

B. Boros Ilona–P. Székely Éva: Batikolás, tojásírás. Móra, 1981. 80 old.

A batikolás mesterségbeli fogásait a keceli batikoló szakkör munkáin ismerhetjük meg. A tojásírással foglalkozó fejezet bemutatja a különböző magyar vidékek tojásdíszítő motívumait.

Beluszky Pál: Borsod-Abaúj-Zemplén megye falusi településeinek típusai. Az MTA Földrajztudományi Kutató Intézetének Közleményei. Akadémiai, 1980. 339–370. old.

Településformáló folyamatok a megye falusi térségeiben.

Bene Mihály: Adatok Verseg történetéhez. Kiadja a Petőfi Múzeum, Aszód, 1980. 170. old.

Benkő Lóránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Akadémiai, 1980. 392. old.

Bethlen Gábor: 1580–1629 (*Fery Antal* fametszetei, *Bottyán János* szövegválogatásai) Kiadja a Ref. Zsinati Iroda, Bp. 1980. 86. old.

Emlékkönyv a fejedelem születésének 400. évfordulójára. Bibliofil kiadás.

A békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium 125 éve. Szerk: *Kruchió Gábor*. Kiadja a Rózsa F. Gimnázium és Nyomdaipari Szakközépiskola. Békéscsaba, 1980. 588 old.

A birodalmi levéltárak magyar vonatkozású iratai (I. k. 2. r.) Tematikai leltár: kéziratos. Összeáll: *Buzási János*. MOL, Bp. 1980. 339 old.

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv anyaga.

Boross Lajos: A győri karmelita templom. Corvina, 1980. 37 old.

Csángó népzene. Összeállította: *Újhelyi Tiborné*. Kiadja az Eötvös Megyei Könyvtár Veszprém, 1980. 116 old.

Danis József: A közművelődési munka tapasztalatai, feladatai Oroszlányban és a város környéki községekben, 1980. Kiadja a Városi Tanács V. B.

Művelődésügyi Osztálya. Oroszlány, 1980. 53. old.

Dobos Iona: Áldozatok. Kozmosz Könyvek, 1981. 184 old.

A szerző jeles folklorista, népmeséink és népmondáink szakembere. Ennek a kötetnek az írásai inkább kortörténeti dokumentumok: századunk története, személyekre bontva.

Domonkos Ottó: Ár- és bérlimitációk és Sopron városában és Sopron megyében a XVII–XIX. században. Előmunkálatok a magyarság néprajzához. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport. Bp. 1980. 130 old.

Dunaujváros története az őskortól napjainkig. Kiadja az István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1980. 50 old.

Vezető az Intersica Múzeum állandó kiállításához.

Földet, köztársaságot, állami iskolát. Viták a magyar parlamentben: 1944–1948. Válogatta és a bevezetést írta *Balogh Sándor*. Gondolat, 1980. 509 old.

Galántai József: Az első világháború. Gondolat, 1980. 546 old.

Gimes Endre: Észak-Dunántúl. Panoráma, 1981. 344 old.

Fejér, Veszprém, Komárom, Győr-Sopron és Vas megye műemlékeivel, természeti látnivalóival ismert meg a kötet.

Gulyásné Mátraházi Zsuzsanna: Napjaink különleges keresztnévdivatja. Magyar Névtani Dolgozatok 15. Szerk: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Bp. 1981. 91 old.

G. Varga Györgyi: Szövegmutatványok Hatvan regionális köznyelvből. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 4. Szerk: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp. 1981. 292 old.

Hajdú-Bihar megye temetőművészete. Főszerk: *Szőlősi Gyula*, Szerk: *Letényi Árpád, Tóth Endre*. Kiadja a Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemlék Albizottsága. Debrecen, 1980. 334 old.

A tartalomról: *Bodrogi Tibor:* Temetés–valás–társadalom, *Entz Géza:* Temetők, temetőkben levő művészeti emlékek védelme, *Dankó Imre:* Temetés, temetőink, a temetők művészete, *Tarkány Szűcs Ernő:* A temetés jogi rendje, *Takács Béla:* A fejfák esztétikája, *Sápi Lajos:* Régi temetők Debrecenben, *Sz. Kúrti Katalin:* Temetőművészet Hajdú-Biharban – A Debreceni Köz-

temető képzőművészeti értékei, *Marjai Márton – Bartha Elek:* Sírfeliratok, temetői költészet Hajdú-Biharban.

Hazafiság–Gazdaság. Szerk: *Ratay Endre*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1981. 213 old.

Az Egerben a szocialista hazafiságról megrendezett X. országos tanácskozás előadásának és hozzászólásainak szövege.

Hetvenöt éves a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Kiadja a MNYT, 1980. 45 old.

Benkő Loránd: Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében, *Szabolcsi Miklós:* A Magyar Nyelvtudományi Társaság köszöntése, *Szathmári István:* Mit tett a MNYT háromnegyed századon át a nyelvtudományért és az anyanyelvi műveltségért, *Károly Sándor:* Szemléleti és módszerbeli változások a XX. szd. magyar nyelvtudományában, *Lőrincze Lajos:* Nyelvünk a világban.

Hidvégi Lajos: Ceglédi História. Kiadja a Cegléd Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya. 1981. 63 old.

A szerző városának elkötelezett helytörténésze, lakóhelye múltjának fáradszomjas kutatója. Ebben a kötetében szűkebb szülőföldjének távoli és közelebbi múltjával foglalkozó, rövidebb írásait olvashatjuk.

Holényi László: Gerecse–Vértes–Velencei hegység. Sport, 1981. 408 old.

A három hegység földrajzát, növény- és állatvilágát, természetvédelmi értékeit, gazdasági életét és történetét mutatja be. Végigvezet a hegységek jelzett turistaújtjain, ismerteti a műemlékeket és a művelődéstörténeti vonatkozások is.

Horn Emil: A magyarországi munkásmozgalom története. Kiadja a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, Bp. 1980. 113 old.

Vezérfonal a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó kiállításához.

Horváth Péter: A Szilasmenti Mg-i Termelőszövetkezet és jogelődjeinek 30 éves története. Magyar Hirdető, Bp. 1980. 124 old.

Ipari üzemtörténet. (Sajtó alá rendezte: *Erdész Sándor és Gyarmathy Zsigmond*.) A Jósza András Múzeum kiadványai 14. Nyíregyháza, 1980. 228 old.

A kötet elsősorban kisebb léleketű, rövidebb üzemtörténeti vázlatokat tartalmaz, *Kovács Ágnes:* Adatok a kisvárdai BÖNI gyár történetéhez, *Kriveczky Béla:* A kisvárdai öntöde története megalakulásától napjainkig, *Kozma Péter:* Az Öntödei Vállalat Kisvárdai Vasöntödéjének története, 1915–1965, *Almás Judit:* A kisvárdai „Vulkán” története, 1944–1974, *Tamás Mária:* Az Alkaloida Vegyészeti Gyár fejlődése a felszabadulás

után, *Puskás Edit*: A Nyíregyházi Dohányfermentáló megalakulása és fejlődése felszabadulásunktól napjainkig, *Varga Károly*: A mátészalkai Szatmár Bütorgyár múltja és jelene, *Jósvai László*: Nyíregyháza ipari fejlődése a felszabadulás után, *Akos Erika*: A Kelet-magyarországi Közmű- és Mélyépítő Vállalat története, *Bajnay Angyalka és mások*: A porcsalmi konzervgyár története 1948–1978-ig, *Gál Márta*: A kisvárdai Szeszipari Vállalat története, 1917–1978, *Gödöny Margit*: A Tiszalöki Vegyipari Szövetkezet története, alakulástól 1975-ig, *Mester István*: A vállaji II. Rákóczi Ferenc Tsz kenyérgyártó üzemének története, *Petruskák Magdolna*: A Nyíregyházi Konzervgyár, *Kövendi Mária*: Krónika a „Kölcsey Ferenc” szocialista brigádról, *Szarvadi Antal*: A VOR nyíregyházi Gyáregységének krónikája, *Tóth Bálint*: A Szabolcs-Cipőgyár 25 éves krónikája, *Kruták Zsuzsanna*: A budapesti Elektrokustikai Gyár UNIVERSIL gyárának története 1949-től napjainkig, *Balla Klára*: A vásárosnaményi Ládagyár története, *Sándor Gabriella*: Nyíregyháza malmai.

Ismerjük meg Bánhorvátit. Kiadja a mezőtúri Móricz Zsigmond Könyvtár, 1980. 9 old.

Jékely Zsolt–Sóder Alajos: Budapest építésze a XX. században. Műszaki Könyvkiadó, 1980. 231 old.

J. Szabó Erzsébet: Rákospalota külterületi helynevei. Magyar Névtani Dolgozatok 9. Szerk: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 47 old.

Kapocsy György: Hortobágy. Corvina. 1980. 153 színes felvétel, *Rakonczay Zoltán* előszavával.

Kiss Jenő: A cipézmesterség szakszókincse a rábaközi Mihályiban. Magyar Csoportnyelvi dolgozatok 5. Szerk: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp. 1981. 69 old.

Kleineisel János: Házak, városok, társadalmak. Gondolat, 1981. 240 old.

A lakótelepek, elővárosok lakóinak közérzetével, a környezettel és az otthonosság kölcsönhatásai foglalkozik ez a kiadvány.

Korek József: A Múzeumkert. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum. Bp. 1980. 28 old.

Kovács Béla: Visonta keresztnevei (1692–1945). Magyar Személynévi Adattárak 38. Szerk: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tan-

székcsoport Névkutató Munkaközössége. Bp. 1981. 42 old.

A Könyves Kálmán Gimnázium jubileumi emlékfüzete: 1905–1980. Kiadja a Gimnázium, Bp. 1980. 33 old.

Közös úton. Szerk: *Petrák Katalin*. Kiadja a Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége, Szolnok, 1980. 407 old.

Visszaemlékezések a termelőszövetkezeti mozgalom kialakulásának és fejlődésének Szolnok megyei történetére.

Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. Magyar História. Gondolat, 1981. 220 old.

Magyar hiedelemmonda katalógus. Összeállította: *Bihari Anna*. Előmunkálatok a magyarság néprajzához. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport. 1980. 328 old.

Magyar nemzet repertórium. 1938. VIII. 25–1944. III. 22. Összeállította: *Kendéné Palágyi Erzsébet*. I. kötet, 1938. 1939. A Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetek. 1980. 391 old.

Marosi Teréz: Tulajdonnevek a magyar népmesékben. Magyar Névtani Dolgozatok 13. Szerk: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Bp. 1981. 66 old.

Mészárosné Varga Mária: Falucsúfolók a Tapolcai járásban. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 6. Szerk: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Bp. 1981. 35 old.

Molnár István: Ifjúmunkás-mozgalom története Magyarországon. Kossuth, 1981. 264 old.

Bemutatja a SZIT történetének főbb szakaszait, sokrétű nevelő tevékenységét, szervezeti életének alakulását. Részletesen elemzi a szervezet politikai harcát és érdekvédelmi küzdelmeit.

Munkásélet Nógrádban a XIX–XX. században. Kiadja a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1980. 22 old.

Vezető a Salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum hasonló című állandó történeti kiállításához.

A munkásmozgalom Fejér megyei története. (Szerk: *Élő Zoltán, Kiss Géza*) 3. kötet: *A forradalmak kora*. Kiadja az MSZMP Fejér megyei Bizottsága. Székesfehérvár, 1980. 339 old.

Nagybákai Péter: Magyarországi céhbehívótáblák. Corvina. 1981. 120 old.

A céhbehívótáblák körbehordozásával hívta össze egy-egy céh összejövetelre a tagjait. A céhszervezetek különböző jelképes tárgyai általában nemzetközi jellegűek voltak ugyan, de a céhbehívótábla használatá elsősorban Magyarországon volt szokásban.

Németh Kálmán: Méhtenyésztés Várpalotán. Kiadja a várpalotai Méhészsakkör és a Megyei Tanács V. B. Igazgatási Osztálya. Várpalota, 1980. 32 old.

Népi iparművészetünk időserű kérdései. (Szerk: *Varga Marianna és M. Szabó Mária*) Kiadja a TIT Bp. 1980.

A tartalomról: *Balassa Iván:* Népművészet, népi iparművészet, *Csorba Géza:* A népművészet, mint a képzőművészet forrása, *Kresz Mária:* A népi iparművészet múltja és jövője, *Szabolcsi Hedvig:* Népművészet és iparművészet, *Vitányi Iván:* A népzene példája, *Nagy László:* A Népi Iparművészeti Tanács 25 éves működése, *Bodrogi Tibor:* A népművészet elvi kérdései, *Füzes Endre:* Népi iparművészet és közművelődés, *Lengyel Györgyi:* A népi iparművészet történetéből, *Varga Marianna:* A népi iparművészek szakmai képzésének formái, *Bakai Erzsébet:* A fiatal generáció szakmai képzéséről, *Kodolányi János:* Az igénytelenség veszélye, *Kurucz Albert:* A NIT és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum együttműködésének lehetőségei, *Kiss Ivor Sándor:* A népi iparművészet célkitűzései, *Czugh Dezső:* A népi iparművészet múltja és jövője, *Balassa Iván:* Zárszó.

Novák László: Hej, Nagykőrös híres város. Kiadja a Pest megyei múzeumok Igazgatósága, Nagykőrös–Szentendre. 1980. 62 old.

Az Arany János Múzeum állandó helytörténeti és irodalomtörténeti kiállításának vezetője.

Pogány Mária: Vállalkozók, mérnökök és munkások a magyar vasútépítés hőskorában: 1845–1973. Értekezések a történeti tudományok köréből. Akadémiai, 1980. 170 old.

Raázt Judit: Gödöllő helynevei. Magyar Névtani Dolgozatok 14. Szerk: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Bp. 1981. 77 old.

Rácz Sándor: Óföldrak és a volt Návay-uradalmak lakosságának ragadványnevei. Magyar Szemlényvi Adattárak 36. Szerk: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Bp. 1981. 61 old.

Rásonyi László: Hidak a Dunán. Gyorsuló idő. Magvető. 1981. 192 old.

A turkulógus szerző összefoglalja azoknak a török népeknek a történetét, amelyek a IV. és a

XIV. század között tűntek fel Délkelet-Európában.

Salamon Konrád: A Márciusi Front. Értekezések a történeti tudományok köréből. Akadémiai, 1980. 180 old.

Sárköz. Szerkesztette és válogatta: *Sipter Gézné.* A fotókat készítette *Herner Lajos.* Kiadja a Szekszárdi Nyomdaipari Vállalat Miniaturkönyvgyűjtők Klubja, Szekszárd, 1980. 50 old. és 60 kép.

Solymár Imre: Mezőgazdasági termelőszövetkezetek nevei Magyarországon. Magyar Névtani Dolgozatok 10. Szerk: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Bp. 1981. 51 old.

Szabó László: A magyar rokonsági rendszer. *Studia folkloristica et ethnographica.* Debrecen, 1980. 133 old.

A szerző foglalkozik a magyar rokonsági terminológiai rendszer kialakulásával, szerkezeti változásaival az urali kortól napjainkig. Részletesebben ír a nemzetség, a had, a szer és a család rokonsági intézményének XVIII–XIX. századi formáival.

Szalontai Barnabás: A nyírbatori Báthori István Múzeum rövid története. Kiadja a Múzeum, 1980. 8 old.

Szerb-horvát népzene. Összeállította: *Újhelyi Tiborné.* Kiadja az Eötvös Megyei Könyvtár, Veszprém. 1980. 40 old.

Szécsény. Szerk: *Patay Pál.* Panoráma, 1980. 77 old.

Tallián Tibor: Bartók Béla. Gondolat, 1981. 320 old.

Tanúságtevők, IV/A kötet. Szerk: *Petrák Katalin–Szabó Ágnes.* Kossuth, 1981. 488 old.

Az 1919–1933 közötti évekre vonatkozó visszaemlékezéseket tartalmazza ez a kötet. Megélevednek a Tanácsköztársaság megdöntése utáni állapotok: a résztvevők bűjdosása, szenvedése a börtönökben, internálótáborokban.

Táncos krónika. Szerk: *Jánosi Sándor.* Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda. Bp. 1980. 105 old.

A tartalom: *Jánosi Sándor:* Munkásosztály és néphagyomány. A Bartók-együttes hőskora, Új zenei hullám, Mi a Bartók-együttes „sajátossága”? , Táncszók, kurjantások, csujjogások, *Vitányi Iván:* A magyar táncművelés és a Bartók-együttes, *Lükő Gábor:* Táncok és táncosok a magyar nép képíró művészetében.

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Honismeret 1981. 4. szám

Bakay Kornél: A községi Tábournokház. A Vas megyei múzeumok katalógusai. Szombathely, 1980. 24 old.

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Kiadja a Hazafias Népfront Város Bizottsága és a Honismereti Kör. 1980. 1–2. sz. 70 old.

A tartalomról: *dr. Szabó Károly:* Szabó Lőrinc és Balassagyarmat, *Pozsonyi Anna:* Megemlékezések Váci Mihályról, Mikszáth Kálmánról, Balogh Károlyról, *Lobos Márton:* Balassagyarmat iparosításának tapasztalatai, *dr. Vass Miklós:* Balassagyarmat jelene, *dr. Szomszéd Imre:* Balassagyarmat felszabadulás utáni évtizedei.

Boross Marietta: A balatonendrédai csipke története. Panoráma, 1981. 37 old.

Bunta Péter: Küzdelmes évek, 1921–1928. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 261. old.

A Román Kommunista Párt története a húszas években. Számos magyar vonatkozással.

Chmel Rudolf: Két irodalom kapcsolatai. Madách, 1980. 260 old.

A szerző a Szlovák Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa. Ebben a művében a szlovák irodalmi kapcsolatok kutatásának alapvető problémáit vizsgálja. A tanulmányban a múlt és a jelen kölcsönös összefüggéseinek megvilágítását tűzte ki célul.

Csanda Sándor: Fábry Zoltán. Madách. 1980. 178 old.

A pozsonyi irodalomtörténész foglalkozik Fábry Zoltán pályakezdésével, olvashatunk kortársaival való kapcsolatáról, a jelentősebb kisebbségi folyóiratoknál (Az Út, a Magyar Nap, a Korunk) kifejtett tevékenységéről, valamint Fábry 1948 utáni kritikus tevékenységéről. A könyv a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság közös kiadásában jelent meg.

Dobos György: A debreceni iparoktatás története a XIX–XX. században. Kiadja a Hajdú-Bihar megyei Pedagógus Továbbképző Intézet, Debrecen, 1980. 54 old.

Dobossy László: Két haza között. Magvető, 1981. 432 old.

A cseh, a szlovák és a magyar nép közös problémáiról szól ez a könyv, olyan emberekről, írókról és tudósokról, akik fölismerték népeik közös sorsát, s nem az évszázados gyűlölet szellemében, hanem annak ellenére cselekedtek.

Ego sum gallicus captivus. Magyarországra menekült francia hadifoglyok emlékezései. Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta *Bajomi Lászlár Endre.* Európa 1980. 327 old.

Fábián Ernő: Az ember szabad lehet. Dácia könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1980. 234 old.

Kismonográfia *Eötvös József* eszmévilágáról.

Folyamatos jelen. Válogatta *Berkovits György és Lászlár István.* Szépirodalmi 1981. 370 old.

A Magyarország felfedezése sorozat rendhagyó kiadványa lesz ez a kötet, amely a fiatal szerzők szociográfiai írásait gyűjti egybe.

Gál Sándor: Mesét mondok, valóságot. Madách, 1980. 208 old.

A szerző riportokban, szubjektív hangvételi visszaemlékezésekben idézi fel szülőföldjének távoli és közeli múltját, hagyományainak, a mai ember számára megfogalmazható tanulságait.

Gátszakadás. Szerk.: *dr. Kóváry E. Péter.* Kiadja a Békés megyei Tanács. Békéscsaba, 1980. 147 old.

Napilapokban, hatilapokban, folyóiratokban és egyéb időszakos kiadványokban megjelent árvízi tudósítások, cikkek, és riportok a Körösök 1980. júliusi árvízéről.

Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. Helikon. 1980. 434 old.

A Bibliotheca Historica című történelmi és művelődéstörténeti sorozatban megjelent kiadványt sajtó alá rendezte, bevezetővel ellátta, az okmánytárat, a jegyzeteket és a mutatókat összeállította *Katona Tamás.*

Hajdú-Bihar megyék felszabadulása és a népi demokratikus átalakulás kezdetei: 1944 október–

1945. november. Szerk.: *Fehér András, Tokody Gyula*. Hajdú-Bihar megyei Lapkiadó Vállalat. 1980. 535 old.

J. Lőrinczi Réka: A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai. *Kriterion*. 1980. 258 old.

Jordáky Lajos: Az erdélyi német filmgyártás története (1903–1930) *Kriterion*, Bukarest, 1980. 120 old.

Kazincbarcika földrajza. (Szerk.: *Frisnyák Sándor*) Kiadja Kazincbarcika Városi Tanács, 1981. 317 old.

Killán György élete és politikai pályája. (Az életrajzi tanulmányt írta és a dokumentumokat válogatta *Pintér István*.) Kiadja az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1980. 172 old.

Kiss Lajos: Szegény emberek élete. Gondolat. 1981. 375 és 465 old.

A szerző A szegény ember élete és A szegény asszony élete című munkáinak újrakiadása, amelyhez *Ortutay Gyula* írt előszót. A könyv a Magyar néprajz klasszikusai c. sorozatban jelent meg.

Komáromi Magda–Vida Sándor–Kövágó Sarolta: Küzdünk híven. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1980. 122 old.

Koltói Anna, Geisler Eta, Kállai Éva élete és politikai pályája.

Korda Rudolfné: Komáromi lapok 1880–1884. Repertorium. Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. Tatabánya, 1980. 225 old.

Kormos Valéria: Értük, velük, róluk. A cigánytanulók pályaválasztásának néhány sajátossága. Szerk.: *Apró Tibor*. Kiadja a Békés megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézete, Békéscsaba, 1980. 34 old.

Kövágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Kossuth, 1981. 188 old.

A tartalom: Nemzetiségi örökségünk, Nemzetiségeink a felszabadulás után, A nemzetiség fogalma, A magyarországi nemzetiségek sajátosságai, A szocialista nemzetiségi politika kialakításának útján, Törvények és intézmények a nemzetiségi ügy szolgáltatásban, A nemzetiségi politika megvalósításának szubjektumai, A nemzetiségek gazdasági-társadalmi viszonyai, A nemzetiségi nyelv és kul-

túra, A nemzetiségek és anyanemzeteik, Néhány elvi és gyakorlati kérdés.

László Ferenc: Bartók Béla. *Kriterion*, 1980. 318 old.

Tanulmányok *Bartók Béla* munkásságának erdélyi és romániai vonatkozásairól.

Lipták Gábor: A sümegi fazekas. Móra, 1981. 432 old.

A szerző új honismereti könyve a régi mestersegekről és hajdani céhekről szól. Hét történetnek cselekménye a XVIII–XIX. században játszódik, és a bakonyi üvegghuták, a fehérvári lakatosok, a tihanyi halászok, a veszprémi bőrművesek, a keszthelyi pékek, a veszprémi csutorások és a sümegi fazekasok életét, munkáját eleveníti fel.

Markó Imre Lehel: Kiskanizsai szótár. Akadémiai. 1981. 210 old.

A mintegy húszezer szócikket tartalmazó nyelvjárási szótár öt esztendőig tartó gyűjtőmunka eredménye. A szótár a nyelvi anyag bemutatásán kívül tájékoztat a kiskanizsai népeletről is.

Mezőberény, a helyét kereső kisváros. Szerk.: *Tóth József*. Kiadta a Békés megyei Tanács V. B. és Mezőberény nagyközség Tanácsa. Békéscsaba, 1980. 206 old.

Molnár Mária: A háztartás eszközei. (Szerk.: *Gecsei Lajos*) Kiadja a békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola. 1980. 142 old.

Bibliofil kiadás, a Munkaeszközök c. sorozat második kötete.

Morvay Judit: Asszonyok a nagycsaládban. Akadémiai, 1981. 240 old.

Ez a könyv a mátraalji palócok egyik jellegzetes, a századfordulón még létező családformájában, a nagycsaládban élő asszonyok életével ismergetti meg az olvasót. Néprajzi irodalmunkban hiányt pótol e könyv 2. kiadása.

Műhelytanulmányok a fogyasztási szövetkezetek szociológiájához. A Szövetkezeti Kutató Intézet közleményei, 154 1980. 110 old.

A tartalomról: *dr. Domokos József*: A nagy szövetkezetek belső struktúrájának változásai, *Gergely Tamás*: Megfigyelések egy kisváros szövetkezteinek szervezetéről, *Kanics András*: Falun élő fiatalok az ÁFÉSZ-ek szervezeti struktúrájában, *Klementz József*: Az ÁFÉSZ-ek vezetési rendszerének vizsgálata, *Kolozsi Béla*: Szociálpszichológiai tesztek összehasonlító elemzése az ÁFÉSZ-ek vezetési rendszerének vizsgálatához, *Mészáros Sándor*: A szakmai és területi vezetés néhány problémája az ÁFÉSZ-ben.

Nepper Ibolya. M.—Sőregi János—Zoltai Lajos: A bihari Ibolya. A Hortobágyi Intéző Bizottság kiadványa, Berettyóújfalu, 1980. 31 old.

A Bihari Múzeum közleményei sorozatban jelent meg.

Pesovár Ferenc: A magyar nép táncélete. Tánc-tanulás, táncalkalmak, táncrendezés. Néptáncpedagógusok kiskönyvtára, Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1980. 114 old.

Péterffy Ida: Pálóczi Horváth Ádám Szántódón: Ismeretlen személy levelek, 1788–1789. Panoráma, 1980. 90 old.

Ruffy Péter: Koronánk könyve. Móra, 1981. 192 old.

Koronánk története tele van izgalmas kalandokkal. Egy királyné ellopta, egy király csaknem elvesztette, zsaroltak vele és gyilkoltak érte. Őrizték idegen udvarokban, földbe ástott vasládában és olajshordóban. Ezek az események szervesen hozzátartoznak hazánk történelméhez.

Sándor Iván: Utunk szabályai éjszaka. Szépirodalmi, 1981. 404 old.

A kötet esszéinek témája a közép-európai sorstudat. Szerzőjét elsősorban a történelem, különösképpen Magyarország múltja érdekli.

Sipos Gyula: Akkor voltunk fiatalok... (1939–1947) Kossuth, 1981. 160 old.

A szerző visszaemlékezései a Györfy-kollégiumra.

Sugár István: Borsodi oklevelek a Heves megyei Levéltárban: 1245–1521. (Documentatio Borsodiensis) Kiadja a Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1980. 295 old.

Szabó T. Attila: Nép és nyelv, Kriterion, 1980. 675 old.

A szerző tanulmányainak és cikkeinek immár 4. kötete a nyelvészeti írások mellett számottevő néprajzi anyagot is közöl. A kötet részeinek címei: I. Népszerű nyelvészet. II. A név és az ember. III. A helynévtörténet módszere és gyakorlata. IV. Népi élet, népi műveltség. V. A nyelv- és nyelvtörténet köréből. VI. Elődök és kortársak.

Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Akadémiai, 1981. 485 old.

Szántó Imre: Hévíz története II. Kiadja a Hévíz Nagyközségi Tanács, 1980. 404 old.

A történelmi monográfiái második kötete a településtagozástól a szocializmus alapjainak lerakásáig terjedő történelmét dolgozza fel.

Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon: 1541–1593. Akadémiai, 1980. 160 old.

Szász János: Felhőjáték Franekerben. (Egy utazás eszmerajza) Kriterion, 1980. 187 old.

A könyv lapjain az idő két síkján utazhat az olvasó: századunk hetvenes éveinek és a XVII. század derekán követheti nyomon a szerzőt a mai Hollandiában és Apáczai Csere Jánost a hajdani Németalföldön.

Századok szelleme. (Tanulmányok a magyar irodalom és Debrecen kapcsolatáról.) Vál. és szerk.: *Bényei József, Fulöp László, Juhász Béla.* Kiadja a Hajdú-Bihar megyei Tanács V. B. Művelődési osztálya. Debrecen, 1980. 349 old.

Szécsényi Honismereti Híradó. Kiadja a HNF Nagyközségi Bizottsága, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre szécsényi helyi csoportja, és a Nagyközségi Művelődési Központ Honismereti Munkabizottsága. 1980. 1. sz. 106 old.

A tartalomról: *Dimitrij Fjodorovics Loza:* A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében, *Varga Jánosné Sümegi Júlia:* Második világháborús emlékeim felnőtt szemmel, *Domszky György:* Gazdaképző iskola Szécsény 1946. *Balogh Ferenc:* A megyei kórustalálkozók rövid története, *Ember Csaba:* VI. Megyei dalostalálkozó Szécsény, 1980. *Balogh Ferenc:* A művelődési központ életéből, *Praznovszky Mihály:* A múzeum életéből, *Antal Károly:* 65 éve halt meg Pintér Sándor, *Gonda György:* Szécsény környéki tervezett és megépített vasút.

Szilágyi Ferenc: Csokonai művei nyomában, Akadémia, 1981. 630 old.

Ez a kötet abba az izgalmas nyomozómunkába avatja be az olvasót, amelynek eredményeként lelepleződik egy-egy ál-Csokonai-mű, vagy fény derül a költő eddig ismeretlen munkájára. A szerző értelmezi és magyarázza a csaknem kétszáz esztendő szövegeket, hogy mondanivalójukat jobban megértsük.

Szolnoky Lajos: A fonás-szövés eszközei. (Szerk.: *Gecsei Lajos*) Kiadja a Békéscsaba Rózsa Ferenc Gimnázium és a Szakközépiskola. 1979. 213 old.

Bibliofil kiadás, a Munkaeszközök c. sorozat első kötete.

Tata baráti körének tájékoztatója III. Tata, 1981. 178 old.

A tartalomról: *Dr. Varga Gyula:* Tata és a városkörnyék az 1980-as évek elején. *Dr. Zádor Anna:* Fellner Jakab 1722–1780, *Entz Géza:* Rómer Flóris emlékezete, *Dr. Volly István:* (Paulini Béláról), *Dr. Tóth István:* Tata és a városkörnyék egészségügye, *Ströbel Árpád:* Tata-Tóváros nyom-

dáiról. **dr. Körömendy Géza:** A tatai lóversenyek története, *Kiss Miklós:* Külföldi fajok telepítése Komárom megyében, *Szentessy László:* Neszmély község története.

Terestyéni Judit: Fiatal házások életkörülményei. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1980. 61 old.

Tiszából a Dunába folyik a víz . . . Összeállította: *Bodor Anikó.* Zentai Füzetek 8. 1978. 298 old.

A kötet a zentai Ifjúsági Szövetség népdalvétkedőinek anyagát közli, szám szerint 152 darabot, ezenkívül variánsokat is. „Kiadványunk célja elsősorban a tiszta hagyomány közlése, olyan dallamoké, amelyek a magyar népzene hagyományainak szellemében fogantak.”

Tóth Mihály: Bag mai család- és ragadványnevei. Magyar Személynévi Adattárak 37. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Bp. 1981. 29 old.

Törökkopány és a Koppány-völgy. Kiadja a Községi Tanács V. B. Törökkopány. 1980. 44 old.

Tréfálkozó bányászok. (Bányász-színhagyományok) Gyűjtötte: *Kiss József.* Kiadja Komló város Tanács V. B., Komló város Művelődési Központ Igazgatósága, a HNF Komló Városi Bizottsága, 1981. 87 old.

A kötetben 51 bányásztörténet szerepel a jellegzetes bányászélet néhány tréfásabb vonásáról. A kiadványt a bányászkifejezések magyarázata és értelmezése egészíti ki.

A túri Alma Mater. Budapest, 1980. 411 old.

Emlékkönyv a mezőtúri Dózsa György Gimnázium és Szakközépiskola fennállásának 450. évfordulójára.

Ujpest, 1945–1980. Kiadja az MSZMP IV. kerületi Bizottsága Bp. 1980. 26 old.

Uzsoki András: Balatonfüred, Tihany. Kiadja a Veszprém megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1980. 107 old.

Vadász Ferenc: A középfokú könyvtárosképzés története és dokumentumai: 1945–1976. Kiadja a Népművelési és Propaganda Iroda, Bp. 1980. 128 old.

Vallomások Zalka Mátéről. Kossuth, 1981. 288 old. és 16 old. képmelléklet.

A kötetet *Natalja Zalka*, Zalka Máté leánya állította össze. Fordította *Simándi Júlia.*

Varga Sándor: A Magyar Könyvkereskedők Egyesületének alapítása. Kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete. 1980. 188 old.

Vaskó László–Mózesné Székely Katalin: Kövesd a példát . . . Hajdú-Bihar megyei ifjúsági mozgalmának története, 1945–1970. Kiadja a KISZ Hajdú megyei Bizottsága, Debrecen, 1980. 30 old.

Visszaemlékezések a Szalmás-kórus megalakításáról és történetéből. Szerk.: a Szalmás-kórus Emlékbizottsága *Tiszay Andor* vezetésével. Kiadja a Kórusok Országos Tanácsa Bp. 1980. 32 old.

Vitányi Borbála: Személynévadás Tömörkény István műveiben. Magyar Névtani Dolgozatok 11. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Bp. 1981. 48 old.

Weiner Piroska: Faragott mézeskalácsformák. Corvina 1981. 100 old.

A XVII–XIX. század magyarországi formafaragó művészetének technikai, tematikai, stílusbeli sajátosságait, a formák néhány hagyományos típusát elemezve ismerteti a hajdani nagy mézeskalácsos céhek, híres mézeskalácskészítő mesterek, családok tevékenységét. (2. bővített kiadás).

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Honismeret 1981. 5. szám

Atleta patria. Tanulmányok Szent László történetéhez. Szerk.: *Mezey László*. A Szt. István Társulat kiadványa, Bp. 1980. 246. old.

Vargyas Lajos: Honfoglalás előtti hagyományok Szent László legendájában, *Mezey László*: Szent László legkorábbi irodalmi ábrázolásának alakulása, *Fodor Adrienne*: László legendák a XV–XVI. századi magyarországi breviáriumban, *Madas Edit*: Az Erdy-kódex László-napi beszédének forráselemzése, *Kumorovitz L. Bernát*: Szent László vásár-törvénye és Kálmán király pecsétes cartulája, *Gerics József*: Judicium Dei a magyar állam XI. századi külkapcsolataiban, *Török József*: Szent László liturgikus tisztelete, *Lukács Zsuzsa*: A Szent László legenda a középkori magyar falképfestészetben, *Marosi Ernő*: Magyarországi művészet Szent László korában, *Kolba Judit, H.*: Szent László alakja a középkori ötvösművészetben, *Wehli Tünde*: II. Komnénosz János és Piroška–Eiréné ábrázolása a konstantinápolyi Hagia Sophia székesegyház mozaikképén.

Balassagyarmati Híradó. 1980. Kiadja a Madách Imre Városi Járás Könyvtár. 1981. 72 old.

A Balassi Bálint Gimnázium 80 éves ünnepére megjelent különszám.

Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Szerk.: *Bándi Gábor*. Kiadja a Baranya megyei Levéltár, Pécs, 1979. (1981). 423 old.

Barta János: Hét koporsó. A magyar jakobinusok mozgalma. Móra, 1981. 245 old.

Barta János ifj.: A felvilágosult abszolutizmus agrárpolitikája a Habsburg- és Hohenzollern-monarchiában. Akadémiai, 1981. 300 old.

A Habsburg- és a Hohenzollern-monarchia három uralkodójának: Mária Teréziának, II. Józsefnek és II. Frigyesnek mezőgazdasági politikája áll a mű középpontjában. A szerző gazdag szakirodalmon kívül öt ország levéltári anyagát felhasználva foglalkozik parasztpolitikájuk főbb törekvéseivel.

Bánkúti Imre: A szatmári béke. (Sorsdöntő történelmi napok) Akadémiai, 1981. 190 old.

Bárdos Kornél: Győr zenéje a XVII–XVIII. században. Akadémiai, 1980. 267 old.

Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. (Gyorsuló idő). Magvető, 1981. 212 old.

Benczédi László: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (Értekezések a történeti tudományok köréből). Akadémiai, 1980. 180 old.

Bónis György: Révai Péter. Akadémiai. 1981. 120 old.

A szerző kiterjedt levéltári kutatások alapján dolgozza fel Révai Péter koronaőr életét és történetírói tevékenységét.

Budapest gyógyfürdői és fürdői. Szerk.: *Vitéz András*. Panoráma, 1980. 207 old.

A céhes élet Erdélyben. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Kovács Géza* és *Binder Pál*. TÉKA. Kriterion, Bukarest, 1981. 317 old.

A céhek megjelenésének feltételei, Az erdélyi céhek fejlődése, Az erdélyi céhes mesterségek, A céhek belső szervezete, Az inasságtól a mesterré válásig, A céhek felbomlása.

Csanda Sándor: Fábry Zoltán. Tanulmánygyűjtemény. Madách (Bratislava)-Szépirodalmi 1981. 177 old.

Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Kriterion, Bukarest, 1981. 396 old.

A szerző vázolja a tájegység középkori művészetének általános összefüggéseit, beszámol az anyaggyűjtés módjáról, majd a könyv túlnyomó részében településenként leírja, képekkel és rajzokkal is illusztrálja a még meglévő, vagy az irodalomban föllelhető műemlékek legfontosabb jellemzőit.

Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei. 1548. Fordította: *Balogh István*. Szerk.: *Szendrey István*. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár és a Kosuth Lajos Tudományegyetem Középkori Magyar Történelmi Tanszékének közös kiadványa. 1980. 202 old.

A Dél-Dunántúl tájvédelmi körzeteinek látogatása. Szerk.: Szalay-Marzsó Lászlóné. Kiadja az OKTH. Bp., 1980. 36 old.

Domokos Ottó: A magyarországi képfestés, Corvina, 1980. 122 old. 85 + 37 kép.

A képfestés magyarországi előzményei, A festőcéhek, A képfestés meghonosodása és elterjedése, A Kapitalista üzemek kialakulása, A technológia, A formakészítés, A mintakincs, A képfestő használat, A képfestő továbbélése és megújulása.

Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina 1981. 261 old.

A dömsödi Petőfi Emlékház. Múzeumi vezető. Szerk.: Ikvai Nándor. A bevezetőt írta Kerényi Ferenc. Kiadja a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre. 1980. 32 old.

Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Kriterion, Bukarest, 1981. 360 old.

Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben, 1848–1914.

Emlékezés Ortutay Gyulára. Akadémia, 1980. 57 old.

Az Ortutay Gyula halálának első évfordulója alkalmából rendezett emlékülés anyaga. *Katona Imre*: A népi líra kutatása Ortutay Gyulánál, *Kriza Ildikó*: Az európai népballada kutatója, *Kovács Ágnes*: A népmesekutató Ortutay Gyula, *Voigt Vilmos*: A színhagyományozódás törvényszerűségei Ortutay Gyula műveiben, *Balassa Iván*: Ortutay Gyula tudomány- és múzeumszervező tevékenysége, *Dömötör Tekla*: Ortutay Gyula nemzetközi tevékenysége.

Eötvös Loránd tudományos és művelődéspolitikai írásaiból. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította *Bodó Barna*. TÉKA. Kriterion, Bukarest, 1980. 287 old.

Fenyvesiné Góhér Anna: A szolnoki Járműjavító könyvtárának története. A Szakszervezetek megyei Tanácsa Szolnok Központi Könyvtárának kiadványa, Szolnok, 1979. 46 old.

Frater Zsuzsa, J.: Az 1855. évi kolerajárvány Magyarországon (Történeti statisztikai füzetek). KSH kiad. 1980. 156 old.

A Hajdú-Bihar megyei Levéltár évkönyve VII. Szerk.: *Gazdag István*. Debrecen, 1980. 235 old.

Nyakas Miklós: Hajdú vármegye megszervezése 1867/77-ben, *Mervó Zoltánné*: A Hajdúkerület, majd Hajdú vármegye népiszolgálatának fejlődése Kiss József tanfelügyelő működése idején 1872–1891, *Kahler Frigyes*: Adalékok a Tiszán-

túl 1919–1920-as román megszállásának történetéhez, *Ujlaky Zoltán*: A Hajdú vármegyei nyomdák történetének néhány kérdése 1920–1944, *Geller Ferencné*: Hajdú megyei könyvtárak és olvasókörök a két világháború között, *Bíró Lajos*: Képzőművészeti szervezkedés Debrecenben 1945–49, *Béres András*: A hortobágyi gazdálkodás felszabadulás utáni kibontakozása, *Móess Alfréd–Román Éva*: Az utolsó nagy pestisjárvány (1739) Debrecenben, *Fodor Péter*: A balmazújvárosi Földművelő Munkás Egylet megalakulásának néhány körülménye, *Gazdag István*: A termelőszövetkezetek szervezése Debrecenben 1948–1956 között, *Halász Péter*: A termelőszövetkezeti fejlődés regionális történeti irodalma, *Vörös Károly*: A Hajdú-Bihar megyei Levéltárak Évkönyveinek I–V. kötet, *Müller Veronika*: Megjegyzések a Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve I–V. kötetéhez, *Radics Kálmán*: A Hajdúkerület és Hajdú megye tisztségviselői, *Mervó Zoltánné*: Komoróczy György személyi bibliográfiája, *Bényei Miklós*: Hajdú-Bihar megye helytörténeti irodalma 1977–1978.

Hantos János: A Magyar Vöröskereszt 100 éve. Akadémiai, 1981. 267 old.

III. Béla emlékezete. (Bibliotheca Historica). Magyar Helikon 1981. 216 old.

Kristó Gyula és *Makk Ferenc* gyűjtötte össze azokat a magyarországi, bizánci és nyugati forrásokat, amelyek III. Béla személyére vonatkoznak.

Herceg János: Visszanéző. Helytörténeti emlékek. Fórum (Újvidék)-Szépirodalmi. 1981. 424 old.

Horváth István: Dömös és környéke. Vác, 1979. 44 old.

Hungarológiai Értesítő 1980. Bp., 1980. 504 old.

A nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóiratának II. évfolyama a következő részekből áll (1978): *I. Könyvismertetések*: Magyar irodalomtörténet, Magyar zenetörténet, Klasszikus magyar irodalmi alkotások hanglemezfelvételei, Magyar nyelvészet, Magyar néprajz. *II. Bibliográfiák*: A magyar irodalomtudomány bibliográfiája, A magyar nyelvre vonatkozó kutatások bibliográfiája, A magyar néprajztudomány bibliográfiája. *III. A hungarológia hírei*. *IV. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora*.

Jókai-kódex. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közlétesen *P. Balázs János*. Akadémiai. 1981. 320 old.

A Jókai-kódex, amely Assisi Szent Ferenc legendáját tartalmazza, az első kézzel írott magyar könyv. Betűhű másolata hiteles képet nyújt a XIV–XV. századi magyar nyelv állapotáról.

Kapocs Nándor: Szeremle oklevelei a Zichy okmánytárban. Kiadja a Türr István Múzeum, Baja 1980. 128 old.

Karszt- és barlangkutatók I. országos tudományos diákköri találkozója, Miskolc. Kiadja a Nehézipari Műszaki Egyetem, Miskolc, 1980. 241 old.

A tartalomról: **Veres Lajos:** A Király Lajos-barlang, **Virág Zoltán:** István-Lápai barlang, **Simon Ernő:** A teknősi Fekete barlang geológiai felépítése és genetikája, **Lénárt László:** Újabb adatok a Bükk hegység leghosszabb barlangjának kutatásáról, **Somodi László:** A barlangi fotózás, **Kubassal János** és mások: Az észak-nyugati Gerecse barlangjai.

Káich Katalin: Bács-Bodrog vármegye történelmi Társulata (1883–1918). Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. 146 old.

Kiss József: Major István. Nakladatelstvo Pravda Könyvkiadó, Bratislava, 1980. 201 old.

A könyv Major István szlovákiai magyar forradalmár tanító életrajzát, politikai pályáját mutatja be.

Kocsi Márta–Csomor Lajos: Korondi székely fazekesség. Kiadja a Néművelési Propaganda Iroda, Bp., 1980. 78 old. és 416 ábra.

Kardos László: A diósgyőri vár és környéke. Kiadja a BAZ megyei Idegenforgalmi Hivatal. Miskolc, 1980. 64 old.

Kovács Endre: Korszakváltás. (Tények és tanúk). Magvető, 1981. 400 old.

Az emlékirat a két világháború közötti Pozsonyba kalauzolja az olvasót.

Kriza Ildikó: A legendaballada. Akadémiai, 1981. 280 old.

Epikai-lírai alkotások az irodalom és a folklór határán.

László Gyula: Östörténetünk. Egy régész gondolatai néppé válásunkról. Tankönyvkiadó. 1981. 173 old.

A magyarországi polgári államrendszerek 1848–1948. Szerk.: **Pölskei Ferenc–Ránki György.** Tankönyvkiadó, 1981. 588 old.

Átfogó képet nyújt az 1848–49-es polgári forradalomtól a proletárdiktatúra megteremtéséig a magyarországi államrendszerekről.

Mezőberény, a helyét kereső kisváros. Szerk.: **Tóth József.** A Békés megyei Tanács Tudományos Koordinációs Szakbizottsága és a Mezőberényi Nagyközségi Tanács Kiadványa, Békéscsaba, 1980. 206 old.

Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Akadémiai, 1981. 800 old.

Bemutatja a történelmi Magyarország területén nyolc évszázad alatt létrejött oktatási-nevelési intézményrendszer, az oktató tananyagot, az alkalmazott oktatási-nevelési módszereket, valamint a jelentősebb tervezeteket.

Móra László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története (1883–1949). Bp., 1980. 331 old.

Murádin Jenő: Gy. Szabó Béla. Kriterion, Bukarest, 1980. 159 old. és 54 fénykép.

Műemléki albizottságok X. országos értekezlete, 1979. Kiadja az Országos Műemléki Felügyelőség, Bp., 1980. 90 old.

Tilinger István: Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaság műemlékvédelmére, **Jantner Antal:** A magyar műemlékvédelem időszzerű feladatai, **Mendele Ferenc:** Megemlékezés a magyar műemlékvédelem halottairól, **Molnár Béla:** A műemlékvédelem a népfrontmozgalomban, **Gonda György:** A környezet- és természetvédelem kapcsolata a műemlékvédelemmel, **Barcza Géza:** A műemléki ismeretterjesztés és propagandatevékenység, **Éri István:** A Tájak–Korok–Múzeumok-mozgalom célkitűzései és a közművelő múzeum.

A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. Szerk. és a bevezetőt írta **Andics Ersébet.** (Magyarország újjabbkori történetének forrásai) Akadémiai, 1981. 583 old.

Nagy László: Bocskai István a hadak élén. Zrínyi, 1981. 260 old.

Német nemzetiségi tájház, Mecseknádasd. Vezető az állandó kiállításához. Rendezte és összeállította **Lantosné Imre Mária.** Pécs, 1980. 20 old.

Pelle Ferenc: 75 év a kevermesi önkéntes tűzoltóság történetéből (1904–1979). Kiadja az Egyesület. Kevermes, 1979. 79 old.

Pénovátz Antal: Vajdasági magyar néprajzi kalauz. Fórum Könyvkiadó, Újvidék. 1979. 127 old.

A Vajdaság újratelepítésének vázlatos története, A falusi épületek, A földművelő gazdálkodás, A mesteremberek készítette felsőruha és lábbeli, Állattartás, dísznövény, Halászat, Teherhordás, szállítás, A szájhagyomány költészete, Népszokások, hiedelmek, Táncok, táncos mulatságok.

A puszták népe – a Mezőföld története. Szerk.: **Fitz Jenő.** Székesfehérvár, 1980. 170 old.

A hasonló című kiállításához készült kiadvány a tájegység hagyományos kultúrájával foglalkozik.

zik. Tanulmányát *Demeiter Zsófia* és *Lukács László* készítették, a rendkívül színvonalas fotók és rajzok *Gelencsér Ferenc*, illetve *Demény Mónika* és *Ecsedi Mária* munkái.

Ratio Aduacionis. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta: *Mészáros István*. Akadémiai, 1981. 390 old.

Az 1977-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása.

Radnai Mikes: A dombegyházi Attila-hagyomány új megvilágításban. Kiadja a Békés megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya és a TIT Békés megyei Szervezete, Békéscsaba, 1981. 249 old.

Rómer Flóris–Ipolyi Arnold–Fraknói Vilmos: Egyház, műveltség, történetírás. Gondolat, 1981. 352 old.

Rómer Flóris régész, a magyar művelődéstörténet egyik úttörője, benedekrendi tanár, főként a magyar középkor anyagi kultúrájával foglalkozott. *Ipolyi Arnold* katolikus püspök, művelődéstörténeti író, a középkori magyar művészetet kutatta. *Fraknói Vilmos* történetíró, címzetes püspök elsősorban a XV–XVIII. századi magyar történelemmel foglalkozott.

Veszelné Gémes Eszter: Történetek Rúza Sándorról. Szerkesztette és az előszót írta: *Kállós Imola* RTV–Minerva, 1981. 231 old.

Sbarcea, George: Szép város Kolozsvár. Visszaemlékezések, Kriterion–Gondolat, 1981. 237 old.

Sebestyén Sándor: A Bartha Miklós Társaság 1925–1933. Kossuth, 1981. 261 old.

Somogyi Éva: Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867. (Magyar História). Gondolat, 1981. 190 old.

Szabolcs-Szatmár megye irodalma. Bibliográfia, repertórium, eseménynaptár. A Megyei Könyvtár helyismereti tájékoztatója, Kiadja a Móricz Zsigmond megyei Könyvtár, Nyíregyháza, 1980.

Szabó Csaba: Zene és szolgálat. Kriterion, Bukarest, 1980. 191 old.

Ebben a könyvben az olvasó leginkább a romániai magyar nemzetiség zenei gyakorlatáról olvashat.

Száva István–Vámos Magda: Így élt II. Rákóczi Ferenc, Móra, 1981. 256 old.

100 éve született Kiss Lajos. Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Füzetek 6. Nyíregyháza, 1981. 48 old.

Németh Péter: Kiss Lajos, a múzeumigazgató, *Muraközi Ágnes:* Kiss Lajos, a Jósza András Múzeum képzőművészeti gyűjteményének megalapítója, *Páll István:* Kiss Lajos és a Jósza András Múzeum néprajzi gyűjteményének története, *Kiss Lajos:* A Rétköz, *Molnár József:* Kiss Lajos levele Molnár Józsefhez.

Szolnok. Ajánló bibliográfia. Összeállította *Varga Istvánné*. Kiadja a Verseygy Ferenc megyei Könyvtár, Szolnok, 1980. 48 old.

Szűts Tibor: Nayer Lajos életrajza. (Forradalmáraink) Kiadja az MSZMP Győr-Sopron megyei bizottsága, Győr, 1979. 31 old.

Thiery Árpád: Királynék városa. Szépirodalmi, 1981. 280 old.

A Magyarország felfedezése c. sorozat újabb kötete Veszprémről, az államalapítás korától híres püspöki székhelyről, a város múltjáról, jelenéről, fejlődésének gátjairól és fellendülésének okairól szól.

Új Mindenes Gyűjtemény. Összeállította: *Zalabai Zsigmond*. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1981. 203 old.

Püspöki Nagy Péter: Quintus Atilius és családja sírfelirata Boldogfán a II. század közepéről, *Blaskovics József:* Köprülizáde Ahmed pasa negyvezír kegyes alapítványai az érsekújvári kerületben (1664–1685), *Vadkerty Katalin:* A műtrágyázás kezdetei Szlovákia területén, *Mácza Mihály:* A politikai erőviszonyok alakulása Komáromban az első Csehszlovák Köztársaság idején, *Popély Gyula:* Bartók Béla hatása a két háború közötti kisebbségi kulturális életünkre, *Dodekné Chovan Ilona:* A koloni lyukas hímzés, *B. Kovács István:* Adalék a gömői magyarság mesekincsének ismeretéhez, *Mihály Géza:* A társadalmi átalakulás és gazdasági fellendülés hatása a népesedési folyamatok alakulására Dél-Szlovákiában, Magyar–szlovák helységnévmutató.

Ujváry Zoltán: Szállj el fecskemadár. Gömői magyar népballadák és népdalok. Helikon, 1981. 460 old.

Urbán János: Tűzsziget II. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. 418 old.

Az adai földmunkás- és munkásmozgalom krónikája (1919–1947).

1982 JUN

55983/1763

OSZTONI SZÖVETÁRA
Folyóiratok
SZEGED

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Honismeret, 1981. 6. szám

Alföldi Tanulmányok 1980. IV. kötet. Kiadja a Békéscsaba Város Tanácsa V. B. a Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztály támogatásával.

Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet tanulmánykötetének honismereti vonatkozású tanulmányai: *Somogyi Sándor*: Korábbi és újabb társadalmi hatások a magyar folyók életére, *Tatai Zoltán*: A termelőerők fejlődésének hatása a területek gazdasági szerkezetére, *Berényi István*: A területhasznosítás fő irányai az Alföldön, *Csatári Bálint*: A szegedi járás tanyarendszerének néhány jellegzetessége, *Becsei József*: Néhány megjegyzés a közép-békési városok határának településföldrajzi vizsgálatához, *Zoltán Zoltán*: Az alföldi mezőváros probléma, *Tóth József*: A területfejlesztés eredményei és feladatai az Alföldön, *Krajkó Gyula*: A gazdasági körzetek szállítási kapcsolatai az Alföldön, *Dövényi Zoltán*: A közép-békési településegyüttes kialakulásának és történeti változásának fő tendenciái, *Frisnyák Sándor*: Adalékok az Ecsedi-láp történeti földrajzához.

Alma mater 300. Kézdivásárhely, 1980. 224 old.

A 300 esztendeje fennálló, kézdivásárhelyi, volt Kantai gimnázium (most 3. sz. ipari liceum) évkönyve tartalmazza a nagy múltú iskola történetét.

Babits Mihály: A magyar jellemről. Gondolkodó Magyarok. Magvető, 1981. 78 old.

Balázs Gábor: Erdély jókora jogtörténete II. kötet (1540–1849). Kiadja a Magyar Jogász Szövetség, Bp. 1979. 245 old.

Bálint Sándor: A hagyomány szolgálatában. Magvető, 1981. 248 old. Válogatott tanulmányok.

Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Gyorsuló Idő. Magvető, 1981. 210 old.

Bori Imre: Sinkó Ervin. Fórum, Újvidék. 1981.

A szerző legújabb könyve monografikus formában dolgozza fel a délvidéki magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb személyiségének életét és munkásságát.

A Belső-Dunai Megyei Könyvtár Évkönyve III. Szerk.: *Takács Miklós*. Szombathely, 1980. 172 old.

A tartalomról: *Tilcsik György*: Dokumentumok a könyvtár százéves történetéből, *Pethő Gyula*: Könyvtárunk szerepe a Honismereti mozgalomban és a helytörténeti kutatásban.

Cséfalvy Pál: Esztergom. Főszékesegyházi Kincstár. Tájak Korok Múzeumok. Kiskönyvtár. 1980. 20 old.

Csik Antal–Kozma Huba–Takács András: Kiskunmajsza története. Kiadja a Nagyközség Tanácsa, 1981. 175 old. és 31 old. kép.

A Csongrád megyei munkásmozgalom 1868–1917. Szerkesztette, a bevezetőt és a dokumentumok jegyzetét írta *Gaál Endre*. Kiadja az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága és a Csongrád megyei Tanács V.B. TIT Csongrád megyei szervezetének közreműködésével. Szeged, 1980. 469 old.

Csongrád megyei Zöldség-Gyümölcs Kereskedelmi Szövetkezeti Vállalat, Szeged 1951–1980. Kiadja a Vállalat, Szeged, 1981. 79 old.

Csűrös István: A Nyugati-Sziget-hegység élővilágáról. Tudományos és Enciklopédiai Könyvkiadó, Bukarest, 1981.

Tulajdonképpen a Vlegyása-hegység, a Bihar-hegység és a Gyálui havasok állat- és növényvilágáról, -társulásairól szól ez a könyv.

Deák Ferenc–Kossuth Lajos: Párbeszéd a kiegyezésről. Gondolkodó Magyarok. Magvető. 1981. 72 old.

Dercsényi Dezső: Vác. Székesegyház. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára, 1979. 20 old.

A Dunántúli-dombság. Magyarország tájféldrajza 4. Akadémiai, 1981. 704 old.

A tudományos igényű kötet foglalkozik a Dél-Dunántúli természeti környezetével, gazdaság-társadalmi fejlődésének földrajzi szempontjaival, ezen belül a történelmi vonatkozásokkal, a népességgel és a településekkel. Rendkívül bőséges irodalmat tartalmaz.

Esztergom és vidéke. 1918. okt. 6–1919. máj. 18. Repertórium. Szerk.: *Kulcsár Istvánné*. Kiadja a József A. M. Kvt. Tatabánya, 1979. 122 old.

Fehér Imre: Szélpál Árpád hazai irodalmi munkássága. Kiadja a Városi Könyvtár, Törökszentmiklós, 1981. 184 old.

A Törökszentmiklóson született és 1939 óta Franciaországban élő, szocialista újságíró életét és munkásságát mutatja be ez a kiadvány.

Fejezetek a pécsi egyetem történetéből. (Szerk.: *Csizmadia Andor*). Pécs, 1980. 367 old.

Fekete Csaba—Szabó Botond: A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának kézirat-katalógusa: 1850 előtti kéziratok. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. 310 old.

Ferent, Ioan: A kunok és püspökségük. Szent István Társulat, 1981. 154 old.

A csángómagyar szerzetes-történész román nyelvű munkáját, amely a tatárjárást megelőző évszázadokban keleti szomszédunknak, Kunországnak, a magyarok által szervezett római katolikus püspökségével foglalkozik, *Domokos Pál Péter* fordította magyarra.

Fogarasi László: Legértékesebb kis tavaink. Mezőgazdasági, 1981. 240 old.

Mintegy 50, fél hektárnál kisebb tavat ismertet ez a könyv, elsősorban természeti szépségük oldaláról.

A folklorizmus fogalma és jelenségei. Folklor, társadalom, művészet 9. (Szerk.: *Verebélyi Kincső*). Kiadja a Népművelési Intézet, Kecskemét, 1981. 142 old.

Fejős Zoltán: A kultúraörzés és a folklorizmus, *Földesné Györgyi Erzsébet*: Egy család továbbélése a 20. szd. első felében, *Fügedi Márta*: Változások Mátradereske néphitében, *Hankóczy Gyula*: A bordun hangszerek használatának változásai, *Katona Imre*: Folklor hatások Sinka István népi költő lírájában, *Niedermüller Péter*: Folklorizmus és társadalomkritika, *Péterfy László*: A velemi faragóház építése, *Tarján Gábor*: Folklorizmus és ellenkultúra, *Verebélyi Kincső*: A „pásztor”-„művészet”, *Voigt Vilmos*: Etnikus szimbólumok létrehozása a folklorban, *Zelnik József*: „Folklorizmus” az ünnep és a mindennap között, *Hoppál Mihály*: Folklor és film.

A folklor helye a mai életben. A népművészeti együttesek mint művelődési közösségek. (Szerk.: *Morvay Péter*) Kecskemét, 1981. 126 old. (soksz)

A Dunamenti Folklor Fesztivál 1979–81. évi III. pályázatára érkezett munkákból készült válogatás. *Ujváry Ferenc*: A Gyöngyösbokréta Boldogi Csoportjának története, *ifj. Lele József*: A tápai néptáncmozgalom története, *dr. Timaffy László*: A Hédervári Pávákör közművelődési tevékenysége, *Hentz Lajos*: Mezőbcerényi szöttek, – valamint a pályázat három útmutatója.

Földrajzi Közlemények 1981. 2. szám 113–191. old.

A tartalomból: *Dr. Alföldi László*: A budapesti hévizek eredete, *Hunya Gábor*: Napi ingázás Magyarországon.

Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Magvető, 1981. 568 old.

A tanulmányok elsősorban a középkori magyar városfejlődéssel foglalkoznak.

Halasi László: Budapesti közeleti névmutató 1945–1950. Kiadta a Fővárosi Levéltár, Bp. 1980. 289 old.

A budapesti nemzeti bizottságok és népfrent-bizottságok tagjai.

Helyzetkép a budapesti agglomerációról, 1980. Készítette a KSH Területi Statisztikai Főosztálya. Bp. KSH 1981. 106 old.

Hetes község története. (Szerk.: *Horváth Imre*) Kiadja Hetes községi Közös Tanács V.B. Pécs, 1981. 218 old.

Horváth Alice: Kalocsa. Székesfehérvár, Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 59. 1980. 20 old.

Hunyadi József: Tiszabud története. (Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban). A Jósa András Múzeum Kiadványa, Nyíregyháza, 1980. 157 old.

Jávorszky András: „A párttal, a néppel egy az utunk...” Kiadja a KISZ Somogy megyei Bizottsága, Kaposvár, 1981. 115 old.

Az ifjúsági mozgalom Somogyban, 1945–1975.

Joó Rudolf: A nemzetiségi kérdés – kisebbségi egyenjogúság napjainkban. Bp. TIT. 1981. 22 old.

Jókai Mór összes fényképe. Összeállította és az előszót írta: *E. Csorba Csilla*. Népművelési és Propaganda Iroda, Bp. 1981. 261 old.

Kapocs Nándor–Kőhegyi Mihály: Szeremle középkori oklevelei a Zichy okmánytárban. Bajai Dolgozatok 4. Baja, 1980. 128 old.

Keresztényi Nándor–Cserhádi Pál: Hernádi hét-köznepok. Kiadja a MÉM Információs Központja. Bp. 1981. 160 old.

A hernádi Március 15. Tsz múltjának és jelenének társadalmi és gazdasági vonatkozásai.

Kiss Jenő: A cipézmesterség szakszókincse a rábaközi Mihályiban. (Szerk.: *Hajdú Mihály*.) Ma-

gyar csoportnyelvi dolgozatok. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke és az MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp. 1981. 69 old.

Kiss Lajos bibliográfia. Összeállította: *Kőszegfalvi Ferenc*. Hódmezővásárhely, 1981. 61 old. (Soksz.)

Az évfordulóra készült összeállítás 187 Kiss Lajos-mű és 199 róla szóló írás bibliográfiáját közli.

Korunk Évkönyv, 1981. Kolozsvár-Napoca, 1981. 312 old.

Ez az évkönyv az elmúlt 20 év anyagából ad válogatást, kiegészítve az írásokat szerzőik mai észrevételeivel. Honismereti vonatkozásúak: *Nagy Gy.*: A nemzetiség fogalma, *Demény L.*: Nemzetiségtörténeti munkaprogram, *Imreh I.*: Múltismeret és helytörténet, *Bányai L.*: A román–magyar testvériségért, *Balázs L.*: A kétnyelvűség néhány szociológiai vonatkozása, *Jakó Zs.*: Könyvtörténet–művelődéstörténet, *Benkő S.*: A fiatal Kemény Zsigmond és a közügyek, *Balogh E.*: Platea Luporum (Farkasok utcája), *Kabay D.*: Kalotaszegi műemlékek kis adattára, *Faragó J.*: Nemzetiségi kultúránk nemzetközi aranyvalutája, a folk-lór, *Könczei Á.*: A mi táncházunk, *Kántor L.*: Történelmi tudat – „sorsproblémás” irodalom, *Demény D.*: Család és termékenység, *Herédi G.*: Emberek a Hargitán, *Beke Gy.*: Csángó nyelvi epizódok, *Egyed Á.*: A székelyföld megismerésének forrásai.

Kovács Béla: Visonta keresztnevei 1692–1945. Magyar személynévi adattárak. Szerk.: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtudományi Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége, Bp. 1981. 42 old.

Kovács István: Egy szegény porfiú önéletrajza. Tények és Tanúk. Magvető, 1981. 443 old.

Kovács István kőművesmester 1822-ben született Szegeden. Ifjúkora a reformkorra, a forradalomra és a szabadságharcra, férfikora pedig a bujdosás, a Bach-rendszer időszakára esik. Önéletírása ezeknek az időknek a hétköznapijait mutatja be. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta *Bálint Sándor*, az előző *Zombori István* munkája.

Kozák Károly: Eger. Püspöki vár. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára. 1980. 20 old.

Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz Gondolkodó Magyarok. Magvető. 1981. 71 old.

Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból. Kiadja a Zala megyei Lvt. 1979. 242 old.

A Zalai Gyűjtemény 12. száma. Tartalom: *Gódor Gy.*: A középzalai dombtság felszínfejle-

dése, *Lőrincz B.*: Római kori bélyeges téglák Zala megyében, *L. Szabó K. és mások:* Római kori tumulusok Pördeföldén, *Valter I.*: Árpád kori kovácsműhely Csatáron, *Vándor L.*: A lenti vár, *Németh J.*: A reformáció kora Zala megyében, *Lendvai A.*: A XVII. szd-i zalai céhek, *Szabó B.*: Az 1941. évi insurrectio szervezése Zala megyében, *Szentmihályi I.*: A zalai Attila-monda hitelességéről, *Kerecsényi E.*: A nagykanizsai Gutmann család felemelkedése a burzsoáziába, *Petánovics K.*: „Mesterkedő” takácsok, *T. Mérey K.*: Zala megye Gyáripára 1944 előtt, *Lendvai B.*: Mg-i szakkörök működése a zalaegerszegi járásban 1959–1973., *Bogár I. és mások:* Zala megye irodalma, 1978.

Kuczy Károly: A Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata. Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 3. Szerk.: *dr. Bárh János*. Kalocsa, 1980. 139 old.

A könyv szerzője az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom egyik legkiválóbb személyisége. Munkájában a földrajzi neveken keresztül vizsgálja a táj népességét, a természeti felszínhez való viszonyt, a tájékozódás jelölésrendszerét, a növényzet, az állatvilág és a talajviszonyok emlékeit, a gazdasági és társadalmi valóság rögződését, valamint a történelmi múlt, a hitvilág és a hiedelmek tükröződését.

Levárdy Ferenc: Szeged. Alsóvárosi templom. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 44. 1980. 20 old.

Liptai Ervinné: Löwy Sándor élete és mártírhalála. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. 1980. 104 old.

Magyar András: BAZ megye és Miskolc szakszervezeti könyvtárainak története: 1948–1955. Kiadja az SZMT Kp. Kvt. Miskolc, 1980. 30 old.

Magyar Hírmondó. (Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta *Kókay György.*) Gondolat, 1981. 555 old.

Az első magyar nyelvű újság anyagából készült válogatás.

Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. (Főszerk.: *Csanda Sándor*) Madách, 1981. 147 old.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1978–1980. Szerk.: *Takács Imre*. Bp. 1981. 475 old.

A tartalomról: *Balassa I.*: A munkaeszközök kutatásának ikonográfiai forrásai, *Csiki L.*: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum készthelyi Georgikon Majormúzeumának története, *Csoma Zs.*: Borászati munkaeszközváltás Somlón, *Csöppös I.*: A juhállomány Magyarországon 1938–44-ben. *Fűr L.*: A kertkultúrák tanyarendszer kezdetei

(1790–1848), *P. Hartányi B.*–*Sz. Máthé M.*: A Berettyóújfalú–Szilhalom-i késő neolitikus lakótelep növényletei, *Horváth L.*: A mezőgazdasági termelősövetkezetek nagyüzemmé válásának útja, *N. Kiss I.*: A magyar marhatenyésztés jelentősége Magyarország és Európa számára a 16–18. században, *Kovács Miklós*: Adatok a takarékmagtarakról, *Mártha Zs.*: A baromfi és termékei a magyar külkereskedelmi forgalomban századunk elejéig, *Pintér J.*: Hőmezővászárhely agrárviszonyai a századfordulón a korabeli statisztikák tükrében, *Takács I.*: Búzatermelésünk állami átszervezése az 1930-as években, *H. Timkó I.*: Tökmagolaj-készítés a rátióti Fenyvesalja MgTSz-ben, *Urbán L.*: A paraszti állattartás rendszerének fölbomlása az első négy termelősövetkezeti városban, *Vajkai Zs.*: Malomtípusok és a molnár-mesterség a XIX. szd-i Magyarországon I., *Varga J.*: Magyarország állattenyésztése az 1873. évi bécsi világiállításon, *Ulecskó L.*: A jelentős agrártörténeti emlékek és dokumentumok védelme a Magyar Népköztársaságban.

Magyarország földrajzinév-tára. II. kötet. Közreadja a MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal, 1978–1981.

A II. kötet tartalma: Borsod-Abaúj-Zemplén, Bács-Kiskun, Békés, Baranya, Fejér, Győr-Sopron, Heves, Komárom, Nógrád, Somogy, Szolnok, Tolna, Vas, Veszprém, Zala megye.

Magyar történelmi kronológia. (Szerk.: *Gunst Péter*) Tankönyvkiadó, 1981. 587 old. (4. kiad.)

Makovecz Imre. (Szerk.: *Taksás Mihály*) Kiadja a Népművelési Intézet. é.n. (1980) 84 old.

A neves építész nyilatkozatait, vázlatait és épületeiről készült fényképeket tartalmazza ez a kiadvány.

Martin György–Takács András: Mátyusföldi népi táncok. Madách, 1981. 217 old. és 16 lap kép.

Molnár Mátyás: Vaja. Vay Ádám Múzeum. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 64. 1981. 20 old.

A munkásegység fejlődése Somogy megyében 1944–1948. Szerk.: *Suri Károly*. Kiadja az MSZMP Somogy megyei Bizottság Oktatási Igazgatósága. Kaposvár, 1980. 312 old.

A munkásosztály, a mezőgazdaság és a parasztság helyzete. Szerk.: *Tamasi Mihály, Nagy Pál*. Kiadja az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága, Szeged, 1980. 95 old.

Nagy László: Bocskai István a hadak élén. Zrínyi, 1981. 253 old.

Orosz Szilárd: Módszerek a munkásmozgalom kutatásához. (Honismereti módszertani füzetek). Kiadja a Szabocsvászatmár megyei Művelődési Központ, Nyíregyháza, 1980. 24 old.

Parkerdők Magyarországon. (Szerk.: *Mészöly Győző*) Mezőgazdasági, 1981. 360 old.

Régészeti tanulmányok Pest megyéből. Kiadja a Pest megyei Műv. Központ. Szentendre, 1980. 427 old.

Simon Tamás: 50 éves a Magyar Posta Bélyegműzeuma. Kiadja a Posta Vezérgazgatóság, Bp. 1980. 126. old.

Somlyai Magda: Történelemformáló hétköznapi Jász–Nagykun–Szolnok megyében. Kiadja a Szolnok megyei Levéltár, 1981. 212 old.

A kötet két tanulmányt tartalmaz: A népi demokratikus átalakulás kezdeti című 1944. szept.-től 1945. májusig, az A földreform végrehajtása c. pedjg 1945–1947-ben követi nyomon a megyében lezajlott eseményeket. A könyvet mellékletként közölt dokumentumok egészítik ki.

Somogyi honismereti híradó, 1981/1. Kiadja a Somogy megyei Tanács V.B. és a Palmiro Togliatti megyei Könyvtár, Kaposvár, 132 old.

A tartalomból: *Hunyady László*: Mozaikok Berzence múltjából II., *dr. Bóra Ferenc*: Petőfi és Kolmár barátsága, *dr. Lukács Dezső*: Emlékezés Roboz Zoltánra, *dr. Sáros Csaba*: Somogyra vonatkozó válogatott honismereti irodalomjegyzék, *Sási János*: A szelickisfaludi présház áttelepítése a szennai néprajzi gyűjteménybe, *Rumszauer János*: A Dél-Balaton-környék erdészeti tájrendezési feladatai, *dr. Sáros Cs.*: A Somogy megyei Honismereti Találkozóáról, *Beöthy Ferenc*: Irodalmunk helyi hagyományainak gyűjtése, *dr. Marek János*: A Kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium honismereti diákkörének története.

Somogyi-könyvtári műhely, 81/1. Kiadja a Somogyi könyvtár, Szeged, 64 old.

A tartalomból: *Demény János*: Bartók Béla Szegeden, *Balázs Imre*: Béketelep, *Takács Máté*: Új városrész Franciahegyen, *Koczor György*: A szegedi új hídfő környéke, *Péter László*: Móra Ferenc levelei Lászlóffy Mihályhoz, *Gyuris György és Péter L.*: Bálint Sándor bibliográfia, 1973–1981.

Viharos múlt. Kiadja a Horvátországi Magyarok Szövetsége. Eszék, 1980.

Válogatott dokumentumok a baranyai háromszög 1941–1944. évi politikai történetéből.

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓK

A gazdacselédek

A vizsgálat célja megállapítani a gazdacselédek típusait, kultúráját, tehát azt, hogy alkotnak-e egy társadalmi réteget, vagy csoportot, s kultúrájukban hová kötődnek, hová tartoznak, a parasztság mely rétegéhez. Melyek azok a megkülönböztető kulturális jegyek, amelyek elválasztják a többi társadalmi csoporttól, vagy rétegtől. Adatok hiányában mindezek a kérdések megválaszolatlanok, feltételezettek. A gazdacselédeknek lényegében egy típusát ismerjük jól, az alföldit (déalföldit) *Veres Péter* szépirodalmi munkássága, valamint *Kiss Lajos*nak a hódmezővásárhelyi szegényparasztság ábrázolása alapján.

Mindenekelőtt szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a parasztgazdaságokban dolgozó cselédek vizsgálatakor nem elegendő az életkörülményeikre vonatkozó adatokat összegyűjteni, azok nem adhatnak választ feltett kérdéseinkre.

Legelsősorban ismernünk kell azt az üzemtípust, amelyben a gazdasági cseléd dolgozott, mivel az üzemtípus határozza meg alapvetően a cseléd típusát.

A gazdasági üzem, amelyben a cseléd dolgozott (volt cseléd tartó gazdtól kédezzük)

Tisztázzuk a birtok eredetét, öröklött, vagy szerzett, a szerzés módját (vásárlás, házasodás, kivándorlás, kereskedelem útján, fuvarozással, iparossággal stb.). Állapítsuk meg a birtok nagyságát és művelési ágak szerinti megoszlását. Írjuk össze az állatállomány mennyiségét és minőségét fajták szerint. Soroljuk fel a gazdasági felszerelést, különös tekintettel a kisgépekre. Vázzuk fel a bel- és külterken található gazdasági és lakóépületeket. Kísérjük meg egy adott évben termelt javak értékét megállapítani, valamint felhasználását, mi az az összeg, amely az ellátásra kellett, mennyi munkabérré, mennyi került piacra. Ha lehet, tudjuk meg, hogy a piacra került áru árát mire fordították (földvásárlásra, gazdasági épületek felújítására, gazdasági gépek beszerzésére stb.). Különös figyelmet fordítsunk a munkaszervezet, munkamegosztás pontos meghatározására. Jegyezzük fel tehát, hogy az adott gazdaságban mi volt a munkaerő-szükséglet, a családtagok közül hányan, kik dolgoztak és milyen munkát végeztek, rendszeresen és alkalmanként hány külső munkaerőt foglalkoztattak, s milyen munkára (celéd, hónapos, arató, napszámos stb.). Tudnunk kell, hogy kinek mi volt a munkája egy gazdasági évben, ki irányította a gazdálkodást.

A családszervezet, amelyben a cseléd dolgozott (volt cseléd tartó gazdtól kédezzük)

Első lépésként állapítsuk meg, hogy milyen volt a család típusa (kiscsalád, nagycsalád, több generáció együttélése.) Ezen túlmenően fontos megállapítanunk a család életének közösségi és egyéni jellemzőit, különösen azt, hogy melyik volt túlsúlyban. Ez a téma rendkívül nehezen fogalmazható meg kérdésekben, az azonban egyértelmű, hogy a gazdaság kapitalizálódása, illetve önállósága szoros összefüggésben van vele. *Erdei Ferenc* annak a család típusnak a fejét, amelyre a közösségi jellemzők jobban dominálnak, „jobbágyparaszti”-nak nevezte. Megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy egy adott területi közösségen belül erősebb volt az összetartozás, inkább élhetett családtagként a cseléd a gazda családjában. Ám ha ez az összetartozás akár történeti, akár egyéb okok miatt csak egy-egy szűkebb réteget, vagy egy kisebb területet jellemezett, úgy a cseléd helyzete inkább az uradalmi cseléd helyzetéhez közelített. Lényegében tehát arról van szó, hogy úgy jellemezzük a cseléd tartó családot, hogy lássuk, milyen szerepe volt benne magának a cselédnek: a családtagokhoz, vagy inkább a bérmunkásokhoz közelített jobban. Ez vizsgálódásunk egyik alapkérdése, s tulajdonképpen valamennyi kérdés-csoportunkra adott válaszából erre is feleletet kapunk, mégis fontos lenne külön is megkérdezni a volt cseléd tartó gazdát, valamint a volt cselédet, vagy egyéb külső munkaerőt, hogy a fent leírt két helyzet közül melyiket tartották igaznak saját körülményeiket figyelembe véve. Esetleg, ha a gyűjtő vállalkozik rá, ő maga is megállapíthatja ezt a vizsgált családról, természetesen jelezve, hogy ez az ő véleménye. Kérdezzük meg, azonos követelmények voltak-e a munkavégzésben a családtagok és a cselédek szá-

mára. Vegyük sorra a legfontosabb naptári ünnepeket, s jelentősebb családi eseményeket, s nézzük meg, hogy ezekben kikkel osztozott a család elsősorban (rokonság, szomszédok, barátok).

A cseléd tartó család társadalmi helyzete, kultúrája (volt cseléd tartó család től kérdezzük)

Legelsőként állapítsuk meg a család társadalmi helyzetét a többi rétegehez viszonyítva a községen vagy városban belül. Figyeljünk arra, hogy az egyke szerepet játszott-e a család meggazdagodásában. Fontosnak tartotta-e a család a felemelkedés valamilyen módját? (iskoláztatás, összeházasítás magasabb társadalmi osztály tagjaival). Voltak-e olyan szokásaik, ún. presztízsjelenségek, amelyek a felettük álló társadalmi osztályok vagy rétegek életmódjának külsőségeit utánozták? (pl. tartottak-e parádés kocsi, jártak-e a vadászatra, bankettekre). Lényegében ebben az összefüggésben kellene megvizsgálni a család lakás-, táplálkozás- és viseletkultúráját is. Milyen nagy volt a lakóházuk a község több lakóházához viszonyítva? Milyenek voltak a bútoraik, a kornak megfelelően a legújabb, vagy örökölt, saját rétegnek megfelelő volt-e, vagy pedig más, felette levő réteg ízlését utánozta? Milyen ételeket főztek, hányzor étkeztek naponta, igényesek voltak-e a táplálásban, az egyes étkezésekkor kik étkeztek együtt, egyszerre az asztalnál? Ha a községben általános volt a vizsgált időszakunkban a népviselet, a család tagjai hordták-e, vagy pedig városi ruhát viseltek? Hol szereztek be a ruháikat, kivel varratták meg?

Cseléd típusok (volt cseléd tartó gazdától és cseléd től kérdezzük meg)

A bevezetőben már jeleztük, hogy a cselédek típusát alapvetően az adott üzem típusa határozza meg. Emellett természetesen igen sok tényező játszik szerepet az egyes típusok kialakulásában. A XIX. század elejétől kezdve az 1960-as évekig a legkülönbözőbb típusa élt a gazdacselédiségnek. E történeti típusokat meghatározó nagyobb korszakok: a XIX. század eleje, az 1880-as évek és 1914 között, az 1920-as évek, a két világháború között, 1945 után.

A különböző természeti, földrajzi tájak szerint is differenciálódást tapasztalhatunk. Más cseléd típus létezett az Alföldön, más Szatmárban, megint más a Balaton-felvidéken és így tovább. Azt azonban mindjárt meg kell jegyezni, hogy ezek a földrajzilag elkülönülő típusok lényegében a történeti fejlődésnek megfelelően az egyes üzem típusok alapján jöttek létre.

Írjuk le a cseléd korát, családi állapotát, pontosan határozzuk meg, hogy a cseléd helyi születésű volt-e, vagy pedig máshonnan jött, ha igen, honnan? A cseléd tartó gazdnál lakott-e a cseléd, milyen volt a bérézése (egész kommissziós, háromnegyed, vagy feles). Milyen hosszú időre szegődött (éves cseléd, hónapos cseléd), ha egy évre szegődött éves cseléd volt, ott maradt-e hosszabb időre, vagy hamarabb elment? Ez utóbbi esetben írjuk le, hogy ő hagyta-e ott a gazdát, vagy az küldte el. A cseléd bent lakott-e a családdal a községben, vagy városban, vagy pedig külterületen majorban, tanyán lakott (kistanyás, szabadatanyás, ingyenes tanyás, tanyás béres, felestanyás stb.). Tartottak-e cselédek speciális munkára, speciális gazdálkodásban? (dinnyés, dohányos, kertész). Fontos a cselédséget más földnélküli réteghez (napszámos, földmunkás, kubikos, vályogvető) és a bérlőhöz viszonyítani.

A vizsgált cseléd volt-e napszámos, földmunkás vagy bérlő? Ha volt, sorolja fel mikor, ha nem, indokolja meg miért nem. Kérjük hasonlítsa össze a cselédkedést a többi felsorolt foglalkozással. Melyikhez kell több szakértelem, mihez kell nagyobb kockázatvállalás? Az élet egyes szakaszához fűződik-e valamelyik? Melyiket végezték fiatalabb korban, melyiket idősebb korban? Családi állapothoz köthetők-e a különböző foglalkozások? Az egyes foglalkozások között volt-e társadalmi különbség az adatközlő szerint? Mi volt az?

Kiséreljük meg az adott községben vagy városban megállapítani, hogy a vizsgált időszakban hány cseléd volt, ha lehetséges összehasonlítva az időszaki munkások számával. Ha nem tudunk megközelítőleg sem pontos számokat közölni, úgy elegendő a kettő arányát megadni.

A cseléd típusok vizsgálatán belül külön problémakört jelent a női cselédek vizsgálata. A női cselédek csak bizonyos típusai voltak találhatóak a parasztgazdaságokban. Leggyakoribb volt a gyereklányok pástorkodása, vagy pedig pesztrának állása. A szolgálóknak is különböző típusa volt koruktól és az üzem típusától függően (kisszolgáló, nagyszolgáló, tanyasi szolgáló). Ritkábban tartottak a parasztság szobalányt, szakácsnét, vagy dajkát. Különösen pontosan jegezzük fel a női cselédek munkáját, arra is figyeljünk oda, hogy egy-egy adott munkára szegődöttet női cseléd más munkát végzett-e? Csak háztartásban dolgozott, vagy mezei munkában is részt vett?

Volt a női cselédnek egy külön típusa a „bejáróasszony”, aki rendszeresen végzett nagyobb háztartási munkát (mosás, kenyérsütés, kerti kapálás, gyomlálás, kendermunka stb.). Amilyen részletesen csak emlékeznek rá, soroljuk fel a munkájukat, valamint azt is, hogy mit kaptak munkájuk ellenértéként, pénzt vagy természetbeni juttatást. Ha természetben fizették, előre megállapodott mennyiséget kapott, vagy alkalmanként adtak neki valamit?

A női cselédek vizsgálatok is elengedhetetlenül fontos feltenni azokat a kérdéseket, amelyek alapján megtudjuk, hogy csak munkaadó-munkavállaló viszony volt a cseléd tartó család és a cseléd

között, vagy pedig inkább patriarchális, cselédközösségi. Ne kerülje el figyelmüket annak a kérdésnek a tisztázása sem, hogy a női cselédek egyedülállóak, özvegyasszonyok voltak-e, vagy férjük cselédként dolgozott ugyanannál a családnál. Ha az utóbbi eset áll fenn, akkor tudakoljuk meg, ez kényszerhelyzet volt-e, véletlen, vagy ez volt a szokás.

A cseléd családjának gazdasági, anyagi helyzete (volt cseléd-től kérdezzük meg)

Jegyezzük fel részletesen birtokának nagyságát, művelési ágak szerinti megoszlását, az állatállomány mennyiségét és minőségét, a gazdasági felszerelést. Vegyük számba a lakóház, a gazdasági épület(ek) nagyságát, felszereltségét.

A cseléd családjának társadalmi helyzete és kultúrája (volt cseléd-től kérdezzük meg)

Tisztázzuk a család típusát, a családtagok számát, munkáját, foglalkozását. A cseléd családjának társadalmi helyzetét a szegényparasztság, illetve a földnélküliek rétegéhez viszonyítva vizsgáljuk. A többi földnélküli vagy szegényparaszti réteghez képest hol helyezkedett el a cseléd a társadalmi ranglétrán. Valójában jobb, vagy rosszabb anyagi körülmények között élt, mint a többiek? A konkrét anyagi helyzettől függetlenül társadalmilag hol helyezkedett el, melyek voltak az előnyei és hátrányai a többi állandó, illetve időszakos tevékenységekhez képest? Különösen fontos ennek vizsgálata, mivel egyik leglényegesebb kérdésfeltevésünk az, hogy mennyiben, milyen mértékben volt átmeneti jellegű a cselédkedés. A cseléd családját az év jelentősebb ünnepei, a fontosabb családi események során hová kapcsolódik? (rokonság, szomszédság, barátok).

Kísérreljük meg felderíteni, hogy mi volt az oka a cselédnek szegődésnek (pl. saját háztartásának ellátása, több jövedelem szerzése a családban, felesleges munkaerő lekötése, szakismeret szerzése). Ez utóbbira különösen felhívjuk a figyelmet, hiszen éppen az az egyik célunk, hogy a specializálódás mellett mennyire volt lehetséges a cselédnek megtanulni az egész parasztgazdaság irányítását, művelését, valamint melyik az az üzemtípus, társadalmi és kulturális szint, amelyben ez lehetséges volt. Történeti adatok ismeretében úgy tűnik, hogy akkor volt jelentősége a szakismeretszerzésnek, ha aránylag jó gazdasági körülmények között élő családok tagjai mentek el cselédnek, esetleg egy gazdasági újítást bevezető, alkalmazó családhoz, esetleg rokonhoz.

A cseléd lakása, táplálkozása, viseletkultúrájának vizsgálatakor a már korábban leírtakat vegyük figyelembe. Külön vizsgáljuk meg a még nem dolgozó gyerekek helyzetét a családban. Hogyan történik az ellátásuk, milyen a hálólhelyük, iskolába járásuk. Ha nem dolgozott a cseléd felesége állandó munkán, milyen jövedelemkiegészítő lehetőségei voltak (napszámosmunka, kalászgűjtés, kamillaszedés stb.). Milyen volt a munkaképtelen öregek helyzete? Hol laktak, hogyan történt az ellátásuk, a család gondoskodott róluk, vagy volt gazdájuk, esetleg koldultak.

A cseléd munkakörülményei (volt cseléd-tartó gazdától és cseléd-től kérdezzük meg)

Jegyezzük fel részletesen, hogy a cseléd önállóan dolgozott-e, vagy pedig naponta kiadták neki a munkát. A munkája elsősorban mezei, vagy házkörüli munka volt, fuvarozás, vagy egyéb speciális tevékenység? Kérdezzük meg, hogy ha a gazdánál lakott a cseléd, akkor hol volt a hálólhelye? (konyhában, istállóban, cselédszobában, külön cselédlakásban). Hogyan történt az étkezése? Ugyanazt ette-e, mint amit a család, vagy külön főztek neki? Hogyan költötte el az ebédjét, vacsoráját? (együtt a családdal, vagy pedig külön). Mi volt a bére, mennyit kapott pénzben és természetben (gabona, más termény, élelmiszer, ruha, tűzrevaló). Kapott-e kukoricaföldet kapálásra, volt-e állattartási lehetősége? (legeltetés, teletetés).

A gazda és a cseléd viszonya (volt cseléd-tartó gazdától és cseléd-től kérdezzük meg)

Melyek voltak a cseléd-fogadás, illetve cselédnek állás körülményei? Mit kívánt a gazda a cseléd-től? (rátermettség, szakismeret, szorgalom, tiszteletadás, személytelenség stb.). Mit kívánt a cseléd a gazdától? (magas bért, sok és jó ételt, önálló munkát, pontos, részletes napi parancsot, barátkozó hangot, hivatalos hangot stb.). A jó étel említésekor kérdezzük rá, hogy mit jelentett az? (zsiros, kiadós, laktató, sok hús, változatos, jó és sok kenyér, vagy éppen kevés kenyér, kevés tésztaféle, tojás, tej, tejtermék stb.). Kérdezzük meg, hogy mi volt a cseléd és a gazda véleménye egymásról. Milyen a jó gazda és milyen a rossz? Milyen a rossz cseléd és milyen a jó? Milyen volt a gazda és a cseléd kapcsolata? Ismerték-e egymást korábban, általában a gazda ismerte-e a cselédnek állókat, s a cselédnek álló ismerte-e a cseléd-tartó gazdákat? Jegyezzük fel a szegődés idejét, helyét és körülményeit. Rendkívül fontos megállapítani, hogy a gazda, illetőleg a cseléd mennyire határolta el magát a másiktól, annak családjától, társadalmi csoportjától. Mennyiben és miben érezték magukat együvé tartozónak? (pl. a cseléd és a gazda fia; vagy egy községből valónak, nagyobb területi csoporthoz tartozónak, korábban vele azonos réteghez tartozónak tartották egymást).

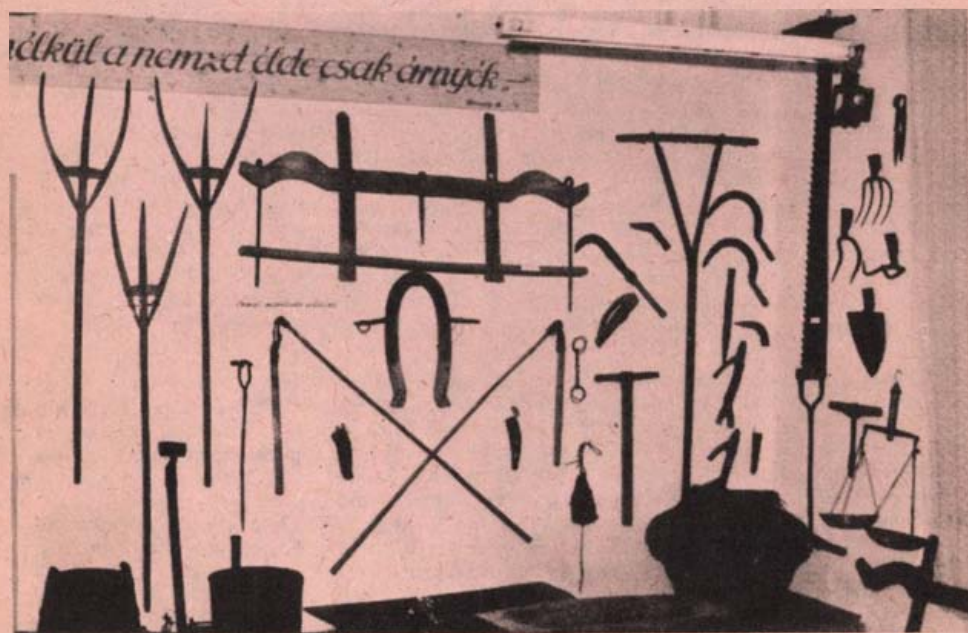
A cseléd felemelkedésének lehetőségei, mobilitás (volt cselédtartó gazdától és cselédttől kérdezzük meg)

Volt-e lehetősége egy cselédnek saját csoportján belül feljebb emelkedni? (béres gazda, parádéskoscsis, tanyásbéres, feles tanyás lett belőle). Ha igen, mi volt szükséges a felemelkedéshez? (szorgalom, szakismeret, életkor, megalázkodás stb.). Volt-e lehetősége saját csoportján kívül (felül) a kiemelkedésre? Lehetett-e belőle bérlő, fuvaros, vállalkozó, esetleg kisparaszt? Mi volt ennek az oka? Hogyan jutott el ezekre a szintekre egy cseléd? Szerepet játszott-e ebben a szakismerete, emberi tulajdonságai, vagy a véletlennek volt nagyobb szerepe? Mennyire volt reális, elérhető lehetőség egy cseléd számára a saját csoportján kívüli felemelkedés? Számítottak-e ezekre a lehetőségekre, vagy ez külön szerencse volt?

E téma vizsgálatakor is szeretném külön hangsúlyozni, hogy minden esetben konkrét adatokat jegyezzünk fel, soha ne általánosítsunk. Mondjuk meg minden esetben a jelenség idejét is. A gyűjtést végezzük el volt cselédtartó gazdánál és cselédnél egyaránt. Ha van rá lehetőség, olyan cselédet keressünk meg, aki az általunk vizsgált gazdánál cselédkedett. Ezt a körülményt minden esetben jelezzük az anyagban. Legjobb, ha felírjuk a nevét a gazdának is és a nála dolgozó cseléd(ek)nek is. Az alcímek alatt jelöltük, hogy a kérdéscsoportot kitől kérdezzük: a cselédtartó gazdától, a cselédttől, vagy mindkettőtől. A leírt adatok mellé minden esetben írjuk oda, hogy kitől származnak, tehát a cselédtartó gazdától vagy cselédttől.

Végezetül még egy fontos kérdésre hívnám fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy ha az adatközlő csak rövid ideig volt cseléd, vagy a cselédeskedés mellett munkásélete során mással is foglalkozott, úgy pontosan jegyezzük fel évről évre valamennyi „foglalkozását”.

Molnár Mária

Részlet a tököli helytörténeti gyűjteményből (Vöös Imre felvétele)

1982 JUN 4

55983/1763

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓK

Az Amerikába irányuló kivándorlás néprajzi vizsgálata

Magyarországon – hasonlóan Európa más országaihoz – a polgári társadalom kialakulásával egyidőben, körülbelül az 1880-as évektől, nagyméretű, tengeren túlra irányuló kivándorlási hullám söpört végig. A közelmúltban jelentősen megélnékültek a kivándorlás problémájának történeti vizsgálatait, s történéseink meggyőzően bizonyították, hogy az országot tömegesen elhagyó kivándorlók szinte egészében a parasztnépeség köréből kerültek ki. Igen meglepő, hogy a kivándorlás, amely az elvándorlók, s azok családja révén több milliós tömeget érintett, egyáltalán nem keltette fel a néprajzkutatók érdeklődését. Népünk történetének e tragikus eseményéről pótolhatatlan forrásanyag ment veszendőbe, mert a kivándorlással egyidőben sem a néprajz, sem a századfordulón kibontakozott szociológia nem végzett vizsgálatokat, noha a kortársak publicisztikai viták tömegével nyilvánították ki heves érdeklődésüket a kivándorlás iránt. Megfelelő adatok híján ma már nehéz megrajzolni az események pontos képét és szinte semmit nem tudunk arról, hogy a *kivándorlás valójában mit jelentett az emberek életében, s milyen hatással volt a paraszti társadalom, kultúra egészére*. Másrészt – mint az köztudott – nem kevés azok száma sem, akik végleg elszakadtak hazájuktól; ugyancsak keveset vagy semmit nem tudunk az ő későbbi sorsukról, leszármazottaik s a még élő első generáció óhazai kapcsolatairól. E hiányosságok mielőbbi pótlásának érdekében kérjük az önkéntes néprajzi gyűjtőket, s mindenkit, aki a téma iránt érdeklődik, hogy kapcsolódjék be a kivándorlás néprajzi feldolgozásának munkájába, hiszen csakis szélesebb társadalmi összefogással lehet a hiányzó forrásanyagot összegyűjteni.

Útmutatónk nem jelent részletes kérdőívet. A főbb kérdéscsoportok összeállításával, a legfontosabb témák körét kívánjuk meghúzni. Az adatgyűjtés során csakis a *megbízható, hiteles adatokat* jegyezzék fel (pl. nevek, helységek, intézmények stb. tekintetében) és *eredeti néprajzi anyagot*, tehát emberek megkérdezéséből származó adatokat gyűjtsenek! Az útmutatóban feltüntetett problémáknak lehetőleg mindegyikét próbálják kutatni, s a különböző kérdések tekintetében minél jobban bővítsék a körülményeknek megfelelő rész kérdések körét! Feldolgozásra egy-egy falu, esetleg kisebb táj kutatását ajánljuk, mert ennél nagyobb körben a szerteágazó forrásanyagot és az összetett problémakört már nagyon nehéz áttekinteni. Külön kiemeljük a családok önálló vizsgálatát, vagy akár egyetlen kivándorló életének részletes feldolgozását. E két módszert akkor érdemes követni, ha az adott család vagy a volt kivándorló személyes dokumentumainak (ld. az utolsó pontot) egészét dolgozzuk fel.

1. A kivándorlás történeti szakaszai. A kivándorlás „klasszikus” időszaka a múlt század utolsó harmadától az első világháború kitorréséig tartott. A vándorlási mozgalom háttérében álló gazdasági okok miatt ezt a szakaszt a „gazdasági emigráció” névvel is szokták említeni. Ekkor több mint 2,5 millióan vettek vándorbotot, s vándoroltak ki elsősorban az Egyesült Államok ipari körzeteibe. Nagyon fontos, hogy ennek az időszaknak minél több még élő, aktív résztvevőjét felkutassuk! A volt kivándorlók gyerekei ugyancsak hasznos adatokat, tájékoztatást tudnak nyújtani. Felhívjuk a figyelmet, hogy igen sokan közülük Amerikában születtek és kisgyerekek korukban kerültek haza, így őket feltétlenül kérdezzük ki. A kivándorlás az első világháború után rövid ideig szünetelt, majd az 1920-as évek elejétől az 1930-as évek végéig ismét megélnékült. Ekkor az Egyesült Államok bevándorlást tiltó rendelkezései miatt a magyar kivándorlók elsősorban Kanadába és Dél-Amerikába mentek. E korszak kivándorlóinak száma közülük Amerikában született, 70–80 ezer között mozgott. Mindmáig e szakaszt vizsgálták legkevésbé, pedig ennek még aktív résztvevői is többnyire élnek. Ezért a kutatást leginkább erre a korszakra vonatkozóan lehet folytatni. Kérünk mindenkit, hogy minél több még élő résztvevőt keressen fel és kérdezzen meg! Végül említsük meg, hogy az 1956-os események következtében nem jelentéktelen népeség hagyta el az országot. Ők más okok miatt vándoroltak ki, mint elődeik, de sok

szempontból – elsősorban a 6. pontban tárgyaltakkal kapcsolatban – bevonhatók vizsgálatunk körébe. Szinte az egész ország területéről vándoroltak ki, de különösen jelentős volt, és ezért jól fel lehet a témát dolgozni Szabolcs-Szatmár, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Veszprém, Győr-Sopron megyékben, illetve a ma nem Magyarországhoz tartozó felvidéki és délvidéki megyékben.

2. A kivándorlás. E pontban három lényeges témakörre hívjuk fel a figyelmet.

Elsőként a *kivándorlásra készítő okokat* kell kiderítenünk. Vidékenként más és más okok kerültek előtérbe, ezért feltétlenül minden indokolást fel kell jegyeznünk. Az okok tekintetében meg kell különböztetni a személyes indítékokat (kalandvágy, menekülés katonai szolgálat elől, családi viszály stb.) és tekintetbe kell venni az objektív körülményeket: földhiány, munkaalkalom hiánya, rossz megélhetés, nagybirtok túlsúlya stb. Fontos, hogy a kivándorlásra készítő, taszító erők mindegyikét először a megkérdezettek szavaival foglaljuk össze és csak utána általánosítsunk, következtessünk. Igyekezzünk kideríteni, hogy az adott közösség hagyományai mennyire tették lehetővé a nem mezőgazdasági munka vállalását (hova jártak ipari munkára és mennyien), az országon belül időszerű munkavállalást (jártak-e, és ha igen, hová summásmunkára, vagy más alkalmi munkára)? Derítsük ki, hogy fавanként mennyi volt a kivándorló (lehetőleg név szerint, kivándorlási év szerint felsorolva), mennyien vállaltak az országon belül idegenben munkát (iparit és mezőgazdaságit), illetve mennyien dolgoztak folyamatosan otthon saját fölklükön. Állapítsuk meg a település birtokviszonyait, s ennek összefüggését a kivándorlók anyagi helyzetével. Ha nemcsak parasztok mentek ki, akkor milyen volt a többiek foglalkozása, anyagi helyzete? A gazdasági és személyes tényezők mellett volt-e valami rendkívüli politikai tényező, ami kivándorlást okozott (pártállás, munkásmozgalmi vagy agrárszocialista szervezkedések, nemzetiségi ellentét stb.)? Okozott-e kivándorlást természeti katasztrófa (filoxéra, szárazság stb.)?

Igyekezzünk kideríteni, hogy a falunak, a kivándorlóknak honnan, milyen forrásokból volt tudomása Amerikáról (vagy más külföldi országról)? Milyen kép élt bennük az idegen országról? Tudtak-e a kedvező munkaalkalmakról, elutazási nehézségekről? Ebben az összefüggésben tehát azt fontos megállapítanunk, hogy érvényesült-e és hogyan, milyen mértékben a külföldi munkalehetőségek *vonzerje*? É ezért fel kell jegyezni mindazokat a forrásokat, amikből tudomást szereztek Amerikáról (kivándorlási propaganda, levelek, a hazavándorlók elbeszélései stb.). Rögzítsünk minden olyan emlékeztést, történetet, amiben kifejeződik, hogy milyenek képzeltek Amerikát, s a visszatérők mit tapasztaltak, mennyire egyezett meg előzetes elképzelésük személyes tapasztalataikkal? Végső soron mi határozta meg, hogy hova, melyik országba vándoroltak ki?

Ha sikerült tisztáznunk a kivándorlásra készítő taszító- és vonzerők szerepét, ezek találkozásait, írjuk le részletesen az elutazás körülményeit. Itt számtalan apró részlet, helyi tényező kerül előtérbe, amiket mind rögzíteni kell. Csak a leglényegesebbeket soroljuk itt fel. Hogyan teremtették elő a kiutazáshoz szükséges pénzt (kölcsön, a föld, a ház cladása, kintlévő hozzátartozók küldeménye stb.)? Egyáltalán, milyen költségek merültek fel? Útlelvel hivatalosan, vagy anélkül, illegálisan távoztak-e? Melyik volt a jellemző (soroljuk fel ki hogyan ment)? Milyen útvonalakon mentek (Németország, Hollandia vagy Fiume felé)? Az útvonalakat részletesen írjuk le! Csoportosan vagy egyenként hagyták el a falut? Kik mentek családdal, mentek-e csak férfiak, vagy nők? Kivándorlásuk során találkoztak-e ügynökökkel, jegyzőrekllekl stb? Elutazáskor hogyan búcsúzkodtak, rendeztek-e ünnepséget? Akik titokban utaztak, kitől búcsúztak el feltétlenül? Milyen ruhában utaztak el, mit vittek magukkal (emléktárgy, eszköz)? A községi előjáróság hogyan vélekedett a kivándorlásról? Milyen állami szervezetek, intézkedések segítették őket a kiutazásban, mennyire vették igénybe ezek segítségét (pl. a két háború között a „Kivándorlókat Védő Iroda” támogatását)? Részletesen írjuk le magát a kiutazást, a tengeri utat! Milyen nemzetiségűekkel utaztak együtt, milyen kapcsolatban voltak az utasokkal? Minden kiutazással kapcsolatos élményt, emlékeztést szó szerint jegyezzünk fel!

3. Az amerikai élet. A megérkezés körülményeit, az első napok cseményeit és konfliktusait aprólékosan derítsük ki. Fontos megállapítani, hogy mennyiben befolyásolta a kivándorlók amerikai tartózkodását (letelepedést, munkavállalást stb.) eredeti szándékuk, vagyis az, hogy ideiglenes munkavállalás céljával, avagy végleges letelepedés szándékával érkeztek? Tisztázzuk mindazokat a körülményeket, amik a kivándorló első lépéseit segítették: rokonok, falubeliek, idegenek, intézmények, állami szervek stb. támogatását.

Hol, melyik városban, településen telepedtek meg? Mi befolyásolta elhelyezkedésüket; rokonság, saját falubeliek, vagy más magyarok közelsége, illetve a kedvező munkakörülmények? Ha csoportosan mentek, akkor együtt is telepedtek le? Milyen körülmények között laktak, mennyibe került a megélhetésük? Laktak-e ún. „burdosházakban”? Mi volt erre a jellemző? Végig egy helyen laktak, vagy többször költözködtek? Laktak-e együtt más nemzetiségűekkel?

Milyen munkát végeztek Amerikában? E kérdésre részletes választ adjunk, egyenként soroljuk fel, ki, mit és hol dolgozott, egy kivándorló egymás után milyen munkákat vállalt. Lényeges megállapítani,

hogy kaptak-e szakképzettséget igénylő munkakört? Folytattak-e mezőgazdasági munkát az USA-ban, illetve Kanadában? Milyen munkát szerettek leginkább vállalni és miért (a mezőgazdasági és az ipari munkavállalás különbségeire való tekintettel)? Okozott-e problémát az új munka megtanulása? Milyen munka volt jövedelmezőbb? Mennyi időt dolgoztak naponta, mennyit kerestek és ebből mit tudtak eltenni? Derítsük ki a munkakörülményeiket is! Munkavezetők, előmunkások kik, milyen nemzetiségűek voltak? Voltak-e nyelvi problémáik? Az amerikai munkavégzés aprólékos leírása közben külön helyezzünk hangsúlyt a volt kivándorlók saját megítélésére, amivel az ottani munkát, keresetet stb. megítélték. Hogyan értékelték és hogyan tudták megszokni az idegen munkát és körülményeket?

Próbáljuk megállapítani, hogy a bevándorló magyarok hogyan tudtak alkalmazkodni az új viszonyokhoz. Az új körülményeket hogyan szokták meg, milyen lehetősége volt annak, hogy bekapcsolódjanak az ottani életbe? Állapítsuk meg, hogy milyen szervezeteket látogattak (egyházi, betegsegélyző, munkásmozgalmi szervezetek, klubok s egyéb intézmények)? Munka mellett volt-e valamennyi szabad idejük és hol töltötték el azt (barátok között, kocsmában, szervezetek rendezvényein stb.)? Legyünk figyelemmel a kivándorlók vallásos érzületének alakulására, illetve derítsük ki, hogy kapcsolatba kerültek-e a szakszervezetekkel vagy a munkásmozgalmal? Állapítsuk meg, hogy ezek a szervezetek mennyire tudták tömöríteni a kinti magyarokat, ha igen, mivel és hogyan? Ugyanakkor figyeljük, hogy a szervezetek elláttak-e olyan szerepet, ami a kivándoroltakat lényegében a fogadó társadalomhoz, annak kisebb közösségeihez közelítette? Kérdezzünk rá, hogy milyen nemzetiségekkel éltek kint együtt (a szomszédos országok, vagy más országok lakosaival)? Ebben az összefüggésben tehát az a fontos, hogy megállapítsuk az Amerikában munkát vállaló magyarok hogyan, milyen mértékig kerültek kapcsolatba a fogadó országokkal, más bevándorló nemzet csoportjaival, mennyire kapcsolódtak be azok életébe, kultúrájuk és életvitelük mennyiben érintkezett a fogadó társadalommal és kultúrával, illetve miként alakult át ennek következtében? Legyünk figyelemmel a nyelvi problémákra is!

Külön foglalkozunk azzal, hogy a kivándorlók milyen kapcsolatot tartottak az óhazával! A levelezés, a pénzküldemények és egyéb küldemények lehetőleg minél több mozzanatát írjuk le. Állapítsuk meg, hogy hogyan élt a kivándoroltakban az óhaza emléke és ez mit jelentett számukra. Fontos elkülöníteni, hogy a kivándorlók mennyiben segítették az otthon lévőket s azok hogyan tudtak az idegenbe szakadtaknak valamilyen (főleg érzelmi) ellenszolgáltatást nyújtani.

Nagy figyelmet és aprólékos gyűjtőmunkát igényel, hogy meg tudjuk állapítani az Amerikában lévő etnikai, nemzeti öntudatának mértékét. Igyekezzünk a lehető legnagyobb gondnal feljegyezni minden olyan eseményt, ami a hazai szokások, gondolkodásmód stb. továbbbélésének, megőrzésének jelét mutatja. Pl. milyen kalendáris és más szokásokat gyakoroltak Amerikában is (betlehemesek, májusfaállítás, húsvéti locsolkodás, étkezési szokások, temetkezési hagyományok, táncok, mesélés stb.)? Próbáljuk kideríteni, hogy a hazai paraszti kultúrájának milyen elemeit tartották meg közösségi szinten és milyenekéül őrizték meg családi életük személyesebb világában. A kivándoroltak kikkel házasodtak (falubeliek, magyarok), tartottak-e a hazaihoz hasonló lakodalmat? Olyan esetben, ahol még most is él valakinek kinti hozzátartozója, feltétlenül rá kell kérdeznünk, hogy napjainkban milyen szokásokat őriznek a kinti rokonok és alkalmanként rendeznek-e a magyar közösségek látványosabb „nemzeti eseményt”, jelentősebb közösségi szokást? Milyen új szokásokat gyakorolnak? Ismét utaltunk az amerikaiok nyelvi helyzetére: otthon milyen nyelven beszéltek és beszélnek ma, illetve hogyan érintkeztek a külvilággal? Írjunk le minden olyan esetet, ami más nemzetiségűekkel és a fogadó ország lakosságával történő összeházasodásra vonatkoznak. E kérdéseket folytatni lehetne, kérünk mindenkit, hogy az adott lehetőségek mellett igyekezzen ezek körét tágítani.

4. A visszavándorlás. Először is állapítsuk meg a ki- és a visszavándorlás arányát az adott településen belül. Kik, miért és mennyi idő múlva tértek haza? Mindenki haza tudott jönni, aki a nem végleges kiutazás szándékával ment ki? Itt két szempont megállapítása a legfontosabb. Egyrészt – aprólékosan dokumentálva – meg kell állapítani, hogy a visszavándorlók az elutazásuk képest milyen változásokat mutatnak (anyagi tekintetben: mennyi pénzt hoztak és küldtek stb., személyes életükben milyen változást hozott Amerika és szokásaik terén mi alakult át, mi újat tanultak?). Írjuk le mindazokat a tárgyakat, amiket a hazatérők hoztak. Másrészt fontos kideríteni, hogy a visszavándorlók hogyan illeszkednek be ismét a falu életébe, vagy ha erre nem került sor, hova kerültek, mit csináltak? Kérdés, hogy változtattak-e valamit korábbi foglalkozásukon (földművesek maradtak-e), ha nem, akkor alkalmaztak-e újításokat, a hozott tárgyak mennyiben segítettek munkájukat stb? Változott-e magatartásuk (vallási, politikai tekintetben) hazatérésük után? „Öntudatosabbak” lettek-e? Milyen vezető tisztséget vállaltak hazatérésük után a faluban? Egyáltalán: eltértek-e – és ha igen, meddig – a falu itthoni lakóitól (meddig hordták az amerikai ruhát, meddig használták a szerszámokat stb.)? A visszavándorlók nyomán növekedett-e a kivándorlási hullám?

5. A kivándorlás hatása. Itt elsőként azt kell megállapítani, hogy mit jelentett az emberek számára a ki- és a visszavándorlás, illetve a paraszti kultúrában milyen változásokat eredményezett az esemény. Miben érződött a falun ez a hatás? Elsősorban anyagi és tudati hatásokot lehet megfigyelni. Ezeket mindenhol aprólékosan fel kell jegyezni, megkülönböztetve a falu egészét és a ki- és visszavándorlót egyénileg ért hatásokat. Figyeljük meg, anyagilag emelkedett-e a falu vagy a kivándorlók egyéni helyzete (hozott és küldött pénz, illetve gazdasági eszközök stb.)? Milyen tudati hatások voltak jellemzők (morális, vallási, műveltségi) és miben alakult át általános magatartásuk? Gyűjtjük össze a fokrölkincs minden „amerikás” változatát: népdalokat, „amerikás” ponyvákat, vicceket, Amerikára utaló földrajzi neveket és általában minden „amerikás” élménytörténetet stb. A vándorlási mozgalom hozzájárult-e, és ha igen, mennyiben, a falu belső életének, külső képiének és kulturális arculatának átalakulásában? Nagyon fontos, hogy rögzítsük azt is, ha ilyen változások, átalakulások nem, vagy csak kismértékben történtek! Ezek elmulasztása torz eredmények megállapításához vezethet! Az esetleges változásokat igyekezzünk időbeli tartósságuk szerint is megállapítani. A tudati hatások általában csak finom viselkedésbeli vonásokban nyilvánultak meg, ezért kutatásuk nagy gondosságot igényel.

6. Mai kapcsolatok. Az amerikában megtelepedett kivándoroltak (derítsük ki pontos számukat minden vizsgált közösség esetében!) még élő tagjai, valamint az ő utódaik többé-kevésbé erős kapcsolatot tartanak fenn Magyarországgal, elsősorban szülőföldjükkel. Kutatásunk feltétlenül terjedjen ki a *mai* probléma vizsgálatára is! Vizsgálunk kell a kapcsolatrendszer „csatornáit”, így a mai levelezést (mit írnak haza, mit írnak ki, ki a levélíró stb.), a küldeményeket, a tömegtájékoztatói eszközök ilyen szerepét (a sajtó miről tudósít, az óhazáról milyen képet alakít ki stb.)? Figyelemmel kell kísérni a kapcsolatrendszerben forgó javakat: milyen tudati elemek jönnek és mennek a két csoport között (etnikai szimbólumok, viselkedésminták, hagyományos és újabb erkölcsi normák stb.), milyen anyagi javak kerülnek forgalomba (mit küldenek haza a kintiek, miket küldenek nekik Magyarországról, pl. ruhák, „farmernadrág”, villanyborotva, illetve népművészeti tárgyak, fűszerek, paprika, könyvek, fényképek stb.)? Külön figyeljünk fel az utazások mai szerepére. Milyen gyakran látogatnak haza az „amerikások”, kiket látogatnak meg, milyen alkalomból (pl. búcsú, lakodalom, nyaralás stb.), hogyan jönnek (egyedül, ismerősökkel, „külföldiekkel”), milyen közlekedési eszközzel stb. Mit csinálnak itthon? Gyerekeiket küldik-e haza magyar szót tanulni és hova? A hazalátogatók igyekeznek-e feleleveníteni, illetve megtanulni a hazai, magyar szokásokat stb.? Keressünk fel nyugdíjukat itthon élvező hazatelepült egykori amerikusokat! A magyarországi rokonok szoktak-e Amerikába utazni? Írjuk le ennek is részleteit, főleg, ha a kiutazók idős emberek, parasztok. Figyeljük meg, milyen élményt jelentett számukra a rokonság idegen környezetben való viszontlátása, s egyáltalán az idős korban megvalósult „világlátás”? A kérdéseket e téren is egyre szaporíthatnánk, így kérünk mindenkit – akár önálló munkában is –, gyarapítsa ilyen irányú ismereteinket a jelzett kérdések körén túl is.

Befejezésül külön kiemeljük az *eredeti dokumentumok, források* gyűjtésének rendkívül nagy fontosságát. Kérünk mindenkit, lehetőleg minél több anyagot juttasson el hozzánk, akár eredetiben, vagy ha ez nem lehetséges, hiteles másolatban. Gyűjtsünk *írássos* dokumentumokat (amerikás leveleket, naplókat, visszaemlékezéseket, útleveleket, utazási propaganda-nyomatványokat, postai szelvényeket, egyesületi meghívókat stb.), *fényképfelvételeket* (eredeti képeket kivándorlókról, amerikai munkáról stb., de mai kinti egyesületi életéről is stb.) és a kivándorlók által egykor hozott *tárgyakat* (legalább fényképfelvételeket készítsünk róluk). Igyekezzünk minél több személyes *visszaemlékezést*, memoárt, egyéni karriertörténetet rögzíteni, próbáljuk az egykori kivándorlókat élettörténetük leírására megkérni. E munkákat akár önállóan is el lehet készíteni és be lehet küldeni, akár az országos néprajzi pályázatra, akár ettől függetlenül közvetlenül a Néprajzi Múzeumba (1055 Bp. Kossuth Lajos tér 12.)

Fejős Zoltán

PÁLYÁZAT

Fővárosi brigádtörténeti pályázat

A Hazafias Népfront Budapesti Bizottsága, a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa, a KISZ Budapesti Bizottsága, Budapest Főváros Tanácsa V. B. és a Fővárosi Művelődési Ház

BRIGÁDUNK TÖRTÉNETE

címmel pályázatot hirdet. A pályázaton részt vehetnek a fővárosi vállalatok, intézmények, szövetkezetek brigádjai.

A pályázat lehetőleg tartalmazza a következőket:

1. A brigád története megalakulásától napjainkig.

a) Krónikaszerűen, a brigád összetételének változásai, személyi cserélődés, közösségi megmozdulások, patronálások, üzemi és lakóhelyi közéletben való részvételük stb.

b) A brigád gazdasági, politikai helye, szerepe a munkahely egészében, pl. az üzemi demokrácia gyakorlásában, újtómozgalomban, munkaversenyben való részvétele stb. A munkahely technikai felszereltsége hogyan változott a közelmúltban és a változó feltételek milyen új követelményeket támasztottak a brigádközösséggel szemben.

2. A brigád tagjai egyéni életútjának alakulása, s abban a brigád, mint közösség szerepe pl. tanulás, továbbképzés, előléptetés, egymás segítése stb.

A pályaművek feltétlenül emeljék ki azokat az eseményeket, amelyeket a brigád tagjai meghatározónak, fontosnak tartanak brigádjuk történetében, közösséggé válásuk folyamatában, eddigi eredményeikben, s esetleges kudarcaikban. Rendkívül lényegesnek tartjuk, hogy gazdasági és politikai történetük mellett sok színes részletet ismertessenek mindennapjaikról.

A pályázatok beérkezésének határideje: 1981. szeptember 15.

Pályadíjak: I. 7000 Ft, II. 5000 Ft, III. 4000 Ft, IV. 3500 Ft, V: 3000 Ft, VI. 2500 Ft, VII. 2000 Ft, VIII. 1500 Ft, IX. 1000 Ft, X. 1000 Ft, és valamennyi értékelhető pályamű könyvjutalomban részesül.

Eredményhirdetés: 1981. novemberében, a Fővárosi Művelődési Házban.

A pályaműveket a következő címre kérjük beküldeni: *Fővárosi Művelődési Ház Budapest XI., Fehérvári út 47. 1119.* A borítékra kérjük ráírni: a brigád nevét, a munkahely pontos címét és a pályázat címét.

Pest megyei helytörténeti, krónikairói pályázat

A Hazafias Népfront Pest megyei Bizottsága, a Pest megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztálya, a Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár és a Pest megyei Levéltár a megyei honismereti mozgalom további támogatására helytörténeti, krónikairói pályázatot hirdet. A pályázat nyilvános, azon részt vehetnek mindazok, akik Pest megye településeinek múltjával foglalkoznak, – különösen a Pest megyei helytörténészek, krónikairók, pedagógusok és a honismereti szakkörök. A pályázaton nem vehetnek részt hivatalos kutatók: történészek, főhivatású levéltárosok, muzeológusok. Csak olyan munkák nyújthatók be, amelyeket előzőleg – különböző célból – még senki sem lektorált. Kiadóhoz, szerkesztőséghez korábban eljuttatott írásokkal, továbbá doktori értekezésekkel, főiskolai, egyetemi szakdolgozatokkal, diplomamunkákkal nem lehet pályázni.

A Honismeret 1981. 3. számának melléklete.

Pályázni a következő témákban lehet:

1. *Beadható megyetörténeti tanulmány, továbbá a munkásmozgalom és a népfrontmozgalom megyei és helyi történetét feldolgozó munka, történelemstatistikai feldolgozás, az adott Pest megyei község (város), üzem, vállalat, szövetkezet, intézmény, egyesület és mozgalom története, illetőleg a felszabadulástól napjainkig terjedő időszakot átfogó elbeszélő krónika és közéleti személyiség visszaemlékezése.* Ebben a kategóriában pályázni csak jegyzetekkel ellátott és legalább egy szerzői iv terjedelmű (32 gépelt oldal) pályaművel lehet.

A díjak: Két 3500 Ft-os I. díj, két 2500 Ft-os II. díj, négy 1500 Ft-os III. díj.

2. *Benyújtható a Pest megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának a megyei helytörténeti munkát támogató 5/1976. sz. határozata nyomán elkészített – elsősorban az 1979. és 1980. évi – falu (város) krónika, valamint az adott üzem, vállalat, szövetkezet és intézmény, egy vagy néhány esztendőjéről szóló munkahelyi krónika.* Ebben a kategóriában a pályaművek terjedelme nincs korlátozva.

Díjak: Két 3000 Ft-os I. díj, három 2000 Ft-os II. díj, öt 1200 Ft-os III. díj.

A pályázat történelmi jellegű munkákra vonatkozik. A bíráló bizottság nem veszi figyelembe a múlttól szóló szépirodalmi jellegű, vagy a régészeti és néprajzi munkákat, de elfogad forrásértékű visszaemlékezéseket. *A pályaműveket a Pest megyei Levéltárnak (1364. Budapest, Semmelweis u. 6., vagy Pf. 30.) kell megküldeni.* A pályamunkán fel kell tüntetni a pályázó nevét, foglalkozását és címét. A pályamunkát egy példányban kell benyújtani, a bíráló bizottság a gépelt szöveg jó minőségű papíron készült első példányát fogadja csak el.

A pályamunkák beküldésének határideje: 1981. augusztus 31.

A pályázat eredményét 1981. november 7-én közlik.

A pályadíjakat az erre a célra összehívott bíráló bizottság ítéli oda. A bíráló bizottság a pályázat anyagának ismeretében a díjak számát felemelheti, a díjak összegét megemelheti, díjat megoszthat, összehonhat vagy nem ítéli oda, és egyes munkákat jutalomban részesíthet. A pályázaton részt vevő munkák kézírati példányai a Pest megyei Levéltár tulajdonává válnak. A művek egészének vagy részleteinek publikálási joga két évig a pályázatot meghirdető szervezetet illeti meg. Ha a pályázók igénylik, kinek-kinek szakmai, módszertani tájékoztatást szívesen nyújt a Pest megyei Levéltár.

Dr. Novák István
a Pest megyei Tanács V. B.
művelődésügyi osztályának vezetője

Kovács Antalné
a Hazafias Népfront Pest megyei
Bizottságának titkára

Rozgonyi Ernőné dr.
a Pest megyei Művelődési Központ
és Könyvtár igazgatója

Dr. Lakatos Ernő
a Pest megyei Levéltár
igazgatója

Komlói várostörténeti pályázat

A Hazafias Népfront Komlói városi Bizottsága, Komlói város Tanácsa V. B. művelődésügyi Osztálya és a Komlói városi Művelődési Központ *Komlói várossá nyilvánításának 30. évfordulója tiszteletére*, a honismereti mozgalom segítése és fellendítése érdekében pályázatot hirdet

Komlói új- és legújabb kori történetének

(a XVIII. sz. elejétől napjainkig) témaköréhez kapcsolódó pályamunkák megírására, készítésére. A pályázat alapkövetelménye, hogy a közgyűjteménybe még be nem gyűjtött történeti értékű forrásokra, muzeális jellegű tárgyakra, dokumentumokra, fényképekre, egyéb ábrázolásokra és visszaemlékezésekre támaszkodják, azok leltárhelyének feltüntetésével.

A pályaművek felöllelhetik a jelzett időszak bármely témakörét (politikai, munkásmozgalom, helytörténet, gazdaságtörténet, társadalom- és művelődéstörténet, életmód), amely Komlói és közvetlen környéke (Magyaregregy, Mecsekjános, Mánfa, Kisbattyán, Mecsekfalva, Sikonda stb.) területéhez kapcsolódik, annak egy időszakát vizsgálja, vagy az ott élő valamely osztály, réteg, nemzetség történetét kísérli meg bemutatni.

A pályázat felmenő rendszerű, a legjobb pályaművek további versenyeken vehetnek részt.

A meghirdető szervezet által felajánlott díjak a beérkezett pályamunkák jellege szerint két csoportban kerülnek kiosztásra: I. csoport. I. díj: 2000 Ft, II. díj: 1500 Ft, III. díj: 1000 Ft. II. csoport I. díj: 2000 Ft, II. díj: 1500 Ft, III. díj: 1000 Ft.

A pályázaton egyénileg és csoportmunkával is részt lehet venni.

A bíráló bizottság a díjak visszatartásának, megosztásának, kiemelkedő pályamunkák nagyobb összeggel való jutalmazásának a jogát fenntartja.

A pályázatot a *Komlói Múzeum* címére kell eljuttatni: 7301. Komló, Kossuth tér 4. Pf.: 51.

Beküldési határidő: 1981. augusztus 1. Eredményhirdetés: az 1981. szeptemberi jubileumi tanácsülésen.

A pályamunkát 3 példányban kell beküldeni, *jeligével*. A pályázaton csak a jelige szerepelhet. A készítő nevét, címét, foglalkozását egy lezárt borítékban kell a pályamunkához mellékelni. A lezárt borítékra a jelíggel kell írni, valamint azt, hogy a pályamunka „egyéni” vagy „csoport” alkotása-e, illetve, hogy „ifjúsági” vagy „felnőtt”. (Ifjúsági 18 éves korig.)

Amennyiben valamelyik pályázat múzeumi szempontból alkalmas anyagot tár fel, kiállításon is bemutatásra kerül. Megfelelő érdeklődés esetén a pályázatot más években is meghirdetjük.

JAVASOLT TÉMÁK:

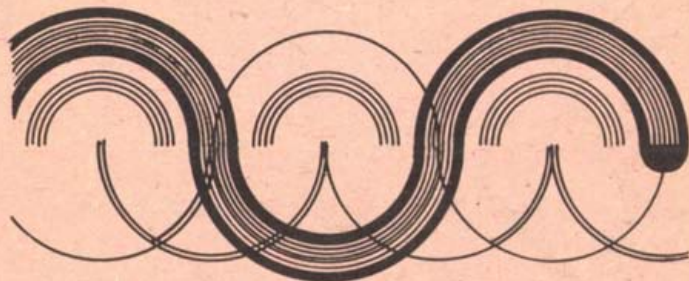
1. Kiemelkedő helyi személyiségek életútja. (Javasoljuk, hogy legalább a nagyjából lezárt életútú személyek anyagát dolgozza fel a pályázó. Amennyiben van értelme, akkor a dolgozatban közölje a személy fellelhető tárgyi anyagát is, pl. igazolványait, egyéb fontos eseményekhez köthető tárgyait stb.) 2. Helyi pártok, társadalmi szervezetek története. 3. Társadalmi rétegek, osztályok életmódjának (munkakörülményeinek, szokások, lakáskultúra, lakáskörülmények, családi szokások, szórakozási, nevelési formák, viselet, életút, olvasási kultúra, házi könyvállomány) alakulása, története, leírása. 4. Bizonyos formájában a múltat őrző településrészek (pl. Komlón a Bem u., Kossuth L. u. még meglevő falusi házai, József A. u., Dózsa Gy. u. stb.) házformáinak, udvarainak, gazdasági épületeinek a leírása, az ott élők életkörülményeinek a bemutatása, ábrázolása annak, hogy az ott élők mindennapjaiban hogyan ötvöződik a múlt és a jelen. 5. Helyi kulturális csoportok, egyesületek tevékenységének a története. 6. A városi és falusi kézműiparnak, illetve kisiparnak, szervezetének, szerszámainak, munkafolyamatainak bemutatása, tevékenységének, hatókörének a feltárása (pl. a cipész, kovács, fodrász stb. de a KIOSZ is lehet a téma). 7. Ipar- és mezőgazdaságtörténet. Üzemek, vállalatok, intézmények fejlődése, szerszámai, munkafolyamatai a múltban és ma, a munkához kapcsolódó szokások, mondások, hiedelmek, szókincs leírása. 8. Valamely réteg, foglalkozás szakaszainak, mondavilágának, szokásainak a bemutatása. 9. Dokumentációs jellegű, komlói vonatkozású fénykép, irat- vagy tárgyi anyaggal, plakát, rőplap-, plakett-, jelvénygyűjteménnyel, filmmel stb.

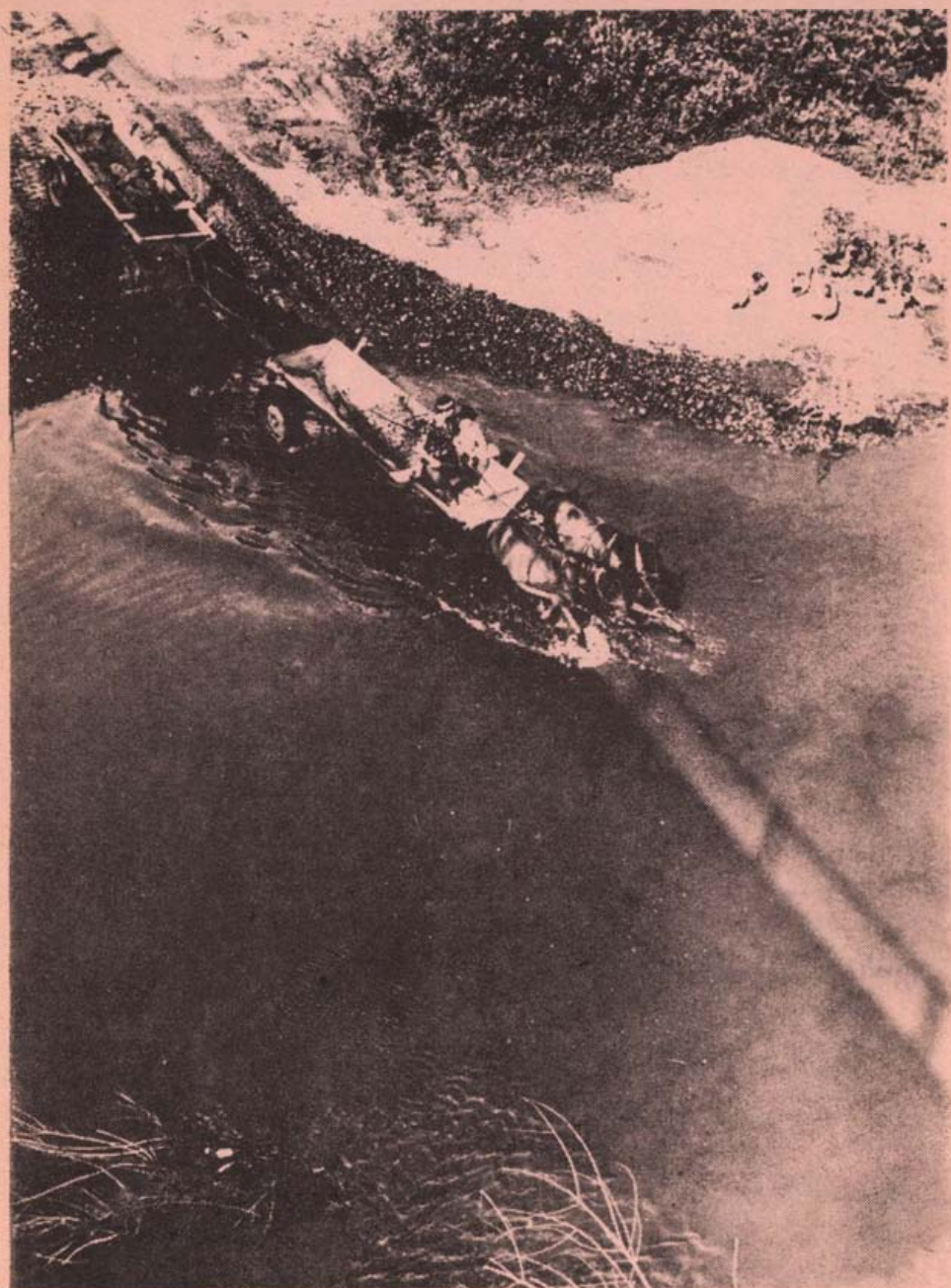
A pályázat terjedelme 20–30 gépelt oldal (2-es sortávolság). Pályázni csak nyomtatásban meg nem jelent, illetve nyomtatás alatt nem álló munkával lehet, illetve más pályázaton még részt nem vett anyagokkal. A pályázni óhajtok bővebb felvilágosításért, útmutatásért forduljanak a múzeumhoz. (*Komló, Kossuth tér 4.*)

Komló Városi Tanács V. B.
Művelődésügyi Osztálya

Városi Művelődési Központ
Igazgatósága

HNF Komló Városi
Bizottsága

(Sági István felvétele)

PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!

A múzeumi honismereti pályázati rendszer öt éves eredménye

A múzeumok öt évre szóló honismereti pályázati felhívását 1976-ban hirdette meg a Hazafias Népfőnt, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum. A felhívás országos méretű kutatómunkára szólított fel fiatalokat és felnőtteket s a nyomában megindult munka eddig még feltáratlan, gazdag forrásértékű adatokat hozott felszínre.

Evről évre jelentkeztek a pályázók írásaikkal: öt év alatt 1187 pályázatot nyújtottak be elbírálásra, ebből 656 iskoláskorú szerző és 531 felnőtt munkája. A megyei múzeumok – ahová az ország minden részéből küldték a pályamunkákat és ahol az első válogatás után a megyei díjazás megtörtént – természetesen ennek többszörösét kapták. Ők az országos döntőbe csak a legjobb írásokat továbbították.

A Bíráló Bizottság a felnőtt, ifjúsági és csoportos kategóriákon belül egyenként 1 db I. díjat, 2 db II. díjat, és 3 db III. díjat ítélte oda és évenként 25–30 db jutalmat is kiosztott.

A KISZ KB az Országos Diáknapok rendezvényeinek keretében – két évenként – kapcsolódott a múzeumi felhíváshoz. Így minden második évben megszokozódott az ifjúsági pályázatok száma. A fiatalok díjnyertes és jutalmazott dolgozataikért a KISZ KB arany, ezüst vagy bronz oklevelét is megkapták amely egyúttal meghívást is jelentett a nyári KISZ honismereti táborokba.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség történetével foglalkozó ifjúsági pályázatok – ha színvonaluk megfelelő volt – elnyerték a KISZ különdíját is. Az utóbbi évek sikeres kezdeményezése volt a KISZ KB által szerkesztett és kiadott szöveggyűjtemény, amelyben a díjnyertes pályázatokból közöltek szemelvényeket.

A múzeumi pályázati felhívás kiemelt témákat is megjelölt. Így pl. a helyi kiemelkedő személyiségek életútja, a munkáspártok, társadalmi szervezetek helyi története, a városi társadalmi osztályok és rétegek életmódjának (a munkakörülmények, szokások, lakáskörülmények, otthonkultúra, családi szokások, szórakozás, nevelési formák, viselet, életút, alakulása) története, helyi kulturális csoportok, egyletek tevékenységének története, a városi és a falusi kézműiparnak, illet-

ve a kisipar szervezeteinek, (céh, ipartestület, KIOSZ) tevékenysége és története, ipari és mezőgazdasági üzemek fejlődésének története.

A pályázók nagy része a kiemelt témákat választotta. A felnőttek általában nagyobb, átfogóbb, több és mélyrehatóbb kutatást igénylő munkát készítettek. A fiatalok a rövidebb idő alatt megoldható feladatokat részesítették előnyben. A felnőtt pályázók – bizonyosan már tapasztalatok birtokában – tanulmányaikban jobban szem előtt tartották a tudományos munka követelményeit: részletes jegyzetapparátust, a felhasznált forrásanyag jegyzékét és tartalomjegyzéket is mellékeltek.

A fiatal pályázók írásai között azok voltak a legjobbak, amelyek vezető szaktanár irányításával készültek. A helyes témaválasztás sokban meghatározta az eredményeket. Némely iskolában olyan témákat ajánlottak a diákoknak, amelyek kidolgozása meghaladta a pályázatok íróinak erejét, lehetőségeit és felkészültségét.

A jól működő szakkörök munkái kerültek többségükben előtérbe a pályázat során. Ezt bizonyította a Művelődési, illetve a Kulturális Minisztérium által a kiváló szakkörvezető tanárok részére adományozott Szocialista Kultúráért kitüntetés és a KISZ KB különdíjai, amelyeket a KISZ honismereti táborok' szakmai vezetői, muzeológusok és levéltárosok közül is többen megkaptak.

A választott témák befolyásolták a pályázatok terjedelmét is. A szélesebb körű kutatásokat igénylő történelmi és munkásmozgalm-történeti dolgozatok nagyobb terjedelműek voltak. Néhány kedvelt téma gyakrabban előfordult: a Magyar Tanácsköztársaság története, az illegális kommunista párt harca, a magyarországi antifasiszta mozgalom s a mozgalomban részt vett személyek életrajzát és tevékenységét ismertető írások. A helyi levéltárak, a helyi sajtó, a megkérdezett személyeknél talált dokumentumok és a visszaemlékezések gyűjtése közben jelentős mennyiségű tárgyi emlék is felszínre került. (E ponton kapcsolódik a múzeum a kutatásokhoz, amikor is a pályázatok felhívják a figyelmet tárgyak begyűjtésére.)

A fiatalok által készített – elsősorban személyekhez kapcsolódó – munkásmozgalom-történeti kutatások egy része kollektív munka eredménye. Meg kell említenünk e vonatkozásban a pécsi 508 sz. „Tarr Imre” Szakmunkásképző Intézet Honismereti Szakkörét. Az itt dolgozó szakmunkástanulók évről évre jelentkeztek munkáikkal, amelyekben kutatásaik eredményeit foglalták össze. Munkamódszerük az, hogy a mindenkor elsőéveseket bekapcsolják a munkába, s az iskolát elhagyó évfolyam összegezi az eredményeket, írja meg a tanulmányokat. Két első díjas dolgozatuk készült az elmúlt öt év során: „Pécs–Párizs–Huesca” – Tarr Imre életútja, és A szomszéd ház tisztje. Emlékezés Asztalos János honvédezedesre. E fényképekkel is gazdagon illusztrált pályázatok a legmagasabb színvonalat képviselik a munkák együttesében. Nem marad el mögöttük a „Sebes György” Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola Honismereti Szakköre sem, a Sebes-testvérekről készített dolgozatuk a csoportos kategória egyik első díjas pályamunkája.

Az ifjúsági mozgalmak vizsgálata leginkább az úttörő és a KISZ-szervezetek történetére irányult. A két háború közötti kommunista ifjúsági mozgalom történetének kutatása némileg elmaradt a kívánatostól. Pedig éppen az ifjúság feladata lehetne – az iskolai és munkahelyi KISZ-szervezetek segítségével – e mozgalom története még ismeretlen fejezeteinek feltárása. Ahogy haladunk az időben, egyre sürgetőbb lesz a feladat.

A magyarországi munkásmozgalom és a munkásosztály történetéhez szorosan hozzátartozik a munkásosztály életmódjának a története. Az e körben végzett kutatásoknak még nincsenek hosszú időre visszanyúló hagyományai, s éppen ezért szorgalmazza a múzeumi pályázat az ezirányú kutatásokat és az emlékananyagok gyűjtését. Az e témakörben érkezett pályázatok jó része a munkásgenerációk életének változásait vette szemügyre: hogyan alakultak a munkások életének körülményei az évtizedek folyamán bekövetkezett gazdasági-társadalmi-történelmi változások hatására. Néhány fiatal pályázónak különösen jó érzéke van e kutatásokhoz. A Tolna megyei KISZ Honismereti tábortan készült *Palancsa Attila* írása a dombóvári téglagyári munkások életmódjáról, amely e témakörben az egyik legkiemelkedőbb írás, *Major Tamás* az uradalmi cselédek életét vizsgálta 1900–1945 között, a győri 400. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet Honismereti szakköre a kunszentmártoni budai úti barakklakások és az ott lakott munkások történetét és életmódját tárta fel, *Salamon Béla* egy többgenerációs munkáscsalád életét tanulmányozta.

Az utóbbi években megszokásodtak a *szakma-történeti munkák*. Az indítékot a KISZ Budapesti Bizottsága szolgáltatta azzal, hogy kétévenként meghirdeti az Országos Diáknapok keretében az „Ismerd meg szakmád történetét” pályázati felhívását. E mozgalomban elsősorban a szakmun-

kásképző intézetek fiataljai vettek részt, akik saját szakmájuk történetét kutatják. Ezekkel az írással kétévenként eljutnak a múzeumi pályázatra is. A felnőttek is szívesen kutatják a szakmák történetét. Őket elsősorban a már kihalt, vagy a már alig művelt szakmák érdeklik. Pályázataikban előtérbe kerültek a mesterségbeli fogások, a szakma ma már kevésbé ismert megnevezései, kifejezései, szerszámok és eszközök nevei. Valóságos „szaknyelvi-szótárakat” állítottak össze. Rajzokkal és fényképekkel gazdagon illusztrált leírások teszik értékesebbé ezeket a tanulmányokat.

Nagy számban készültek az öt év során *üzem-és gyártörténeti írások*. Jelentősebb eredményekről mégsem számolhatunk be e téren, mert a dolgozatokban egyúttal megmutatkoztak az üzemtörténet-írás gyengeségei. Ugyanis a fellelt irattári dokumentumok felhasználása nem mindig járt az üzem történetének áttekintésével. A dokumentumok adatainak másolása nem azonos az adatok mögött meghúzódó fejlődéstörténettel. Hasonló probléma adódott a termelőszövetkezetek történetét feltárni kívánó dolgozatokban. A pályázók – láthatóan – sok segítséget kaptak a termelőszövetkezetek vezetőitől és kollektívájától. Mégsem vezettek minden esetben eredményre a rendelkezésre bocsátott évi tervek, termelési mutatók, statisztikai adatok, vagy az év végi zárszámadó gyűlések beszámolóit. Nem pótolhatták azt, hogy a pályázók maguk vonják le következtetéseiket a megismert adatok segítségével.

Rangos helyet foglalnak el az ötéves pályázati rendszerben az *iskola- és oktatástörténeti feldolgozások*. A legtöbb írás gazdag levéltári, iskolai archív- és dokumentumanyagra támaszkodva elemzi az adott korszak oktatásának történetét, és iskolapolitikáját. A múlt századból megőrzött iskolai tankönyvek, órarendek, tantervek és tanmenetek, valamint a tanítók fizetéséről, járandóságairól, kötelezettségeiről készült saját és hivatalos feljegyzések támasztják alá a tanulmányok megállapításait. (Több dolgozat éppen az Eötvös József által 1868-ban hozott népiskolai törvény hatását vizsgálja a későbbi idők iskolarendszerére.) A legszebb írások a tanoncoktatás történetéről szólnak. Az általános oktatási kérdéseken túl megtaláljuk a tanonccélet nehézségeinek leírásait – hiteles források alapján – s összehasonlításokat a későbbi idők tanoncképzésével. (Két nagyon jelentős írás született ebben a témában: a szombathelyi Városi Honismereti szakkör: Tanonccélet a felszabadulás előtt és a mohácsi 502 sz. Radnóti Miklós Ipari Szakmunkásképző Intézet Honismereti szakköre: Hazánk iparoktatásának története című munkák.)

A felsoroltakon kívül számos egyéb témával is jelentkeztek a pályázók: a *közművelődés*, a *kulturális mozgalom*, *sport*, *idegenforgalom* stb. témákkal. Ezek évről évre elszórtan, csak kis számban képviseltették magukat a pályázaton.

Az irodalom és a képzőművészet köréből is érkeztek dolgozatok. Ez azt mutatja, hogy érdemes lenne foglalkozni ezzel a kérdéssel, hogy az e téren rejlő alkotókedv is megfelelő medret találjon, esetleg az irodalmi vagy művészi múzeumok pályázata útján. A Bíráló Bizottság nem tudta ezeket az írásokat érdemükhöz méltó díjban részesíteni, mivel kívül esnek a felhívás tematikai keretein.

Az ötéves pályázati rendszert az 1980. évi díjkiosztással zártuk. Számos kiváló munka született ebben az évben is, s ezek az eredmények is azt mutatják, hogy a felhívás helyes kezdeményezés volt, amely öt éven keresztül mozgósította az alkotóerőket, munkára serkentette a dolgozni kész fiatalokat és felnőtteket, elmélyítette, a szűkebb és tágabb közösség múltja és jelene iránti érdeklődést, erősítette a történeti tudatot, segítette kiterjeszteni a művelődés határait, s egyúttal a megindult kutatások értékes adatokkal szolgáltak a tudomány számára is.

Szeretnénk, ha az 1976-ban megindult nagyarányú kutatómunka továbbra is folytatódna. Ezért a múzeumok újabb öt évre szóló pályázati felhívást bocsátottak ki. A felhívásban ismét megjelölték azokat a témákat, amelyek körében szeretnék szorgalmazni a kutatásokat.

Az 1980. évi pályázatok díjnyerteseinek névsora:

Felnőtt egyéni

I. díj – *Viktor Gyula*: A Hospes bányászok Rudabányán. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). II. díj – *Szederkényi János*: Esztergom népoktatásügye 1868–1918 között. (Komárom megye). *Varga László*: Szövetkezés Heves megyében a fel-

szabadulástól a hároméves terv sikeres befejezéséig (1945–1949) (Heves megye). III. díj – *Solyómné Szegő Ágnes*: A tiszafüredi múzeum és könyvtáregylet története (Szolnok megye). *Czingraber András*: A soproni asztalosipar története a felszabadulásig. (Győr-Sopron megye). *Lénárt Béla*: Nehéz évek Miskolcon 1930–1932. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

Felnőtt csoportos

II. díj – *A papíripari Vállalat „Buzágh Aladár” szocialista brigádja*: A dunaújvárosi papírgyár története (Fejér megye).

Ifjúsági egyéni

I. díj – *Kovács Mária*: A Várkonyi-féle mozgalom a sajtó tükrében. II. díj – *Torda Gabriella*: A jobbágykérdés megoldásáért folytatott küzdelem a reformkorban. *Veress Magdolna*: Urbéri viszonyok Demecserben a 18. század végén. III. díj – *Kállai Éva*: Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulása és tevékenysége. *Árki Zoltán–Fehér Géza*: A vágár szakma története. (Veszprém megye). *Tóth Marianna*: A munkás- és agrárszocialista mozgalom kezdetei a Jászságban (Szolnok megye).

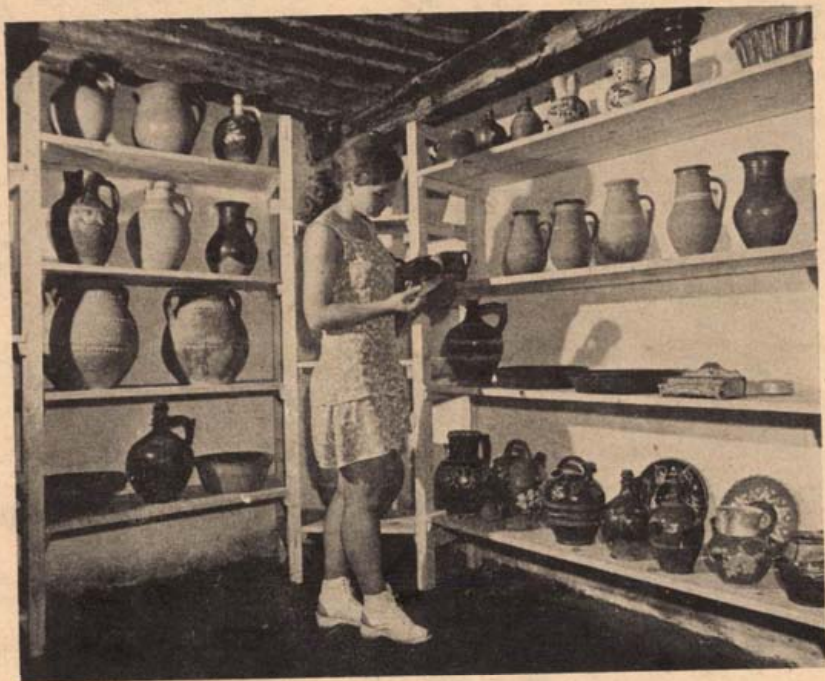
Ifjúsági csoportos különdíjak: A szegedi Radnóti Miklós gimnázium honismereti szakköre az öt év során végzett munkájáért, A győri 401. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet helytörténeti szakköre a pályázatra benyújtott nagyszámú színvonalas munkájáért.

Különjutalomban részesültek: A szegedi Radnóti Miklós gimnázium tanára: *Dr. Papós Mihály*, A nyíregyházi Zrínyi Ilona gimnázium tanára: *Ábrányi Edéné*, A váraplota 305. sz. Szakmunkásképző Intézet történelem szakkörének vezető tanára: *Torba Ferencné*.

A Bíráló Bizottság a díjakon kívül még további 25 jutalmat osztott szét a pályázók között.

Dr. Illés Lászlóné

A magyarszombatfai kerámia múzeum

HONISMERET

HONISMERETI TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRAT

Honismeret, 1981. IX. évfolyam, 2. szám

TARTALOM

KRÓNIKA

A Darvas József Irodalmi Emlékház Orosházán (<i>Beck Zoltán</i>)	3
Bonyhay Benjámin emlékezete (<i>Borbíró Lajos</i>)	4
„Hogy Komárom megye ne legyen fehér folt a néprajzi térképeken” – Beszélgetés dr. Kör-Gézával (<i>Dr. Túri</i>)	5
A makói József Attila-emlékfa sorsa (<i>Rácz Sándor</i>)	8
Jócsik Lajos ravatalánál (<i>Horváth Ferenc</i>)	9
A tiszakürti alkotótábor és a kunszentmártoni honismereti tanácskozás (<i>P. Madar Ilona</i>)	11
Délszláv múzeum nyílt Tökölön (<i>Vöd Imre</i>)	11
Gyökereink – forrásaink (<i>Vargáné Major Judit</i>)	12

SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK

A kisújszállási honismereti szakkör (<i>Zsoldos István</i>)	15
---	----

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

Ipartörténeti értékek az első katonai felvétel térképén (<i>N. Ipoly Márta</i>)	19
Papánek György – Juraj Papánek, a szlovák történelem első összefoglalója (<i>Krisztián Béla</i>)	23
Nehézségek a győri céhek megszüntetése körül (<i>Dr. Lengyel Alfréd</i>)	24
Emlékezés Török Károly vásárhelyi folkloristára (<i>Katona Imre</i>)	26
Honismeret a képes levelezőlapokon (<i>Dr. Petercsák Tivadar</i>)	27

DALOLÓ TÁJAK – DALOLÓ NÉPEK

Egy XVI. századi országtáró énekes diák: Moldovai Mihály (<i>Kiss Tamás</i>)	34
--	----

TERMÉS

A vetlei zsellérek selyemgubó-termelése (<i>Bíró Ferencné</i>)	38
Adalékok Tolna és Baranya megye 1918–1919-es forradalmi és ellenforradalmi eseményeihez (<i>Herman János – dr. Kecskeméthy Zoltán</i>)	41
Almanemesítés Máramarosban (<i>Dr. Kovássy Zoltán</i>)	45

KÖNYVESPOLC

Győr–Sopron megyei honismereti kiadványok (<i>Böröndi Lajos, Tuba László, Bedécs Gyula, U. Kerégyártó Adrien</i>)	48
Történelmi és nemzetiségi önismeret (<i>Beke György</i>)	53
Virágh Ferenc: Agrár- és agrárszocialista mozgalmak Békés megyében a dualizmuskorában (<i>Hársfalvi Péter</i>)	55
TANÚSÁGTEVŐK, 3/a (<i>Somlyai János</i>)	57
A falu szociográfiájáról – háromféleképpen (<i>Szabó Zsolt</i>)	58
Lajos Árpád: Nemesek és partiak Szuhafőn (<i>Barna Gábor</i>)	59
Kodály Zoltán nyomában (<i>Molnár László</i>)	60
Pastinszky Miklós–Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye (<i>Dr. Büky Béla – Dr. Végh József</i>)	61

PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!

Pályázati felhívás (Néprajzi és nyelvjárási)	62
Pályázati felhívás (<i>Molnár Mátyás, Vaja</i>)	64

GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓK

Útmutató családtörténeti vizsgálatához (<i>Dr. Molnár Mária</i>) (a mellékleten)	
--	--

MUNKATÁRSAINK

Barna Gábor dr. tud. kutató, KLTE Néprajzi Tanszéke mellett működő Kelet-európai Kutatócsoport, Debrecen – Beck Zoltán könyvtáros, Orosháza – Bedécs Gyula tanár, Révai Miklós Gimnázium, Győr – Beke György író, Kolozsvár – Bíró Ferencné nyug. könyvelő, Bp. – Borbíró Lajos, a Csánki Dezső Helytörténeti Kör vezetője, Füzesgyarmat – Böröndi Lajos módszertani könyvtáros, Mosonmagyaróvár – Hársfalvi Péter dr. főiskolai tanár, Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyiregyháza – Herman János tanácselnök, Dunaszentgyörgy – Horváth Ferenc lektor, Bp. – Katona Imre dr. docens, ELTE Bölcsészkar, Bp. – Kecskeméthy Zoltán dr. honismereti szakkörvezető, Harkány – Kiss Tamás előadóművész, Bp. – Kovássy Zoltán dr. ügyvéd, Bp. – Krisztián Béla műszaki tanár, Ipari Szakmunkásképző Intézet, Komló – Lengyel Alfréd dr. nyug. levéltárigazgató, Győr – Molnár László népművelő, Királyhelmec – Molnár Mária osztályvezető, Néprajzi Múzeum, Bp. – Molnár Mátyás múzeumvezető, Vaja – N. Ipoly Márta tud. munkatárs, Hadtörténeti Térképtár, Bp. – Petercsák Tivadar dr. múzeumigazgató, Szerencs – P. Madar Ilona szellemi szabadfoglalkozású, Bp. – Rácz Sándor, a Kun Béla Általános Iskola „Mici-mackó” napközis néprajzos gyűjtőközösség vezetője, Makó – Somlyai (Molnár) János könyvtáros, Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, Bp. – Szabó Zsolt ujságíró, Kolozsvár – Tuba László könyvtárigazgató, Mosonmagyaróvár – Túri Róbert dr. tanár, Jávorka Sándor Mg. Szakközépiskola, Tata – U. Kerégyártó Adrien dr. tud. munkatárs, Néprajzi Múzeum, Bp. – Vargáné Major Judit ujságíró munkatárs, MTI Bp. – Végh József dr., az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyug. tud. főmunkatársa, Bp. – Vőö Imre technikus, Szigetszentmiklós – Zsoldos István nyug. gimnáziumi tanár, Kisújszállás

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ÁGOSTON LÁSZLÓ (elnök)	SÁNDOR LÁSZLÓ
FRANK TIBOR	SZABÓ BÉLA
GAZDA ISTVÁN	SZABÓ FERENC
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)	SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ	TIMAFFY LÁSZLÓ
MORVAY PÉTER	TÓTH GÁBOR
OLSVAI IMRE	TÖLTÉSI IMRE (felelős szerkesztő)

ISSN 0324-7627

Kiadja a Hazafias Népfőnt. A kiadásért felel: *Juhász Róbert*,
a HNF Országos Tanácsának osztályvezetője
Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-855
Készült 8000 példányban, 4 (B/5) ív terjedelemben
81 574 Veszprém megyei Nyomda Vállalat, Veszprém
Felelős vezető: *Danóczy Balázs* igazgató

INDEX – 25387

A Darvas József Irodalmi Emlékház Orosházán

Darvas József, aki a népi írók mozgalmanak egyik jelentős alakja, később többszörös Kossuth-díjas író, miniszter, a Magyar Írók Szövetségének elnöke, kommunista közéleti férfi, méltóképpen illeszkedik azok sorába, akik tevékenységükkel az egyetemes magyar kultúra és a társadalom haladását szolgálták. Szülővárosával, Orosházával élete végéig hűséges kapcsolatot tartott. A város és népe sok művének lett szereplője, háttere vagy éppen ihlető élménye. Országgyűlési képviselőként, de korábban is vállán és szíven viselte annak közügyeit, és a gondok tolmácsolásával segített azok megoldásában.

Ezért indult el a kezdeményezés Orosházáról, hogy munkásságának irodalmi emlékház formájában állítsanak emléket. A szülői ház Darvas József bátyjának, *Dumitrás Mihálynak* a tulajdona volt, aki a cél érdekében lemondott róla, állami tulajdonba engedte át. Így nyílt meg 1979. december 3-án a Darvas József Irodalmi Emlékház, melynek anyaggyűjtését és berendezését a Békés megyei Múzeumi Szervezet és a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai végezték. A házat az Országos Műemléki Felügyelőség tervei szerint állították helyre: szépen sikerült az építés idejének – 1912-nek – megfelelő rekonstrukció. Így a látogatót darulábas gang, a szobában búbos kemence, a konyhában vályogból rakott tűzhely és katlan fogadja. Ugyancsak helyreállították az udvaron levő gémeskutat is.

A négyosztatú ház utca felőli szobájában a család által használt és megőrzött bútorokat, tárgyakat helyezték el a rendezők, megteremtve azt a környezetet, melyben a gyermek Darvas élt családjá körében, s amellyel annyiszor találkozunk regényeiben és más írásaiban. Az egyszerű, szegényes berendezés egyben kordokumentum is: a század első fele agrárproletár életkeretének rekvizituma. Nem bontja meg a környezet összhangját az a három dokumentumabló, melyeken a szülők anyakönyvi kivonatai, telekvásárlási és házépítési iratai láthatók, továbbá az akkor még Dumitrás József elemi iskolai értesítő könyvecskéje, iskoláinak és osztályainak fényképe és – mások mellett – az a korabeli tankönyv, melyből a betűvetést tanulta: „úr ír”. A falakon még családi fényképek kaptak helyet.

A konyha, mely ugyancsak néprajzi értékű is, szintén a szegényparaszti élet emlékét őrzi. Felszerelés- és eszközanyaga a múlt század végéről való, és az édesanya által egészen az 1970-es évek elejéig vásárolt tárgyak vegyes együttese, melyet néhány múzeumi darabbal kellett kiegészíteni, hogy teljes képet nyújthasson.

Az emlékház harmadik egysége – mely az építkezés szándéka szerint kamra, később pedig az egyik fiú családjának ideiglenes otthona volt – a tulajdonképpeni irodalmi kiállítóhely. Itt kísérelhet végig a látogató Darvas József írói és közéleti pályáját a tanítóképzős évektől haláláig, s láthatja az iránta megnyilvánuló kegyelet jeleit. A kiállított anyag életrajzi és tematikus egységekben tárulkozik elénk, s a részletekre kiemelt feliratok irányítják a figyelmet.

Ezt követően *Rajki László* szobrászművész Darvas Józsefről készült mellszobra

egészíti ki a képet, majd a közéleti tevékenység csúcsait – miniszteri tisztségek, az írószövetség élén, országgyűlési képviselőség – bemutató rész következik, gazdag dokumentumanyaggal és relikviákkal, a kimagasló érdemekért kapott elismerésekkel. Ezután a drámaíró és filmíró Darvast állítja a látogató elé a rendezők szándéka, emlékeztetve a *Szakadék*, a *Korriós ég*, a *Hajnali tűz* és a többi dráma, majd a filmek legjobb megjelenítőire és rendezőire is. Az utolsó rész a 60. születésnapján is elhatárolásokkal, tervekkel teli író szembesíti, s a nem sokkal később bekövetkezett tragédiát.

Az épület negyedik helyiségét ismét a család életében betöltött funkciók szerint állították helyre. Ide került a kamra, szerényen foglalva el az egyik fal mellékét, s itt van az író bátyjának volt bogsnárműhelye.

Az emlékház megtervezői és rendezői a fentiekben vázolt elképzeléssel országosan is elsőként valósították meg egy irodalmi emlékház komplex berendezését, s bíznak benne, hogy minden irodalmat kedvelő és Darvas József írásait szerető látogató számára maradandó élményt nyújtanak.

Beck Zoltán

Bonyhay Benjámín emlékezete

A füzesgyarmati művelődési ház Csánki Dezső Helytörténeti Köre, a füzesgyarmati nagyközségi tanács, a füzesgyarmati Hazafias Népfront és a szeghalmi Helytörténeti Közgyűjtemény múzeumi napot rendezett. A program *Homoki István*, a Hazafias Népfront titkára megnyitó szavaival vette kezdetét, majd emlékülés volt *Bonyhay Benjámín* (1805–1885) költő és író születésének 175. és halálának 95. évfordulója alkalmából. Megemlékezést mondott *Major János*, a művelődési osztály nyugalmazott vezetője és honismereti szakreferens. Ezt követően az író-költő szülőházának megtekintésére került sor, majd meglátogattuk *Szabó Sándor* kovácsmestert, a Helytörténeti Kör tagját. Később a csaknem félszáz résztvevő a Kör székházában megnézte a *Hagyományunk világa* című községtörténeti bemutatót.

Kire is emlékeztünk ezen a sikerült honismereti rendezvényen? Bonyhay Benjámín 1805. október 17-én született Füzesgyarmaton, ahol atyja a református egyház lelkésze volt. Szülőfalujában és Nagyszalontán járt elemibe, középiskolai tanulmányait, valamint a jogi tanfolyamot a debreceni kollégiumban végezte. Ezután egy évig a megyénél folytatott törvényes gyakorlatot, a főjegyző mellett gyakormokoskodott. Mezőberény község jegyző-jévé 1827-ben választották meg, s e tisztséget 1845-ig töltötte be. Szeretettel kötődött a néphez, a jobbágyság idején az elszigetelt, elnyomott emberek helyzetét igyekezett elviselhetővé tenni. Könnyíteni és javítani akart sorsukon, hogy elmaradottságukból felemelkedhessenek.

„Elháríthatatlan akadályok” hatására jegyzői hivataláról 1845-ben lemondott és újra visszatért a megyei szolgálatba. Ezután a főispán megyei táblabíróvá nevezte ki, majd 1848-ban megyei árvaügyi számvevő, egy évvel később pedig főszámvevő lett. Ebben a minőségben is nagy szakavatottsággal és ritka lelkiismerettel járt el. A szabadságharc alatt szintén helytállt. Mint lelkes hazafi gyanússá vált a hatalom embereinek szemében, s ezért üldözni kezdték, jóllehet hivatalában még egy ideig megtűrték, mert pótolhatatlannak

bizonyult, később azonban felmentették állásából. Mezőberény község kérelmére az ottani árvabizomány, illetve árvabizottmány jogtudós ülnökségére egyhangúlag „meghívott”. Több éven át megmaradt ezen a poszton és jótékonyan tevékenykedett. Az 1860-as években ő is szorgalmazta a Békés megyei takarékpénztár megalakítását.

A szabadságharc után visszavonultan élt. Mint népies író, különösen az 1850-es években dolgozott sokat. Műveit a hazaszeretet, a munkáséletre való buzdítás nemes eszméi hatották át. Keresetlen egyszerűséggel, kedélyességgel és megnyerő őszinteséggel írt. Kiadott műveinek bevételét nevelési célokra, valamint segélyezésekre fordította. Írásai a Vasárnapi Újságban, a protestáns naptárban, a protestáns népkönyvtárban és a néptanítók könyvében jelentek meg.

A Vasárnapi Újság című lapnak 1858–62 között volt munkatársa. Irodalmi és hírlapírói tevékenysége az 1848-as eszmékhez hű, demokratikus, népies irányzatot képviselte. A főleg népművelési, falusi témájú cikkei más lapok is közölték. Érdekes még megemlíteni, hogy a legjobb viszonyban volt *Petőfivel* és *Jókaival* is, akik Mezőberényben nála laktak egy ideig. Nagyszerű tettek és rendkívüli alkotások nem hirdetik nevét, mégis csupa szív ember s kiváló jellem volt. A Békés megyei régészeti és művelődéstörténeti társulat örökös tagjának számított. 1885. szeptember 9-én hunyt el.

Borbíró Lajos

„Hogy Komárom megye ne legyen fehér folt a néprajzi térképen”

– Beszélgetés dr. Körmendi Gézával –

Dr. Körmendi Géza, a tatai Eötvös József gimnázium igazgatója 1980-ban a Hazafias Népfront plakettjét és a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csüry Bálint-émlékérmét kapta néprajzi-nyelvjárási tevékenységéért. A kitüntetés hírére felkerestem dr. Körmendi Gézát, hogy a két jelentős elismerés előzményeiről, néprajzi–kutató-, publikációs- és pedagógiai tevékenységéről valljon. Noha hosszú évtizedek óta ismerjük egymást, munkásságának indítékait, néprajzi pályafutásának kezdetét, a pálya állomásait leghitelesebben mégiscsak ő tudja elmondani. Beszélgetésünkkel a több mint két évtizedes munka állomásait idéztük fel.

Kedves Géza! A közelmúltban két kitüntetést is kaptál. Miért kaptad ezeket, s kitől?

Az elmúlt nyáron Komárom megyében harmadmagammal kaptam meg a Hazafias Népfront emlékplakettjét, amit a honismereti mozgalom huszadik évfordulójára bocsátottak ki. Úgy érzem, ez a kitüntetés részben annak szól, hogy az első néprajzi vándorgyűlést mi rendeztük meg Tatán, részben pedig az eddigi néprajzi munkásságomnak. Őszintén szólva a húsz évvel ezelőtti eseményekre szinte már nem is emlékeztem, olyan régen volt.

Bármilyen réginek tűnik is a kezdet, mégis arra kérlek, néhány gondolat erejéig elevenítsd fel azt az időszakot! Milyen indítékaid voltak a néprajzi munka megkezdéséhez, s munkásságodnak mik voltak a főbb állomásai?

1953-ban még a pécsi főiskolán hirdettek gyűjtőpályázatot az egyik szakkörben. Több témát is megjelöltek, többek között a nádazás is szerepelt a felsorolásban. *Dr. Temesi Mihály* professzorommal megbeszélve a tatai nádvágás és nádazás témáját kezdtem el kutatni. A munka végeredménye az első díj elnyerése volt. Annak idején jelentős összeget, 600 Ft-ot kaptam érte. Temesi Mihály biztatására a pályamunkát kibővítettem. Újabb

kutatási területre is merészkedtem, feldolgoztam a tatai jégvágás témakörét. Ezek a munkák néprajzi és nyelvjárási anyagot is nyújtottak.

A főiskola befejezése után első munkahelyemen, Tarjánban is gyűjtöttem. Itt német nemzetiségi anyagot, meséket. Ez igen rövid szakasza volt életemnek, mert a következő évben már Tatán dolgoztam, s ez újabb gyűjtőterület felé vonzott.

Mihez kötődött további gyűjtésed? Továbbra is a főiskolának dolgoztál, vagy más pályázati rendszerhez kapcsolódtál?

Tatai gyűjtéseimet már az országosan kiírt pályázatokra küldtem be. Az első pályázatom *Morvay Péter* biztatására született meg. Az ő inspirálására kezdtem el a tatai fazekasság anyagának gyűjtését. Ez közel is állt hozzám, hisz egyik nagyapám fazekas volt. A tárgyi anyag egy része családi származású, másik része egy szélesebb körű gyűjtésből került a birtokomba, illetve rajtam keresztül a múzeum tulajdonába. A fazekasság mellett sok mással is foglalkoztam, többek között még népdalt is gyűjtöttem *Martin Györggyel* és *Baranyi József* tanártársammal Bajnán. A sokirányú érdeklődés, a több területen végzett gyűjtés anyagából a fazekasság témájából készült először pályamunka. Ez a későbbiekben országos első díjat érdemelt, majd átdolgozás után, rajzos, motívumos kiegészítéssel *Hubay Győző* biztatására nyomdakész állapotba került, s a Komárom megyei Tanács művelődésügyi osztálya gondozásában meg is jelent.

Az elért eredmények után többen ösztönöztek arra, hogy végezzem el a néprajzszakot. A felvételi vizsgán *Ortutay Gyula* és *Tálasi István* előtt kellett számot adnom munkásságomról. A vizsga eredményeképpen egyéni levelezőként – ez akkor még ritka lehetőségnek számított – elvégeztem az említett szakon az egyetemet. Kiváló tanárainak – *Tálasi István*, *Dömötör Tekla*, *Katona Imre* – sokat köszönhetek.

A környezet is ösztönző volt. További munkára sarkallt. Úgy éreztem, tanítványaim érdeklődését is fel kell keltenem a néprajz iránt. Általános iskolás gyerekekből toboroztam néhány éven át a fazekas szakkör tagjait. A manuális munkát *Csiszár József* fazekas mester irányította. Erre az időre esett a korábban már említett néprajzi vándorgyűlés megszervezése is. Nem kisebb egyéniségek vettek részt ezen, mint *Ortutay Gyula*, *Bárczi Géza*, *Veres Péter* és mások, Ettől kezdve gyűjtőmunkám is állandóbb lett. Ekkor a Kuny Domokos Múzeumban is dolgoztam másodállásban néprajzusként. Itt is a fazekassággal foglalkoztam, de nagyobb tárgyi gyűjtést is végeztem Kocson, Naszályon. Főképp bútorokat hoztam be a múzeumba. Újabb tatai anyagként feldolgoztam a vízimalmokat.

A múzeumtól betegségem miatt megváltam. Ezután kerültem kapcsolatba *Végh Józseffel*, s az ő hatására nyelvi gyűjtésbe kezdtem a hagyományos paraszti gazdálkodás témakörében. Ez 1964-ben indult, amikor te is kezdted ezt a munkát Kisbér környékén. Azóta is az ilyen jellegű gyűjtések érdekelnek.

Milyen publikációid vannak az eddig említetten kívül?

A fazekassággal foglalkozó anyag után a József Attila megyei Könyvtár évkönyvében látott napvilágot a Komárom megye néprajza c. kis tanulmányom, majd 1967-ben a Kuny Domokos Múzeum évkönyvében A tatai vízimalmok története. Ugyanennek kiegészített változata a Tata Barátainak Köre kiadásában is olvasható. A Herman Ottó Kör füzeteiben jelent meg egy munkám Nádvgágás a tatai tavakon címmel, s ezeken kívül néhány rövidebb cikk a megyei lapban. A Magyar Nyelvőr is közölt egy kisebb lélegzetű anyagot.

A pedagógus, az iskolaigazgató miért tartja fontosnak a gyerekekkel folytatott néprajzi munkát?

Azt hiszem, hogy a mai gyermek hazafias nevelését nagymértékben elősegíti, ha a szülők, nagyszülők életével, életmódjával megismerkedik, ha megismeri tárgyaikat, történeteiket, dalaikat: az elvont „haza” fogalom így konkrétabbá válik. Számára ez egyfajta

találkozás a hazával, a magyarsággal úgy, ahogy azt más területen nem kapja meg. A néprajz – azt hiszem – egyre fontosabb szerepet kell, hogy kapjon az oktatásban is. Én a fakultáción belül, oktatásra is javasolnám, egyrészt azért, mert hazaszeretetre nevel, másrészt a környezet megismerésében nem lehet nélkülözni a néprajzi munkát. A gyerekek kutatómunkája ugyanakkor jelentkezik tanulmányi munkájukban is: tágul a látókörük, történelmi ismereteik háttérrel kapnak, a nyelvi gyűjtés pedig – többek között – a nyelvtani ismeretek elmélyítéséhez is vezet.

Mik a távlati céljaid?

Szeretnék részletesebben foglalkozni a kocsi ö-zéssel. Egy nagy adósságot is törleszteni kellene. *Kanter Ernő* szíjgyártó anyagát – még a mester életében gyűjtöttem – fel kellene dolgozni. Ugyancsak feldolgozásra várna a mézesbábosság ismeretanyaga is.

Mit tartanál sürgősen megoldandó néprajzi feladatnak Komárom megyében?

Azt hiszem, ha magyar néprajz szempontjából sokarcú is Komárom megye, de Kisbér környéke, a bakonyi részek viszonylag egységes területet jelentenek, s itt érdemes lenne kutatni. A hivatások közül *Fülep Antal* foglalkozott az építészetével, *Vajkai Aurél* is tárgyal néhány községet, de sok még a kutatásra váró téma. Mind a tárgyi, mind a szellemi mind pedig a nyelvjárási anyaggyűjtés fontos lenne. Folytatni kellene azt a munkát, amit te irányítottál Kisbéren, de jó lenne jól képzett felnőttekkel egy-egy témát körüljárni, akár olyan formában is, ahogy a múzeum és a Hazafias Népfőnt által szervezett honismereti táborokkal végzik ezt a munkát évek óta. Fontos lenne Tatán és környékén, valamint Gyermelyen és Bajnán is gyűjteni, de más községekben is. Úgyszintén sürgető feladat a kismesterségek gyűjtése. Jó lenne a földrajzi névgyűjtésben dolgozó gyűjtőkre támaszkodva, országos szakemberek irányításával tematikus vagy kérdőíves gyűjtést kezdeni. Lehet ez a múzeum számára tárgyi gyűjtés is. Erőteljes és összefogott munkával Komárom megye fehér folt jellege eltűnhetne a néprajzi térképről. Ehhez természetesen emberek kellene.

Mi az, amit legnagyobb eredményednek tartasz?

Elsősorban a tatai fazekasság anyagának örültem. Ez volt az első jelentősebb munkám, ez tett ismertté. Örültem, hogy országos szakemberek is érdemes munkának tartották. Első munkaként ez a legkedvesebb. A másik jelentős eredmény most van születőben. Velel is közös munkánk eredményeként reméljük hamarosan napvilágot lát a megye földrajzinév-anyaga.

Tulajdonképpen ezért a második munkáért kaptad meg a Csűry Bálint-émlékérmét.

Igen, s a szakmai elismerések közül igen nagyra értékelem, hisz ezekből az érmekből évente egyet-egyét adnak ki mindössze. Az ilyen elismerések nemcsak jólesnek, hanem további munkára is ösztönöznek.

Ezekhez a további tervekhez és munkához kívánok időt és jó egészséget! Köszönöm a beszélgetést.

Dr. Türi Róbert

A makói József Attila-emlékfa sorsa

A József Attila-emlékfa, ez az óriási, 200 évesnél is öregebb, már az 1821. évi hatalmas, a várost is elpusztító marosi árvizet is átvészelt, 1 méter törzsátmérőjű vadkörtefa a makói Liget utca 3. szám alatt levő villanytelep kertjében állott. *Vári József*, a villanytelep egyik közelmúltban nyugdíjba ment vezető munkatársa e fa pontos helyét is megmutatta néprajzos gyűjtőközösségünknek. A József Attila-emlékfa a Liget utcai kerítéstől – a Maros-töltés felé haladva, mintegy 37 méter távolságban, s *Pápay Endre* nyugalmazott iskolaigazgató felőli kerítéstől mintegy 7 méterre terebélyesedett a kert fölé, mely egykor *Kesztner Zoltán* villanytelep-igazgató kertje volt. Az irodalomtörténet tanúságai szerint „Az ifjú József Attila az öreg barátok közül – Kesztner Zoltán társaságában – töltötte a legtöbb időt” Makón. Sokan emlékeznek még rá, s a szájhagyomány is úgy tartja, hogy ezt az óriás vadkörtefát József Attila sokszor megmászta, s meg is pihent alatta. *Molnár Margit*, aki most 77 éves, s 17 éves korától nyugdíjba menetelég, mint a villanytelep alkalmazottja, pénztárosa dolgozott, jól ismerte József Attilát, aki szeretettel ragaszkodott Kesztner Zoltánhoz. A villanytelep igazgatójának volt egy tehene. Ez a tehén versírásra ihlette a szárnyait bontogató költőt, s a vers az adminisztrációban dolgozó lányok kezébe került. Jót derültek rajta, de íróját nem vették komolyan, sem a verset.

A József Attila-emlékfa tovább él, mert a Lengyel Írók Szövetségének Makón járt küldöttsége a még élő emlékfa rügyét repülőgéppel hazájukba szállította, ahol fába oltották. E tettükkel szép példáját adták József Attila-tiszteletüknek, szeretetüknek.

Az 1970-es évek elején épített 20 kilovoltos távvezeték nem kerülhette el a József Attila-emlékfa lombkoronáját. Emiatt a József Attila mászta ágak egy részét fűrészelte le, de az emlékfa 1979 Illés napja körüli ideig (július 20.) keményen ellenállt minden csapásnak, amikor is egy hatalmas vihar kidöntötte, s földre teperte a reves, korhadó „irodalmi emlék”-et.

Napközis, néprajzos gyűjtőközösségemmel 1980. január első napjaiban sikerült megmenteni a József Attila-emlékfa néhány darabját. *Vári Józsi* bácsi fellelkesülve kezdeményezésünkön télen, hóban, szerszámokkal a kezében kiment a kertbe, megkereste az emlékfa helyét, s ott addig csákányozta a fagyos földet, amíg felhasználható tuskódarabokat nem tudott „elővarázsolni”. A megmentett emlékfa és tuskódarabok ezután iskolánk szülői munkaközösségének egyik tagjához, *Bajusz József* ácsmesterhez kerültek, aki körfűrészéhez külön fűrészlapot készített, s társadalmi munkában szép vékony lapokra vágta a tuskódarabokat.

Mindezek után a csiszolás, a fűrés, a lakkozás, a címkézés, az akasztóval való ellátás következett, majd a több mint 100 levélnek megírása, az ajándékot kapók listájának összeállítása, címkeresés, csomagolás, elküldés, illetve a helybeli illetékeseknek a személyes átadás.

Apró, de nem jelentéktelen dolog: gyűjtőközösségem tagjai még a csiszolóvászonnal lekoptatott port is összegyűjtötték, gyufásdobozba téve hazavitték, s féltve őrzik. Amikor az ajándéokra szánt darabokkal készen lettünk, akkor árultam el, hogy a legkisebb darabokból, szilánkokból mindenki – érdemei szerint – saját részére készíthet emléket. Újra felcsapott a lelkesedés lángja... Ezeket is úgy „felöltöztettük”, mint amit *Kádár Jánosnak*, *Aczél Györgynek*, a József Attila Emlékbizottság elnökének vagy éppen *Szabolcsi Miklós* akadémikusnak küldtünk.

A „Micimackó” nevű napközis néprajzos gyűjtőközösségemet mélyen áthatotta az ünnepi készülődés, s József Attilának, Makó „fogadott fiának” szelleme.

Nagy megtiszteltetés ért bennünket, amikor meghívást kaptunk az országos ünnepségsorozat keretében rendezett makói rendezvényre, ahol személyesen is megismerkedtek

küldötteink József Etelka nével, akivel már régebb óta leveleztünk, s azok közül is sokkal, akiknek küldtünk az emlékfá részéből. A Magyar Televízió felvételt készített a József Attila-szobor avatási ünnepségről, s közte küldötteink virágelhelyezéséről. Ezt a felvételt a Dél-alföldi Krónika című műsorban május 9-én sugározták – legnagyobb örömünkre. A Magyar Rádió kétszer foglalkozott az emlékfából készített emlék jelentőségével. Egy szép darabot, melyet *dr. Péter László* tudományos kutatónk ajándékozottunk – kiállítottak a Szegeden rendezett kiállításon.

Rácz Sándor

Jócsik Lajos ravatalánál

A végső búcsú mindenkor nagyon nehéz, de sokszorosan az, ha nemcsak az írótól, a közéleti személyiségtől veszünk búcsút, hanem elsősorban az embertől, aki hozzánk tartozott, a földitől, a sorstárstól, a baráttól, sőt bajtárstól. Együtt indultunk. Magam valamivel korábban, ami a búcsúzást még nehezebbé teszi, hiszen a fordított sorrend a természetes.

A kislalföldi táj gyermekei, Érsekújvár szülőttei vagyunk, azé a magyar vidéki társadalomé, amelyet egyként szerettünk és amely ellen egyként harcoltunk. Te legalulról indulva, a régi magyar vidéki társadalom legmélyéről – ahogy akkor hittük. De az ifjú korunk kezdetén ránk tört világtörténeti katasztrófa megmutatta, hogy ennél a mélységnél még mélyebb is van. „Állástalanná” vált mozdonyfűtő apád a XX. század harmadik évtizedében gázgyári segédmunkás lett, így kapaszkodott meg az élet peremén. Igen, az élet s a város peremén, hisz ott éltetek, ott állt a gázgyárral szemben, annak füstjében fuldokolva a kis családi ház. Itt nyikorogtak a szemet és kokszt szállító hatalmas társzekerek, amelyek nyomán örökké ott terjengett házatok felett a felvágott utca pora, míg távolabb egy darálómalom zakatolt, még távolabb a lókereskedők istállóiban nyerítettek a lovak – egy ugránsnyira volt Töleték a hatalmas Vásártér. Itt gyült össze időnként az egész kislalföldi táj földműves népe, itt jutott különleges élményhez – ha évente megjött a cirkusz – a kis Jócsik Lajosi, amikor a ponyva résein be-bekukkantott a cirkusz varázslatos világába. De itt jutott táplálékhoz – ha kiürült a Vásártér – a fekete kecske is, amely az apa állástalansága idején a család élelmezésének fő forrásává lett. Sőt szerény keresetforrása is, amikor egy szép napon egyetlen láda holmival megjelent a híres emigráns tanár, a későbbi atyai barát.

Ez volt tehát a kiindulópont, ahonnan a szülők emberfeletti erőfeszítésével a gimnázium felé elindultál, megszakítva – amikor apád már fáradni kezdett – hajnalonként egy kis lámpagyújtogatással a tudományok csarnokába vezető utat. Igen, ez a József Attila-i közeg, ez volt ifjúkori világod, amelyből – néhány évtizeddel korábban – nagy földink, *Kassák Lajos* is elindult. Zord világ, kisebbségi sorssal tetézett magyar alvilág, amelyből nagyon meredek út vezetett ki és föl. De Te nemcsak a táj és a magyar vidéki társadalom gyermeke voltál, hanem a forradalmi kor fia is. És ha a történeti katasztrófa folytán mélyre zuhant szüleidben volt erő fiúk taníttatásának áldozatát vállalni, Benced volt erő és elszántság ezen a meredek úton elindulni, sőt versenyre kelni szerencsésebb kortársaiddal.

Hamarosan megtaláltad az utat a kibontakozó forradalmi munkásmozgalomba bekapcsolódó érsekújvári proletárokhoz, akiknek körében számtalan baráttra találtál, majd később azokhoz a fiatal kortárs diákokhoz és értelmiségiekhez, akik az akkori Csehszlovákiában népük fennmaradásának új útjait keresték. Ott voltál az útkeresők első soraiban. Hisz talán Te voltál az első munkásgyermektábor megszervezője Sókшелöcén, ahol már

csendőrök rivallása igyekezett visszatántorítani az efféle törvénybe ütköző cselekedetektől. Mi sem természetesebb, hogy hamarosan egyik vezéralakjává váltál a Sarló gárdájának, amelynek keretében a reakcióval hadakozva kivívtad magadnak az egyik fő reakciótól a Jócsik helyett a „Rosszcsik” nevet. Természetesen részt vettél a regös járásokban, a szociográfiai vándorlásokon, és rövidesen megjelentek tanulmányaid az erdélyi Korunkban. Ezt követte a többi állomás: Párizs, gyalogút Romániába a Korunk szerkesztőségébe, majd a főiskolai tanulmányok, amelyeket elvégezve nem valamilyen jövedelmező állás elfoglalására gondoltál, hanem a közéleti szerepre. Szerencséd is volt, hiszen amikor Magyarországra kerültél, *Móricz Zsigmond* oldalán nyílt erre lehetőséged. Ekkor írtad meg a Sarló mozgalmról szóló egyik legszebb könyvet, az Iskola a magyarságra című tanulmányt. A földszabadulás aztán megnyitotta az igazi közéleti szerep betöltésének lehetőségét is. *Erdei Ferenc* mellett bekapcsolódtál a szegényparasztság szervezésébe, majd egyik irányítójává váltál a szövetkezeti mozgalomnak.

Amikor itt bezárult előtted az út, közgazdasági területen találtál nem is csekély tennivalót. Közben egymás után jelentek meg munkáid, és a számkivetésnek tekintett közgazdasági funkció betöltése közben kitárult előtted az a munkaterület, amelyen a gyakorlati munka mellett összefoglalhattad a magyar táj és természeti kincsek föltárására, óvására és megőrzésére irányuló erőfeszítéseket.

Pályád végén tehát akaratlanul visszakapcsolódtál oda, ahonnan a Sarló mozgalmaiban elindultál, a tájhoz, a néphez, életünk alapjához, a természethez, a nép életének szolgálatához.

Amikor most ravatalod előtt állva mindezeket emlékezetünkbe idézem, újból a barát, az ember jelenik meg előttem. A zömök, merész és dacos népfí, ennek, a szóval együtt kiveszőben levő emberfajtának olyan tiszta típusa, hogy csak példaképnek tudlak tekinteni. Örökké fáradoztál, nem ismerted a langyos nyugalmat, a múlt évek, a kor sem fékezte munkálkodó kedvedet. A betegség sem, amélyről tudtunk ugyan, de amélyről Te soha nem panaszkodtál. Otthonod műhely volt, a roskadásig rakott könyvespolcok alatt írógép szomszédságában folyóiratok, újságcikkek, könyvek sorakoztak az asztalon, a díványon, és ha belépett Hozzád az, akit barátodnak elfogadtál, egyszerre megtelt szobád a gondolatok forrongásával. Mennyi új terved, elgondolásod volt még, amit sajnos már nem fejezhetsz ki. De életed így is teljes, a Sarló nemzedékéből kevésnek sikerült az induláskor vállalt feladatokból annyit megoldani mint Neked. A búcsú végszavaként a költő szavához kell folyamodnom: Jócsik Lajos, életed: jó mulatság, férfimunka volt.

Horváth Ferenc

A tiszakürti alkotótábor és a kunszentmártoni honismereti tanácskozás

A Tiszakürt községi közös Tanács végrehajtó bizottsága, a Szolnok megyei Tanács végrehajtó bizottsága és művelődési osztálya, Kunszentmárton járási Hivatalának művelődésügyi osztálya a Népművelési Intézet támogatásával 1980. július 14. és 25. között komplex alkotótábort rendezett. Ötödik alkalommal került sor erre a jól átgondolt és jelesen megszervezett együttes munka- és alkotólehetőségre. Célkitűzése az ismeretek bővítése, átadása-átvétele, az amatőr művészet tudatos fejlesztése volt.

A néprajzosok *Barna Gábor* vezetésével a naptári évhez és az emberi élet állomásaihoz fűződő szokásokat, hiedelmeket, tárgyakat, valamint azok társadalmi és egyéni életre gyakorolt alakító hatásait vizsgálták. A festés, a fafaragás, a szobrászat, a textilművészet és a népi díszítés művelői a tábor végén kiállításon mutatták be alkotásaikat.

A népzene gyűjtők és a néprajzosok 1980. októberében, a Múzeumi Hónap keretében honismereti tanácskozást tartottak Kunszentmártonban. Itt adtak számot a nyáron végzett kutatás eredményeiről, számba vették a továbbiakban elvégzendőket. A Helytörténeti Gyűjteményben megnyitották az Ünneplő Tiszazug című kiállítást a nyáron szerzett tárgyakból.

A kétnapos eseménysorozatot *Bálint Sándor* professzor emlékének jegyében rendezték meg. Az egész konferenciát áthatotta a magyar szakrális néprajz legnagyobb érdemű, európai hírű művelőjének szelleme.

Jobbára társadalmi néprajzról, ezen belül vallásos hagyományokról szóltak az előadások, s mivel a Tiszazug faluinak lakói a jelen század első felében még többségükben reformátusok voltak, sor került a református vallás népi hagyományainak és az úrvacsora néprajzának ismertetésére is.

P. Madar Ilona

Délszláv múzeum nyílt Tökölön

Az elmúlt múzeumi hónap egyik utolsó eseményeként megnyílt Tökölön a Helytörténeti Gyűjtemény. Tököl ez év novemberében ünnepelte fennállásának 710. évfordulóját. Egy évtizede az országhatáron túl is ismert a falu népművészeti együttese, amely a nemzetiségi kultúra ápolását tűzte ki célul. A gazdag délszláv hagyományok megmentésére 1980. július 31-én helytörténeti szakkör alakult.

Tököl nagyközség tanácsának felkérésére a szigetszentmiklósi múzeum vezetője – e sorok írója – vállalta a szakkör vezetését és a délszláv múzeum létrehozását. A szakkör elkészítette a település hatezer éves múltját bemutató kiállítást, amelyen sok minden látható a kőbaltától a mammutfogig, bronzkori halotti urna, középkori edénycserepek, eszközök, régi pénzek, kitüntetések, levéltári oklevelek és iratok másolatai.

Tököl Árpád kori település, első okleveles említése 1270. november 26-án kelt oklevélből ismeretes. Mindig jelentős hely volt, 1322-ben már templomát, papját említik az írások. A középkorban rövid ideig mezővárosi rangot is viselt, országszerte ismertek a tököli miseruhák 1444- és 1448-ból. A középkori Tököl mezővároskában lakott a király egyik trombitása is. A szigeten pihengetett, vadászott, gyermekeit sokszor Tökölön szállásoltatta el *II. Ulászló* királyunk.

A törökök 1541-ben foglalták el a Csepel-szigetet, az 1546-os török adójegyzék szerint Tökölön 83 magyar adófizető családot írtak össze. A gyakori háborúskodások, rablások, gyűjtogatások következtében a sziget falvai elnéptelenedtek, így járt Tököl is. Földesura 1695-ben a megmaradt 13 magyar család mellé 13 bunyevác családot telepített le. Az újratelepítés nyomán 1703-ban már 41 család lakott Tökölön, és ebből csak 4 volt magyar.

Szomorú esztendő volt a falu életében az 1876-os év, a Nagy-Duna elszakította a gátat és elöntötte a falut. A földművelés-

sel, állattenyésztéssel foglalkozó lakosság mellett 1892-ben a HÉV-vasút indulásával egyidőben megjelennek a gyári munkások, akik Csepelre és a fővárosi gyárakba is eljártak dolgozni. A kertészet is ezekben az években kezd fellendülni, miután a pesti piacokra eljuthattak a naponta háromszor közlekedő helyiérdekű vonattal. Az 1918–19-es munkásmozgalmi eseményekben Tököl is jelentős szerepet játszott, 24 főnyi direktóriumának többsége nemzetiségi anyanyelvű volt. A két vilá-

háború között nem sok említésre méltó eseményt jegyeztek le.

Tököl 1944. november 27-én szabaddult fel, súlyos véráldozatok árán. A település az 1960-as évek elején kezd rohamosan fejlődésnek indulni. Sorban bontják le a régi nádas házakat, új utak, járdák, óvodák, új iskola, művelődési otthon, öregek napközije épült. Sorba emelkednek az emeletes házak, a nagyközség lakói soha ilyen jól nem éltek, mint ma. 624-en a Csepel Autógyárba, sok százan Csepelre és a fővárosi gyárakba és a helyi Duna tsz-be járnak dolgozni.

Tököl 710 éves az írások alapján. A jubileum alkalmából készült kiállításon a múlt emlékei mellett láthatók a falu 35 éves fejlődésének képei is. A tököli „múzeum” a Fő utca 112. szám alatt, a régi iskolában található, nyitva vasárnap délutánonként 2–4 óra között. Érdemes megnézni!

Vöő Imre

GYÖKEREINK – FORRÁSAINK

József Attila Nem én kiáltok című, 1925-ben megjelent verseskötete a közelmúltban került a makói múzeumba, s az Erdei emlékkiállításra a nagyközség is megtekintette *Katona Judit* szegedi lakos ajándékát. Az első oldalon levő, kézírásos bejegyzés szerint ezt a könyvet a *makói gimnázium 1929-ben adta jutalomként* végzős diákjának, *Erdei Ferencnek* kiváló tanulmányi eredményeiért. Azért is érdekes és értékes e dokumentum, mert akkoriban *József Attila*-kötetet aligha adtak iskolai jutalomkönyvként másutt mint Makón, ahol a város fogadott fia már akkor is nagy megbecsülésnek örvendett.

Petőfi *be pjesme* – ritkaságnak számító *horvát nyelvű Petőfi-kötet* került elő a Pécs közelében levő Németi faluból. Az 1873–1921 között élő tehetséges falusi pap, *Horváth Béla* fordította e kötetet, amelyet saját költségén jelentetett meg 1913-ban. A kötet Petőfi 150 versét tartalmazza.

Horvát Zrínyi-opera 1876-os partitúráját, zenetörténeti értékű magyar vonatkozású mű-

vet találtak Eszéken. A dokumentumot a Zrínyi-emlékek legfőbb magyarországi ápolójának, a szigetvári várbarátkörnek ajándékozták az eszékiek. A másfél száz oldalas kiadványt a zeneszerző – a horvát nemzeti opera *Erkelje – Ivan Zajc* portréja díszíti, s egy szép metszet, amely a szigetvári drámát ábrázolja.

Görgy Artúr honvéd tábornok falemezből készült, rozsdaszínű, bársonyborítású *emlékdobozával* gazdagodott a Magyar Nemzeti Múzeum. „Kaptam Klagenfurtban néhai Rainer Marie kisasszonytól 1851 karácsonykor. Ajándékoztam Náray Lenke barátomnak, Visegrád 1896. november 15.” – olvasható fedelének belső lapján a tábornok saját kezű írása. Az emlékdoboz fedele aranszállal hímzett indamintával ékített.

A hajdani Rákóczi-mozgó, egykori bányász-községek – Vasas és Somogy – közös mozijának mintegy ezer lapból álló *plakát- és reklámgyűjteményével* gazdagodott a pécsi múzeum. Megmaradtak a némafilmek verklíjének hengerei is. Ritka eset, hogy ilyen teljességben és

épségben fennmaradjanak a film hőskorából származó plakátok, prospektusok és egyéb relikviák.

Pontos és hiteles térképet, valamint makettet készített a középkori Pécsről Fetter Antal helytörténet-kutató. A maga nemében egyedülálló térkép a hódoltság előtti Pécs alaprajza, s a

városról számos értékes tényt tárt fel. Fetter a térkép alapján elkészítette a régi Pécs méretarányos makettjét is. A térkép és a makett egyaránt segítséget nyújthat a városrekonstrukció, a régészeti és a helytörténeti kutatás, a műemléki feltárás és helyreállítás számára.

Új, irodalmi múzeumot avattak Debrecenben, amely egybegyűjtötte és bemutatja Debrecen irodalmi múltját, a városban élt írók munkásságát, az irodalmi élet 450 éves fejlődését. A múzeum méltó otthonra lelt Borsos József, egykori neves építész lakóházában.

A nemrég elhunyt Marsay Andor, kőműves-családból származó, pallérként induló építész – számos ismert épület: a galyatetői és a mecseki üdülőszálló, a pécsi 48-as téri kollégium alkotója – *életművét* reprezentáló fotódokumentációját korábban a pécsi múzeumnak ajándékozta. A több száz korabeli fénykép tartalmazó, helytörténeti és építéstörténeti szempontból egyaránt értékes gyűjtemény az ország különböző részein folytatott építkezéseinek emlékét örökíti meg. Marsay csaknem hat évtizedig dolgozott a szakmában, egyik úttörője volt az építőmunkák gépesítésének, s elsőként szervezte meg az építőiparban a munkások üzemi konyháját.

A johanniták hajdani konventjének, egy 800 éves hatalmas épületnek maradványaira lettek a régészek Székesfehérvárról. A johannita kereszt lovagok a hajdani „szigetek”, akkoriban mocsaraktól körülvevett területén építették fel a palotavárost: rendházukat, templomukat, ispotályukat. A török háborúk során többször porig égett palotavárost a XVIII. században újjáépí-

tették, amikor is mesteremberek vették birtokukba. A feltárás során rábukkantak a kolostor északnyugati részletének, a konvent falainak, valamint emésztőgödörének egy részére. Egy Árpád kori, s egy XIV–XV. századi járószint, valamint több török kori építmény fala is felszínre került.

Pécssett, a Széchenyi tér alatt a második középkori pincére találtak, amelyben 400 éve nem járt ember. A pince tufával boltozott, ennek köszönhetően jól bírta a terhelést. Ma is szilárd és biztonságos. A szakemberek véleménye szerint a XVI. sz. második felében tűntek el a pincék, amikor felettük az épületek romba dőltek. A leletek tanúsága szerint különféle kézművesműhelyek álltak a hajdani főtéren. Az újabb leletek is elősegítik Pécs középkori arculatának pontosabb megrajzolását.

A gorsiumi ásások 23 év után igazi régészeti szenzációval szolgáltak: a város nagyságát bizonyító, rendkívül jelentős emlékre bukkantak a kutatók: megtalálták a település *városfalának* és *örtornyainak maradványait*, melyek feltehetően a IV. században épültek. A romok újabb bizonyossággal szolgálnak arra, hogy a rómaiak korában Gorsium jelentős település, sőt város volt.

Egy száz évesnél idősebb székely „festékes” szőttes, a néprajztudomány értékes emléke került a szekszárdi múzeumba. A különlegesen értékes gyapjúszőttest halotti sertióként használták, s az nemzedékről nemzedékre öröklődött. A szélein fekete csíkos, természetes színű gyapjúalapot úgynevezett „kicsi virágos” színes mintákkal látták el, közepén sötétebb fakó sávval.

Évszázados, fából faragott szőlőpréssel, s egy másfél méter átmérőjű fatörzsből kivájt *bodonnal* – hordószerű bődön, amelyet valaha terménytárolásra használtak – gazdagodott a nagykanizsai Thury György Múzeum. Különösen értékes szerzeménynek számít még a *kétajtós falitéka* s egy teljes felszerelésű *szitakötő-műhely*.

Parasztszabóműhely, minden felszerelésével – Horváth Imre ajándékaiként – került a rábaközi kismesterségek egyre gazdagodó anyagát gyarapítva a csornai múzeumba. A századforduló korából származó emlékek egyik érdekessége a *magos vasaló*, melynek kiemelhető felhevített magjával forrosították a vasalót. A viseletkiegészítők, paszományok, valamint a fából készült, összecsukszható inaságy még teljesebbé teszik a gyűjteményt.

Újjáéled egy régi szép mesterség, a székkötés. A mecseki Ófalun hajdanában apáról fiúra ha-

gyományozódott a székfésítés, s e jellegzetes gyékényfonatú, esztergált favázás, támlás székek szinte elmaradhatatlan kellékei voltak a falusi otthonoknak. A népi iparművészet reneszansza, a kézzel megmunkált bútorkor nagy becsülete s kereslete ösztönözte a pécsi bútorgyárat a már-már feledésbe menő mesterség életre keltésére. A gyár szakemberei felkutatották a régi mestereket, műhelyeket alakítottak ki Ófalun, hogy a félbemaradt apai örökséget, a régi mesterséget újra folytathassák az ófalusi székfésítők.

A soproni mézeskalácsminta-fa-gyűjtemény 140 darabos kollekcióját Ausztriában is kiállítják. A legkorábbi mintafa 1599-ből való, az utolsó évszám pedig 1884-ből származik. A könnyed faragású, művészi színvonalú mintafákat, a kor ízléséhez igazodó formákat a mesterek maguk készítették, de többségük neves faragók keze munkája, bizonyítéka ennek a számos darabon megtalálható monogram.

Vidám regőlőktől voltak hangosak karácsony táján a vasi falvak lányos háza. A regélés, az ősi, varázsló eljárás származéka, amelynek a vasi Dozmat községben lejegyzett stórfái a hazai népszokásgyűjtemény legbecsebb példányai közé tartoznak.

Pásztorozó, betlehemező népszokásokat elevenítették föl a vasi falumúzeumban Szombathelyen. E játékok a téli napfordulóhoz csatlakozó pogány pásztortáncokból alakultak ki, melyhez csak később járultak a karácsonyi keresztény misztériumok. A szombathelyi honismereti szakkör tagjai által bemutatott pásztortájké szintén tisztán megőrizte eredeti jellegét.

Kaptárfülke és kaptárkő legtöbbször a budai járásban található. Ezeket az idén védetté nyilvánították. A kaptárkő a környezetből kiemelkedő puha kőzetből álló kúp vagy süveg alakú kőalakzat. Ezen találhatóak a különböző méretű és számú kaptárfülkék.

Országos tájvédelmi körzetekkel gyarapodott Zala megye: védett területté vált a *felső-göcseji táj*, amely gazdag növényvilágával, népi építé-

szeti és egyéb műemlékeivel a tájegység legjellegzetesebb része, a *Keszthelyi-hegység* szikláival és erdeivel, a területén található népi műemlékekkel, valamint a mintegy négyezer hektáros oltárci ősbükkös. A *Hévíz-tó és környéke* megyei védettséget élvez ezentúl. Somogyban védetté váltak: a *szőcsénypusztai földváron körüli famatuszálemek*, a 30 méter magas *bükkóriások*, *gyertyánfák*, *kocsányos tölgyek*, *vadgesztenyefák*, több park, botanikai ritkaságok lelőhelye, valamint a *Szena község környékén levő homokbánya* s az ott élő *gyurgyalagok* fészkelőhelye.

A Fejér megyei *Vörösmarty szülőházának* védelméért természetvédelmi területté nyilvánították a kápolnásnyéki Vörösmarty Emlékmúzeum parkját.

Baranyában valamennyi értékes *kastélypark* oltalom alá került, melynek kertjében többnyire XVII–XIX. században telepített egyedülálló értékű fák és cserjék élnek. Oltalmazzák a megye legöregebb fáit: többek közt a szebényi 300–500 éves molyhostölgyet, az Ormánságban a hatalmas magyar kőrist, melynek lombkoronájának kerülete 100 méter, s alatta a közeli kis Besence falu népe elférne, s a Drávai síkságon fekvő Kétújfalu féltett díszét, a falusi templomtornyok magasságával vetekvő 150 éves, harminc méter magas hársfát is.

A Budapesti Tanítóképző Főiskolának és jogelődjének végzettjei megalakították a *Budai Tanítóképző Baráti Kört* – kutatni és feltárni szándékozván az évszázados intézmény hagyományait, s tanítóképzés szellemi és tárgyi emlékeit, a főiskola történetét.

Újjáalakult a *Balassa Társaság* Esztergomban, amely már 20 éves múltra tekinthet vissza. Elődjének nyomdokain haladva állandó fórumot kíván teremteni a város értelmiségi dolgozóinak tudományos munkájához. Legközvetlenebb programként hozzákezdett a város történetének megírásához.

Erdei Ferenc születésének 70. évfordulója alkalmából rendezett akadémiai emlékülésen került először kiosztásra a most alapított *Erdei Ferenc-emlékdíj* a 35 évesnél fiatalabb hazai szociológusok eredményes munkásságának elismerésére és buzdítására. Az 1980. évi díjat *Csepeli György*, az ELTE adjunktusa elsősorban az előítéletek, a nemzeti érzés és tudat, valamint a csoportközi viszonyok témakörében végzett munkásságáért, *Vági Gábor*, a Központi Szolgáltatásfejlesztési Kutatóintézet tagja főként a faluszociológia, a településfejlesztési döntések szervezetszociológiája és a háztartási munkamegosztás vizsgálatában elért eredményeiért kapta.

Összeállította: *Vargáné Major Judit*

SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK

A kisújszállási honismereti szakkör¹

Formabontó leszek, amikor a kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium és Szakközépiskola szakköri tevékenységének különböző szakaszait bemutatom. Nem alkalmazkodom az időrendhez, hogy a rendelkezésemre álló idő alatt több oldalról is bemutathassam tevékenységünket.

I. *A gyűjtőmunka.* Tevékenységünk első szakaszában, 1958 őszével kezdődőleg a gyűjtőmunka volt a jellemző. Ha erről a tevékenységről beszélek – magamat is beleértve – a *szimpatizánsokról* beszélek. Ezek a tanulók már megéreztek azt, amit én is nem sokkal előbb, hogy nagy jelentősége van annak, hogy összegyűjtünk tárgyi–anyagi és szellemi emlékeket, amelyek emberi életünk, sorsunk múltbeli időszakára vonatkoznak. Engem egy *véletlenül* hozzám került nagyon szép formájú, hibátlan, juhganénál égetett, fekete locsolókanna ejtett ámulatba, amit tetőjavítás alkalmával a padlásra találtak a munkások. Elindított, hogy magam is felmenjek poros, pókhálós, lomos padlásokra, turkáljak a kamrák, színek rejtett zugaiban. Mondhatom: nem eredménytelenül. *Nem véletlen* volt már, amikor sikerült néhány gimnáziumi tanulót, sőt néhány felnőtt, idős nyugdíjast is bevonni a padlások stb. kutatásába. *Szervezett* volt már a munkánk, amikor önként jelentkező gimnáziumi és szakközépiskolás tanulókat, ezeknek nagyobb csoportját, előre megbeszélte felvilágosítás alapján sikerült elindítani erre a munkára.

Hogy magam se legyek teljesen tájékozatlan a begyűjtött anyaggal való bánásmód tekintetében, felkerestem az Országos Néprajzi Múzeumot, ahol *dr. Szolnoki Lajos* muzeológustól kaptam útbaigazítást és egy-néhány leltárkönyvlapot. *Kampányjellegű* volt a gyűjtésnek az a szakasza, amikor a gimnázium és a szakközépiskola KISZ-alapszervezetére támaszkodva versenyt hirdettünk az osztályok között a néprajzitárgy gyűjtő munkára. Talán éppen az utolsó olyan esztendő volt ez, amikor még nem indult meg – legalábbis vidéken – a nagy gyűjtőláz, így a begyűjtött tárgyak túlnyomó része „ajándék”-ként szerepel a leltárkönyvben.

Bár a KISZ osztályszervezeteknek külön eligazítást tartottunk arról, hogy hogyan fogjanak hozzá a gyűjtőmunkához, és ne feledkezzenek el minden egyes darabra felerősíteni a tárgycédulát, ezek mégis sok gondot okoztak már akkor is (nem voltak kellő módon ráerősítve a tárgyra, sietség közben elnagyolták az adatokat, grafitceruzával írtak, ami nagyon hamar olvashatatlanná vált stb.). Ezen hibákkal együtt megközelítőleg 1500 darabra volt tehető az ajándékba kapott tárgyak száma. A későbbi gyűjtőmunka ismét szervezett volt, de 1970-től kezdve egyre apadó számú, ekkor már az egyszerű falusi emberek is tudták, hogy ezek a tárgyak értékek az autóval érkező pesti emberek számára, így vagy nekik adták el pénzért, vagy bővíliért, esetleg a család fiatalabb tagjai tartottak rá igényt.

¹ Elhangzott a Szolnok megyei múzeumi hónap megnyitó ülésén, 1980. október 1-én. (Szerk.)

II. Mentés, vagy menekítés. Egyetlen iskola sincs arra berendezkedve, hogy külön kis múzeumot, sőt raktárat tartson fenn ilyen gyűjtemény számára. Kezdetben (1958–1962-ig) iskolánkban rendelkezésre állott egy nagy terem – minthogy őseink úgy építettek rajztermet, hogy a rajzsztárt és az ahhoz tartozó előkészítőt jó nagyra tervezte *Alpár Ignác* – s ez a kezdeti időszakban nagyon megfelelő volt. Amikor azonban benépesült iskolánk és a szakközépiskolák is kinőtték magukat, minden helyiségre szükség volt. Így eleinte a *pince*, később a *padlás* nyújtott „menedéket” az anyag tárolására, előbb a pincére is került sor („lőtér” lett belőle), később pedig a padlásra menekítettük anyagunkat. Mindegyik helyen károsodásnak voltak kitéve a tárgyak. A pincében levő párásság, talajnedvesség a kerámiáknál salétromosodást, a faanyagnál gombásodást, a vasnál rozsdásodást okozott. A padláson téli időben a tetőcserép között bepustoló hó, vagy esővíz, nyáron a por és a szárazság okozott nagy károkat, de még többet azok az emberek, akik hol a tető javítása, hol a kémény átrakása, tisztítása stb. révén jutottak fel a padlástérbe. A „mentési folyamat” következtében bizony nagyon sokat veszítettünk.

1971-ben látszólag végleges helyére – a mai néprajzi kiállítóterem helyiségébe – került az anyag egy része. A nagyobb darabok: bútorok, ládák, gazdasági eszközök is egy régebbi csárdaépület pincéjében kaptak szállást, míg a kerámiák és a kisebb munkaeszközök – miután megjárták a karcagi Györffy István Múzeum konzerváló-, restauráló helyiségét – bekerülhettek a polcokkal felszerelt szűk kis raktárba, illetve két, összesen 60 m²-es helyiségbe.

III. Pályázatok készítése. 1963-tól kezdve rendszeresen készültek szakkörünkben előbb kollektív pályázatok, és 1965-ben már mutatkoztak az első sikerek és elismerések, mert az egyik benyújtott pályadolgozatot (Néhány kisújszállási temetési szokás, temetők és fejfák) a gyulai diáknapon ezüst fokozattal jutalmazták, 1967-ben *A kunsági konyha felszerelése* a Verseggy-diáknapokon arany, az Egri-diáknapokon ezüst fokozatot érdemelt.

1970 és 1980 között 63 dolgozattal pályáztak szakköröseink, 5 alkalommal a megyei első, 4 alkalommal pedig országos második helyezést értek el. A néprajzi témák mellett hamar megjelentek az üzemek történetét feldolgozó pályamunkák is. 1970-ben az egyik szakkörös tanuló a kenderesi repülőgépes növényvédő állomás fejlődését írta meg, a másik a Szolnok megyei tanács Faipari Vállalata Kisújszállás történetét, ktsz-ek, tsz-ek történetét stb.

IV. A szakkörösökről, illetve a pályázókról. Minden tanár tudja, hogy a honismereti-néprajzi szakkörnek a többi szakkörökhöz viszonyítva kedvezőtlenebb a helyzete, előnyben a szaktárgyakhoz kapcsolódó szakkörök részesülnek. (Hátha még meg is szabják egy iskolára a lehetséges szakkörök számát!) Így nyilvánvaló, hogy azok a tanulók, akik élethivatásul már kiszemeltek maguk számára egy pályát – rendszerint a legértelmesebbek, vagy számítók, esetleg a szülők által a legjobban befolyásoltak –, azok a főiskolai, egyetemi felvételihez szükséges szaktárgyi szakkörökbe jelentkeztek. Ez helyénvaló is. Legjobb történéseimet vagy földrajzosaimat (ezek a szaktárgyaim) sohasem próbáltam befolyásolni, hogy a honismereti szakkörbe járjanak, hacsak különleges érdeklődést nem tanúsítottak. A szakkörösök 3/4-e mindig a közepes, olykor az elégséges rendű tanulók közül került ki, ennek ellenére sikerélményt nyújtó pályázatokat készítettek, aminek sok előnyös hatása volt magatartásukra és más, iskolai munkájukra is. A legjobb pályázatokat azért itt is a néhány legjobb szakkörös készítette.

V. A kiállításokról. Az iskolában a tanév végén az évzáró ünnepség napján kiürítettünk egy tantermet, és abban az év során összegyűjtött legértékesebb tárgyakból rögtönzött

iskolai kiállítást rendeztünk. Ezek igen szerény, de kedves bemutatók voltak, minden külsőséges megnyilvánulás nélkül, csak a tárgyak nevei, koruk s adományozóik neve volt feltüntetve. Legelőször 1964-ben a Szolnok megyei Múzeumok Igazgatósága részéről *Kaposvári Gyula* múzeumigazgató figyelt fel tevékenységünkre és adott megbízást *Cs. Pócs Évának*, hogy a Múzeum által kölcsönzött 4 üvegezett tárlót az iskola folyosóján elhelyezve, azokban tematikus kiállítást rendezzen be. Ez nemcsak a szakkörösöknek lett büszkesége, hanem az egész tanulóifjúságnak, hisz az általuk gyűjtött darabokkal találkozhattak.

Ugyancsak a Damjanich Múzeum anyagi és szellemi segítségével, valamint a város akkori tanácselnökének erkölcsi és némi anyagi támogatásával sikerült 1967-ben a város „megülése” 250. évfordulója alkalmával a Tanácsház helyiségében igen színvonalas, a Nagykunság régi életét sokrétűen bemutató kiállítást rendezni. Nagy reményeket fűztünk ehhez a kiállításhoz, mert ígéretet kaptunk, hogy további tanácsi helyiségek átengedésével fejleszthetjük a bemutatott anyagot. Annál nagyobb volt a megdöbbenésünk, amikor a pár hónapi „üzemelés” után arról értesültünk, hogy arra egyáltalán nem illetékes személyek lebontották a kiállítást, és anyaga egy szobába zsúfolva várja visszazállítását a pincébe és a padlásra. Tiltakozásunk ellenére csak 1971. októberére sikerült viszonylag megnyugtató megoldást találni a tanács – most már megértő – segítségével, amikor rendbe tette és rendelkezésünkre bocsátotta a népi klasszicista stílusú Morgó-csárda épületét. A városi tanács úgy döntött, hogy a régi kéttantermes helyiség egyikében, a volt táncteremben néprajzi kiállítótermet kell berendezni, a másik helyiség pedig időszaki vándorkiállítás céljára legyen fenntartva. A Múzeumi Igazgatóság *dr. Bellon Tibort* a karcagi Györffy István Nagykun Múzeum vezetőjét bízta meg a kiállítás berendezésével, aki munkatársaival Kisújszállás gazdaságát és társadalmát szépen reprezentáló anyagot válogatott össze és állított ki.

VI. Az újrakezdés. Minthogy a gyűjtemény igen sok hányattatáson ment keresztül s teljesen fel sem volt leltározva, sok volt a kár, szükség volt teljesen új leltározásra és a katalóguskartonok elkészítésére. Ez az igen nehéz munka – az azonosítás az említett okok miatt igen nehéz – még ma is tart.

Gondot jelent, hogy 1977 szeptemberében nyugdíjba menve, a szakkörösök száma erősen megcsappant. Azok a tanulók ugyanis, akikkel semmiféle személyes kapcsolatom nincs, nem ismerhetik úgy a honismereti munka és szakköri tevékenység jelentőségét. Ennek ellenére kartársaim megértő segítségével sikerült 4–5 tagot „beszervezni”, akik az idei múzeumi hónapra is küldtek be eredményes pályázatokat.

VII. A szakkörvezető elismerésének legfontosabb formája az erkölcsi. Amikor még egészen csendben, szinte észrevétlenül dolgoztunk, az igazgató mindig figyelemmel kísérte a munkát, sőt maga is nagyon szép kerámia tárgyakkal gyarapította a gyűjteményt. Természetes, hogy nem mindenki állt egyértelműen az ügy mellett, de nem is kifogásolták, csak szó nélkül tudomásul vették munkánkat. Az a 22 év, amit ebben, a hobbinál sokkal többnek tekinthető munkában eltöltöttem, sok örömet és sok szomorúságot is jelentett. A legnagyobb öröm mindig akkor volt, amikor 2–3 arany- vagy ezüstéremmel járulhattunk ahhoz, hogy iskolánk a diáknapvi versenyeken első helyet érjen el a megyében. Sok örömet és nagy élményt jelentett az, hogy az országos néprajzi és nyelvjárási találkozókön részt vehettem, és ahol sok igaz barátot, legfőképp pedig igazán haladó, népi kultúránkat ápoló emberrel ismerkedtem meg. Pedagógiai és emberi elismeréseim jellemzően mind összefüggésben vannak a múzeumi hónap rendezvényeivel. Az 1967 októberi múzeumi hónap alkalmából kaptam meg mint szakkörvezető az Oktatásügy kiváló dolgozója kitüntetését, az 1972. évi múzeumi hónap alkalmából a „Szocialista kultúráért” emlékérmét, 1974. december 19-én az Oktatásügyi Minisztérium és a KISZ

KB II. díjaként a szakkörvezetők pénzjutalmát, a mai napon pedig a honismereti mozgalomban végzett eredményes munkáért a szép oklevelet.

Ennyi lenne az egész? Nem hiszem – bár ez sem kevés –, de hiszem, hogy az a 150–200 diák, akikkel együtt tudtam dolgozni a honismereti mozgalomban és a kiállító teremben és az ennél sokkal több „szimpatizáns”, akik szívvel-lélekkel benne voltak a gyűjtőmunkában, akik felszerelték álványokkal a raktárt, akik éveken át takarították és őrizték a kiállítóterem anyagát a nyitva tartási idő alatt, akik megírták egy-egy szocialista üzem kezdeti nehézségeit, majd virágzásának indulását, akik megismerték közelebbről a kunsági szegény ember életét, azok jó és eredményes „történelemórákon” formálódtak, és a szocialista haza és társadalom számukra nem frázis, hanem életteljes valóság. És ha ez így van – hiszem, hogy így –, akkor ez a szakkörvezető legnagyobb jutalma.

Zsoldos István

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

Ipartörténeti források az első katonai felvétel térképén (1782–1785)

I. Művelődéstörténeti kutatásaink egyik feladata, hogy feltárja és fényt derítsen a magyar térképezés múltjára, megvizsgálja és amennyiben lehetséges, akkor a ma által felvetett kérdések megválaszolására igénybe vegye az ország felmérésével összefüggő archív anyagokat, minden olyan térképet, amelyek elődeink munkásságát dicsérik. A birtokunkban levő dokumentumok értékelése alapján olyan következtetésre jutottunk, hogy a térképek és a tereptani értékelések számos információt adhatnak a különböző területeken dolgozó szakemberek és érdeklődők részére.

Hazánkban a XVII. századtól veszi kezdetét az igényesebb és magasabb kulturális-technikai, valamint katonai igényeket mind jobban kielégítő térképkészítő és tájleíró tevékenység. Egy-egy nagyobb területnek, körzetnek vagy tájegységnek részletes és következtetések levonására alkalmas térképi ábrázolása a XVII. században megindult fejlődés ellenére még elvétve előfordul. A korabeli tereptani ábrázolások elsősorban oklevelek szöveges részeiben vagy azok mellékleteiben lelhetők fel. Ebben az időben a felmérések általában egy kisebb körzetre terjedtek ki, és nem voltak híján a pontatlanságoknak sem. A kétségkívül meglévő hiányosságok ellenére az e korszakban végzett munkának egyik fontos kultúrtörténeti jelentősége az, hogy a sok vázaltszerű anyagból, ha nehezen is, de összeállítható, illetve rekonstruálható az ország néhány tájegységének, kisebb körzetének viszonylagos „pontos” térképe-tájleírása.

Hazánk első jelentősebb térképészeti felmérését állami feladatként *Mária Terézia* 1766-ban kiadott rendelete alapján kifejezetten hadászati-katonai érdekek figyelembevételével hajtották végre. E hatalmas, az egész Habsburg-birodalomra kiterjedő munka végrehajtására a Haditanács javaslatára került sor. A felmérőmunka lényegében már 1763-ban megkezdődött, és 1778-ban fejeződött be. Hazánk területét abban az időben a Haditanács rendeletének megfelelően több lépcsőben – a katonai szempontok elsődlegességét figyelembe véve – térképezték fel. Kezdetben az 1760-as évek határviszonyainak és veszélyeztetettségének megfelelően a Habsburg-birodalomhoz tartozó periférikus körzetekben, főképp a katonai összeütközések legjobban kitett határörvidékek feltérképezése kezdődött meg, és így elsőként ezek a munkák fejeződtek be. A belső körzetek felmérésére ezt követően került sor. A teljes felmérés befejezése, már *II. József* nevéhez kapcsolódik. A szakirodalom ezt a kultúr- és szakmai szempontból is nagy jelentőségű munkát – mely több mint 25 évig tartott – az „első országos katonai felmérés” néven tartja számon. A Magyar Népköztársaság határain belül levő térség felmérése 1782-ben kezdődött meg és 1785 végére fejeződött be.

A katonai igények kielégítését szolgáló felmérés azonban a dolgok természetéből adódóan kiterjedt azoknak az objektumoknak, tereptárgyaknak és terepvonulatoknak az ábrázolására és leírására, amelyek a közvetlen katonai összefüggések mellett áttételes hatást gyakorolhattak egy-egy körzetben kialakuló hadi cselekményre.

Értékelésünk szerint a felmérés során összegyűjtött hatalmas írott és ábrázolt anyag-

nak művelődéstörténeti és gazdaságtörténeti jelentősége is van. A viszonylag pontos térképábrázolások felvételével egyidőben készítették el az úgynevezett „országleírást” is, amely írott dokumentumként tartalmazza részben a térképszelvényre felvett objektumra vonatkozó általános és sajátos adatokat, részben olyan adatokat is, amelyek kiegészítik a térképi ábrázolást – ezt szinte megelevenítik – és olyan tárgyokról is szól, amelyek felvételét katonai szempontok nem igényelték vagy pedig térképi ábrázolásuk nem volt megvalósítható. Ez a gazdag, ábrázolt és írott anyag együtt és külön-külön is jól felhasználható ismereteket nyújt azok számára is, akik technikatörténeti, gazdaságtörténeti, hidrológiai, geológiai vagy más honismereti kutatásokkal foglalkoznak és vissza kívánnak pillantani hazánk múltjára.

Az első katonai felvétel időpontja megelőzte azt a dinamikus fejlődést, amely a XIX. század második felére jellemző. Ennek következtében a felmérés adatai olyan állapotokat tükröznek, amelyek még a nagy vízszabályozások, a vasúti és közúti építkezések, valamint a településszerkezet gyökeres átalakulása előtt jellemezték hazánk területét. Ennek a sajátosságának, a rajzi ábrázolásnak értékét a kutatás szempontjából nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Az első országos katonai felmérés a XVIII. századi Magyarország területét 463 szelvényen ábrázolja. A szelvények méretaránya 1 : 28 800, tehát egy-egy felvételi lap kb. 200 km² területet ábrázolt.¹ A felvételi szelvények még nem egységes jelkulcs alapján készültek, a jelölések, ábrázolások megválasztásában a felmérő tisztek meglehetősen nagy szabadságot kaptak. A jelölésekben mutatkozó eltérések ellenére a későbbiekben készített összehasonlító jelkulcsok segítségével a térképeket viszonylag egyszerűen és könnyen lehet értékelni.

A felvételezés során alkalmazott jelzéseket – jelmagyarázatokat, az úgynevezett jelkulcsot I–VII. alapkategóriába, ezeken belül pedig 11 alcsoportba lehet sorolni. I. *Közigazgatási beosztás és határjelzés* – II. *Közlekedési berendezkedés* – III. *Vízrajz* – IV. *Hegyrajz* – V. *Lakóhelyek és egyéb építmények* a) települések, b) épületek c) templomok d) vesztőhelyek – VI. *Művelési ágak* 1. Mezőgazdaság a) földművelés, b) állattenyésztés), 2. Ipar, kereskedelem (a) gyárak, b) malmok), 3. Bányaművelés (a) bányák, b) hámorok, huták, égetőkemencék), 4. Fürdők, gyógyforrások – VII. *Egyéb jelölések*. Külön csoportba tartoznak azok a jelkulcsok, amelyek kifejezetten katonai jelzések (pl. vár, erődítés, löportorony, katonai kórház stb.)

Néhány térképszelvényen történelmi nevezetességű helyet, illetve történelmi esemény tényét és időpontját is ábrázolták, illetve szöveges feljegyzéssel örökítették meg. *A felvételi lapokon mintegy 150–160 különböző típusú gazdasági-technikai, gazdasági célú objektum jelölésével találkozhatunk.*

II. A 463 felvételi alapszelvényt csaknem 500 oldalas „országleírás” egészíti ki. Az országleírás egységes végrehajtása érdekében a Haditanács következetesebben járt el, mint a jelzések vonatkozásában. A térképezést vezető tisztek, illetve összeírók számára 1764. május 13-án keltezett rendelet világos és egyértelmű utasítást ad a rajzban ki nem fejezhető adatok összegyűjtésére. A felvételekkel párhuzamosan készülő írásbeli anyagnak választ kellett adni a következő legfontosabb kérdésekre:

- a települések, objektumok egymástól mért pontos távolsága,
- a folyók mélysége, szélessége és partjainak jellemzői, a folyókon levő gázlók adatai,
- az utak jellemzői és azok állapota, az utakon becsült mozgási sebesség különböző évszakokban,

¹ Az első katonai felmérés magyarországi lapjainak mutatóját lásd a Honismeret 1979. 2. szám 41. oldalán (Szerk.)

– az erdők jellemzői, a fák fajtái, sűrűsége, évjárata, az erdőn keresztül történő mozgások lehetőségei, illetve korlátai,

– a mocsarak és lápok jellemzői és járhatóságuk, az időjárás várható hatása a mocsarakra, lápokra,

– a tavak jellemzői, a tó vizének minősítése ihatóság szempontjából, a tavak lecsapolásának, illetve duzzasztásának lehetőségei és ennek várható hatása a környezetre,

– a domborzati viszonyok,

– az összes fontosabb tereptárgyak, amelyek közé sorolták a templomokat, temetőket, majorokat, malmokat, és általában a szilárd épületeket, csűrőket és másokat.

A felvételezők hatáskörébe utalták, hogy az ábrázolt körzetekben fellelhető sajátos vagy különleges objektumot, eseményt, történeti nevezetességű helyet az országleíráshoz megjegyzésként mellékelve leírják.

Ilyen típusú objektumok közé lehet sorolni például a különböző rendeltetésű malmokat (gabonamalmok, lőpormalmok, olajmalmok), amelyek a körzetben működő csapatok ellátásában, utánpótlásában játszhatnak szerepet.

Figyelmet érdemel, hogy a *vízimalmok* számbavételére különös gondot fordítottak. A nagy számban előforduló vízimalom a patakok, folyások felduzzasztásával, illetve a felduzzasztott víztömeg kellő időben történő leeresztésével a terep akadályjellegét lehetett fokozni. A hazánk területét ábrázoló térképszelvények értékelés alapján 1816 vízimalmot tudunk megkülönböztetni, ezekről a közelmúltban egy összesített adattár is készült és a kutatók rendelkezésére áll. Hasonló adattárak készültek más ipari, illetve történelmi és katonai jelentőségű jelzetek összegyűjtésével.

A térképtár rendelkezik a már említett 463 térképszelvényen kívül azokkal a térképszelvényekkel, amelyek Magyarország 1918-as határain belül levő területeket öleli fel. A felvidéki, az erdélyi és a temesi-bánsági körzetek részletes és intézményes feldolgozása, értékelése a trianoni békeszerződést követően a hazai kutatók körében másodlagos helyre került. Az ipari-technikai és a gazdaságtörténeti kutatással foglalkozók számára azonban ezek a szelvények így is nagyon sok forrásadattal szolgálhatnak.

Az első katonai felmérés tudományos vizsgálata, az elmúlt évszázadban megkezdődött és a különböző tudományágak érdeklődését kielégítendően még napjainkban is tart. A Hadtörténelmi Térképtár tulajdonában levő szelvényeket a kutatók rendszeresen használják.

III. A következőkben *néhány példával* igazoljuk az első katonai felvétel ipartörténeti jelentőségét.

A **vízimalom** a tulajdonosnak nagy hasznót, a lakosságnak rengeteg kárt, a hatóságoknak pedig állandó gondot okozott. A földesurak és a lakosok hol az ellen panaszkodtak, hogy a felduzzasztott víz elárasztja a szántóföldeket, hol az ellen, hogy elviszi a vizet és szárazságot okoz.

Gyula (XXIII–27-es szelvényen) „Harruckern János György, az új földesúr a gyulai vár délkeleti sarkán levő, régi kincstári vízimalom helyén még az 1720-as évek elején új négykerekű vízimalmot építtetett. Ezt követően a váriak folyton panaszkodtak, hogy a malom okozta áradások tönkreteszik határukat, elpusztítja termésüket. Emiatt több család el is költözött. A vári egyház és a gyulai uradalom közt 1774 és 1750 közt elkeseredett pereskedés folyt, de a gyulai földesúri ispán volt a hatalmasabb, és a magyar-gyulai vízimalom megmaradt egészen 1805. május 6-ig, amikor felsőbb rendeletre le kellett bontani.” A malmok földrajzilag meghatározható helye az 1783-ban felmért térképszelvényen jól pontosítható.

Dósa (Jászdózsza) XVIII–19): „Mint korábbi leírások rögzítik, idetelepülésének legfőbb vonzereje az élő és hol víz. Az élő víz mint malomhajtó erő, a holt vizek mint védhetőbb búvóhelyek. A Tarna vize, nagy esése folytán kitűnő malomhajtó erő. Már 1740, 1773, 1844-ben újabb és újabb vízimalmok épültek. A falu nyugati és északi pereméről sugarasan ágaznak szét az utak, ezen területen vannak a falu vízimalmjai.

Nádudvar (XXII–20) hét malom található jelkulcs szerinti jellel ábrázolva a településen belül.

Vésztő (XXIII–24), a településen belül négy malom található épülettel. . . . „a vésztői közösség (helység) háromkerekű malmát, mely ugyancsak a Tekerő-érből és a komádi Nagy-lápból veszi vizét, aztán Pap Józsefnek háromkerekű és a komádi Nagy-lápból folyó vízzel (forgó) malmát, azután a Mészárosok kétkerekű malmát, melyet forgat hasonlóképpen a Komádi – Lápból arra folyó víz és végtére Almásyak kétkerekű malmát mely a Simondi-derékből, ahová a Tekerő-ér beöntődik, kanális által behúzott víz . . .” ezen öt malom okozta az áradásokat. A gyarmati, szeghalmi és vésztői malmokat 1808-ban, a békési csatornán lévő 1818-ban rombolták le. Ugyanez idő tájt szűnt meg a csabai vízimalom is.

Szárazmalmok főleg azon területeken létesültek, ahol kis esésű patakok, vagy folyóvíz nélküli területek találhatók. Az ilyen típusú malmoknál a rúd elé fogott és körben hajtott lovak vagy igásállatok forgatták a malomköveket. A malmok ábrázolása az I. katonai felmérésen hol egyezményes jellel és malommegírással, hol a tulajdonos nevének jelölésével található. (Mühl, Schiffmühl, Pferde Mühl, Georg Mühl.) Településeken belül csak jelkulcsi ábrázolással tüntették fel.

Szélmalom-ábrázolás található Nagybozsva (XXIII–10), Nyírmihálydi (XXVI–16) és Alattyán (XVIII–20).

Elnevezésükben megkülönböztetünk még *kereskedelmi* és *vámmalmokat*. Kereskedelmi malom: amely piacra termel, vámmalom: a malomba hozott búzát megőrli, az őrlési munka fejében hozott búza bizonyos hányadát (rendszerint tizedét) visszatartja. Találhatók továbbá *parasztőrlésű*, *félmagas* és *magas őrlésű* malmok. Az elnevezés eredete a kövön való őrlésből származik. A magas őrlés hazánkban indult ki, e módját „magyar őrlésnek” is nevezik. Lényege a magyar őrlésnek, hogy a kiválóan kemény héjú acélos búzát több hengeren fokozatosan aprítsa, elkerülve a héjrészeknek a lisztbe való beletörését, így kifogástalan minőséget gyártson.

Üveghuta. Magyarország területén a Mátrában találjuk a legnagyobb összefüggő erdőt, amely a régmúlt időkben is sok hasznos nyersanyagot kínált az ott élő embernek. A tűzfán kívül, az olyan ipari termelés alapanyaga mint a szénégetés, hamuzsírforrás, valamint az üvegipar alapvető feltételei adóttak. Az üvegiparhoz kellő mennyiségben álltak rendelkezésre olyan nyersanyagok, mint a bükkfa hamujából készült hamuzsír. A hamuzsír készítéséhez nagy mennyiségű fát használtak fel, 1 mázsa fa elégetése során 0,2–2 kg hamu keletkezik. Átlagosan 1 kg-ot számítunk: 1 mázsa hamuból csak 10 kg szennyezett hamuzsírt tudtak előállítani, 1 mázsa hamuzsírhoz mintegy 4–5 vagon fa elégetésére volt szükség.

De megtalálható itt az üveggyártás alapanyaga a kvarc is. Ennek az ipari tevékenységnek az emlékét őrzik a hutatelepülések: Óhuta, Szuhahuta, Alsóhuta, Felsőhuta, Ótházhuta, Fiskálishuta, az utóbbi három településnek 1938-tól új neve van: Mátraszentistván, Mátraszentlászló, Mátraszentimre.

A település névanyagán kívül, a földrajzi nevekben is szerepel a huta megnevezés. Mátraszentimre határában Hutahelyi-patak, Parádhuta mellett a Kopott huta. Ezen földrajzi nevek általában a XVIII. században keletkeztek, amikor az üvegekészítés kezdett elterjedni hazánkban. A Mátrában már a középkorban működtek üvegekészítők, így például 1507-ban Martinus de Bodon-tól, a bodonyi Mártontól vásároltak üveget az egri székesegyház ablakaihoz.

Parádon, a XVIII–15. szelvényen, a Som-hegytől keletre, illetve északkeletre egy mészégető- és egy üveghuta-megírást találhatunk. „A Helytartótanácsnak 1785-ben megküldött jelentés adataiból . . . A huta 50 mázsa hamuzsírt használt fel, 80 mázsa készárut termelt és 500 Ft jövedelme volt.” A hamuzsír mennyiségéből következtethetünk a többi felhasználható anyagra is, sőt ismerve a gyártásnál fellépő olvasztási veszteséget, az olvadék súlyát is ki lehet számítani.

Ófalunál (XII–31) a településen belül, *Bátapátnál* (XII–31) valamint *Mogyorókánál* (XXIII–11) a település körzetében találunk Glashütten-megírást.

A feldolgozás során nem törekedhettünk a teljességre, hiszen a vázlatos térképi értékelés közel 100 oldalt kitevő összeállítás. A cél elsősorban a figyelem felkeltése volt azzal a gondolattal, hogy hasznosítsunk minden olyan anyagot, mely kiegészítheti az írott forrásokat. A térkép földrajzilag pontosít, így hasznos segítőtárs a kutatások teljessé tételéhez.

N. Ipoly Márta

Papánek György—Jurij Papánek, a szlovák történelem első összefoglalója

A magyar művelődéstörténet méltatlanul elfeledett nagy alakja 1780-ban, Pécssett adta ki azt a művét, amelyet mint a szlovák történet első összefoglalóját tartunk számon. A mű teljes címe *Papánek Georgii: De regno regibusque slavorum atque cum priseivilis et ecclesiastici tum hujus aevi statu gentis slavae. Quinque-Ecclesiss 1780. Typ. Joannes Josephi Engel.*

Papánek György a Pozsony megyei Kuklón (Kuklov, Kugelhof) 1738. április 1-én született. Elemi iskoláit Kuklón, majd a gimnáziumi osztályokat Nikolsburgban (Mikulov) és Pozsonyban végezte. A papi hivatást választva, filozófiai tanulmányait Budán, a jogot Egerben, a teológiát pedig Pécssett végezte. 1763. április 10-én szentelték pappá. Pécsi szolgálata után Olasz községbe került, ahol plébánosként működött 1772–1802 között. 1802. április 11-én halt meg.

Élete szorosan kapcsolódott kora ébredő nemzeti tudatvilágához. A gazdaság, a történelem mindig érdekelte. Tőle származik Baranya megye első természettudományos összefoglalása és rendszerezése, a *Geographica Descriptio Comitatus Baranyensis* c. mű, amelyet a Tudományos Gyűjtemény 1820. XII. kötete a „Baranya Vármegye’ Topographiai és Históriai Leírása” címmel közölt, azzal a megjegyzéssel, hogy „T. Papánek György Olasz Plebanos úr, a’ közönség eleibe bocsátotta ezen Megyéről ösze szedet . .” anyagát. Ily módon Papánek az irodalom elsősorban mint gazdasági ismereteket leíró tudóst tartja számon. Kisebb hazai figyelem kísérte azt a munkát, amellyel a szlovák történelem jellegzetes feldolgozását végezte. Korábban műve éles viták tárgya lett, de alapjául is szolgált a szlovák patriotizmus erősítésének. 1786-ban a *Staré noviny* literárniho umeni-ben *Jan Hrdlicka* meleg szavakkal méltatta Papánek könyvét, *J. Fándly* pedig 1793-ban a Papánek-féle történelmi összefoglalás alapján szerkesztette meg hasonlóan latin nyelven írt munkáját, a *Compendiata historia gentis Slave-t*. Papánek György műve a szlovák nemzeti öntudatra ébredés kiemelkedő és úttörő alkotása, mint ezt életének egyik jeles feldolgozója, *Jan Tybensky* megállapította.¹

Krisztián Béla

¹ Papánek György műve kiadása 200. évfordulóján a Baranya megyei Könyvtár, a Baranya megyei Múzeum, a pécsi Janus Pannonius Múzeum – a megye és város művelődési igazgatásának támogatásával – emléktáblával szerette volna megjelölni az olasz plébániát, ahol Papánek György harminc évig élt és dolgozott. Erre azonban a szükséges anyagi eszközök hiányában sajnos nem kerülhetett sor. (*Szerk.*)

Nehézségek a győri céhek megszüntetése körül

Amikor az első ipartörvény 1872-ben véglegesen eltörölte a céheket és helyettük ipartársulatok alakítására nyújtott lehetőséget, az illetékes kormányzervek számoltak ugyan a végrehajtás várható nehézségeivel, de a feladat megoldásának terhét túlnyomórészt áthárították a megyékre, városokra. Gyakorlatilag ez annyit jelentett, hogy az elavult, de mégis évszázados múltra visszatekintő céhintézményt három hónap alatt kellett felszámolni, a kézműipari munka valamennyi területén. Győr városa köztudottan a céhszervezetek egyik fellegvára volt a korábbi századokban és jóllehet számuk az 1867-es kiegyezés után – a kapitalista ipari gazdálkodás nagyüzemi formájának kibontakozásával – lényegesen lecsökkent, a még működő céhek csak igen nehezen akarták az idők szavát megérteni és mindent elkövettek létük további fenntartása érdekében. A miniszteri utasítás természetesen sablonos eljárást írt elő, ennek érvényre juttatása azonban Győr esetében sem bizonyult könnyű feladatnak, mégha a körrendelet hangsúlyozta is a felelősség megosztásának mikéntjét.

„Az egyes törvényhatóságoktól függ majd nagy részben – így szólt az utasítás idevágó szakasza –, hogy helyesen értelmezve a törvény egyes tételeit, a kellő eréllyel, egy-szersmind a kellő tapintattal, a létező érdekek lehető kímélésével hajtsák végre annak intézkedéseit. Egyfelől háriítsák el az ipar természet szerinti fejlődésének, az iparos értelmiség emelkedésének útjában álló akadályokat, másfelől biztosítsák az ipar fejlődéséhez és haladásához nélkülözhetetlen oltalmat. De ugyancsak a törvényhatóságok eredményes közreműködésén múlik, hogy az egyéni tevékenység, a szabad verseny és forgalom kifejtésére módot adó ipartársulatok akadálytalanul és minél nagyobb számban tudjanak megalakulni.”

Győr város tanácsa a maga részéről megtette a szükséges lépéseket, sőt a városkapitányi hivatal mint elsőfokú iparhatóság a létesítendő ipartársulatok alapszabályainak egy-egy mintapéldányát is megküldte a céheknek, hogy a feloszlatast, illetve a megalakulást kimondó közgyűléseket mielőbb megtarthassák. A szabók, vargák, sütők, csizmadiák és fazekasok csakhamar eleget is tettek a követelményeknek, de a többiek a legkülönbözőbb módszerekkel és kifogásokkal húzták-halasztották a döntést, pedig a területileg illetékes érdekképviseleti szerv, a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara, már türelmetlenül várta a Győrből érkező hivatalos tájékoztatásokat. Nemcsak arra volt kíváncsi, hogy a céhintézmény megszüntetése kapcsán milyen eredményeket sikerült helyileg elérni, az sem volt közömbös számára, hogy az iparostársadalom miképpen fogadja ezt a nagy változást, fel tudja-e fogni ennek a sorsdöntő intézkedésnek az igazi jelentőségét.

A városi tanács – valószínűleg időnyerés céljából – egy hónap múlva küldte meg válaszáat, amelyben a következőket adta a kamara elnökségének tudomására: „A végrehajtásról szóló magas miniszteri rendelet vétele után hirdetményileg azonnal figyelmeztettük a helyben fennálló céheket az új ipartörvény követelményeire, de tanácsosainkat, valamint rendőrkapitányunkat is kiküldöttük mint biztosokat avégből, hogy a helybeli céhekkal egyenkint és együttesen értekezletet tartsanak, azokon elnököljenek és a netán alakulandó ipartársulatok alapszabályainak alkotásánál, az iparosokat a szükséges felvilágosításban és gyámolításban részesítsék. Ennek eredménye azonban a mai napig abban öszzpontosul, hogy a helybeli iparosok egy része – iparág különbsége nélkül – egy közös ipartársulatot szándékozik alakítani, amely azután iparnemek szerint szakosztályokra lenne bsozstva. Külön alakulási szándékát ez ideig csupán a szabócéh jelentette be, más érdemleges mozzanat e kérdések ügyében nem történt.”

A tanács tájékoztató jellegű értesítése nem sok eredményről tudott tehát beszámolni, a hangulatról pedig szándékosan hallgatott, mivel a céhes keretek között dolgozó kisiparoság (az egyre rosszabbodó üzletmenet ellenére is) hagyományos jogainak megsértését látta

a törvényben, amely alkotmányosan biztosította az ipar szabad gyakorlásának lehetőségeit. Az ország egyéb részein és különösen a fővárosban tartott, feszült légkörű gyűlésekhez hasonlóan, Győrött is sor került tiltakozó összejövetelekre – főleg az 1874-es esztendőben –, amelyek az iparszabadság „újszerű” elvének határozott helytelenítése mellett, szinte egyöntetűen a kontárkodás elfajulásával, tisztességtelen versenyével szemben foglaltak állást.

A maradiságukban elvakult céhmesterek a szakképesítés nélküliek ellen folytatott egyenlőtlen küzdelemben látták a reájuk szakadt válság fő okát, de arra nem gondoltak, hogy a gazdasági élet fejlődése, differenciálódása következtében, a faudális megkötöttségekkel terhelt céhintézmény tulajdonképpen saját maga húzta meg a lélekharangot további létjogosultsága felett. A győri céhekre is jellemző belépési kényszer, a jogtalan előnyszerzés, a féktelen hatalomvány és önzés, amely végül a legények, az inasok képzésének elhanyagolására is vezetett, méltán hívta fel az országgyűlés figyelmét a gyökeres reform mielőbbi megvalósításának szükségességére.

A közigazgatási apparátus végrehajtási szándékával nem is volt baj, sőt Győr város tanácsa – a helyileg elért eredmények silánysága miatt – túlbuzgóságában még olyan feladatokra is vállalkozott, amelyekre a törvény értelmében nem is volt felhatalmazása. A plénum ugyanis határozatot hozott, hogy az iparosok által kiadott tanoncbizonyítványokat csak abban az esetben tekinti érvényeseknek, ha azokat a városkapitányi hivatal (az oktatási előírások kellő igazolása után) láttamozza. Mihelyt az illetékes minisztérium erről tudomást szerzett, sietve az alábbi utasítást küldte el a város törvényhatósági bizottságának:

„Örömmel vettem tudomásul azon érdeklődést, mellyel a városi tanács az iparos-szakoktatás előmozdítása körül viseltetik, mindazonáltal mivel a tanonci bizonyítványok kiállítására a törvény szerint kizárólag a tanító iparosok hatáskörébe tartozik, azoknak a kapitányság mint iparhatóság által való láttamozása és érvényességi erőre történő emelése teljesen indokolatlan. Felhívom ezért a város közgyűlését, hogy az iparos oktatás elősegítése érdekében utasítsa a városi tanácsot, hogy a kivitelezés tekintetében gondoskodják helyesebb eszközök és módozatok alkalmazásáról.”

Hatásköri túllépések és a törvény szellemével ellenkező intézkedések persze másutt is történtek, még a céhvagyonok felhasználása körül is, de a legsúlyosabb probléma mégiscsak az volt, hogy egyes városokban – s ezek élvonalába tartozott Győr is –, a céhek felszámolásának ügyét évekig nem lehetett végső megoldása felé vinni. Akadtak ugyanis olyan esetek, hogy a mesterek a feloszlás ellenére is tovább működtek, mások egyáltalában nem nyilatkoztak, vagy ha ki is mondták ipartársulattá való alakulásukat, a szükséges alapszabályokat nem készítették el. Ez a zavaros helyzet a „haladéktalan beavatkozást” sürgető legfelsőbb rendeletek hatására csak 1877 végén tisztázódott, bár még akkor sem teljes mértékben.

Egy összefoglaló tanácsi jelentés alapján azonban helyi viszonylatban legalább annyit meg lehetett állapítani, hogy milyen új érdekképviseleti szervek (tehát ipartársulatok) létrejöttével lehet majd Győrött számolni. A legnagyobb passzivitást mindenestre továbbra is a kőfaragók, a takácsok, a szűcsök, a kovácsok és a mészárosok céhei tanúsították, amelyek változatlan hallgatásukkal ismételtelen csak azt kívánták kifejezésre juttatni, hogy nem helyeslik a régi kiváltságok, az iparűzés terén kialakult hagyományos formák megszüntetését. A haladás meggyorsult üteme, az egész rendszerében, belső társadalmi és gazdasági szerkezetében megváltozott élet fejlődése azonban természetesen ezeket az időszerűtlenné vált egyéni szempontokat és érdekösszefonódásokat, a XIX. század erősen kapitalizálódó utolsó negyedében már sehogy sem vehette figyelembe.

Dr. Lengyel Alfréd

Emlékezés Török Károly (1843—1875) vásárhelyi folkloristára

Török Károly jeles folkloristánkról jobbra csak a szakemberek tudnak, bizonyára jóval többen ismernék nevét, ha nem kezdi olyan későn – 10 éves korában – iskolai tanulmányait és nem hal meg olyan korán: 32 éves korában vitte el a tüdőbaj. Torzóban maradt életműve ellenére is ő az *Hódmezővásárhelynek*, aki *Kálmány Lajos Szegednek*. Nem csoda, hogy a néprajz ügyének szentelte rövid életét. Apja egyszerű foltozóvarga, aki egy molnárlegény gyermekeként a vásárhelyi Kölcsey utca szárazmalmában látta meg a napvilágot.

Ma úgy mondanánk: hátrányos helyzetű tanuló volt, mert időközben – családi és társadalmi okokból – sokféle népi foglalkozást próbált, így pl. volt kanász, inas, diák, legátus, vagyis diákként „ünnepi követ”, házitanító, önképzőkori vezető, író és költő, hivatalnok és nyaranként mezőgazdasági munkás is. E próbálkozásai során tanulhatta azokat a dalokat, balladákat és egyéb műfajokat is, melyeket később önálló kötetében közölt.

23 éves, amikor érettségét tesz, tehát nagy késéssel indul, de mintha versenyre kelne az idővel, ugyanilyen nagy gyorsasággal készül el élete főművével, a vásárhelyi népköltési antológiával. Sokáig nem tudtuk, ki és mi adta az indítást és honnan van a korszerű, hiteles gyűjtési gyakorlata? Legutóbb sikerült kiderítenem, hogy *Kríza János* 1863-ban megjelent *Vadrózsák*-jának visszhangja váltotta ki az ő lelkesedését is. A könyv megjelenése után *Greguss Ágost* közvetlenül a *Pesti Napló* hasábjain 1863. augusztus 22-én gyűjtési felhívást tesz közzé és ezt Török Károly gondosan bemásolja egyik füzetébe, a továbbiakban pedig követi is a korszerű elveket. 1864-ben *Arany János* már mutatványt is közöl a *Koszorú* című irodalmi folyóiratban Török Károly gyűjtéseiből, tanácsokkal látja el és további munkára buzdítja. *Török* kötetnyi gyűjtése tehát lényegében már 1865-ben sajtóra készen áll, de csak 1872-ben jelenhetik meg nyomtatásban: a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* II. köteteként, egyszerre hagyva el a nyomdát a sorozat I. kötetével.

Az elődök és a kortársak zöme nagyobb területen és többnyire mások bevonásával gyűjtött, ez a hasznos gyakorlat egyébként mindmáig él. *Török* Károlynak is lehetett ugyan segítsége – főként rokonsága, diáktársai köréből –, ámde a szövegek nagyobb részét bizonyosan saját maga gyűjtötte. Mégpedig imponáló mennyiségben: a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* említett II. kötetében 328 dal és ballada, 130 dajkarim és gyermekdal, 120 találós kérdés, 10 halotti ének, 12 mese és monda sorakozik és még arra is volt ereje, hogy az egyidejűleg megjelent I. kötetben 7 szokáséneket tegyen közzé saját gyűjtéséből. És ez még nem minden! A korabeli sajtóban (*Fővárosi Lapok*, *Koszorú*, *Hódmező-Vásárhely*, *Magyarország Képekben*, *Magyar Sajtó*, *Szépirodalmi Közlöny*, *Vasárnapi Újság* stb.) sorra közli az életformákról, a szokáskörökről, a fő népköltési műfajokról szóló kismonográfiáit, amelyeket legfőbb ideje lenne már tematikus rendbe szedve, önálló kötetben is kiadnunk! Így szinte hozzáférhetetlenek, feledésre vannak kárhóztatva.

Ez a gyorsaság és szorgalom csak úgy képzelhető el, hogy Török Károly elsősorban saját tudását és tapasztalatait vetette papírra, vagyis saját magának volt adatközlője. Mivel kora legjelesebb elméinek volt tanítványa és követője (kötetének összeállítása kapcsán levelezésben állt *Arany Jánossal* és *Greguss Ágosttal*), elvei és gyakorlata is meglepően korszerű, az idő szinte mindenben őt igazolta. Egyik előremutató eljárása volt pl., hogy gyűjteményéből kirekesztette az irodalmi alkotásokat, holott ilyenekkel még *Kríza Vadrózsák* c. kötetében is találkozunk. Ugyanakkor felvette a félnépi, folklorizált műfajokat, változatokat: ő is közli pl. a – *Jaj, régi szép magyar nép!* ... kezdetű *Rákóczi-nótát*, az 1848-as – *Honnan jössz te oly leverten, jó pajtás?* ... kezdetű műdal stb., mert ezek időközben folklorizálódtak. Felvesz ponyvai eredetűnek vélhető alko-

tásokat is, így elsőnek teszi közzé *Bogár Imre balladáját*, melynek jó száz év elteltével találtam csak még korábbi változatát! De nemcsak egyes alkotásokat, hanem egész műfaji csoportokat is bevesz, mint pl. a *halottas énekeket*, amelyekre csak később, *Lajtha László* gazdag Sopron megyei gyűjtése nyomán figyeltünk fel igazában.

Olykor pedig felfedező útra indul: elsőnek közül hiteles *siratóénekeket*, amelyet szintén jó fél évszázad múltán fedeztünk ismét fel. Korát megelőzve fordul a gyermek-folklor felé, *Kiss Aronnal* és *Kodálnál* is előbb mondva ki: „a gyermekdal az a csira, melyből ama díszes, folyton virágzó élőfa: a népköltészet kihajt!”

Török Károly gyűjteménye az egyik leggazdagabb megőrzője az 1848-as és a *Kossuth-daloknak*, ezeken kívül közül régies *vándoralokat*, *bujdosóénekeket*, és még eltűnésük előtt rögzített néhány *keserved* is. Tisztában volt mindezek jelentőségével, az egyik félnépi katonaénekről pl. megjegyzi: „érdemesnek tartottam közleni, mint a magyar nép honszeretetének szívből jövő nyilatkozatait”. (Ezt a megállapítást jóval gazdagabban kibontva a századfordulón majd *Kálmány Lajosnál* látjuk viszont.)

Sok egyéb vonatkozásban is egyik legkorábbi és legkorszerűbb gyűjtőnk volt, talán csak egy fontos követelményt nem, illetőleg csak részlegesen valósított meg: a gyerekdalok kivételével mindent átírt irodalmi nyelvre. Okát nem tudjuk: talán Gyulai Pálék vették rá, hogy az egyidejűleg megjelent I. kötettel a II. is összehangzó legyen? Ez viszont kissé megtévesztette a kutatókat: a kötet alcíme ugyanis „Csongrád-megyei gyűjtés”, holott szinte minden darabja *Hódmezővásárhelyről* került elő. Íme, egyetlen nagy mezőváros Bach-korszakbeli népköltészete kicsiben az egész országot tükrözi! Olyan alaposággal került rögzítésre minden, hogy az utódok – elsősorban *Kiss Lajos* és *Péczely Attila* vásárhelyi folklórgyűjtéseire gondolok – már csak tallózni tudtak Török Károly nyomában.

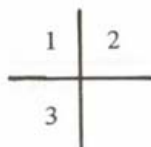
Török Károly – *Kiss Lajos* szavai szerint – úttörő folklorista és néprajzi kutató volt. Módszerét követte és bontotta ki maga *Kiss Lajos*, továbbá a következő nemzedékben elsősorban szülővárosának kutatói. Illő, hogy egész tudományosságunk és néprajzi gyűjtőmozgalmunk újra meghajtsa *Török Károly* előtt elismerése zászlaját, mint olyan jelességünk előtt, akit igazolt az idő és akit követnünk kell.

Irodalom: *Kiss Lajos*: Egy úttörő magyar folklorista emléke. A Bethlen Gábor Gimnázium 1933–39. tanévi évkönyve. Hódmezővásárhely 1939. – *Tárkány Szűcs Ernő*: *Török Károly*. Tiszatáj 1955. 381–388. old. – *Katona Imre*: *Török Károly népköltészeti gyűjtésének jelentősége*. Vásárhelyi tanulmányok VIII. k. Hódmezővásárhely 1977. 45–55. old.

Katona Imre

Honismeret a képes levelezőlapokon

Napjainkban a világon milliószámra jelennek meg a képes levelezőlapok, amelyeket üdvözletek, jókívánságok közlésére szánnak. Az 1980-ban 110 éves postai képeslap azonban egy-egy időszak kortörténeti dokumentuma is, így művelődéstörténeti értéket képvisel. Magyarországon egyedülálló a szerencsi Zempléni Múzeum 650 000 darabos képeslevelezőlap-gyűjteménye. Ebben az 1880-as évektől találunk különböző témájú és a világ számtalan országából származó lapokat. A képeslapok jól tükrözik koruk ízlésvilágát, de sok hasznos adatot, illusztrációt szolgáltatnak a honismereti, helytörténeti kutatók számára is.

A szerencsi képeslapgyűjtemény legnagyobb részét a városképi és tájlapok alkotják. Ezek között szinte az összes magyarországi helységről találunk képeslapokat, és alig van olyan ország, melyből ne lenne tájképi lap a múzeumban. A helytörténeti kutatók számára különösen a múlt század végén és a 19–20. század fordulóján megjelent képeslapok értékesek. A képeslapok kezdetben grafikai úton készültek, litográfiák (kőrajz) és rézmetszetek voltak, de már a századfordulón széles körben elterjedtek az eredeti fényképekről sokszorosított képes levelezőlapok. A fényképes lapok hűen rögzítik a települések akkori állapotát, elsősorban középületeit, tereit, utcáit. Gyakran csak a képeslapok őriztek meg olyan épületeket, egész utcákat, melyek hozzátartoznak egy-egy város vagy község múltjához. A képeslapok természetesen elsősorban a látványosabb, az idegenek számára is szívesen mutogatott épületeket, városrészleteket tartalmaznak. A lapok témájának és a helységnek a meghatározását segíti, hogy kezdettől fogva feliratokkal látták el. Körülményesebb a lapon ábrázolt objektum fényképezési időpontjának meghatározása. Legtöbbször az üdvözlő szöveg keletzése vagy a postabélyegző dátuma nyújt egyedüli támaszpontot. Jelzi, hogy a felvétel a képen szereplő időpont előtt készült. A képeslapkiadás történetében korszakhatárt jelentenek az 1904–1905-ös évek. Ekkor postai rendeletre világszerte elterjedt a képes levelezőlap hátoldalának kettéosztása. Ez a tény is segíthet a felvétel időpontjának tisztázásában. A pontos meghatározás azonban más képek vagy egyéb helytörténeti dokumentumok egybevetésével végezhető el. Gyűjteményünkben külön csoportosítottuk az 1954 előtt – magánkiadók által – megjelentetett magyar városképi lapokat és a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata által azóta kiadott képeslapokat. Egy-egy – ugyanarról a városrészletről készített – század eleji és egy mai képeslapot egymás mellé téve azonnal érzékelhetők a változások. A debreceni képeslapok között megtaláljuk pl. a Kistemplom vagy Csonkatemplom két korból származó képét. Képeslap őrzi a templom eredeti barokk stílusú hagymakupolás állapotát és az 1907-es szélviharban ledöntött torony helyére épített párkányzatot, a csonka tomyot (1. és 2. kép). Az utcaképek jól szemléltetik a korabeli kereskedelmi viszonyokat, üzlethálózatot.

Rendszerint a tulajdonosok nevei is olvashatók ezeken a képeken. Napjainkban elterjedtek a légi felvételekről készített képeslapok. Pozsonyról már 1905-ben és 1907-ben megjelent hasonló képeslap. Mindkettőt *dr. Schlein Antal* (Bécs) készítette 7000, illetve 1700 méter magasból, léggömből.

Kedvenc témája a képeslapoknak a közlekedési eszközök, járművek bemutatása. A közlekedés és a várostörténet kutatói gazdag anyagot találnak a gyűjteményben. A városképi lapokon számtalan helyi közlekedési eszköz látható: pl. a lóvasút Temesvárott 1899-ben, Eszéken az 1890-es években, Kassán 1901-ben. Aradról több lóvasutat ábrázoló lap ismeretes 1905 előttről, de még 1914-ből is. Találhatunk képeslapot a debreceni és nyíregyházi taligásokról, Debrecen város ötös díszfogatáról, kaposvári lovas bérkocsikról. Egy 1908-as aradi képeslapon egyemeletes, felül nyitott, hátsó feljártú városi autóbusz van (3. kép). A busz oldalát telerakták üzleti reklámmal (cipész, szabó, ékszerész, asztalos stb.) Az 1910-es évekre datált debreceni lapokon még látható az a mozdonyból és két személykocsiból álló kisvonat, amely a Nagyállomás és a Nagyerdő között a helyi közlekedést látta el (1. kép). 1905 előtti képen láthatjuk a nagyerdei vasúti indóházat a vonattal, egy 1911-es képeslapon pedig a Piac utcán végighaladó vonatot. Számtalan magyar állomásépületet, bent álló vonatot, régi mozdonyokat őriztek meg a képeslapok. Képeslap jelent meg az új vasútvonalak építéséről is. Pl. fotólap készült a Nagytapolcsány–Trencsén közötti vasút első kapavágása emlékére 1900. május 1-én, vagy az Eger–Putnok közötti vasút földmunkáiról. A tengeri és folyami hajózás, a léghajók és a repülőgépek különböző típusait is láthatjuk a magyar és külföldi képes levelezőlapokon.

A magyar ipari létesítményeket, gyárat, bányákat ábrázoló lapok már az 1800-as évek végétől ismeretesek. Az 1888–89-ben épült szerencsi cukorgyárról több fotólap jelent meg már az 1890-es években. Ezek az üzemi főépületet, a külső szállítóberendezéseket ábrázolják, de láthatjuk a tisztviselők részére épített házakat is a Gyári kertben, valamint a *Hatháznak* nevezett gyári munkáskolónia épületeit.

Képeslap készült például az alábbi üzemekről: diósgyőri vas- és acélgár (1899), borsod-miskolci gőzmalom, csepeli lőszergyár, Rudabánya: bányatelep (1900), kazinci köszénbánya–Herbolyatelep munkáskolónia, bonyhádi első magyar csontfeldolgozó dominó, zománcozó- és fémárgyár, büki cukorgyár, Sirok, Tóth János kőbányája, Perces bányatelep, Nagybátony: kőzúzó telep, szénosztályozó, Borsodnádasd: lemezgyár (1900), Böhönye: Boskovitz Adolf és Társai téglagyára, Borosjenő: bútorgyár részletei (1905) Désakna: sóbánya (1943), Bánhida: centrálé építése (1929), Abrudbánya: vízzel hajtott aranyzúzó berendezés (4. kép), máramarosi sóbánya, egercsehi köszénbánya (1912), Felsőgalla: köszénbánya (1899), cementgyár (1910-es évek), Nagyszombat: cukorgyár külső és belső képe (1890-es évek), Rózsahegy: fonógyár (1905 után), papírgyár (1909),

Ábrázolat Abrudbányáról
Orava aus Abrudbánya
Săuțără din Abrudbánya

Arany Zászló
Goldstamplern

(4.)

Rimaszombat: acélgyár (1911), konzervgyár, vízimalom, a földművesiskola udvara, felszerelése (1905 előtti), Trencsén: Tiberghienféle szövőgyár (1915), Töketerebes: cukorgyár építése (1900-as évek eleje), Turócszentmárton: kőolaj-finomító, bútorgyár, sörfőzde (1900-as évek eleje), Zakárfalu: pörkölt- és ércelőkészítő telep (1906), Zay Ugróc: botgyár, üvegyár, (1899), Érsekújvár: a gázgyár építése és felszerelése (1905 előtti), Losonc: Rakottay György és társai edénysajtoló és zománcozógyára (1904), Nagytapolcsány: cukorgyár (1903), szeszfinomító és kókuszszirgyár (1905 után), Cigánd: szárazmalom (1905 előtti), alföldi szélmalomok, Mohács: dunai vízimalmok, az egyikben Szokody Árpád felirat, Győr, vágóhid, Bábolna: lótenyészet.

Számtalan képeslap jelent meg az országos és helyi vonatkozású események, történelmi évfordulók alkalmából. A régebbi évszázadok eseményeit az 1896-os millenniumi ünnepségekre kiadott grafikai lapok jelenítik meg. A történelmi témájú képeslapok eseményeket, híres embereket, államférfiakat ábrázoló festményekről, grafikákról készített reprodukciók, illetve a múlt tárgyi emlékeit, eseményeit ábrázoló fotók. A képes levelezőlapok nemcsak a történelmi korszakokat ábrázolják, de jelzik az adott kor ízlését és a politikai rendszer, az uralkodó osztály történelemszemléletét is. A századforduló évtizedeiben ezerszámra jelentek meg képeslapok *Ferenc József* és családja képével, illetve a hadgyakorlatokról és a király látogatásairól. A képes levelezőlapokat már korán a választási propaganda szolgálatába állították. Az 1900-as évek elején hazafias jellegű, nemzetiszínű zászlós lapok jelentek meg a választások alkalmával „A Haza minden előtt” felirattal és a képviselőjelöltek képével. Dokumentumszerűek az első világháború eseményeit, a hadszíntereket ábrázoló képeslapok. A háború idején a mozgósítás és a háborús uszítás szolgálatába állították az akkor rendkívül divatos képes levelezőlapot. A magyar ellenforradalmi rendszer is felhasználta a képeslapot a nacionalista, irredenta célok érdekében. Ezerszámra jelentek meg képeslapok a bécsi döntések utáni területszerzések, Horthy Miklós bevonulásai alkalmából.

A képeslapok nemcsak az uralkodó osztály, de kisebb mértékben a tömegek, a munkásosztály érdekeit is szolgálták. Németországban már századunk első évtizedeiben megjelentek a szocialista propagandát szolgáló május elsejei képeslapok. 1901–1910 között a lipcei Richard Lipinski kiadóvállalat adta ki ezeket. Rajzuk és szövegük általában a nyolcórás munkaidőt követeli. Másokon a munkásegységre, a szervezkedésre felhívó feliratok vagy a munkásmozgalom nagy (Marx, Engels, Lasalle) arcképei vannak. Ezek a lapok Magyarországra is eljutottak, és hatással voltak a hazai munkásságra. A II. világháború idején a Szovjetunióban a fasiszta hódítók elleni felderítésnél is hasznosították a képeslapokat. Magyarországon a háború utáni újjáépítés érdekében volt mozgósító szerepe a képeslapoknak. Az Újjáépítési Minisztérium képeslapsorozatot adott ki a romba döntött Budapestről, a Szikra Rt. pedig a hidak újjáépítéséről. Az „Újjáépítjük Magyarországot” sorozat az eredeti és romos városrészleteket hozza egy-egy képeslapon. Az MKP is a választási propaganda egyik eszközeként tekintette a képes levelezőlapokat. 1947-ben a Szikra Rt. több rajzos, szöveges képeslapot adott ki. Feliratuk pl.: „A kisember tulajdona szent. Fizessenek a gazdagok. Szavazz az MKP-ra!” vagy „Eleged van a drágaságból? Szavazz az MKP-ra!” (5. kép).

Már a 19. század végén képeslapsorozatok jelentek meg a világ nagy ipari vásáraitól és kiállításairól. Számunkra értékesebbek a hazai ipari és mezőgazdasági kiállításokról kiadott lapok. Pl.: Mezőgazdasági országos kiállítás Szegeden 1899-ben, Pozsonyi mezőgazdasági kiállítás 1902-ben, Ipar- és képzőművészeti kiállítás Sopronban 1904. (6. kép), a „Hazai ipart ismertető kiállítás” Kassán 1906, Budapesti nemzetközi kertészeti kiállítás, 1910, Második országos húsipari kiállítás Budapesten, 1911. Az 1907. május 15-én nyílt pécsi országos kiállításról egész sorozat fotólap jelent meg. Ezek bemutatják a kiállítás főbejáratát, a textil-, a művészeti, a bányászati, a higiéniai pavilont, a Zsolnai-csarnokot, Kertész Tódor sportpavilonját.

Képeslapokat adtak ki országos és helyi események, új létesítmények felavatása, de természeti katasztrófák alkalmából is. Ezek az új létesítményt vagy a katasztrófa nyomait ábrázolják, rendszerint eredeti felvétel után. Pl.: tornaverseny Aradon, 1898., a Borsodi Szénbányák Rt. barcai központi villanytelepének felavatása, 1923. máj. 20., a hajdúszoboszlói hőforrás kitörése, 1925. november, nemzetközi fürdőügyi kongresszus Lilla-füreden 1937. okt. 7–14., 1879. évi nagy szegedi árvíz, árvíz Sopronban 1900. ápr. 8-án, az újszegedi kenderfonógyári katasztrófa, 1911. július 8-i kecskeméti földrengés, a szepesszombati vasúti szerencsétlenség, 1911. aug. 23., a pozsonyi tüzvész, 1913. máj. 17.

(7.)

A képeslapok hasznos adatokat nyújtanak a népiélet kutatói, a népviseletek, népművészet iránt érdeklődők számára is. Gyűjteményünkben a világ minden részéről találunk lapokat, melyek a hagyományos foglalkozásokat, népviseleteket, épületeket mutatják be. A hazai képes levelezőlapok zöme az ismertebb néprajzi csoportok és tájak (matyók, Sárköz, Kalocsa, Kalotaszeg stb.) népművészetét ismerteti. Értékesebbek azok a lapok, amelyek már az 1900-as évek legelején eredeti fényképről készülve hagyományos foglalkozási ágakat és eszközöket, illetve a paraszti építészet emlékeit őrizték meg számunkra (7. kép). Pl.: balatoni halászat, szegedi halászbárka, a gabona nyomtatása Hódmezővásárhelyen, teherhordás Mohács és a Badacsonyi vidékén, régi ágasfás, szelemenes lakóház Mezőkövesden, szlovák tutajosok a Vágon, a Tiszán és a Dunán, vásári képek magyar városokból. Egyedülálló az egri Baross nyomda vállalkozása a 19–20. század fordulóján. Egész sorozaton mutatja be az egri és Eger környéki korabeli népviseleteket eredeti felvételek alapján a következő falvakból: Besenyőtelek, Egerbakta, Egerfarmos, Felnémet, Kisanána, Kistálya, Szalók, Szarvaskő (8. kép), Markaz, Pétervására, Füzesabony, Verpelét, Kerecsend, Mezőkövesd, Sirok.

Ma már művelődéstörténeti jelentőségűek a 19. század végi és a 20. század eleji színészeket, színházi jeleneteket ábrázoló képeslapok. A századfordulón divatos képeslapgyűjtés kedvenc témája volt a kor művészeinek arcképét megőrizni, így ezek számunkra is sok – ma már ismeretlen – színészt jelenítenek meg.

A több ezer színészlap közül csak néhány magyar művész nevét említjük meg: *Blaha Lujza és Lányi Géza, Kápolnai Irén és Kovács Mihály, Jászai Mari, Márkus Emília, Fedák Sári, Gombaszögi Margit, Kury Klára, Varsányi Irén, Medgyaszay Vilma, Pálmay Ilka, Török Irma, Komlóssy Emma, Szoyer Ilonka, Kornai Berta, Ligeti Juliska, Odryné Keczeri Irén, Jókainé Nagy Bella, Prielle Kornélia, Petrás Sári, Turchányi Olga, Vízvári Mariska, Beregi Oszkár, Császár Imre, Csontos Gyula, Gábor József, Gózon Gyula, Góth Sándor, Hegedűs Gyula, Latabár Árpád, Ráthonyi Ákos, Sziklai József, Szirmai Imre, Törzs Jenő, Újházi Ede, Várkonyi Mihály, Bárdos Artur, Odry Árpád, Rátkai Márton.*

A színészlapok mellett képeslap jelent meg pl. a Magyar színpad c. színházi napilap 1904. febr. 1-i számáról, amely az Operaház és a Nemzeti Színház műsorát közli. A régi vidéki színházi élet megismeréséhez nyújt adalékot pl. az 1904-es aradi képeslap, amely az aradi Nemzeti Színház és a Nyári Színház, valamint *Zilay Gyula* igazgató képét és aláírását közli (9. kép). Egy 1898-as kolozsvári ún. mozaiklapon a kolozsvári Nemzeti Színház mellett *Megyeri Dezső*, *Marosi Adél*, *Lányi Edit* és *Turchányi Olga* képét láthatjuk.

Dr. Petercsák Tivadar

(9.)

DALOLÓ TÁJAK — DALOLÓ NÉP

Egy XVI. századi országyáró énekes diák: Moldovai Mihály

Ki tudná megmondani, hány vándormuzsikus – igric, regös, hegedős, kobzos, trufás, sípos, gajdos, lantos, pakócsás, énekes – járta Magyarország országyútjait az elmúlt századok alatt. Zengették az éneket, pengették, vonták, fújták a nótáját várban, fogadóban, udvarházban. Szereztek éneket vígan lakásukban vagy beteges voltukban, füstös házban, puszta kamorában, kovácsműhelyben, még sombokorban is. Hangszereikből egyetlen példány sem maradt, nevüket is jórészt elmosta az idő. Néhány adat mégis fennmaradt róluk okmányokban, kódexekben, feljegyzésekben. Tudjuk, hogy a középkor elején külön falvaik voltak (pl. Igricfalva, Síposkarcsa, Gajdosbogdány), néhány név is fennmaradt (*Kobzos János, Hegedős Simon, Dalos Miklós, Gajdos Mátyás, Lantos György* és mások). A Bécsi-kódex a XV. század második felében ezt írja: „trombitának, sípnak és hegedőnek és bozfában alkotott igreckességnek és soltárnak, dobnak és minden igreckesség nemzésének szózatja”. A XVI. század elején írt Virginia-kódexben pedig ilyen gyónást találunk: „hallásomba vétkeztem, mert örömet hallgattam vígasságokat, hangosságokat, énekmondásokat”. Nagy vétek volt az ilyen énekek hallgatása, nagyobb az éneklése, hát még a leírása! A XVI. század elejéig nem is maradt belőlük több néhány sornál, ilyenek, mint: „Supra aggnő, szökj fel, kabla /Hazajött férjed, tombj Kató/ A te szíp palástodban /Gombos sarudban/ Haja, haja virágom!” vagy „Az aggnőnek s az agebnek annak mind egy ára”. A töredékes sorokon is átlüktet a táncritmus – mert táncoltak ezekre az énekekre, „szöktek, tomboltak” ahogy Tinódi írja.

A hangosságok-vígasságok Mohács után sem szűntek meg, s az írástudó deákok egyre több éneket mentettek meg az utókor számára. Sajnos a ránk maradt mintegy másfél száz XVI. századi énekvers túlnyomó többsége újságoló- és történeti ének, illetve bibliai és széphistória. „Fajtalan virágének” (így nevezték Balassi szerelmes verseit is az ő korában), vagy vígságtéví hegedős ének csak elvétve bukkan fel a korabeli kéziratok között, nyomtatásban egy sem jelent meg. Nézzünk meg most egyet az utóbbiak közül, *Moldovai Mihály* deák énekét, mely egy másik, valószínűleg szintén tőle származó énekkel együtt egy XVI. századi kötet üres lapjaira íródott, 1587 körül.

Moldovai Mihály: Állapotomat jelentem (ad notam: Irgalmasság etc.)

Állapotomat jelentem
Nevemet el nem felejttem
Hűségemről emlékezem
Vándornak magam esmérem.

Szük táskám, étkem szép zöld fű
italom igen keserű
ruhám oly fótos, sokszínű
csaknem eszen meg az tetű.

Mikor urak odvarában
felhínak szép tornácokban
hogy énekeljek nagy vígan
hátram viszket igen gyakran.

Oly igen engem tisztelnek
Szép tiszta szóval illetnek
Ha nem mentem magam, vernek
Cseber rúdon csak kivetnek.

Láss! ifjak ezen nevetnek
Vén emberek emlegetnek
Szép kegyesek úgy szemlélnék
Kik csak rajtam könyörülnek.

De mit mondjak hűségemről
Torkomhoz hajló mértékről?
Három ejteles¹ tegezből
Itatnak engem egyedől.

Óbort elegyítvén vízzel
Az gazda jól tart retekkel
Torkomat mossa sós vízzel
Fejemet káposztalével.

Vígan nagyokat rikkantok
Senkitül semmit nem tartok
Sok országot elől hozok
Melyekről imígyen szólok:

Álnok társok az kik vagytok
Járt-költ útamat tudjátok
Azt meg nem tagadhatjátok
Hogy voltam vándor társotok.

Igen keményen húsz hétben
Úttem az mívet Erdélyben
De nemsokára elmémben
Megszakaszokodám testemben.

Mester valék az kőmiben,
De nagy kárt tőn és testemben
Hét napig feküvém hévben²
Megunám magam az hétben.

Indolék Magyarorszában
Fazékgyártó lők Kassában,
Onnét elszekék Tokajban
Mert módot lelék dolgomban.

Hogy kedvem lőn az csatára,
Jövék Erdélyben Patára,
Rozsdás kardom oldalomra,
Kötém tarisznyám nyakamra.

Az csaplárhoz behívának
Közepin szépsi piacnak,
Pénzemtől jól megfosztának,
Eb köszönje meg tótoknak.

Levetém sárga csizmámot,
Útnak eresztém lovomot,
Lovam ragadá magamot,
Csaknem szakasztá nyakamot.

Juték vasárnap Szakmárra,
Találék jámbor gazdára,
Ellopá lovam láttomra,
Még oda vagyok az ára.

Dürgő Barlobást találám,
Rostos test Fájbjánt ott látám,
Elvövék kenyeres tászkám,
Többé nem látnám, fogadám.

El-béjövék Kolozsvárra,
Találék szép mag búzára,
Akarám vinni Patára,
Tehát igen fenn az ára.

Akadék jó barátimhoz,
Hazug házártság³ Lukácshoz,
Az ifjú vándor Jánoshoz,
Hát jól tudnak az lopáshoz.

Kötségem elfogyott vala,
Kártyára vesztettem vala,
Az csaplárnak adósságban
Csuhamot vetém nyakában.

Embertelen lőn magában,
Meg sem köszöné búvában,
Borát megittam társimmal,
Elszökém jó barátimmal.

Nagy koplalást ott szenvedtem,
Kolozsvárra hogy bémentem,
Az kódulást szégyenlettem,
Mit elhullattak, felszedtem.

Éhomra semmit nem öttem,
Verőfényen megrestöltem,
Az italt is megtűrhettem,
Mert én szerit nem tehettem.

Kérdezém sokadalmokban:
Adnak-e bővön az szóban?
Töltsetek innom azonban,
Ehetném paréjos húsbán.

Haj, haj pridem, megvakoltam,
Minden háznál házárkodtam,
Volt is, nincs is, kiáltottam,
Hadd is, vidd is, nem hallottam!

Ez éneket Molduában⁴
Szerzék kécnes Kolozsvárban,
Simándon, Egren, Tokajban,
Vándor utcában, szállóban.

¹ *ejtel* = ahtel, régi űrmérték, ² *hevben* = lázban, ³ *házártság* = szerencsejátékos, ⁴ *Molduában* = Modovában, Moldvában

(Moldovai Mihály másik fennmaradt énekével, a „Bódog ember, kinek ő házában . . .” kezdetűvel együtt megjelent a Magyar remekírók sorozat Balassi Bálint és a XVI. század költői c. kötetében, Bp. 1979. Szerk. *Varjas Béla.*)

Ez az ének ritkasága mellett azért is igen érdekes, mert részletes – ha nem is teljes – felsorolását adja azoknak a helyeknek, ahol az énekszerző megfordult. Mihály deákról nem is tudunk többet annál, amit énekeiben önmagáról elmond. Nevét is csak az „Állapotomat jelentem” versfőinek, vagyis sorkezdő betűinek összeolvasásából tudhatjuk meg: „As Moldovai Mihál deak enekhe”. A másik ének nevet nem ad, de a megírás pontos dátumát igen: „Azki szerzé vagyon fázódásban / Egyéb jámbor víg az meleg házban / Kecske módra tombol ő házában. / Ezeröttszáz és az nyolcvanhétben / Sápólódván az átkozott házban / Decembernek legelső hetiben.” A kezdősor felett ún. nótajelzés is áll: Ad notam: Irgalmasság etc. Mihály deák énekét tehát minden bizonnyal az akkortájt közismert, a Bártfai énekeskönyvben is megjelent protestáns egyházi ének, az „Irgalmasságnak Istene” dallamára énekelték. Kicsit furcsának tűnhet ez, de ebben a korban az énekszerzők nemigen válogattak a dallamok között, az volt a céljuk, hogy szerzeményeiket minél többen megismerjék. Előfordult, hogy egy-egy dallamot a kocsmában táncnótaként, a templomban dicséretként énekeltek, természetesen más-más szöveggel. Másik oka a nótajelzések használatának az volt, hogy az énekszerzőknek nemigen volt módjuk kottát nyomtatni (Tinódi 1554-ben megjelent 23 dallama egy a kevés kivétel közül.) A nótajelzés feleslegessé tette a kottairás-nyomtatást.

Ki is volt hát Moldovai Mihály? Nevéből és az utolsó versszakból is kiderül, hogy Moldvából indult, arról a tájról, ahol énekének megírása előtt egy évszázaddal az első magyar nyelvű Újszövetséget leírták. (Őrzési helyéről a Müncheni-kódex elnevezést kapta ez a Tatros városában keltezett huszita bibliafordítás.) Deáknak nevezi magát, mint Tinódi is sok helyütt, tehát tanult ember lehetett, talán a fapapucsban járó bákói magyar barátok oktatták a tudományokra, akikről egy katolikus főpap, Bandinus jelentése tudósít – bár Moldva a huszitáknak is fő fészke volt, még 1571-ben is mintegy kétezret

tértett vissza belőlük a tatrosi plébános. Miért hagyta ott szülőföldjét? Valószínűleg nem önszántából, mert útjának következő állomásán, Erdélyben már kőfaragó. Nem sokáig bírja a nehéz munkát, egy hétig nyomja az ágyat (talán meg is rokkant), majd nagy útra indul. Kassán, Tokajban fazekas, aztán ismét Erdélyben találjuk, a Kolozsvár melletti Patán. Híres vásározóhely volt ez, éppúgy, mint a Kassától nem messze fekvő Szepsi, amelyről Mihály deák nem túlzottan kellemes emlékeket őriz. Kifosztották, mint később Szakmáron, ahol ott veszett lova, kenyeres-táskája. Lukács és János, a két hamiskártyás maradék pénzétől is megfosztották, a csaplárnak csak egy csuha maradt a bor áráért cserébe. Deákunknak kenyérkereső foglalkozás után kellett néznie, ha nem akart éhen halni, no meg a kényszerű elvonókúra sem volt ínyére: „Éhomra semmit nem öttem / Verőfényen megresültem / Az italt is megtűrhettem / Mert én szerint nem tehettem.” Az énekmondás maradt, ez a lenézett, de szabad foglalkozás, melyet hébe-hóba talán korábban is űzött már. Tanult mestersége is lehetett, mert az utolsó versszak szerint Simándon is járt. *Oláh Miklós* „Hungaria”-jából, ebből a XVI. században íródott latin nyelvű földrajzkiadványból pedig megtudhatjuk, hogy ez az erdélyi, a Maros és a Fejér-Körös között fekvő helység is „igricfalu” volt, lakói énekes-mutatványos koldusokként járták az országot.

Urak udvarában, lakodalmakon, keresztelőkön, névnapokon és más sokadalmakban énekelt, minden bizonytalansággal hangszerkísérettel. Talán hegedőt vont vagy kobzot pengetett. Sajnos ilyen hangszerek nem maradtak ránk, nem őrizték úgy őket, mint az udvari muzsikusok vagy zeneértő főurak drága pénzen külföldről hozatott muzsikálószerszámaikat (bár nálunk sajnos még ezek sem igen maradtak meg – de jó lenne kézbe venni a költő *Zrínyi Miklós* kobzát, *Bakfark Bálint*, *Tinódi*, vagy éppen *János Zsigmond* lantját . . .)

Hogy ebből a foglalkozásból vagyont gyűjteni nemigen lehetett, azt társai is bizonygatják énekeikben: „Gyermekségemtől fogva ez volt kenyérem / Ezzel éltem én nagy sokat, semmit gyűjtöttem / Sőt minden sok marháimot én elköltöttem” – írja *Hegedős Márton* ugyanebben az időben. Mihály deáknak sem vitték aranytálcán az ételt, ezüstpohárban az italt, még a paréjos húst és a vízzel elegyített óbort (nem volt ez valami zamatos ínyencital, a romlott, ecetes lőrét hívták így) is külön kérnie kellett. Az „Állapotomat jelentem”-et mégis vidáman énekelte, hisz maga mondja: „Vígán nagyokat rikkantok / Senkitül semmit nem tartok!”

A történetek énekszerzők, Tinódi és társai mellett őrizzük meg jó emlékezetünkben Moldovai Mihály nevét is. Névtelen társaival együtt neki is nagy szerepe lehetett abban, hogy a három részre szakadt országban az emberek nem veszítették el hitüket, reménységüket.

Kiss Tamás

TERMÉS

A vetlei zsellérek selyemgubó-termelése¹

A Pakson épülő atomerőmű szomszédságában – a 6-os főút mellett – áll egy csárda, amely a második világháború után *vetlei-csárda* néven vált ismertté, mintegy a feledés homályától mentve meg a több évszázados helységnevet. *Vetle* – mai nevén Tengelic-Szőlőhegy – kb. két km távolságra van az említett csárdától. A hely már a XII–XIII. században ezen a néven szerepelt, de csak a XIX. században vált településsé.

1830-ban a gerjени jobbágyok kérvényt intéztek a paksi földesurakhoz, hogy engedjék őket a vetlei dombok közt erdőirtáshoz. Ügyüket *Gindly Antal* felsőtengelici uraság – akkor táblabíró – képviselte. Gerjenben ugyanis megsaporodtak a negyedtelkek, félő volt, hogy utódaik zsellérsorsra jutnak, és ezért időben hozzáláttak telkük gyarapításához. Az irtásból részt kértek a faddi és a dunaszentgyörgyi jobbágyok is. A három község lakosai egymás szomszédságában telepítettek a természettől elhódított területen szőlőt, gyümölcsöst, s rövid idő leforgása alatt tanyát építettek. Így létrejött egy összefüggő település, amely három községhez tartozott. A XIX. század második felében, amikor már a zsellér is vásárolhatott földet, megkezdődött a közeli pusztákról való beözönlés, ami különösen nagy méreteket öltött az 1890-es években, a nagy árvíz után, amikor a gerjени gazdák többsége kénytelen volt megválni a féltve őrzött szőlőtől, tanyától, hogy romba dőlő házákat felépíthesse.

1851-ben a gindly-pusztákból megalakult adóközséghez hozzácsatolták Vetlének azt a részét, amelynek tulajdonjogát arra az időre már megvásárolták a környező uraságok. Azok a családok, amelyek a Gindly-család földjén laktak, egy csapásra megszűntek vetlei lakosok lenni, s még az előző dunaföldvári járástól is elszakadtak, mivel a Gindly-család a központi járáshoz tartozott. Nagyon fura helyzetek adódtak az összefüggő település három, sőt négy községhez való tartozásából. Például ha az egyik járás elrendelte az ebek kötve tartását, s a szomszéd járás késett az intézkedéssel, akkor némely családok kutyái néha heteken keresztül szabadon mehettek a kötve tartott kutyákhoz barátkozni. Vagy például ragályos betegségek esetén a zárlati intézkedések csak a Gindly-családhoz tartozó lakosokra vonatkoztak.

A település lakosai úgy élték mindennapi életüket, hogy alig vagy egyáltalán nem vettek tudomást közigazgatási hovatartozásukról. Együtt jártak aratni, napszámba, famunkára, ha úgy adódott, akkor istentiszteletre vagy éppen lakodalomba, s nem utolsósorban egymásra szorultak nyáron levélszedés idején, amikor a *hernyők selyemre ettek*.

A selyemtenyésztésnek írásos nyoma 1880-ra vezethető vissza. *Bezerédj Pál*, az 1880-ban újjászervezett selyemtenyésztési egyesület – népies nyelvén szeder egyesület – elnöke csaknem minden jelentésében említi a Gindly-szőlőkben élő lakosság eredményeit. Mint a

¹ A Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának 1979. évi ülésén elhangzott előadás rövidített szövege. (Szerk.)

jelentésekből kitűnik, csaknem az egész falu foglalkozott selyemtenyésztéssel: némely évben nyolcvanra rúgott a tenyésztők száma, mivel a pusztázás mellett az egyetlen jövedelmi forrásnak bizonyult. Annál inkább is kedvelt volt a nép körében a „selyemtenyésztés”, mert minden évben a hernyóneveléssel jutottak az első tetemes összeghez. Nem kívánt semmi anyagi befektetést, s még az sem volt kíváncsi, hogy az illetőnek saját háza legyen. Aki árendás házában lakott, annak is módjában állt hernyót nevelni.

Bezerédj István a következőképpen írja le a selyemhernyó-tenyésztést: „Egy üres konyhában volt egy pár motollánk a régi Mária Terézia idejébüli mintára, lemotolláltattuk a selymet, nem éppen nyereség nélkül. 1843-ban 11 forint 45 kr adtuk el egy pozsonyi szalaggyárosnak.

A legnagyobb eredmény mégis az volt, hogy a tenyésztésre alkalmazott munkások, beleértve a levélszedő gyerekeket is, megismerkedtek a dologgal, abba kicsinyenkint beletanultak és azt megszeretni kezdték. Ez leginkább egy szomszéd Szedres nevű kis falunak lakosaira nézve szült eredményt, mely helységet 1838-ban a hidjai pusztán kezdtem telepíteni, mely azóta, majdnem szándékomon felül, 130-nál több házra szaporodott, s a melynek lakosai jelenleg az itteni selyemtenyésztés fő tényezői.

Ezen telepítés igen egyszerű módon kezdődött.

Örök áron, melynek a tőke letisztázásáig kamatját fizetik vagy munkával rovják le eladott és megvett kis telkeken (a legnagyobb 3600, de csak pár száz négyszögölnyi is) minden más haszonvétel, vagy más kötelezettség nélkül legtöbbszörre olyan házatlan zselérek telepedtek meg a vidékeni helységekből, kik előbbi lakóhelyükről már részaratásra és szénamunkára, úgy feles föld munkára Hidjára szoktak járani.

Folyamatát pedig a dolognak abban látom, hogy a kifejlődő körülmények alakítják és szabályozzák. Ezen falunak, melyet némi jóslatképpen Szedresnek neveztem, lakosai Hidján a selyemtenyésztéssel lassan-lassan megismerkedvén elkezdtek a saját házaikban is gubót tenyészteni. A szederlevelet az én fáimról viszik és annak fejében, melyhez némi segedelmezések is járulnak, a gubónak egy harmadrészét adják.”²

Az, hogy a falu népe megtanulta és megszerette a selyemtenyésztést, jórészt Szalai Sándor tanítónak az érdeme, aki 1894-től, az iskola megnyitásának napjától 1912-ig tanította és munkára nevelte nemcsak a kicsinyeket, de a szülőket is. Nemegyszer hallottam az édesanyám korabeli asszonyokat emlegetni az „igazgató urat”, különösen olyankor, amikor egymásnak adták át a tőle tanultakat.

A hernyónevelés nehéz körülmények közt történt, de az elérhető jövedelem reményében megbirkóztak a nehézségekkel. Nehezítette a tenyésztést a szűkös lakáskörülmény, kivált amikor a hernyók kezdtek jobban fejlődni, s a családot kitérték még a csöppnyi szobából is. Gondot okozott az is, hogy a szederlevelet csak igen nagy távolságról sikerült beszerezni. A falu közterületein levő szederfák száma nem érte el a százat sem. Az udvarokban álló fákat pedig inkább gyümölcséért tartották, s legfeljebb az első héten volt elegendő a róluk nyert levél, amikor a hernyók még igen csekély mennyiséggel beérték.

A tenyésztők száma ingadozott, némely évben alig harminc család vállalkozott tenyésztésre, s ilyenkor a kimagasló eredmény láttán megesett, hogy a következő évben háromszorosára emelkedett számuk. Noha a tenyésztők számszerű növekedésével csökkent az átlagjövedelem, akadtak, akik nem kímélték magukat és családjukat, mert a gubóért kapott összeg „húzta ki lábukból a tuskét”.

Valahányszor csökkent az átlagjövedelem, Bezerédj Pál felhívta a figyelmet, hogy amíg nincs elég szederfa, addig ne foglalkozzanak selyemtenyésztéssel. Azonban azt minden Vetlén élő ember tudta, hogy a szederfák számát – hely híján – szaporítani, növelni

² Bodnár István – Gárdonyi Albert: Bezerédj István Bp. 1920. 286. old.

nem lehet, s ennél fogva nem volt más választás, minthogy továbbra is 10–15 km távolságról cipelni a szederlevelet.

A *hernyóosztás* rendszerint május első felében történt, az időjárástól függően. A szabad szemmel alig látható hernyók az első héten úgyszólván semmi munkát nem adtak, de annál nagyobb pátyolgotást igényeltek. Élelmüket akár egy iskolás korú gyerek beszerezhetette, gondozásuk azonban az édesanyjára hárult, akinek árgus szemekkel kellett vigyázni az apróságokra, mivel a veszteség pótolhatatlan volt, s még az a veszély is fenyegetett, hogy az elkövetkezendő években nem engedélyezik a hernyótartást. Kezdetben, amikor a hernyók még kis helyen elfértek – rendszerint valamelyik vetett ágy tetején –, akkor a ház macskáira kellett ügyelni, nehogy egy óvatlan pillanatban rátelepedjenek az alig maréknyi hernyóra.

A kezdő tenyésztőket időközönként felkereste az ellenőr, s rendszerint rábízta valamelyik „virtigli” tenyésztőre. Az ilyenfajta megbízatást mindegyik tenyésztő szívesen vállalta, mely bizonyos rangot jelentett a falu társadalmában. Az idősebb nemzedék nem rejtette véka alá tudását, hanem szívesen továbbadta.

Ismét Bezerédj István tollából idézek: „A siker kulcsa és titka a szederlevél bőségében van elsősorban. Második feltétele a nép körében való megszerettetés, mely kezdetbeni kedvezésekkel, serkentésekkel feltétlenül sikerül, s a nép majdan a szederültetvényekkel együtt belenő a selyemtenyésztésbe.”

A nép megkedvelte a tenyésztést, ám a szederlevélben mindenkor hiány volt. A környező uradalomokban, ahol Bezerédj példája nyomán már a múlt században létesítettek epreskerteket, ott a cselédségen kívül a részaratók és havidijsok is hozzájuthattak szederlevélhez. Korlátlan mennyiségben szedhették a levelet azok is, akik két papír bogárra vállalkoztak, noha csak egy munkás szerződött az uradalomhoz.

A felsőtengelici uraság, *Benyovszky Rezső* gróf azonban semmit nem kötött ki, az ő fájáról boldog-boldogtalan szedhette a levelet, s az ott dolgozó munkásokat gyakran megelőzték azok, akik csak akkor vették igénybe a szépen gondozott, erejük teljében levő fákat, amikor hernyóik selyemre ettek. A legszebb, legegészségesebb szederlevelet a hidjai, a homokházi és a jegenyési epreskertek fájairól nyerték. A szederlevél iránti igény készítette a falu lakosságát, hogy évtizedeken keresztül részaratást vállaljon a távol eső Hidján. A levélszedés legfeljebb egy-két héten át volt esedékes, azonban mi egész éven át jártunk a 12–13 km-re levő Hidjára, mert csak így juthattunk levélhez.

A tenyésztők száma sokkal több volt, mint ahány család munkát kapott Hidján, illetve Jegenyésben, így a tenyésztők zömének be kellett érni a tolnai kövesút mentén álló szederfák levelével. A kövesút menti fák levele azonban poros volt, s a délelőtti órákra meglerakadt. Eső után azonban napokon keresztül használható volt. Egyébként a *selyemre evés* utolsó napjaiban már aligha válogathattunk volna, mert rákerült a sor azokra a fákra is, amelyeket első ízben nem találtunk megfelelőnek. Ezek a napokon, kivált vasárnap vagy más egyházi ünnep alkalmával már éjjel után ajánlatos volt útra kelni, hogy olyan fára találjunk, amelyet még más nem vett birtokba. Megszámlálhatatlan sok településről, pusztáról keresték fel az állami út menti fákat. Sok volt ilyenkor az iskolás korú gyerek, mivel a levélszedés bocsánatos bűnnek számított. Ha egy gyerek igazolni tudta, hogy vasárnap szentmise alatt levelet szedett, akkor elmaradt a büntetés.

A hernyók mindig adtak munkát, s főként gondos kezelésre szorultak. Az imént említett rohammunkára csak a tenyésztés utolsó szakaszában volt szükség, de a házi-asszonynak nem lehetett nyugta mindaddig, amíg a gubót el nem szállította. Míg a család fő valamelyik pusztán vagy a szentgyörgyi gazdánál volt elfoglalva, akár leszerződött munkásként, akár mint napszámos, azalatt az édesanya nevelte a hernyókat, s gyermekeit is megtanította a velük való bánásmódra.

A hernyók selyemre evésének ideje egybeesett a szénamunkákkal, kapálással, s

ilyenkor a család felnőtt tagjainak nem volt se éjjele, se nappala, se ünnepe, se vasárnapja. Ezzel szemben a selyemgubó pénzt hozott a házhoz, ami feledtette még azt a kellemetlenséget is, hogy a család heteken keresztül kénytelen volt meghúzni magát a padláson, pajtában. Mert ha lett volna is hely a lakásban, hát a bűz kergeti a családot távolabb a rácsoktól, amelyeken a hernyók tartózkodtak.

A levélszedést egy újabb hajrá követte, amikor kötőágakat kellett beszerezni. Ez sem volt éppenséggel könnyű feladat, mert szem előtt tartottuk a gubó tisztaságát, a kötéshez készülő állat épségének megővését. Alig akadt a közelben megfelelő gally, ezért messzebbre kellett mennünk, mint korábban a szederlevélért, háton, fejen cipeltük a kötőágot. A különbség csak abban állt, hogy a levelet zsákban cipeltük, míg az ágakat kötegekbe rakva.

A gubókért kapott pénzből azután fedezni lehetett az aratáshoz való kiállítás költségeit. Napszám – még ha lett volna is – nem ért fel az egy összegben kapott pénzzel. Ebből pótolni tudták a fogytán levő szalonnát, nem utolsósorban pedig a lábbelit, amely nélkül nem lehetett a tarlón boldogulni.”

Bíró Ferencné

Adalékok Tolna és Baranya megye 1918–1919-es forradalmi és ellenforradalmi eseményeihez

A Tanácsköztársaság dunaszentgyörgyi forradalmi eseményeinek jelentőségét az ellenforradalmárok nagyon aktív és rendkívül tragikusnak szánt megtorló intézkedéseivel lehet leginkább lemérni. A súlyos áldozatokat vállalók közül már senki sem él. Szenvedéseikért a felszabadulás után ők hasonló bosszút nem álltak, ezért magasabb fokú erkölcsi magatartásukat, amellyel politikai ellenfeleik fölé nőttek, az utódoknak is illik tiszteletben tartani. Helytállásuk töredékes emlékeit viszont az utókornak kötelessége megőrizni.

Dunaszentgyörgy környéke reakciós ellenforradalmának vezére, N. N. földbirtokos 1919. június 23-án nagy hordó bort hozatott pincéjéből a községháza udvarába, majd számmost birkát nyúztatott meg juhnyájából, hogy méltó módon ünnepeljék meg azt a napot, amikor leszámolnak a nagyközség forradalmáraival. Ugy döntöttek, hogy helyben alakítanak rögtönítélő bíróságot, amelynek ítélete ellen nem lesz helye fellebbezésnek. A bíróság tagjai földbirtokosok, nagygazdák, vezető állású tisztviselők lettek. Hivatásos bíró vagy más jogász nem volt közöttük. A vádlottak védelméről nem gondoskodtak.

Tény, hogy nem vettek üldözőbe minden pártfunkcionáriust, a forradalomhoz csatlakozó pártonkívülit pedig csak egyet. *Hajdu Gyulát*, a direktórium tagját például hazaküldték. Csak azokat fogatták le az ekkor megalakított fegyveresével, akiknek sorsáról szűkebb körben már előre döntöttek. Az említett napon az alábbiak letartóztatására adtak ki utasítást: *Somogyi István* ny. igazgatótanító a direktórium elnöke, *id. Halász Lajos* földmunkás, *Haypál Sándorné Badicz Rozália* ötgyermekes családanya, *Fodor Lajos* asztalosmester, *Ungvári István* Amerikából visszatért kertész és *Kecskeméthy József* néptanító mint pártonkívüli propagandista.

Őket ültették a vádlottak padjára és rövid tanácskozás után valamennyiőjüket kötél általi halálra ítélték. A bíróság egyetlen tagja, *Papp István* földbirtokos tiltakozott az ítélet ellen, többek között azzal az indoklással, hogy ki fog a kivégzett emberek kiskorú gyermekeiről gondoskodni. Az ítélet végrehajtására sem találtak önként jelentkezőket, még a fegyveres fegyérgárdisták soraiból sem.

Amíg a vita folyt, megszólalt a telefon csengője és N. N. helybeli földbirtokos vette fel a kagylót. A hívó kilétét meg sem tudakolva, buzgó beszámolásba kezdett a helyi esemé-

nyekről. Csak azután mutatkozhatott be Dunaföldvárról a kereső, aki a Vöröshadsereg századosának mondotta magát. A nem várt esemény nagy riadalmat okozott. Gyorsan határozta, hogy a hat halálraíteltet átszállítják a Dunán Kalocsára, ahol folytak a kivégzések. Ezzel a jelenlevő gerjeni ellenforradalmárokat bízták meg. A dunai révészek azonban az alkonyatra hivatkozva, megtagadták a foglyok és kísérőik aznapi átszállítását. Így a gerjeni községi fogdába zárták őket éjszakára, melynek ajtajába szigorú őrséget állítottak.

A mártírhálálra készülöket — akik az egész éjszakát átvirrasztották — a fiatal tanító vigasztalta, bátorította. Meglepődve észlelték azonban, hogy fegyveres őrök helyett másnap reggel a helybeli kisbíró nyit rájuk ajtót, aki közölte velük, hogy szabadok, mert *Szamuely* bevonult Kalocsára és az ellenforradalmárok elmenekültek a környékről. Még gyalogolniuk sem kellett hazáig, mert Duaszentgyörgyről egy lovas kocsit küldtek Gerjenbe, hogy löszert vigyen a fehérgárdának. Mire hazaértek, egy szakasznyi vöröskatona szállta meg a községet, akik egy egész hónapig ott maradtak. De a hat elítelt már útközben meggyezett, hogy ellenségeiken nem állnak bosszút.

Az akkor 32 éves Kecskeméthy József tanítót már a második alkalommal fogták le. Korábban a Prónay-különítmény is átvonult a falun és magukkal hurcolták a községhezán szolgálatot teljesítő *Sümegei Sándor* vörösörrel együtt. A gerjeni Kovács-pusztára viték őket, ahol nem hiányzott a kíméletlen vallatás sem. Az a hír érkezett a faluba, hogy a tanítót kivégzik és a holttestét leeresztik a Dunán. Utánasietett azonban volt iskolatársa, *Jó Dömötör Gyula*, aki védelmébe vette. Majd megérkezett apósa, *Tóth János* és nagybátyja, *id. Tibay Sándor*, valamint *Hajdu Sándor* tekintélyes gazdák, akik követelték az elbocsátásukat és hazavitték mindkettőjüket.

A drávacsepelyi néptanító nehéz sorsú elődei 120 éve települtek át Baranyába számos dunaszentgyörgyi családdal együtt, ahol akkor már érezte hatását az egyke és sokkal olcsóbb volt a föld. Ide anyósa temetésére jöttek, de időközben lakóhelyüket megszállták a szerbek és ittrekedtek. A Kommunista Párt kulturális felelősének, *id. Halász Lajosnak* a felhívására vállalta el az I. világháború alatt elhanyagolt, több mint száz szegény sorsú, írástudatlan gyermek oktatását. Örökké éhes, rongyos kis tanítványait otthonaikban is meglátogatta. Számos családnál olyan nyomort talált, amilyennel Baranyában nem találkozott. Ekkor határozta el, hogy csatlakozik a forradalomhoz és vállalta a propagandista teendőit. A négyéves háború alatt sokat volt együtt a szervezett ipari munkásokkal, így nem voltak számára ismeretlenek az új eszmék.

A forradalom újabb kiadványaival és híreivel főleg a mártírhálált halt *Szabó Erzsike* látta el szülőfaluját, aki a Kommunista Párt országos vezetőségének megbízásából Budapest és a szerbek által megszállt Pécs között vállalt futárszolgálatot. Egy ilyen útja alkalmával fogták le Szekszárdon és ott kínozták halálra.

Dunaszentgyörgyön a társadalmat átalakítani hivatott új eszmék megismertetését Kecskeméthy József az ellenzéki 48-as Körben végezte, amelynek öreg kollégája, Somogyi István volt az elnöke. Itt, nem utolsósorban, a szociális forradalmi törekvésekkel egyetértő pártönkivüliek vitatták meg a szükségesnek ítélt reformokat, amely gondok ebben a társadalmilag mélyen tagolt közösségben is töményen jelentkeztek. A proletár szülők gyermekeivel csak egyetlen tanító foglalkozott, az úri és módos szülőkével három. Így az iskolák államosításának szükségességét már sokan elismerték. Hogy az új nevelési elvek meghirdetése mellett a szociális reformtörekvések propagálása is igen sikeres volt ebben a faluban, annak leghitelesebb tanúi egykori kollégái voltak, akiket arra kényszerítettek, hogy az 1923. évi bírósági tárgyaláson tegyenek ellene tanúvallomást.

Az ellenforradalom végleges győzelme után a több nemzedéket felnevelő, közszeretettel álló Somogyi István ny. igazgatótanítót örökre megfosztják nyugdíjától. Feleségével együtt fia kegyelemkenyerére szorultak és Nagykőrös tanyavilágában éltek le hátralevő életüket. A Kommunista Párt többi vezetőjére és tagjára ugyanazon „bűnökért”, melyért

korábban kötél általi halált mondtak ki a falu rögtönítélői, a hivatásos bírák már csak legfeljebb másfél évi börtönbüntetést szabtak ki. Az előbbieket azután a megtorlást megtoldják azzal, hogy a börtönbüntetésüket letöltő embereket egyesével citáltatják be a község-házára és a volt statáriális „bírák” sajátkezüleg kimért botütésekkel súlyosbítják büntetésüket.

A fiatal baranyai tanító nem várja meg az ellenforradalom végleges győzelmét. Átszökik az ideiglenes országhatáron, mert a környék urai benne látták legveszélyesebb ellenségüket. Még gyermeket váró feleségére sem voltak tekintettel. Férje második letartóztatásának napjaiban koraszülöttként hozta világra kisebbik fiát, akire a testi halálnál is szörnyűbb sors várt. (Élő emberroncs lett, ma is az.) Szülése előtt értesíti sógornője, *Tóth Lajosné*, hogy házkutatásra indultak hozzájuk és a félelemtől reszketve égetik el a forradalom történetének helyi dokumentumait. De ezután sem lesz nyugalma apja házában, és egy év múlva, 1920-ban arra készítetik, hogy egy- és nyolcéves fiaival kövesse férjét. Gyermekéi életét is kockáztatva, nekiindul a legálisan át nem léphető országhatárnak és egy rettenetes nyári éjszakán, a politikai menekültek egy kis csoportjával átjut azon. Egyik gyermekét a hátán cipelte, a másikat maga után vonszolta, árkon-bokron keresztül Homokszentgyörgy és Nagydobsza között húsz kilométeren át.

A Baranyába visszamenekült családot sem vesztik szem elől kitartó üldözőik, és amikor 1922-ben a szerb megszállás véget ér, azonnal feljelentik a drávacsepelyi tanítót dunaszentgyörgyi „bűnei” miatt. Ennek eredményeként még az évben felfüggesztik állásából, de őt már csak fegyelmi bíróság elé utalják. Mivel az eljárást egyházi személyekből alakult bíróságnak kellett lefolytatnia, a tolnai egyházmegye esperese lett a fővádló, a baranyai pedig – noha ő hivatalból a bíróság elnöke volt – vállalja a drávacsepelyi tanító védelmét. Hivatásos védő ekkor erre nem mert vállalkozni. Miután Baranyából a forradalom ottani résztvevői külföldre emigráltak, e per volt hivatva arra, hogy *Károlyi Mihály* politikai perének évében megyseszte megfélemlítést okozzon. Ezért a nyilvános tárgyalást egy jeles évfordulón, Harkányban rendezik meg, a gyógyfürdő fennállásának századik évében, a fürdőszálló nagy és díszes szalonjában.

Az egykori, nyomtatásban is közzétett jegyzőkönyvek szerint, Kecskeméty József Drávacsepelyről Dunaszentgyörgyre távozva, ott szolgálatait felajánlotta a kommunistáknak. E szavait idézik: „A Tanácsköztársaságnak teszek odaadó és hűséges szolgálatot.” Vádolják, hogy a munkástanács tagjaival bevonult a helyi felekezeti iskolába. Ott és az iskolán kívül is kommunista elveket hirdetett, azokról felolvasásokat tartott. A legfeltűnőbbnek és soha meg nem bocsáthatónak azt tartották, hogy Kecskeméthy József a magánbeszélgetések során is „dicsőítette a kommün tanok helyességét”. Azt vallotta, hogy a gyermekeket ilyen szellemben kell nevelni.

E vádak az ellenforradalom győzelme után nagyon súlyosak voltak. Ezért követelték egyesek a tárgyalás során az állásától való megfosztását és a tanítói szolgálattól örökre szóló eltiltását. Azonban a személyét jól ismerő és ügyét alaposan megvizsgáló *Nagy Imre* baranyai esperes védelmébe vette, ami miatt ő is olyan ádáz támadásban részesült, hogy szívroham következtében a helyszínen meghalt. Előző nap késő délutánján úgy vigasztalta a fiatal házaspárt, hogy utolsó leheletéig harcol értük. Megtette. Holtestét a ma is élő *id. Csíkós Sándor* harkányi lakos titokban, az éj leple alatt szállította egyszerű lovas kocsján lakóhelyére, Korósra, hogy halála politikai bonyodalmat ne okozzon.

A súlyos vádak ellenére, de tekintélyes védelmezőjének önfeláldozó halála miatt, ekkor csak írásbeli megrovásra ítélik a drávacsepelyi tanítót, de felsőbb fokon Budapesten kimondják az állásvesztést. Barátai ugyan kiharcolták, hogy szülőfalujában, Ipacsán újra taníthasson, de – továbbra is kitűnőre minősített tanítói és népművelői munkájáért – büntetésből 50 százalékkal csökkentett fizetésben részesült egészen nyugdíjazásáig.

Kegyelemben sohasem részesülhetett. Sőt, 1944-ben a meggyötört, rokkantsági nyugdíjas embert munkaszolgálatra hurcolták.

A felszabadulás után az első meglepetése az volt, hogy az 1923-as bírósági tárgyalásán ellene hangoskodó, akkor más politikai nézeteket valló kollégája figyelmeztette, hogy mint igazoló bizottsági elnöktől, tőle függ, hogy rehabilitálják-e vagy sem. Ez a váratlan támadás a megrokkant embert annyira meglepte és lebéntotta, hogy rehabilitálásának ügyét is másnak kellett előkészítenie. Ezután a felterjesztett okmányok tüntek el az illetékes minisztériumban és csak fia volt osztálytársának, *Béki Ernő*nek, a pedagógusok szakszervezete akkori országos főtitkárának közbelépésére kerülhetett a Minisztertanács elé. Mert elvbarátaiért a mártírhalált is szívesen vállaló ember, önmagáért harcolni még egészségesen sem tudott. Így történhetett meg, hogy szűkebb hazájában megfélemeztek róla egészen 1956-ig. Ekkor jelentkezett egy gyűlölködő ember és közölte vele, hogy Harkányban ő számíthat a legsúlyosabb megtorlásra. Űgyesen helyezkedő ellenfelei, az élete utolsó öt évében teljesen vak, ágyhoz kötött, embert, még a halálos ágyán sem kímélték.

Csak a temetésén oldódhatott fel az öt görcsösen körülölelő közöny, amely esemény halálos ítéletének kimondását követő 50. évben, ugyanazon a napon következett be, a dunaszentgyörgyiek részvételével. A siklósi temetőbe helyezett koporsójánál hangzott el a harkányi iskola igazgatójának, *Baranyai József*nek az Ormánság jeles népművelőjéről, a szeme világát veszített Kecskeméthy Józsefről szóló méltatása, akinek életútja az első világháború vérzivatarán át a forradalomba torkollott. A követésre méltóan szépnek induló, népéért küzdő áldozatos élete – szerinte is – példátlanul tragikusan végződött. E szavakkal fejezte be megemlékezését: . . . „A végső búcsú pillanatában mély tisztelettel és őszinte kegyelettel hajtjuk meg fejünket egy tiszteletre méltó hősi életnek immár történelemmé váló emléke előtt” . . .

Születésének 90. évfordulóján a pécsi Nemzeti Színház Jászai-díjas művésze, *Vata Emil* idézte fel a mai színművészetet is érdeklő kultúrmunkát, amely a drávacsepelyi néptanító igen jelentős missziója volt a Dráva menti tájon. Nemcsak kitűnő színjátszókat, díszlet- és jelmeztervezőket nevelt, hanem rendezőket is, akik eltávolítása után tudták az ő munkáját folytatni. Tanítványai építették fel az általa megtervezett, beépített színpados művelődési házat is, amellyel megelőztek sokkal jelentősebb településeket több mint fél évszázada. E tanulmány a *Baranyai Művelődés 1977/II.* számában látott napvilágot. A Dunántúli Naplóban pedig *Lipóczki József* tanár méltatta Kecskeméthy Józsefnek a századforduló első évtizedében elindított ismeretterjesztő és szövetkezetszervező tevékenységét, melyet hivatásszerűen, ellenszolgáltatásra nem is gondolva végzett. Talán méltó lenne, ha az elmondottakra a Hazafias Népfront is felfigyelne és meglátná benne a mozgalom egyik jelentős előharcosát.

A harkányi bírósági tárgyalásra megidézett három Tolna megyei tanítóról utólag megállapíthatjuk, hogy nehéz helyzetükben hiteles képet nyújtó krónikások voltak. Nem csatlakoztak ugyan a forradalomhoz, de annak vak és felelőtlenül közömbös szemlélői sem voltak. Jellemző módon arra is figyeltek, hogy kollégájuk csak színből, érdekből vagy szívből, belső meggyőződésből vállalta-e a forradalom ügyét. Ennek tisztázását már ők is lényegesnek tartották, ezért hivatkoznak a vele folytatott magánbeszélgetésekre. Tártyilagos tanúvallomásuk a felszabadulás előtt hátrányosnak, sokak szemében súlyosan megbélyegzőnek hatott. Csak a felszabadulást követő megváltozott politikai körülmények során tanúskodtak ugyanazok a megállapítások dicséretre méltó magatartásáról. Minden bizonnyal az érzelem helyett az értelem motíválta szándékukat és így tudtak fényt deríteni Kecskeméthy József tanítótársuk politikai jövőbelátására és mélyeséges humanizmusára. De rajta keresztül a többi helyi forradalmáréra is. Nem utolsósorban *id. Halász Lajos*éra, a párt kulturális felelősére és Somogyi Istvánéra, aki nemcsak a falu fiatalágát

nevelte évtizedeken át, hanem az ellenzéki 48-as Körben, annak elnökeként, a felnőtteket is. Ők hárman vigyáztak a forradalom erkölcsi színvonalára, erőszakmentes tisztaságára, mert az ösöktől örökölt történelmi felelősségtudat elsősorban őket terhelte.

De igen súlyos vádat is tartalmaz a három dunaszentgyörgyi tanító: *Balabás Bálint*, *Szabó Gyula* és *Ekli Mária* harkányi tanúvallomása a kötél általi halált követelő „bírák” ellen, mert semmiféle bűncselekmény elkövetésére sem voltak hajlandók olyan hamis tanúbizonyságot tenni, amellyel – legalább erkölcsileg – menteni lehetne az utókor előtt a nagyközség 8–10 embertelen zsarnokát.

Források: A Felsőbaranyai Ref. Egyházmegye Harkányban, 1923. szept. 12-én megtartott közgyűlésének és bírósági ülésének jegyzőkönyve (Nyomtatásban megjelent) – *Vata Emil*: Egy forradalmisága miatt üldözött Dél-baranyai néptanítóról (Kecskeméthy József) Baranyai Művelődés 1977/11. – *Lipóczky József*: Kecskeméthy Józsefről Dunántúli Napló 1977. nov. 30. – Gyászbeszéd Kecskeméthy József koporsójánál. (Kézirat) – *Szabó Gyula*: Válaszlevél. (Kézirat) – *Soós János*: Baranyai József írásbeli nyilatkozat (Kézirat). – *Élőszóban adtak felvilágosítást: Ifj. Halász Lajos*, az MSZMP dunaszentgyörgyi pártszervezete volt titkára, *Sümegei Sándor* volt vörösőr, *Tibay Sándor* ny. főagronómus, *özv. Tóth Lajosné* ny. tsz-tag dunaszentgyörgyi lakosok, *Hajdu Gyula* 1919-es direktóriumi tag, bátai lakos, *özv. F. Kecskeméthy Józsefné*, ny. id. *Csikós Sándor* ny. tsz-tag, harkányi lakosok.

Herman János–*dr. Kecskeméthy Zoltán*

Almanemesítés Máramarosban

Olyan történetet elevenítünk most fel, melynek szakmai tapasztalatait talán még napjainkban is hasznosítani lehet.

Máramarossziget városának a Gutin-hegység felé eső peremén, *Határpatakon* volt *Kovássy Ákos* tanyája. Ügyvédi gyakorlata mellett szinte megszállottként, évtizedeket fordított a Jonathán almával folytatott kísérleteire.

A határpataki tanya környéke, ahol a hegyoldalakkal övezett gyümölcsös védve volt a havasokból érkező hideg szélétől, a zalai vagy isaszegi hegyes-dombos vidékhez hasonlít. Valóban ideális hely gyümölcsös céljára.

Az 1850-ben született Kovássy Ákost már fiatalkorban érdekelte a pomológia. A New York állam woodstoki farmjáról, *Hasbrouck Jonathán* tiszteletére elnevezett alma az 1850-es években került Fegyvernekre, a *Szapáry*-birtokra, ahová egy cseh kertész hozta Amerikából. Az alma Zemplénben, majd Heves, Hajdú-Bihar, Ung és Bereg vármegyékben terjedt el. Utóbbi helyen *Uray Imre* földbirtokos „már évek hosszú sora óta apostolkodik vele”, mint Kovássy Ákos írta, akihez baráti és családi kapcsolat révén, 1885 tavaszán *Sajó György* debreceni ügyvéd barátjától kerültek az oltóvesszők. Debrecenbe pedig *Kovássy Ferenc*től vezetett útjuk, aki „már mint kora ifjúsága óta szenvedélyes kertész, az oltóvesszőt budapesti jogász korában, az 1860-as években, a budai hegyek között sétálgatva egy sváb kertésztől szerezte meg és terjesztett el apja hevesi és hajdúmegyei birtokán.”

Ilyen előzmények után lett a végállomás Máramarossziget, ahol Kovássy Ákos, ügyvédi hivatása mellett, különösebb hírverés nélkül, inkább titkolva kezdett neki a kísérletezésnek és másfél évtizeden át kitartóan szorgoskodott, míg nyilvánosság elé léphetett. Tevékenységének nemcsak történetét, hanem szakmai vonatkozásait is feltárta azzal a céllal, hogy abból mások is okuljanak és hasznosíthassák a tapasztaltakat. E résznek újólagos kivonatos ismertetésében maga Kovássy Ákos a legilletékesebb, aki a *Gyümölcs-kertész* c. szaklapban (Bp. 1901. XII. 10–25. – XI. évf. 23–23. szám, 189–191. old.) így közölte észrevételeit:

„En a kapott oltóvesszőket még 1885 tavaszán egy 40 éves *Darázs édes* almafa koronájába oltottam be s már 1886-ban 40 drb gyümölcsöt nyertem róla, melyek rendkívül finomak voltak ugyan, de

AZ 1908. ÉVI JULIUS HÓ 12-ÉN DÉLUTÁN 2 ÓRÁKOR

a KOVÁSSY ÁKOS FÖLDBIRTOKOS,

KÖZ- ÉS VÁLTÓ-ÖGVÉD

ÁLTAL MÁRAMROSSZIGETEN, A HATÁRPATAKI
TANYÁJÁN, AZ 1868-IK ÉVBEN ÉRETTSÉGIZETT
TANULÓTÁRSAINAK NEGVVEN ÉVES JUBILEUMI ÖSSZE-
JÖVETELÜK ALKALMÁBÓL TISZTELETÜKRE RENDEZETT

DISZTAKOMÁJUK

ÉTLAPJA:

Barna leves borsó tésztával,
Kecsege és fogas hidegen,
tartár mártással.

Imperiál szelet kőrúze, gom-
bás rizs, carotta, zöldborsó,
karfiol és burgonyával.

Debreceni béles, Jonathán al-
más lepény.

Libasült ugorka salátával,
töltött csirke kovássos ugor-
kával.

Deák, Bismark, Csokoládé és
Puncs torta.

Caramel és málna parfait.

Ostya.

Csemege és sajt.

Jonathán alma és cseresznye,
házi készítésű gyümölcs aszal-
ványok.

Liquerek.

Fekete kávé, érmelléki sava-
nyuvizes, érmelléki bakator
fehér és vörös, neszmélyi
borok.

CIGÁNY ZENE.

aprók, mit azonban a mostoha időjárásnak tulajdonítottam. A következő évben már 240 drb almám termett ugyan, de dacára a kedvező időjárásnak és a gondos kezelésnek, almám legszebbjei alig érték el a középnagyságot s alig tettek ki egy vékát s azonfelül jó pincekezelés mellett már januárra teljesen beértek.

Sokat tűnődtem rajta, hogy mi módon lehetne e hiányokon segíteni s e rendkívül finom alma becsértékét felemelni. Töprekedésemet és aggodalmamat nehezítette az a körülmény, hogy az általam ösmert szaktudósok mind egyhangúlag azt vallják és tanítják, hogy a keresztezés által a gyümölcs jellegében mi változás sem áll elő, mindazonáltal nem volt más választási módom. Határoztam és megkísértém mindenek előtt a nagyságát emelni és 1888-ban átoltottam egy 40 éves *Pázmán* szálát koronába. Két év múlva az eredmény bámulatosan kielégítő lett. Gyümölcseim a középnagyságot nemcsak hogy megütötték, de nagyrészt túl nőttek rajta, mely eredmény a következő években fokozódott anélkül, hogy gyümölcsseim zsíros tapintatúak lettek volna. Ennek oltógallyait a pirosság fokozása kedvéért ismét átoltottam egy *Török Bálint* ugyancsak öreg szálfa koronájának csúcsába. Két-három év múlva megvoltam az eredménnyel elégedve. Gyümölcsseim az előforduló bordásságot csaknem teljesen elvesztették, jók, szépek és tartósabbak is voltak, de én felbuzdulva az eredménye-
ken, még egy utolsó kísérletet tettem s a *Török Bálint Jonathánomat* a tartósság megnyerése céljából beoltottam egy 40–45 éves *Sikulaiba*.

Itt is csak 2 évig kellett várnom az eredményre. Böven fejlődő rügyeim meghozták az első gyümölcsöket, melyek igazán szépen sikerültek ugyan, de már nem volt köztük oly sok kiválóan nagyra fejlődött példány – hanem aztán annál gazdagabb kárptólást nyertem, mert gyümölcsseim majusban is gyönyörűen megállottak.

Azóta ezt tekintem anyafámnak és anyagi és szereshető munkaerőimhez képest ezzel oltogatom át öreg szálfáim sokaságát – és reményelek megteremteni és rövid időn belül elterjeszteni egy oly remek almát, mely ismereteim szerint páratlanul áll a Pomológia terén – vagy legalább is a legelső fajták közé tartozik – évtizedekre menő kertészkedésem jutalmának netovábbját érném el vele."

A továbbiakban leírja, hogy az alma érésideje november–február, de az ő Jonathán-fája ápriliséig, sőt júliusig is eltart, mit a kemény fajokba való átoltások eredményének tulajdonít. Nem ritkák „az igen szép nagyra fejlődött példányok is”, ami a *Pázmán*nal és *Török Bálinttal* való keresztezések eredménye. Színéről megjegyzi, hogy bőre rendkívül finom, vékony, sima tapintatú, hamvas, ledörzsolva ragyogó fényes, eleinte fehéreszöld, éretten élénk szalmasárga, miből azonban csak az árnyékban nőtt példányokon látni tisztán kisebb-nagyobb foltokat, mert „csaknem az egész felület eleinte homályos, az érés

közeledtére később gyönyörű derültre változó pirossan van bevonva vagy belehelve s közben-közben élénkebb vérpíros szakadozott csíkokkal becsapkodva. Rozsdafoltok igen ritkán fordulnak elő a gyümölcs felületén, de beégetett fekete ragya, szeplő pontok egyes példányokon többször előfordultak." Húsa értével sárgás fehér, igen finom szövetű, kissé tömöttek, porhanyós, leve igen bő, cukros, „finom savanyúsággal emelt, illatos, és rendkívül kellemes fűszeres ízű."

Értékes útmutatást rögzített a mérsékeltén növvő, igen edzett, korán, rendszeren és bőven termő fájáról, mely a tavaszi utódereknek, sőt fagyoknak igen ellentálló. „Rendkívül alkalmas szálás fának és törpe fának is. *Helyben és talajban egyáltalán nem válogatós, nem kényes.* Gyümölcsei igen jól állják helyüket a fán. Erős szelet, hosszan tartó szárazságot, baj nélkül kiáll. Állandó esőzések dacára nem pecsétesedik és még az őszi derek beálltával sem hullatja el, csak a férges gyümölcsöket." Kovássy Ákos sajátos megoldást alkalmazott almáinak tartósítására. A közeli patakból a pincén keresztül kis csatornát vezetett, amelynek állandóan áramló vize hűvös levegőt és kedvező partartalmat teremtett, s így sikerült elkerülnie a pince dohosodását.

A hosszú és fáradtságos kísérletezés eredményre vezetett és elismerést váltott ki, melyről a *Máramarosi Híradó* (1900. 24. sz.) így tájékoztatta az olvasókat:

„A budapesti m. kir. tankertészet aligazgatója a napokban köszönetét és elismerését fejezte ki Kovássy Ákos m. szigeti lakosnak azért a kiváló almafajtáért, melyet hosszas kísérletezés által létrehozott és nemesített. Ez az úgynevezett *Jonathán alma*. Egyben Molnár István miniszteri tanácsos sajnálja, hogy a kiváló fajról a jelentés hozzá későn érkezett s így az almafaj a párizsi világkiállításon nem vehet részt. A miniszter a kiváló almafajtát *Czapáry Bertalan*hoz Orosházára küldötte s intézkedett, hogy az szemléltetően bemutatva a *Gyümölcskertész* c. lap karácsonyi mellékletében megjelenjen. (Sajnos a színes kép ma sehol nem található. K. Z.) E meleg elismerés bizonyára meg is illeti a csendes Tuskulánumban élő pomológus embert, ki ezáltal több jót tesz e megyének, mint akárhány közpályán működő embereink."

Miután megismerték a kitarító munka eredményét, mások részére is hozzáférhetővé vált, hogy kövessék a példát. A *Máramarosi Lapok* (1903. 10. számában) közölték az alábbiakat:

Hirdetés. Jonathán-oltóanyag. Engedve az ország minden részéből hozzám intézett megkereséseknek, van szerencsém értesíteni a gyümölcskertészet kedvelőit, hogy az *altalam 15 évi kísérletezés után nemesített és állami nagy eredméllyel kiűntetett*, a maga nemében utólrhetetlen jóságú, szépségű, bőtermékenységű bírő és rendkívül tartós „*Jonathán*” almáim oltóanyagait megynkben is meghonosítandó, már a f. év tavaszán forgalomba és áruba bocsátom. Minden aggodalom nélkül örömmel bocsátom versenytárs nélküli „*Jonathánomat*” világkörüli diadalmas útjára. Kelt M. Szigeten. 1903. március 5-én. Kovássy Ákos."

Ezt a közleményt pár nap múlva a „*Máramaros*” 1903. 11. számában a következő hirdetés egészítette ki: „*Jonathán-oltóanyag*. Kovássy Ákos Jonathán almáinak oltóanyagát hirdeti 10, 15, 20 krajcárért darabonként.” Nem volt ez különös jövedelem, inkább a kísérletező fizetett „nagy árat” a 15 éves fáradtságos munkájáért. Az ezzel összefüggő történet egyben „különcségének” is magyarázatát adja.

Édesanyám menyasszony korában egy régi arany mentegombot kapott ajándékba „Ákos bácsi”-tól. (Az egész megye így hívta őt.) Amikor azután – az első világháború végén – pénzre lett volna szükség, a ma is őrzött „aranygomb” bizony réznek bizonyult. És ekkor tudódott ki, hogy a „különc ember” kísérlete mibe került. Mert Kovássy Ákos minden öröklött ékszer drágakövet üveggel pótolta (amit évtizedeken át senki nem tudott), az aranygombokat rézmásolatokkal cserélte fel, s minden kapott pénzt a Jonathán alma nemesítésére fordított. Csak a virág volt valódi, melyet fiataloktól kezdve haláláig mindig kifizető kabátja hajtókájára. Gyermekei nem voltak, csendes magányban élt. 82 éves korában, 1932-ben halt meg. Határpataki gyümölcsösének földjébe, féltőn gondozott almái alatt temették el. Maga után nem hagyott vagyont, csak a Jonathán alma történetét, melyre mindig büszke volt.

Dr. Kovássy Zoltán

GYŐR-SOPRON MEGYEI HONISMERETI KIADVÁNYOK

Szép kivitelben jelent meg a Győr Megyei Város Tanácsa és a Győr–Sopron megyei I. sz. Levéltár gondozásában a *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*¹ című kötet, amellyel tisztelői, kollégái a 70 éves *Lengyel Alfréd*ot köszöntötték. A tíz fontos helytörténeti tanulmány méltán kíváncsított kötetbe, csupán a válogatás, a szerkesztés szempontjait nem találjuk. *Gecsényi Lajos* tanulmánya Győr gazdasági és társadalmi helyzetét elemzi a 16–17. sz. fordulóján, bőséges irodalmat közölve a jegyzetekben. Három tanulmány is foglalkozik oktatásügygel, iskolatörténettel. *Mihály Ferenc* a magyarvári gimnázium első évtizedeinek történetét dolgozta föl, *Sáry István* Győr város iskolaügyét Vargyas Endre tanfelügyelő működése (1872–1888) idején, *Bedécs Gyula* pedig az ellenforradalmi rendszer oktatáspolitikájának győri megvalósulásáról ír. Izgalmas olvasmány *Bak Borbála* tanulmánya Győr szabad királyi város bíráinak választásáról 1743–1778 között. Már csak azért is, mert 1743. március 6-án kelt kiváltságlevelével emelte *Mária Terézia* a szabad királyi városok sorába Győrt. *Csizmadia Andor* a bácsai peredikális szék 17–19. századi működéséről ír. *Rákóczi Tibor* pedig az 1831. évi kolerajárvány Moson megyei történetéhez szolgáltat adalékokat. A kötetet dr. *Lengyel Alfréd* műveinek bibliográfiája zárja *Németh Klára* válogatásában.

Kivitelezésében ugyan szerényebb, de korántsem haszontalan kiadvány az I. világháborút követő forradalmak helytörténeti forrásaival foglalkozó² füzet. Összeállító – *Bedécs Gyula* és dr. *Gecsényi Lajos* – segédeszköznek szánták

a kiadványt az említett kor iskolai tanulmányozásához. Így a válogatásban és a szerkesztésben is elsősorban didaktikai szempontok érvényesültek. Szükséges volt az erős szelektálás, a terjedelem szabott szűk határokat, de így a füzet kevésbé alkalmas a legalább annyira fontos tanulói válogatásra.

Kézirat gyanánt a Rába Magyar Vagon- és Gépgyár sokszorosításában készült el a város múlt századi óvodáival foglalkozó tanulmány³. Igaz, elsősorban mindig az adott mű a fontos, mégis örülünk, ha az igen gyakorta gyatra kivitelezésű füzetek között igényes kiadványra lelünk. Kezdetben egyéni kezdeményezések nyomán jöttek létre a győri óvodák, a város tanácsa támogatta ugyan, de nem kezdeményezte létrehozásukat. Alapvető változást az 1891-ben hozott óvodai törvény jelentett, és a század végére Győr város óvodai igényeit szinte maradéktalanul ki tudták elégíteni. A tanulmány szerzője elsősorban a város tanácsának okiratait, levelezéseit, magáncsaládok iratait tekintette át.

Főnállásának 75. évfordulója alkalmából jelentette meg évkönyvét a Sopronban működő *Siketek Általános Iskolája és Nevelőotthona*.⁴ Hazánkban az 1900-as évek elején több intézet is létesült a siketnémák számára, köztük 1903-ban a soproni. *Harsányi Csaba* és *Szakály Ernő* az évkönyv bevezető tanulmányában az elmúlt 75 esztendőt tekintette át. Az iskola története nem volt gondtalan, az államosításig szinte minden évben nagy nehézséget jelentett a fenntartásához szükséges összegek előteremtése. Mégis pedagógusgenerációk munkálkodtak azon, hogy a nehéz körülmények ellenére is otthon teremtsenek Sopronban ennek a ma már ország-szerte neves intézetnek. Az írások mindegyikéből szeretet árad, de adattárnak, a téma forrásjegyzékének is fölfogható ez a bőséges irodal-

¹ *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*. Szerk.: Dr. *Gecsényi Lajos* Győr, 1978. 161 old.

² *Helytörténeti források a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság történetének szemléltetéséhez*. Győr, 1978. 45 old.

³ *Sáry István*: Győr város óvodái a XIX. században. Győr, 1978. 50 old.

⁴ *A Siketek Általános Iskolája és Nevelőotthona évkönyve*. Szerk.: *Harsányi Csaba*. Sopron, 1978. 102 old.

mat tartalmazó könyv. Közlik a tanárok írásainak, tankönyvpótló jegyzeteinek jegyzékét is.

Ugyancsak jubileumra – 350. év – jelent meg a *győri bencés gimnázium évkönyve*.⁵ Az egykori jezsuita gimnázium „hosszú ideig nemcsak Győr, hanem az egész Kisalföld, sőt időnként az Észak-Dunántúl művelődési központja volt” – írja *Szennay András* főapát, a gimnázium főntartója, a Pannonhalmi Szent Benedek-rend főnöke. Az állítás igazáról könnyen meggyőződhetünk, ha föllapozzuk az évkönyv negyedik fejezetét, ahol az iskola kiemelkedő tanárainak és tanítványainak életrajzát olvashatjuk. Itt találjuk *Czuczor Gergely*, *Jedlik Ányos*, *Amade László*, *Kisfaludy Károly*, *Reguly Antal*, *Szarvas Gábor* nevét! A 350 év alatt 130 000 tanuló került ki a gimnáziumból. Összetételük a társadalmi viszonyok szerint változott ugyan, de az iskola minden korban nyitva állt a szegény tanulók előtt is. Ma a tanulók szüleinek 50–60%-a munkás és paraszt. *Dr. Jánosi Gyula* a legfontosabb változások tükrében tekinti át az iskola történetét. Végül a gimnázium kulturális és művészeti értékeiről készült felvételek teszik teljessé a kiadványt. Itt láthatjuk többek között Jedlik eredeti sokszorozóját 1830-ból, ugyancsak Jedlik villamos gépkocsiját 1855-ből, valamint a gimnázium és hazánk első barokk templomáról készített fotókat.

Két kötetben jelent meg a *Magyar Vagon- és Gépgyár története*.⁶ Az első kötet az 1896–1945 közötti időszak, a második a főlzabadelést követő évek történetét ismerteti 1972-ig. Hatalmas munkát végzett *Tabiczky Zoltánné*, gazdag irodalomra támaszkodva kitűnő munkát írt. Mindkét kötetet német, angol, francia és orosz nyelvű rezümé zárja. A mintegy 300 oldalnyi munka üzemtörténet-írásunk jelentős alkotása.

Legvégül két *útikalauzról* kell szólnunk. Az egyik – Fertődről jelent meg – német nyelvű⁷ a mind nagyobb számban megyénkbe látogató, németül beszélő turistáknak szolgál hasznos ismertetőül. A bőséges fotóillusztrációval megjelent útikalauz hasznos útítárs minden hazánkba érkező turistának.

Egészen más célokat szolgál a *Magyar*

Könyvtárosok, Egyesületének X. vándorgyűléséről kiadott füzetecske.⁸ Az alcím függelékül, a soproni program mellékleteként ajánlja a kiadványt. Tiszteletre méltó az a szerénység, ám a rendezvény kínálta az alkalmat –, hogy az ideérkező vendégeket megismertessék a várossal – kitűnően használta ki a brosúra írója és szerkesztője *dr. Hiller István*. Háromezer év a borostyánkőút mentén című tanulmánya a város történetét tekinti át, kitűnően összeválogatott fényképek segítségével. A füzet másik tanulmánya az erdészeti felsőoktatás soproni történetét ismerteti, kiemelt helyen szólva arról, hogy az intézet könyvtára főnállásának 242. évében végre korszerű, önálló épületet kapott. Végül hasznos segítség a történelmi belvárossal ismerkedőknek a füzet utolsó oldalaként befűzött térkép.

Böröndi Lajos

Nagy örömmel vettük kézbe a 625 éve városi rangra emelt Mosonmagyaróvár szerény jubileumára készített kötetet, amelyben kilenc tanulmány dolgoz föl egy-egy lényeges helytörténeti témát Moson megyéről a római kortól 1918-ig.⁹ A szerkesztő-szerző *Gecsényi Lajos* győri levéltár-igazgatót dicséri, hogy alkalmas pillanatban elindított kezdeményezésével anyagilag lehetővé tudta tenni a könyv megjelentetését, s az is, hogy az öt mosonmagyaróvári, két győri és két burgenlandi szerző változatos és színvonalas tanulmánygyűjteményt alkotott. Moson megye határmenti fekvéséből és a közös történelmi sorsból adódott a lehetőség, hogy két burgenlandi szerző is segítse a múlt tudományos feltárását, ami kettős haszonnal járt. Egyrészt a történeti Moson megyének a trianoni béke után Asztríához csatolt fele területén sok értékes forrás van az elmúlt évszázadokból, amit legcélszerűbben és legkönnyebben az ott élő kutatók dolgozhatnak fel, másrészt az ilyen vállalkozások hatásosan szolgálják két nép barátságának elmélyítését és a jószomszédi viszony ápolását, erősítését. Burgenlandban évtizedek óta példás helytörténeti munka folyik, s az ott élő helytörténészekhez nemcsak forrásokért, hanem segítségért, módszerekért is fordulhatunk.

Tartalmas szerkesztői elgondolás, hogy csak olyan tanulmány van a kötetben, amely üttörő jellegű, s eddig teljesen ismeretlen témát dolgoz föl (ilyen *Mihály Ferenc*, *Szirányi Péter*, *Bedécs Gyula* tanulmánya), vagy csak nyomokban, apró cikkekből, résztanulmányokban követhető (*Pusztai Rezső*, *Ács Anna*, *Sáry István*, *Harald Prickler*, *Félix Tobler* írása). Jó ötlet a

⁵ *A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium jubileumi évkönyve*. Győr, 1977. 87 old.

⁶ *Tabiczky Zoltánné: A Magyar Vagon- és Gépgyár története*. 1. köt. 1896–1945. Győr, 1972. 183 old. 2. köt. 1946–1972. Győr, 1977. 136 old.

⁷ *Maróti János: Fertőd. Fremdenverkehrsamt des Komitatsrates Győr–Sopron*. Győr, 1978. 56 old.

⁸ *Hiller István: A Magyar Könyvtárosok Egyesülete X. vándorgyűlése 1978*. Sopron, 1978. 56 old.

⁹ *Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez*. (Szerk.: *Gecsényi Lajos*) Győr, 1979. 193 old.

kötet végén a további tájékozódásra ösztönző válogatott bibliográfia.

Pusztai Rezső mosonmagyaróvári múzeum-igazgató közleménye azoknak a helységeknek a településtörténetét vizsgálta föl a római kortól a XV. századig, amelyekből és amelyek helyén a későbbi Mosonmagyaróvár kialakult. A történeti irodalomra és főként ásatási eredményekre támaszkodó érdekes tanulmány az első tudományos igényű összefoglalás a tizenöt évszázad eseményeinek. — *Herald Prickler* kismartoni (Eisenstadt) levéltáros a szőlőművelés Moson megyei történetét írta meg a XIII. századtól a XX. századig. Az osztrák és magyar levéltárak anyagán alapuló, adatgazdag és részletes tanulmány kiter a szőlőművelés történeti elterjedésére a római telepítésektől kezdve, a birtokszervezet és társadalmi struktúra változásaira és a feudális terhekre. — *Félix Tober*, ugyancsak kismartoni levéltáros, a XVI. századi horvát betelepülés Moson megyei folyamatát írta meg, jórészt levéltári források alapján. A történeti Moson megyében 14 községben élt számottevő horvát, akik az 1529. és 1532. évi török hadjáratok által elpusztított vagy gyér lakosságú helységekbe települtek. Tobler tanulmánya rögzíti a betelepülés pontos időrendjét, s nagy vonalakban kitér az érintett helységek, birtokok, uradalmak történetére is. — Jelentősen átalakítja a Magyaróvárról kialakult történeti képünket *Mihály Ferenc* helybeli levéltáros írása, aki egy eddig elhanyagolt, ám fontos nézőpontból tárgyalja a város XVII–XVIII. századi történetét, s feltárja annak a harcnak a hátterét, amelyet Magyaróvár kiváltságos mezőváros folytatott kiváltságai megtartásáért az uradalom jogfosztó intézkedéseivel szemben. — *Rákóczi Tibor* mosonmagyaróvári levéltáros az 1848/49. évi események előtörténete után a forradalom és a szabadságharc napjairól írt, amelyek esetenként éles harcot hoztak a parasztság, a csekély létszámú polgárság és a konzervatív megyei vezetők között. A soknemzetiségű Moson megye helyzeténél fogva már 1848 végén a császári csapatok kezére került, de a forradalom kisebbségben levő hívei addig sikeresen segítették a nemzet harcát. — *Ács Anna* mosonmagyaróvári múzeológus a reformkorban Magyaróvárt alapított Czéh-nyomda történetéhez közöl adalékokat, bemutatva, hogy a győri születésű *Czéh Sándor* közel fél évszázados igényes nyomdászti tevékenységével miként járult hozzá Magyaróvár és környéke kulturális életének pezsgőbbé tételéhez. — *Sáry István* győri levéltáros a reformkortól a kiegyezésig elemzi Moson megye gazdasági fejlődését, kitérve az agrárviszonyokra, a kereskedelemre és közlekedésre, valamint részletesen is foglalkozik a Bécs–győri vasút tervével és megvalósításával, amelynek építésében Moson megye is érdekelt volt, s amely jelentősen befolyásolta a megye gazdasági fejlődését – lehe-

tővé téve a termékek gyors értékesítését a nyugati piacon.

Szirányi Péter mosonmagyaróvári tanár témájáról a megye lakosságának 63%-át kitevő parasztság történeti és szociológiai szemponti vizsgálatát választotta a századfordulótól 1918-ig. A Moson megye gazdasági életében jelentős mezőgazdasági helyzetének felvázolása mellett alapos elemzést olvashatunk a három nemzeti-séghez tartozó parasztság társadalmi rétegződéséről, közéletéről és politikai gondolkodásáról. — *Bedécs Gyula* győri tanár a mosoni és magyaróvári munkásmozgalom kezdeteiről készített tanulmányt. 1890-től 1918-ig kísérte végig a munkásság összetételének, élet- és munkakörülményeinek alakulását, politikai tudatosodását, szervezkedését és mozgalmait.

Jászberényi Ferencné győri könyvtáros állította össze a válogatott bibliográfiát, amely az Irodalomjegyzék Mosonmagyaróvár és Moson megye történetének kutatásához címet viseli. Kár, hogy nem derül ki a bevezetőből, vajon a mai mosonmagyaróvári járásnak a történeti Moson megyéhez nem tartozott községeit figyelembe vette-e az anyag gyűjtésekor, mert így nem tudjuk, hogy *Gimesi Endre* Hédervárról szóló útikalauza véletlenül maradt-e ki vagy tudatos szerkesztői elgondolásból. E bibliográfia elsőként gyűjti össze tartalmi értékük alapján a legfontosabb munkákat Mosonmagyaróvárról és Moson megyéről, s jó kiindulási alap lehet a további tájékozódáshoz és kutatáshoz. Kár, hogy az ígért névmutató elmaradt, s az is zavaró, hogy a kéziratok leelőhelyét nem közli a bibliográfia szerkesztője. A válogatás szigorú, de elvszerű, alig van néhány cím, amelyet fölöslegesnek tarthatunk, annál inkább hiányoljuk azonban a mosonmagyaróvári Hansági Múzeum adattárának a kutatás szempontjából alapvető kéziratait: *Ivánfi Ede* vármegyei monográfiáját, *Haller János* összefoglaló munkáját Moson megyéről stb. Ezek elhagyását a legszigorúbb szempontok sem indokolják. Az egyébként hasznos analitikus leírás révén értesülhetünk *Haller János* egy tanulmányáról, amely öt pedagógus életrajzát adja, ugyanakkor az ennél sokkal jelentősebb, száznál több életrajzot tartalmazó kéziratról nem készült leírás.¹⁰

¹⁰ Válogatással nem illik kötekedni, csak a bibliográfus felszólításának engedelmeskedve sorolunk föl néhány címet, amely a következő összeállításból nem hiányozhat: *Gaál László*: Rodiczky Jenő. Bp. 1974., *Békefi Ernő*: Liszt Ferenc származása és családja. Bp. 1973., *László Hadrovics*: Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 13 und 19. Jahrhundert. Bp.–Wien 1974., *Erdei János-Flesch György*: A 100 éves Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet története. Bp. 1969., *Juhász*

A tanulmányok jegyzeteiben és a bibliográfiában szereplő irodalom friss, a címléírás többnyire elegendő az azonosításhoz. A 65. lapon szerkesztői, utalást találunk az Arrabona-évkönyv ugyancsak 1979-ben megjelent kötetére, de már a bibliográfia nem tartalmazza a kötet analitikus leírását. Jó szerkesztői ötlet a címek német fordítása (bár a rövid tartalmi összefoglalás lenne az igazi), és a szerzők foglalkozásának és lakhelyének közlése. A kötetben előforduló helységnevek német, szlovák és horvát megfelelői a könyv végén találhatóak. Nagy segítség ez a Moson megyét nem ismerőknek, de van néhány zavaró hiányosság. Kimaradt Magyaróvár (Ungarisch Altenberg), Moson (Wieselburg) stb., Mosonszentjános, Mosonszentandrás, Mosonszentpéter stb. csak Moson előtagú névalakjukkal szerepelnek, holott ezt a névformát csak a múlt század végi közigazgatási rendezésnél kapták. Néhány községnek elmaradt egy-egy névváltozata, pl.: Barátfalva = Mönchhoff, Barátudvar. Nem találtunk utalást a községösszevonásokra, ami a helységek mai azonosítását könnyítene meg: Pusztasomorja lásd később Jánossomorja stb. Végül: helytörténeti műről lévén szó, nagy kár, hogy nincs a kötetben névmutató, ami a könyv információs értékét nagyon megnövelné.

Tuba László

*

A régmúlt feltáráshoz és szemléltetéséhez sok emlékünknél van, a mai életünk közvetlen forrását adó közelmúlt szemléltetéséhez szerényebbek a lehetőségeink. Ezért született átíró program a munkásmozgalom és a munkásorsók dokumentumainak kiadására és monográfikus feldolgozására. Az előzetes elképzelések szerint párhuzamosan két sorozat előkészítése indult meg. Az egyik a mozgalom válogatott dokumentumait gyűjti össze, a másik sorozat a munkásmozgalmat mutatja be városenkénti

László: Burgenland. Történelmi útikalauz. München, 1976., *Josef Breu*: Die Kroatensiedlung im Burgenland und in dem anschliessenden Gebieten. Wien, 1970., *Sótiér Ágost és Ivánfi Ede* régészeti tanulmányai az Országos Régészeti és Embertani Társulat 1879–1885. évi évkönyvében. Bp. 1886., *Kölcsey Ferenc* leírását 1836-ból a gazdasági tanintézetéről stb. Az első tételként leírt burgenlandi bibliográfia címfelvétele pontban: a 2., 3., 4., 5., 7. és 8. kötetet jelent meg, s nem a jelzett időben.

¹¹ *Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéhez 1919–1928.* (Szerk. Dr. Gecsényi Lajos, dr. Horváth Zoltán, Sina Jenő.) Győr, 1979., *Kovács Győzőné*: Győr és vidékének munkásmozgalma 1919. augusztus 1–1924. Győr, 1979.

monografikus feldolgozásban. E két sorozat első darabjairól szeretnék beszámolni.¹¹

A dokumentumkötetben 271 tétel idézi az ellenforradalmi korszak munkásmozgalmának történetét, kitűnő szemléltetőanyagot nyújtva a múlt megértéséhez és jól használható segédanyagot adva a megértéséhez. A szerkesztők a dokumentumokat kronológikus és tematikus elv szerint rendezték. Az első két fejezet 65 dokumentuma az 1919 augusztusától 1920 végéig tartó időszakot fogja át. E rövid időszak alatt szervezte újjá a hatalmat az ellenforradalmi korszak és szüntette meg mindazt, amit a Tanácsköztársaság megteremtett. Kitűnően szemléltetik a dokumentumok, milyen igyekezettel szüntettek meg mindent, és milyen eréllyel büntettek meg mindenkit, aki szerepet vállalt.

A szerzők a munkásmozgalom széles köréből válogattak: a munkások életét meghatározó gazdasági viszonyok és a munkanélküliség bemutatásáról (III. fejezet) a KMP és az MSZDP harcán és szervezeti életének bemutatásán keresztül (IV–VII. fejezet) a falu gazdasági életének és társadalmi helyzetének, valamint a parasztság és a földmunkásság baloldali mozgalma szemléltetéséig (IX. fejezet). Először kapunk részletes válogatást a megye szakszervezeti mozgalmáról (VI. fejezet) és a megyében erősen érvényesülő keresztényszocialista szervezkedés munkásmozgalmat megosztó tevékenységéről (VIII. fejezet).

Nem készült minden szemelvényhez történeti elemzőszöveg, és hiányzik az általában megszokott történeti bevezető összefoglaló is. Az előbbi hiányt enyhíti a kitűnő rendezés és a világos, áttekinthető szerkezet, az utóbbit pedig részben pótolja *Kovács Győzőné* tollából a kötettel együtt megjelenő monográfia, amely mélyreható adatfeltárással, hatalmas tudományos apparátussal rajzolja az ország legnagyobb vidéki iparvárosának számító Győr munkásmozgalmának történetét a Tanácsköztársaság megdöntését követő esztendőkhöz.

A tanulmányban először – minden kompetens személyt és működő csoportot bemutatva – a város politikai arculatát rajzolja meg, majd a munkásosztály gazdasági és szociális helyzetének meghatározó elemeit tárja fel. Árnyaltan mutatja be a Szociáldemokrata Párt politikáját: a munkások és a párt vezetőinek gyakran eltérő álláspontját, a szociáldemokraták küzdelmét a keresztényszocialisták ideológiai támadásával szemben, Vági István országosan is figyelemre méltó győri tevékenységét.

Majd külön fejezetben ismerteti a Győrött működő szakszervezetek (16 csoport) munkáját és a szervezett munkások sztrájkharcait és bérmozgalmaikat. Ezután következik a kötet legizgalmasabb fejezete: a KMP-nek az ellenforradalmi rendszer bosszúhadjáratai és a fehérterror ször-

nyűségei közepette végzett munkájának, a szervezetek fenntartásáért vívott harc formáinak bemutatása.

A kiadvány értékét emeli, hogy részletesen közli a bemutatott időszak mozgalmának eseménytörténetét és az érintett személyek anno-tált névmutatóját.

A két egymást kiegészítő – de önállóan is értékes – kötet segít feltárni e sötét kor rövid, de meghatározó időszakának mindennapjait.

Bedécs Gyula

*

A visszaemlékezések szerint e század elején még majd minden falusi ház asszonynepe értett a szövés-fonáshoz. A vászonneműnek hímzéssel való díszítése ugyanezen időben azonban már csak néhány elszigetelt területen élt, a század derekán pedig szinte mindenütt felhagytak vele. A mindennapi és ünnepi alkalmakra – vékonyabb és vastagabb vászonnálékból készített darabok – lassan elhasználódtak. 100, legjobb esetben 200 esztendőre visszamenőleg tudjuk egy-egy vidék népihímzés-változatait az eredeti darabokon szemmel kísérni. A régi darabok gyűjtése, illetve mintáik másolása és leírása, tudatosan, a század elején indult meg. Sok szép – hol csak egy-egy vidék, hol pedig az egész ország népihímzés-művészetével foglalkozó – kiadvány látott napvilágot határainkon innen és túl egyaránt. A Rábaköz sokrétű, régi s e századi hímzésanyagáról azonban csak most jelent meg az első rendszerező gyűjtés és ismertetés.¹² Köszönet illeti tehát nemcsak a több évtizedes gyűjtőmunkát végző *Jámborné Zsámár Margitot*, hanem a kiadást lehetővé tevő megyei és a Csonnai városi tanácsot, valamint a gondos szerkesztést végző *Barsi Ernőt* is. A gyűjtött anyagot két, egymástól méretében eltérő, de tartalmilag összetartozó, egymást kiegészítő kötetben jelentették meg.

Az első kötetben a szerző az anyagot, az alkalmazott technikák szem előtt tartásával, három nagy csoportra osztva – laposhímzés, szálszámolótechnikák, fehérhímzések – tárgyalja. Az első két csoportban elsősorban régi lepedő- és törülközővég, valamint vánkoshéj-díszítésekkel foglalkozik (ezek közt több kétszáz éves darab is felbukkan), a harmadikban pedig a helyi öltözet újabb kori darabjainak – a vállkendőknek – a hímzésével. Minden hímzés-

csoport ismertetése során kitért a díszítés elhelyezésmódjára, a minták összeállításának jellegzetességeire, a technikai változatainak ismertetésére, a felhasznált fonalak anyagára és színére. A szöveges leírást 51 szép, jól beállított fényképpel illusztrálja, az előforduló elvarró- és díszítőöltéseket 134 részletrajzon (ábrán) szemlélteti. Ez az ismertetési módszer különösen a kézimunka-szakkörök vezetőinek, az iskolák tanárainak és a kézimunkázni szeretőknek nyújt jó segítséget.

A szerző azzal, hogy minden egyes eredeti darabral kapcsolatosan közli a gyűjteményt, illetve múzeumot, ahol az megtalálható, szaktanulmányokat végzők részére is megbízható adatokat szolgáltat. A technikai változatok ismertetésének hitelét erősíti a szerzőnek az a kijelentése, hogy „A hímzés technikai leírásában csak olyan öltésmódokat ismertettünk, melyeket eredeti munkákon láttunk”. Csak megemlítjük, hogy pl. 29 féle pókozást, bekötést mutat be, lejegyezve azok népi elnevezéseit is.

Az ismertetett kötetnek mintegy kiegészítése a *Rábaközi Hímzőkönyv Mintagyűjteménye* címet viselő nagy alakú, külön borítékba helyezett, egyenként kiemelhető 86 db – körülbelül természetes méretben – közölt minta. Csoportosításuk megegyezik a szöveges kötetben követett rendszerezéssel. Minden egyes lapon feltüntetik, hogy az eredeti hímzés melyik technikai csoportba tartozik, melyik múzeum gyűjteményéből való, közlik a hímzés eredeti alkalmazási helyét, a minta felépítésének rövid leírását, valamint az első kötetben közölt fényképének számát. A rajzok fehér-feketén készültek, ezért a több színű szőrhímzés mintáin számokkal jelölték be a színezést, a többi mintánál a címszóvegben tüntették fel az alkalmazott fonalszint.

A szabad rajzú mintákon az elemek, részletek arányaikban hűen követik az eredeti hímzés összehatását. A szálszámolóval készülő hímzések mintáit – a könnyebb olvashatóság miatt – tízes beosztású milliméterpapíron készítették el.

Jámborné Zsámár Margit hosszú évek szorgos munkájával arra törekedett, hogy összegyűjtse e vidék fellelhető hímzésanyagát és azt a társadalom széles rétegével megismertesse. A további feldolgozás – eredetkutatás, értékelés, a rábaközi hímzésnek a magyar népi díszítőművészetben betöltött helyének meghatározása – már a szakirodalom körébe vág.

U. Kerégyártó Adrián

¹² *Rábaközi hímzések*. Gyűjtötte és az anyagot összeállította: *Jámborné Zsámár Margit*. (Kiadta a Győr-Sopron megyei Tanács és Csonna város Tanácsa. Győr, é.n. 148 old. szöveg és 87 minta rajza.)

TÖRTÉNELMI ÉS NEMZETISÉGI ÖNISMERET¹

Sajátos történelmi feladat jutott osztályrészül Fazekas Jánosnak, ez könyvének tagolásából is kitetszik. Az első részben a történelem mélyéből vagy a közelmúltból hoz fel és tudatosít fontos tényeket, tanulságokat, a második részben pedig mintegy a jelen történetírójává lesz, olyan mai jelenségeket, tényeket, összefüggéseket rögzít vagy éppen tár fel elsőnek – széles társadalmi-közéleti kitekintése még inkább lehetővé teszi ezt számára –, amelyek öntudatot munkálnak nekünkben-korunkban és egyben forrásértékűek a jövő számára.

Sugallja ez a kötet a jól ismert, de nem eléggé hangsúlyozott tényt, hogy a romániai magyarság tántoríthatatlanul és az első pillanattól a demokrácia, a szocializmus híve volt, munkájával, önfeláldozásával és – igen! – vérével is megváltotta jogát az egyenjogúság méltóságához, a jövő lehetőségeihez. A jelen történése már kiindulásul kevésbé ismert adatokat közöl, hogy ehhez kapcsolhassa további mondanivalóját: „Szatmár megye csaknem 380 000 lakosából 56,7 a románok, 41,1 a magyarok és 2,5 a németek és más nemzetiségek részaránya. Mindaz, amit itt megvalósítottak – mind a múltban, mind pedig a szocialista építés éveitől – a különböző nemzetiségű dolgozók közös, testvéri egységben vívott harcának, testvéri egységben kibontakozott munkájának gyümölcse.”

Még a kérdést részleteiben vagy éppen egészében ismerők számára is izgalmas az a kép, amit Fazekas János, a romániai magyar értelmiség helyéről, helyzetéről és szerepéről rajzol meg: az irodalom, a zene, a képzőművészet, a tudomány, a műkedvelés, az oktatás együttesen leírhatatlan életerőt példáz, amely felvilágyozhatja a csüggedőket vagy feledékenyeket. Fazekas János itt is – mint mindegyik tanulmányában, cikkében – nemcsak felsorol, hanem valami mellett érvelve, valamit igazolva sorakoztatja fel a tényeket. Az értelmiségi alkotás például minden más réteg munkájánál inkább igényli az anyanyelv szabad használatát. „A mi pártunk pontosan tudta és tudja, hogy a teljes jogegyenlőség a nyelvhasználatban szerves része az általános jogegyenlőségnek, amelynek minden eleme összefügg és hat egymásra.” Fazekas

János az írók, művészek nagy számából, az alkotások értékéből vonja le a tanulságot az anyanyelv erejéről, múltbeli példákat említ, mintegy történelmi összehasonlításra, *Apáczai Csere János* elvét erősíti fel az anyanyelvű oktatás embert és közösséget együtt formáló hatalmáról, és újra a történelemben merülve, az erdélyi románság nagy újságíróját, *George Baritot* idézi, aki lapjában, a *Gazete Transilvaniei*-ben ezeket írta a románságot elnemzetleníteni igyekvő reakciós erők címére: „Micsoda vajon a nemzeti nyelv? Életet adó lelke az a nemzetnek. Korlátozni egy népet nyelve használatában annyira, mint kinyitni ütőerét, hogy lassanként elhaljon... Minden nép a nemzeti nyelve révén él, hiszen azzá, ami. Bizonyos számú ember idegen nyelven is művelődhet, ha azonban a nemzeti nyelvet nem... ápolják, akkor nem tolmácsolhatják ismereteiket nemzetársaiknak.” A címzett ez alkalommal a Habsburg-monarchia volt, s nyilván annak osztrák és magyar vezető rétege is. Fazekas János példás nemzeti önismerettel ítéli el mindazt, amit a magyar nép nevében más népek ellen elkövettek, mert ilyképpen védelemzheti a népet az elvi tisztaság és őszinteség jegyében. A nemzeti elfogultság, vagy éppen sovizmus minden formáját-fajtáját elítéli, velük szemben mindenkor a testvériségre és nemzetköziségre, egyebek között a román-magyar sorsközösségre apellál. Fazekas János szemléletének fontos jegye, hogy a történelemben és a jelenben – az egész nagyvilágra nyitott tekintettel – legérzékenyebb arra, ha valahol, valakik megsértették egy-egy etnikum alapvető emberi-nemzeti jogait. Példa lehet erre a Habsburg-elyomás Erdélyben című átfogó tanulmánya arról a küzdelemről, amelyet az erdélyi néptömegek a társadalmi és nemzeti felszabadulásért vívtak 1690 és 1847 között. Már bevezetőjében jelzi, hogy miért ellenszenves számára – egy életérzés jegyében – a Habsburg-császárság politikája Erdélyben, miután megszerzi fölötté az uralmat. „E másfél évszázad alatt a Habsburg-hatalom időről időre változtatott ugyan módszerein, de változatlanul kitartott ama eredeti törekvése mellett, hogy Erdélyt örökös tartományai mintájára úgy olvasztja be a birodalomba, hogy közben eltünteti az itt élő nemzetiségek nemzeti sajátosságait, hagyományait, s anyanyelvüket a némettel cserélteti fel.” Ennek a célnak rendelte alá Bécs egész gazdasági, társadalmi, főként pedig kulturális nyelvi politikáját. Még a

¹ Bukarestben, a Politikai Könyvkiadó gondozásában magyar és román nyelven egyidőben jelent meg Fazekas János tanulmánykötete történelmi és mai témákról. (*Fazekas János: A Romániai Kommunista Párt – a haza fiait testvériségének és barátságának, társadalmi és nemzeti egyenlőségének következetes harcosa. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1980.*) A szerző közéleti szerepe – Románia kormányelnökének egyik helyettese – és a kötetben tárgyalt kérdések jellege egyképpen indokolja a széles visszhangot a romániai magyar sajtóban. *A Hét* hasábjain között recenziából idézünk részleteket. (Szerk.)

társadalmi haladást szolgáló hivatott, valóban időszerű reformokat, II. József korszakának küzdelmeit is beárnyékolja, hogy a felvilágosult abszolutizmus egyben a német nyelvi homogenizálás kísérlete is volt, s a társadalmi előjogok megnyirbálásával új, más előjogokat kívánt bevezetni: a német nyelv előjogát a birodalom népeinek anyanyelveivel szemben. Fazekas János világosan látja, hogy a nyelvrendelet legsúlyosabb következményei az oktatásban mutatkoznak meg. „II. József nyelvrendelele ugyanis azal a követelménnyel lépett fel, hogy az oktatás minden szintjén, német nyelvű legyen a tanítás. A népiskolákban németül nem tudó tanító többé nem vehető fel, az alkalmazásban levőknek pedig csak németül tudó tanulókat lehet ösztöndíjban részesíteni, s arról is intézkedtek, hogy a gimnáziumban latint nem az anyanyelv, hanem a német segítségével oktassák.”

Fazekas János ezután végigtekint a nemzeti öntudat ébredésén Erdély román és magyar lakosságának körében, azon a hatalmas nyelvvédő, jogvédő harcra, amely végül is megbuktatta a nemzeti létből való kivetkötötés programját, illetve programjait. A jozefinizmus és utóélete társadalmi reformjaival, amelyeket a népek nemzeti léte ellen szánt, nem gátolhatta meg 1848-at, a társadalmi és nemzeti célokat ötvöző forradalmakat. „Már a XIX. század derekán az egyéni emberi jogok, s a velük szoros kapcsolatban álló nemzeti jogok és szabadság elismerése, biztosítása bizonyult a feszült társadalmi ellentmondások és a nemzeti kérdés megoldása egyetlen járható útjának. Aki ezzel nem számolt, vagy számolni – osztály- vagy nemzeti elfogultságánál fogva – nem tudott, azt a történelem bármennyire is ellentmondásos fejlődése előbb vagy utóbb félreállította az előrehaladás útjából.”

Visszatérve szemléletének következetességére, ebben a tanulmányban a mai világban is körülhordozza tekintetét, és mindenütt a függetlenségi eszmény érvényesülését láthatja. Fazekas János éppúgy érdekli a gyarmati népek felszabadulása, mint a számbelileg legkisebb népek, néptöredékek állami létrejöttének. Vannak a világ mai politikai térképén száz-, kétszázéves lélekszámú vagy ennél kisebb független államok, s mindegyik vérrel-verejtékkel ragaszkodik nemzeti létéhez, a szocialista Románia magyar történeze közírója pedig mély rokonszenvvel azonosul törekvéseikkel. „Az évszázados idegen elnyomás és uralom annyira elviselhetetlenné vált, hogy a népek – számbelileg bármely kicsinyek is legyenek – minden áldozatra készek azért, hogy maguk rendelkezzenek sorsuk fölött és saját törekvéseiknek megfelelően alakítsák életüket.” Fazekas János az 1848-as erdélyi forradalom taglásakor idézi meg Bem alakjával, Petőfivel, Gábor Aronnal, Gáll Sándorral vagy Kossuth Lajossal együtt Nicolae Balcescut, a

nagy békítőt, mondatja el vele ismételtelen valamennyiünk lelki erősödésére, hogy nem a létszám számít, nem ilyen vagy olyan fölény adhat jogokat, hiszen „egy nemzetiséget – legyen az bármilyen kicsiny – tiszteltetben kell tartani, mert szent joga adatott élni azon a földön, amelyen lakik, hogy e természeti jog fölötté áll bármely történelmi jognak, minthogy a föld az emberé, és nem az ember a földé. Az Erdélyben megoldandó kérdés az volt és ma is az, hogy nem azt kell tenni, amit a románok, magyarok, szászok és székelyek külön akarnak: egyikük maradjon az országbán, a többi népeket pedig elűzzék, hanem ki kell kiáltani a közsabadságot, vagyis az egyenlőséget az egyének és a nemzetiségek számára és ezáltal keresni az egyetértést.”

Nagy elődök, gondolkodók, társadalmi harcosok megidézése bevett szokás Fazekas János tanulmányaiában. Munkamódszeréhez, stílusához, egyképpen tartoznak a higgadt érvelések, a tanúságra szólított statisztikai adatok, a feltámasztott régi okmányok, dokumentumok és – költők – írók segítségül szólítása. Az értekező próza sodrást nem szakítják meg nála, hanem a csúcspontokon éppenséggel felforrósítják a költőtől vagy a folklórból kölcsönvett szakaszok, szenvedélyes vallomások. Dózsa György alakját rajzolja meg, szintén a közös Duna-völgyi harcok tengelyébe állítva, s arra hogy Dózsa forradalmi eszménye túlélt a bukott parasztháborút és a történelem, a népi élet legnagyobb példái közé került, Petőfi, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Juhász Gyula, Ady Endre és Tamási Áron műveiben keres méltó igazolást.

Ez a publicisztikai cél nyilvánul meg tisztázó szándékában, amellyel bizonytalan vagy éppen alaptalan véleményeket kíván cáfolni, elfelejtett igazságokat napfényre hozni, téves előítéleteket oszlatni, a maga közösségét öntudatra vezetni és ezzel az őszinte testvériséget mélyíteni a lelkekben. Székelyföld történelmi hagyományait idézve, szembenézett a nemzeti büszkeség körüli félreértésekkel is. Akkor már nagy számban születtek művek a román nemzeti tudat, büszkeség, történelmi múlt népszerű bemutatására és Fazekas János szükségesnek tartja figyelmeztetni, hogy „pártunktól idegen mindenféle nacionalizmus, de mindenféle történelmi nihilizmus eszméje is.” Fontosnak tartotta ezt elmondani, hiszen a romániai magyar nemzetiség lépéshátányba került a román köztudattal szemben a nemzeti értékek vállalásában, s ennek egyik oka kétségtelenül a félszeg nemzeti tudat, kisebbrendűségi érzés, amely évtizedeken át betegesen óvott attól, nehogy a „magyar nacionalizmus” bűnébe essünk. Az örökös óvás egészséges nemzeti-nemzetiségi tudatunkat kezdte ki. „Azért hangsúlyozom ezt – folytatja Fazekas János –, mert vannak még egyesek, akik helytelenül értelmezve a nacionalizmus elleni harcot, elítélik

a nemzeti tudat, a nemzeti büszkeség minden megnyilvánulását. Mi sem hibásabb ennél!”

Maga is példát ad a jogos nemzeti büszkeség dicséretére, a székelység 1848-as szerepének értékelésekor. Nem azt kívánja, hogy múltunkból hősivé avassuk azt is, ami nem volt hősi, nem volt haladó, nem volt igaz, ez csak ámitása a nemzeti önismeretnek és végső soron a közösség látja kárát, mert félrevezető, megtévesztő a tényleges út keresésében, hanem a realitás tényekből, valódi erényekből táplálkozó nemzeti-nemzetiségi büszkeség vállalását példázza: Petőfi prózai és költői sorait idézi a székelvi vitéségről, bátorságról, élni akarásról és halni tudásról. A román nemzeti tudatot említi példának, amely elnyomottsága idején olyan virágokat nyitott, mint az erdélyi románság művelődési törekvései a Habsburg-uralom keserves korszakában. Azt az értékes hagyományt vállalja szerzőnk, amely nem szétválasztja a románok és magyarok és németek szívét, hanem közös, kölcsönös megbecsülésben, egymás tényleges értekeinek tisztelésében egyesíti a szocialista országépítésre.

Tisztázó törekvésének legfontosabb tette – a recenzius szerint –, a nemzet, nemzetiség, állam, állampolgárság fogalmainak, történelmi példákkal alátámasztott, mai használatra szánt értelmezése. Fazekas János ezúttal a publicista feladatát vállalva joggal érzi úgy, hogy ismételtelen tudatosítani kell: a nemzetnek még hosszas perspektívája van, s ebből következik, hogy a nemzetiségek léte is hosszas távlatú. Amilyen mértékben erősödik a szocialista nemzeti tudat a román nemzetben, olyan mértékben erősödik a romániai nemzetiségekben is. A gazdasági integráció egyáltalán nem vezet el a nemzetek és nemzetiségek integrálódásához. A nemzetiségek beépülése a román állam szerkezetébe „az ország társadalmi-gazdasági és politikai szerkezetébe”, nem áll semmiféle kapcsolatban nemzeti integrációjukkal olyan értelemben, hogy mint etnikai közösség, elvesztenék nemzeti vonásait. Továbbra is megőrzik nemzetiségüket, nemzeti nyelvüket és kultúrájukat. Amikor tehát arról beszélünk, hogy a nemzetiségek a román néppel együtt integrálódnak az új szocialista életbe, nem úgy értjük ezt, hogy beépülnek a román nemzetbe, hanem, hogy beilleszkednek a közös építő erőfeszítésekbe a közös hazában.”

Nemcsak az elméleti tájékozódás követeli meg a fogalmak tisztázását, habár egy olyan társadalomban, amely minden eszközzel növelni igyekszik tagjainak eszmei képzettségét, a nemzet-nemzetiség viszonyának ismerete országos fontosságú közügy, de szükség van erre azért is, hogy románok vagy magyarok egyképpen helyesen ítélhessék meg az együtt élés napi kérdéseit vagy éppen a dilemmáit. „Egy helyütt például megtörtént, hogy a művelődési ház egyes szakirányítói megszüntették a magyar nyelvű

színjátszó csoportot és dalárdát, hogy ily módon megátolják úgymond a „nemzeti elkülönülést”, a „nemzeti szeparatizmust.” A dolgokat ad abszurdum véve derül ki igazságuk vagy téves voltuk. Fazekas János odáig feszíti a gondolatot, hogy az ilyen „óvatosság” alapján meg kellene szüntetni a magyar és német színházakat, nehogy nemzeti elszigetelődéshez vezessenek. Tehát fel kellene adni a párt nemzetiségi politikájának sarkalatos tételét: az anyanyelv használatát. S vajon okozott-e számtalan esetben tévedést, zavart a nemzetiség és állampolgárság fogalmainak összetévesztése egyének vagy hatóságok részéről, hiszen az 1944 előtti rendszerek ezt szándékosan egybemosták. Így alakult ki, terjedt el az Osztrák–Magyar Monarchia idején a politikai nemzet fogalma, amely az ország egész lakosságát egyetlen nemzetnek tekintette, függetlenül attól, hogy milyen nyelven beszélnek, milyen etnikai közösséghez tartoznak, tehát milyen nép, nemzet, nemzetiség tagjai.

A nemzetiség ezek szerint „olyan történelmileg kialakult, saját etnikummal bíró tartós emberi közösség, amelynek ezenkívül az alábbi meghatározó ismérvei vannak: nemzeti nyelv, nemzeti öntudat és sajátos szellemi alkatát kifejező nemzeti kultúra. A nemzetiségek fejlődésének alapját a mi esetünkben a közös haza szocialista gazdaságának felvirágzása biztosítja.”

Beke György

VIRÁGH FERENC:

AGRÁR- ÉS AGRÁRSZOCIALISTA MOZGALMAK BÉKÉS MEGYÉBEN A DUALIZMUS KORÁBAN 1867–1914. (Békéscsaba, 1979. 166 old.)

Nem véletlen, hogy Békés megye az utóbbi évtizedekben a történészek rendkívüli figyelmében részesült, s tucatszámra rúgó – köztük önérzetes bennszülött – kutatói ontják a cikkeket, tanulmányokat, köteteket, monográfiákat. A buzgó és jeles kutatók egyikének, *Virágh Ferencnek* nemrég megjelent munkája is értékes terméke a Békés megyei helytörténeti irodalomnak. A szerző nemcsak a maga eddigi, immár több évtizedes kutatásainak az eredményét adja itt közre a Békés megyei paraszti, agrárszocialista és szocialista földmunkásmozgalmaival kapcsolatban, hanem bizonyos értelemben az egész 1867 és 1914 közötti addigi kutatásokat összegezni kívánja. A rendkívül gazdag szakirodalom nemcsak könnyítette, de nehezítette is a szerző

dolgát. Miben lehet és érdemes újat és fontosat írni még ezekről a mozgalmakról? Mintha szerzőnk maga is küszködne ezzel a gonddal, hiszen ő is tudja, hogy ez az izgalmas és kedvelt téma milyen mértékben feldolgozott már, s hogy a tudományos megismerésre a múltnak nem minden mozzanata érdemes. A történelmi elemzésnek fegyelmezett ökonómiával kell építenie, az epizódokból csak annyit szabad és kell használni, amennyi a *lényeg* megértéséhez szükséges, s nem lehet minden ténynek, adatnak, névnek egyenlő hangsúlyt adni. Mintha ezzel a követelménnyel nem mindig sikeresen birkózna meg Virágh Ferenc. Nem mindig szerencsés a dolgok tárlásában, stílusában sem, hol mesterkél, hol túlságosan riporter, hol pedig a jelzői harsányak. De végül is nem ez a lényeg, s nem homályosíthatják el a szerző könyvészek tudományos értékeit, újszerű eredményeit.

Az új eredmények között említhetjük Virágh Ferenc ama törekvését, hogy mielőtt a fontos társadalmi-politikai szervezkedésekről, a mozgalmakról beszélne, megismertet bennünket Békés megye legjellemzőbb vonásaival, a demográfiai, a nemzetiségi és a földbirtokviszonyokkal, a tőkés gazdaságfejlődés eredményeivel és hiányosságaival, természetesen főként a mezőgazdaságával, de pillantást vetve az iparra is. Kár, hogy ez a fejezet igen rövidre sikerült, s nem hangsúlyozza azt, amit az új magyar történelmi összefoglalás 7/1-es kötete megtesz, nevezetesen hogy e tájon, főként Békés megyében keveredett leginkább a tőkés agrárfejlődés két típusának, a nagy határu parasztvárosok – nagyközségek: Békéscsaba, Mezőberény, Tótkomlós és a latifundumos, földtelen telepesközségek: Újkígyós, Nagyszénás, Csorvás stb. a kialakulása. Ennek ugyanis messze kiható társadalmi következményei vannak. Innen érthető meg, miért lehetett *Áchim András* demokratikus, radikális parasztszervezőt, akit az agrárproletárok is elfogadtak.

Újszerű, de szűkszavú az agrárszegénység szociális helyzetének elemzése is, sajnálatos, hogy lényegében csak a föld nélküli, vagy az igen kis földű agrárproletárokról, kereseti és lakásviszonyaikról esik szó, anélkül, hogy itt és a továbbiakban kellő figyelmet fordítana a kubikosságra, életviszonyaikra, kiemelkedő szerepükre.

A harmadik nagy fejezetben aztán a szerző – szeretett témaköréhez érkező – végigkíséri a Békés megyei mozgalmakat nem is 1867-től, hanem 1735-től és nem egészen 1914-ig, hanem az *Áchim*-mozgalom háború utáni végleges elfulladásáig. Az 1867 előtti és az azt közvetlenül követő mozgalmakra többnyire csak néhány sor, néhány gondolat jut, így szükségképpen

kissé felszínre sikerül a kép, s csak arra való, hogy alátámassza a szerző erőltetett tételét, miszerint a békési mozgalmak okai és a megszűntetésükre irányuló törekvések évszázadokon át láncolatú kovácsoltak össze. Ez a tétel ugyanúgy nem igazolható, miként az sem, hogy Békésben az 1848-as forradalommal végérvényesen kialakult az agrárproletárizmus, s 1853-ban olyan bérmozgalom robbant ki, amely jellemben a század végéig állítható egy sorba. Tételét maga cáfolja meg néhány oldallal később, amikor – igen helyesen – kiemeli az aradi, a temesvári, majd a budapesti munkásmozgalom hatását, kifejti, hogyan lép „az agrármozgalom az agrárszocializmus útjára”, s hogyan alakul meg Orosházán 1890. május 26-án a megye első új típusú munkásszervezete, az Orosházi Munkáskör.

Ettől a fordulattól kezdve imponáló lendülettel és adatbőséggel vezet végig bennünket a szerző Békés megye agrárproletárjainak, szegényebb és tehetősebb parasztjainak szakadatlan, legyűrhetetlen, megfélemlíthetetlen mozgalmain, helységről helysére, szervezetről szervezetre, a mozgalom igen sok szereplőjének felidézésével, jól jelezve a legkiemelkedőbb eseményeket. Elismerésre méltó a nemzetiségi dolgozók mozgalomba való bekapcsolódásának figyelemmel kísérése, valamint a nőmozgalomhoz kapcsolódásának jelenségeire való számos utalás. A helyi események ismertetése közben a szerző mindig jelzi a kapcsolatokat az országos munkásmozgalommal, illetve az ellentéteket a hivatalos Magyarországgal, nemcsak helyi képviselőivel. Az természetes, hogy a munkásmozgalommal, a szociáldemokrata párttal kapcsolatban inkább azokra a problémákra helyezi a hangsúlyt, amelyek miatt az agrármozgalmak elszakadtak az ipari munkásságtól, de elkülönülése, sőt szembenállása ellenére is jól érzékelteti az összetartozás dialektikáját.

Noha Békés megye kiemelkedő szerepet játszott a Várkonyi- és Mezői-féle mozgalmakban is, vitathatatlanul *Áchim* Andrással és az ő parasztpártjával forrott össze a legjobban. Az utóbbi évek kutatásaihoz képest Virágh Ferenc itt kevés újat tud adni, s a nagy problémák, ellentmondások feloldásában nem sokat segít. Nem tűnik meggyőzőnek *Áchim* Kristóffyiekkel való szövetkezésének magyarázata. *Féja Gézával* viszont feleslegesen vitatkozik, hiszen ő már régen és méltóan megoldotta a „dilemmát”: ő nem Zsilinszky ellenére fogadta szívébe *Áchim* L. Andrást és nem *Áchim* leszorításával emelte magasra Zsilinszky Endrét.

Hársfalvi Péter

TANÚSÁGTEVŐK, 3/a

Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből.

Magyarok a Nagy Október győzelméért, 1917–1921.

Bev.: Milei György, Vál. szerk.: Petrák Katalin. Életrajzi jegyz.: Ács Irén, Milei György, Nagy Eta, Nyers Ilona, Petrák Katalin.

(Kossuth Könyvkiadó, 1977. 505 old.)

A 3/a jelű kötet az 1917–1921 között eltelt 5 év eseményeinek egyik oldalára, történelmünk, munkásmozgalmunk egyik fényes lapjára emlékezik. Ezen idő alatt munkásmozgalmunkra a legnagyobb feladatot a világháború, a polgári demokratikus forradalom, a Tanácsköztársaság, a fehérterror rótta, s ennek megfelelően hol a politikai, hol a fegyveres, hol az illegális, hol az ideológiai, elméleti harcra volt a fő hangsúly. Mindezzel párhuzamosan a sok, volt hadifogoly, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomból, az internacionalizmusból, egy világ-történelmet alakító új társadalom győzelmének kivívásából, építéséből is kivette részét. Az azóta „csak” internacionalistáknak nevezetteknek állít emléket a NOSZF 60. évfordulójára megjelent Tanúságtevők, 3/a jelű kötet.

E visszaemlékezések két alapvető szempontból feltétlen számot tartanak érdeklődésünkre. Egyrészt és elsősorban a konkrét részvétel Szovjet-Oroszország megeremtésében, másrészt pedig a magyar eseményekkel való kapcsolat. E két kérdés azonban a valóság meglehetősen összetett, olykor bonyolult vagy annak tűnő elemeit jelzi. Épp ezért lényeges kérdés, hogy képesek-e ezek a visszaemlékezések a valóság számtalan, mégis elengedhetetlen összetevőjéről – a maguk elsősorban szubjektív megközelítési módjával – hü, objektív a történész munkáját is segítő képet adni. Tovább, mennyire felelnek meg annak a képnek, amelyet bennünk – kik a fenti események után évtizedekkel nyitottuk szemünket, érdeklődésünket, értelmünket a világra – az eltelt 6 évtized eredményei, a tudományos igényű történetírás kialakított. Vagy esetleg éppen módosítják, ha részleteiben is, ismereteinket az internacionalistákról.

A szerkesztőknek a válogatás során nemcsak az anyaggazdagság hálás nehézségeivel kellett megküzdeniük, de szembe kellett nézniük azzal a ténnyel is, hogy a magyar internacionalisták tevékenysége nemcsak a fegyveres harcokra korlátozódott, de ideológiai, gazdasági, társadalmi működésük is jelentős hatású, sokrétű volt.

A kötetbe került visszaemlékezések megismertetnek bennünket az internacionalisták szerteágazó munkájával, mindennapos harcaival, s teszik ezt úgy, hogy az olvasás során érezzük,

tudjuk: bármiről is legyen szó, a motíváló ok minden esetben az elkötelezettség, a hűség azon eszme teljes és maradéktalan valóra váltása mellett, amelyet először az 1848-ban megjelent Kommunista Kiáltvány fogalmazott meg.

Az első lépésekről, a hadifogoly magyarok közti háborúellenes hangulat kialakulásáról, kialakításáról, a fogolytáborokban kezdődő, illetőleg folytatódó szociáldemokráta – sőt, itt-ott már csak formai okok miatt nem kommunista – szervezkedésről, majd az oroszországi események előre haladtával mindinkább a természetes és a közös célok érdekében történő kapcsolatfelvétellel a bolsevik párttal, s végül az októberi eseményekről már a kötet első visszaemlékezései is tájékoztatnak. S hogy az első „napokról” tudósító írásokból megismert események, vélemények nem elszigetelt törekvések, azt bizonyítják azok a – már 1918-ból való – visszaemlékezések, amelyek az OK(b)P Magyar Kommunista Csoportjának megalakulását, a Moszkvai Hadifogoly Kongresszust, a fiatal állam külső és belső ellenfelei ellen az ország egész területén vívott harcaiban való részvételt hozzák számunkra szinte tapintható közelségbe.

Bár távolról sem arról van szó, hogy a magyar internacionalisták hozzájárulását Szovjet-Oroszország megeremtéséhez, megvédéséhez, építéséhez bárkinek is hitelesítenie kellene, mégis (tán jogos büszkeségünk, örömünk miatt) igen fontosak azok az elismerő visszaemlékezések, melyeket a Vörös Hadsereg katonái, parancsnokai írtak.

Fölmerülhet ezúttal is a kérdés, hogy tulajdonképpen milyen nagyságrendű volt hát ez a hozzájárulás? A pontos tárgyiszűrű választ Milei György bevezetője adja kérdéseinkre. A „... jóval több mint tízmillió harcos ... alig egy százalékát tette ki a százezer magyar”. Mégis a visszaemlékezések, s ugyanakkor „e számok jelzik, hogy a magyar és más nemzetiségű külföldi kommunisták, internacionalisták harca a polgárháború egészét tekintve is elsősorban morálisan volt jelentős”.

Bár ennek a kötetnek nem volt feladata az időben, jelentőségében sokszor párhuzamos magyarországi eseményekre emlékezni, ebben a vonatkozásban is bővülnek ismereteink. Mert a néhány, a majdani magyarországi eseményekhez szinte közvetlenül is kapcsolható visszaemlékezésnél (amilyen pl. „Az első Magyar Kommunista Pártiskola”) ezúttal többet mond az a – még a meggyőződés óvatos formálódását sejtető írásokból is kicsendülő – hit, bizonyosság a lenini eszmék erejében, amelyre a vérbe fojtott Tanácsköztársaság után, a Horthy-rendszer éveiben oly nagy szükség volt.

A korábban megjelent kötetek kapcsán már dicséret szerkesztői munka ezúttal is elismerést érdemel.

Somlyai János

A FALU SZOCIOGRÁFIÁJÁRÓL – HÁROMFÉLEKÉPPEN

A romániai nemzetiségi könyvkiadó, a Kriterion honismereti kiadványaival is méltán szerzett hírnevet országhatárokon innen és túl. Legfrissebb kiadványaiból most csupán egyre hívjuk föl a figyelmet, ugyanakkor a szintén bukaresti Politikai Könyvkiadó két kiadványáról szólnék, amelyek megérdemlik, hogy a Honismeret olvasói is közelebbről megismerjék.¹

Az *Így teltek hónapok, évek* borítólapján két kimunkált, a nehéz sorsától megráncosodott, egymásra tett öregasszonykéz fejezi ki jelképesen a kötet tartalmát. Őt időse ember önéletírását tette közzé a kiadó *Salamon Anikó* gondozásában: a bukovinai *Csobot Borbála*, a Kis-Küküllő menti *Botos Amália*, az ugyane vidékre való *Magyar István Piko*, *Máté Mihály*, valamint a gergyai *Czirják Gergely* vall életéről, főleg gyermekkoráról.

Nemcsak, vagy legalábbis nem elsősorban néprajzi értéke van ezeknek a szövegeknek. Nem a hagyományos világ látványos elemeit rögzítik, nincsenek benne színes mulatságok, fonók, népviseletek, verekedések. A benne élő számára mindez magától értetődő, természetes kellék. Ezzel szemben felvillan több tucatnyi sors, életút, nekibuzdulásokkal és megtorpanásokkal teli élet. A sivár, örömtelen hétköznapiakat itt-ott megtörő apró örömök, s az egy életre szóló keserű élmények, amelyek elkísérik az embereket mindhalálig. A visszatekintő természetből következően ki csöndes megadással, ki az időse emberek bölcs derűjével, ki pedig a nehéz élet keserű szájjával pillant végig életén. Közös vonása azonban mindeniküknek, hogy őszinték. Ezért jelent a kötet élményt az olvasónak, a letűnt világot már csak közvetve ismerőknek is.

A kolozsvári filozófus *Balázs Sándor* könyve: *Szociológiai és nemzetiségi önismeret* példamutató alapaossággal és körültekintéssel veszi szemügyre a romániai magyar falukutatás kezdeteit, a *Dimitrie Gusti* vezette világhírű román szociográfiai iskola termékenyítő hatását a romániai magyar kutatók nemzetiségi önismeret felé tájékozódó szociográfiai fölméréseire.

A bírálva hasznosítás elvének hangsúlyozásával néz a szerző szembe a két világháború közötti művelődési élettel, sürgetve, hogy az iro-

dalmi örökség számbavétele és az értékek újrakiadása után kerüljön sor a filozófiai, ezen belül a társadalombölcseleti örökségre is, amelyben különösen a szociográfia területén kiemelkedő eredményekről számolhat be. A nemzetismeret szociológiájától a nemzetiségismeret szociográfiájáig, körülbelül ez sommásan megfogalmazva a két világháború közötti romániai magyar szociográfusok (a szervezetten és a magányosan dolgozóké egyaránt) útja, a Gusti-féle iskolától a sajátos, a nemzetiségi önismeretet szorgalmazó és erősítő valóságfeltárásig. Lustrára kerülnek a Korunkban megjelent írásokon és szerzőkön kívül – róluk eddig is volt már szó – a különböző „polgári” és egyházi csoportosulások és lapok, többek között az Erdélyi Helikon, a Hitel, az Erdélyi Múzeum idevágó törekvései is. Különösen részletesen ismerteti Balázs Sándor az Erdélyi Fialatok mozgalmaának indítórúgóit, tevékenységének fölfelé ívelő szakaszát és bukását, ugyanis szoros kapcsolatban állott a korszak szociográfiai tájékozódásával: való alapon nyugvó önismeretet, korszerű faluismertetet és gyakorlati falumunkát hirdetett.

A szociográfiai önismerettől a nemzetiségi szociológia felé című összefoglalójában a szerző maga vonja le az elődök munkáját számba vevő tanulmányának legfontosabb tanulságát: „Szükség van tehát nemzetiségi szociológiára, igenis szociológiára, ami azt jelenti, hogy nem elégedhetünk meg a nemzetiségi megismerésben segéd tudomány-szintű szociográfiával, az eddigi és a múltban fölhalmozódott lemérő-ábrázoló tapasztalatokból a szocialista nemzetiség léthelyzetét az általános szociológiai elemzés szintjére kell emelnünk.”

Kötések, sodrásban a címe annak a riportkötetnek, amely a Politikai Könyvkiadó gondozásában látot napvilágot 1980 januárjában. A kötet a bukaresti Falvak Dolgozó Népeben 1968 és 1978 között megjelent riportokból tartalmaz válogatást két munkatárs, *Cseke Péter* és *Zágoni Attila* összeállításában. Tíz szerző 34 írásában vall arról, hogy a lap köré csoportosuló falujáró krónikások, belső és külső munkatársak, miként tapintanak rá a mai falu legégetőbb kérdéseire, a paraszti életforma-változásra s a vele összefüggő jelenségek hosszú sorára. Kiragadva néhányat a fontosabbnak érzett kérdések körül, az egyén és a közösség helytállása, a megmaradásért vívott mindennapi küzdelem, a múltban gyökerező, abból táplálkozó, de a múlt koloncaitól szabadulni vágyó emberek korszerűbb életformát teremtő gondja, az idegenbe szakadt egyén beilleszkedése az új közösségekbe, az ezzel járó összes buktatókkal és apró elégtételekkel.

Írók, újságírók, történészek csapnak föl riportternek, hogy közelebbről megvizsgálják s az általános érvényű emberi tanulságokat, kihámozják tanyák, falvak, nagyközségek lakóinak

¹ Így teltek hónapok, évek. Őt életrajz. Válogatás és gondozta *Salamon Anikó*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 400 old. *Balázs Sándor*: Szociológia és nemzetiségi önismeret. (A Gusti-iskola és a romániai magyar szociográfia.) Kritikai tanulmány. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 364 old. *Kötések, sodrásban*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 244 old.

gazdag tapasztalatából. Egyszerű emberek, vezetők, földművesek és falusi értelmiségiek sorsa fonódik össze és ágazik szerteszt ezekben az írásokban.

Szabó Zsolt

LAJOS ÁRPÁD:

NEMESK ÉS PARTIAK SZUHAFÓN

Borsodi kisonográfia 8.

A tanulmányt sajtó alá rendezte

és szerkesztette: *Viga Gyula*.

(Miskolc, 1979. 71 old., 13 kép)

Köztudott dolog, hogy a 18–19. század folyamán Európában Lengyelország mellett Magyarországon élt a legtöbb nemes, mintegy 6 százaléka az ország akkori lakosságának. Többségük azonban jóformán csak nemesi levéllel rendelkezett, jobbágyteleknyi vagy még kisebb földterületen gazdálkodott. Életmódjuk éppen ezért sok mindenben hasonlatos volt a telkes jobbágyokéhoz, de nemesi kiváltságaik miatt természetesen előnyösebb társadalmi státust élveztek. Nagyobb részük saját igazgatás alatt álló, ún. curialista településeken lakott. E települések nagyobb számban a török hódoltság területén és a királyi Magyarország peremrésein találhatóak. Elvéve azonban más vidéken is felbukkannak, így az Alföldön is (ilyen pl. a Szolnok megyei Csépa, amelynek kutatása éppen most folyik). A kiváltságos területek (Jászság, Kis- és Nagykunság, Hajdúság stb.) lakóival együtt, akiknek státusa, életmódja és mentalitása hasonló volt e kismemesi réteghez, már számban is jelentős csoportját képviselték a korabeli magyar társadalomnak.

Ennek ellenére néprajzi kutatásunk eddig kevés figyelmet szentelt e társadalmi rétegnek. Lajos Árpád könyve elé írott bevezetőjében *Tálasai István* röviden áttekintette az eddigi szakirodalmat, sőt egyes szépírók munkáit, s ez is megállapításunkat igazolja. Bár bizonyos részterületekben az eddigi kutatás is érdeklődött a nemesség iránt, hiszen a paraszti kultúrára gyakorolt hatások jól lemérhető többek között az építkezésben, viseletben, lakberendezésben. Társadalomnéprajzi elemzésük terén azonban még nagyon sok tennivalónk van.

Éppen ezért örülhetünk annak, hogy ebből az adósságból törlesztett a miskolci Herman Ottó Múzeum Lajos Árpád egy korábbi írásának (1955-ben készült) közrebozsításával.

Lajos Árpádot családi kapcsolatok is kötötték a Gömör megyei Szuhafóhoz. Adatai közt ezért gyakran olyan árnyalatnyi eltérések pon-

tos rögzítéseire is ráakadhatunk, amelyek általában nehezen megfigyelhetők.

Tanulmányában *Ila Bálint* és *Forgon Mihály* történeti kutatásai alapján röviden végigtekint a szuhafői nemes és nemtelen családok történetét. A nemes családokat már a 15. századtól kezdve nyomon követhetjük írásos források alapján. A zsellércsaládok felderíthető története írásos források hiányában természetesen csak a múlt századtól rögzíthető. Amíg a nemes családok (Bartók, Lenkey, Császár, Császár stb.) leszármazottai jórészt ma is a faluban élnek, a zsellércsaládok munkavállalásaik révén a múltban is mozgékonyabbak voltak, gyakorta cserélődtek. A tanulmányból megismerhetjük a szuhafői nemes és nemtelen családok rövid történetét és a településen belüli elkülönülését. Amíg korábban mindkét réteg a *parti* (domboldali) részekben települt meg egymástól elkülönülve, a mai település képében a nemesek a község völgyi, patakparti részét (*derék*) szállták meg, a zsellérek pedig partiak maradtak. Keveredés csupán az elmúlt évtizedekben, a felszabadulás után kezdődött meg.

A társadalmi elkülönülés alapja a származástudat és a vagyoni helyzet. A nemesi származás és a vagyonság legtöbbször összefüggött egymással. A tanulmányból kiviláglik, hogy a nemtelen zsellérréteg mindenben igyekezett követni a község nemes családjait, de azokat anyagi helyzete miatt csak nagyobb, esetleg évtizedes késésekkel tudta utolérni. Ez viszont – amely általánosan jellemző jelenség volt az alávett osztályoknál, rétegeknél – lehetővé teszi, hogy viszonylag pontosan korhoz köthessünk egyes jelenségeket, illetve azok változásait. A nemesek mai, derékban levő eklektikus, több szobás lakóházai újabb építmények, néhány emberöltővel ezelőtt ők is hasonló két- vagy háromszatú házban laktak, mint most a partiak. Változás történt a felhasznált építőanyagokban is. Már inkább a vagyoni helyzet, a gazdaság jellegét mutatják a melléképületek, amelyek egy része – önálló gazdaság hiányában – a szegény sorsú partiaknál nem is volt meg. Eltérően alakult az örökösödés rendje is a két rétegnél. Bár Szuhafő a palóc-barkó terület keleti pereméhez tartozik, nem találjuk meg a jellegzetes, ismert palóc rokonsági terminológiát. Ennek valószínűleg éppen a nemesi származás, s az ebből adódó nagyobb nyitottság lehet az oka. Az eltérő anyagi helyzetből fakadó különbségek megfigyelhetők Lajos Árpád szerint a két réteg táplálkozásában is.

Sokkal fontosabbnak tartjuk azonban a tanulmánynak azon részeit, amelyekben a két rétegnek a falu társadalmában elfoglalt helyét elemzi a szerző. Az éles társadalmi elkülönülés megmutatkozott az egyházi életben, de a falusi tisztségek betöltésében is. Ez utóbbiak természetesen a nemesek kezén voltak. A templomi

ülésrendet a házassági kapcsolatok befolyásolták. Ennek révén előkelőbb, de hátrább levő helyre, székbe is be lehetett kerülni. Ez természetesen a társadalmi presztízs változását mutatja. Éles különbségek voltak a két réteg viseletében, nemcsak a felhasznált ruhaanyagot illetően, hanem egyes viseleti darabok (pl. sarkantyú) használatának tiltásában is a szegényebb sorsúaknak. Amint a zsellérek átvettek valamely ruha- vagy hajviseletdívatot, a deréki nemesek rögtön felhagytak vele. A két réteg mindennapi érintkezését, a nemesek elzárkózását mindennél jobban mutatja, hogy a parti felnőtteknek magázni illett, s kellőképpen megtisztelni a nemes származású gyerekeket is. A játsszóknak is a derékiak viselték a vezető szerepeket, bár az éles elkülönülés főleg az ifjúkorban alakult ki. Mulatságaikat, báljaikat, szórakozásaikat, elkülönült csoportokban tartották. A fonás és a fonóházi szokások inkább a partiakra voltak jellemzőek az elmúlt évszázadban. Bár összeházasodás a rétegek között a legtrikább esetben fordult elő, a lakodalom rendje mégis nagyjából azonos volt, s ez közelebb hozta a két réteget. A partiak a nemes vendégekkel reprezentáltak – írja Lajos Árpád. Egyes elemeiben eltérések vannak a családi-emberi élet szokásainál is, a két réteg hitvilága között azonban lényeges különbséget nem lehet felfedezni.

A két társadalmi réteg egymáshoz való közlekedését a 30-as évektől felerősödő polgárosodás segítette, de nyomait még napjainkban sem tűntette el egészen.

Lajos Árpád tanulmánya már csak terjedelmé miatt sem alkalmas arra, hogy részletesen megvilágítsa a két réteg egymáshoz való viszonyát a társadalmi élet, társadalmi érintkezés és a kultúra minden területén. Mégis nagyon fontos adalékot szolgáltat a Gömör megyei kismesesi falvak és általában a nemesek és a parasztok társadalomnéprajzi kutatásához, népi kultúránk, illetve bizonyos elemeinek jobb megértéséhez. Külön köszönet illeti a tanulmány sajtó alá rendezőjét és szerkesztőjét *Viga Gyulát*, akit a kevéssé ismert és kutatott terület jobb megismertetése vezetett munkájában.

A könyvet Lajos Árpád önéletrajza, valamint fontosabb néprajzi publikációit tartalmazó bibliográfia s német nyelvű összefoglaló zárja.

Barna Gábor

KODÁLY ZOLTÁN NYOMÁBAN

(Szlovákiai Tankönyvkiadó,
Bratislava, 1979. 264 old. és 12 kép)

Kellemes meglepetéssel szolgált a pozsonyi tankönyvkiadó, amikor ez a könyv megjelent a boltokban. Egyrészt, mivel a szlovákiai magyaroknak szinte egyedi darabot adott ki, másrészt, mert a diákságnak kínálja a néprajzi, népzenei ismereteket. Véletlen vagy lesz folytatása is? Reméljük az utóbbit.

Kodály és Galánta kapcsolata közismert, de ez a kötet nem Kodály személyét vizsgálja, hanem az ő szellemében készült.

Mórocz Károly tanár gyűjtötte diákjai segítségével Galánta környékén (középső Mátyusföld) a balladákat, meséket, népdalokat, szokásokat, hogy visszaadhassák a népnek, amit a szándékolt vagy akaratlan felejtés vesz el. Ugyanakkor a gyűjtés módszerét a néprajz mi-benlétét is feltárja a Csallóköz, a Zoboralja, Gömör vagy Bodroghöz ifjúsága számára. Színes fényképanyag, és *Nagy József* festőművész jóvoltából gazdag illusztráció teszi elevenebbé és élvezetesebbé ezt az egyébként is vonzó kiadványt.

Szerencsésnek mondható a szerkesztés és a válogatás is, bár – mint azt *Ág Tibor* a dallamok lejegyzője megemlíti – nem minden dalam a legcsiszoltabb és legépebb változat, de hű keresztmetszete a Galánta környékén még ma is élő népdalkincsnek. Kodály 1905-ben teszi közzé először az ezen a vidéken gyűjtött dalokat, de – hogy lássuk milyen pusztítást végezhet néhány évtized egy nép emlékezetében – a régi stílusú dallamokra (amelyekkel Kodály még találkozott) ma már senki sem emlékszik.

Az első fejezet balladákat tár elénk, jellemezve ennek a vidéknek „dalban elbeszélte tragédiáját”. A második fejezet adó népdaloknak már csak egy része mondható egységesnek, abból a készletből nyújt izelítőt, amellyel gyermekkorában Kodály is megismerkedett. Sokkal mélyebbre nyúlnak viszont a gyermekjátékok, mondókák és a dudánóták, bár ezeknek is megcsappantak az élő képviselői. Persze a dalokat nemcsak önmaguk kedvéért, hanem megfelelő alkalmakkor énekelték. Helyes hát a szerkesztői-összeállítói elgondolás, hogy ezekbe is betekintést enged (lakodalom, fonó, köszöntők, farsang).

Jóleső érzéssel lapozzuk újra és újra a könyvet, azzal az örömteli tudattal, hogy valamit megmentett a kallódástól, s környezetéből kiragadva is élményt nyújt bárkinek. Ugyanakkor gondoljunk bele, hogy ez is csak töredék, s a magyar etnikum északi részének népművészeti kincse még mindig jórészt archívumok mélyén vagy az őrzők emlékezetében él, egyre kopottabban. Kár lenne elveszítenünk.

Molnár László

PESTI FRIGYES 1864. ÉVI HELYNÉV-
GYŰJTÉSE. KOMÁROM MEGYE
(Tatabánya, 1977. 309 old.)

Legrégibb nyelvemlékeinktől kezdve léptenyomon találkozunk földrajzi nevekkal, különösen sok ilyen találunk a különböző birtokadomány-levelekben. Minden művelt magyar ember ismeri a tihanyi apátság 1055-ből származó alapító levelét. A latin nyelven fogalmazott okiratban magyarul olvashatjuk a kolostornak adományozott területek neveit. De nemcsak Veszprém megyéből idézhetünk ilyen ősi adatokat, hanem más, így az egykori Komárom és Esztergom vármegyéinkből is. Ezek éppoly becses forrásai múltunknak, mint a tárgyi emlékek, csak kellő szakértelemmel kell őket vallatóra fognunk.

Mindezek alapján nagyon is érthető, hogy a reformkor kezdetétől fogva nem lankadó erővel szorgalmazta a magyar tudományos közvélemény, így elsősorban „A magyar tudós társaság”, vagy ahogy később és ma is nevezik a Magyar Tudományos Akadémia, a földrajzi nevek szakszerű összegyűjtését. Érdekes megemlíteni azt is, hogy a vállalkozás szorgalmazói, például *Teleki József* gróf az Akadémia akkori elnöke, *Toldy Ferenc* az Akadémia főtitkára és mások, nem pusztán tudományos, hanem nemzeti ügynek is tekintették a helynévgyűjtést, és ebben a nagy erőfeszítést kívánó munkában százak közreműködésére és segítségére számítottak.

*Pesty Frigyes*nek, a jeles történettudósnak halhatatlan érdeme, hogy még az 1867-i kiegyezés előtt a királyi Helytartótanács, az erdélyi Főkormányzók és a katonai hatóságok támogatásával, tehát a korabeli legmagasabb kormányzati szervek segítségével és az akkori Magyarország 63 vármegyéjében irattatta össze nemcsak a város- és községneveket, hanem a határrészek, hegyek, völgyek, utak, folyók, vizek, erdők legelői, szántóföldek stb. neveit is.

A mai Komárom megye földrajzi neveit is e vállalkozás keretében írták össze, az akkor hivatalban levő papok, tanítók, jegyzők, községi bírók a falu „bölcseireinek” segítségével. *Pesty*

– nagyon helyesen – nem csupán a nevek összeírását kívánta a helynevek megörökítőitől, hanem a nevekhez fűződő magyarázatokat is rendre összegyűjtötte, akár a néphagyományból származtak is ezek, akár az írásos történeti forrásokból.

Pesty Frigyes gyűjtése eddig nem jelent meg nyomtatásban, kéziratban áll rendelkezésünkre az Országos Széchényi Könyvtárban. Hazai és külföldi kutatók százai merítették már e nagy értékű forrásból – természetesen kellő kritikával.

Akik a *Pesty Frigyes*-féle gyűjteményhez addig csak nagy fáradtsággal, sokszor vidékről való felutazással, olvasási gondok leküzdésével juthattak, azok tudják kellően értékelni, hogy mekkora segítséget és könnyebbséget jelent a Tatabányán 1978-ban megjelent „*Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye*” címet viselő 309 oldalas kötet és kiadója a *József Attila megyei Könyvtár, Tatabánya*.

Pastinszky Miklós az országos helynévgyűjtő mozgalom Komárom megyei előzményeit és *Pesty Frigyes* életrajzát, munkásságát és helynévgyűjtő vállalkozását méltatja benne a témához illő pontossággal, sőt a névanyag 83. a mai Komárom megyében lévő helységekre terjedő szövegközlését is ő gondozta. *Tapolcainé Sáray Szabó Éva* a jegyzeteket, a név és szövegadatokat, a földrajzi közneveket és az idegen szavak értelmezését végezte, és vállalta a szerkesztéssel járó feladatokat. Meg kell dicsérenünk a fényképes sokszorosítás kitűnő megvalósítását és a finom, ízléses kiállítását is. A kutatók a *Pesty*-féle adatokat fenntartással és szükséges kritikával fogadják, hiszen a gyűjtés körülményei, a feljegyzők és az adatszolgáltatók tájékozottsága nem egyszintű volt: a Komárom megyei anyagban is vannak kitűnően kidolgozott gyűjtések, de vannak ebben ugyanakkor kevésbé elmélyült részletek is. A *Pesty*-féle adatok közzététele mellett a Komárom megyében is szakszerűen folyó földrajzinév-gyűjtés végzése, befejeződése és a feljegyzett anyag későbbi gondos közreadása adja majd meg azt az összképet, amit a névtudomány, a helytörténet, a néprajz stb. és az egész magyar közművelődés vár a vállalkozástól.

A most röviden ismertetett kötet jelentős, követésre méltó lépés, amit más megyei könyvtárak is bizdításnak tekinthetnek.

Dr. Büky Béla–Dr. Végh József

Pályázati felhívás

A Néprajzi Múzeum az MTA Nyelvtudományi Intézete, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az MTA Néprajzi Kutató Csoport, a Hazafias Népfront, a KISZ KB, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége támogatásával, a megyei tanácsok és múzeumi szervezetek közreműködésével meghirdeti az

1981. évi

XXIX. ORSZÁGOS NÉPRAJZI ÉS NYELVJÁRÁSI GYŰJTŐPÁLYÁZATOT

Pályázni lehet: I. Néprajzi és nyelvjárási pályamunkákkal, II. A Néprajzi Múzeum kérdőíveire adott válaszokkal.

A pályázat feltétele, hogy a pályamunkák vagy a paraszti élet saját tapasztalatán, vagy helyszíni gyűjtésen, illetve történeti és levéltári kutatásokon alapuljanak és *eredeti ismeretanyagot tartalmazzanak*. Csak olyan munka adható be, amely nyomtatásban még nem jelent meg és más pályázaton nem vett részt.

I. TÉMAKÖRÖK

Néprajzi Múzeum

1. A család vizsgálata (családi termelés, üzemszervezete, jövedelem, családtípus stb.), egy parasztcsalád életkörülményeinek alakulása 1945 után (önéletrajzok, családi naplók, családi számadáskönyvek stb.). 2. Hagyományos és új munkaeszközök (a régi paraszti gazdálkodás és háztartás eszközeinek felkutatása). 3. Felszabadulás utáni paraszti háztartások leírása. 4. A falusi kismesterségek (múltjuk és fennmaradásuk 1945 után). 5. Falusi nők társadalmi helyzetének összehasonlítása 1945 előtt és után. 6. A lakosság vándorlásának vizsgálata a múltban (summásmunka, kivándorlás, kitelepítés stb.) és a jelenben (tömeges városbákoltozás, ingázás). Paraszti életkörülmények között élő, ipari munkával foglalkozó családok életmódja és kultúrája (újonnan telepített ipari üzem, gyár környékén, Budapest és a nagyvárosok külső negyedében stb.). 7. Szabadon választott néprajzi témák (hagyományos paraszti gazdálkodás, uradalmi cselédek, serdülő- és gyermekkor néprajza, hiedelemtörténetek, temetők stb.). 8. Dokumentumok (fényképek, kéziratok stb.) gyűjtése.

MTA Nyelvtudományi Intézete

1. Nyelvjárási szókincs: tájszavak, szólások, közmondások. 2. Személynevek (ragadványnevek, keresztnévek, becenevek). 3. Állatnevek, állatszólítók (üző, terelő, hívó szavak). 4. Növénynevek (népi elnevezések és ezek eredetét magyarázó történetek). 5. Földrajzi nevek (új gyűjtések, esetleg korábbi gyűjtések kiegészítése).

Szabadtéri Néprajzi Múzeum

1. Telekrendezés (parasztporták, tanyák és telkek jellegzetes elhelyezkedése egy településen, porták belső rendje, felmérések, alaprajzok). 2. Kerítések, kapuk, kutak. 3. Paraszti kertek népi növényismerete (virágos-, konyha- és gyümölcsöskertek etnobotanikai vizsgálata). 4. Préházak, pincék. 5. Szobabelső, hagyományos butorendezés, konyhák, kamrák berendezése. 6. Tárgyfelkutató lapok kitöltése (igényelhető a Néprajzi Múzeumtól).

MTA Néprajzi Kutató Csoport

1. Egy falu népi hiedelmeinek teljességre törő, rendszeres leírása. 2. Egy énekes teljes dalrepertoárjának bemutatása (közös éneklés, daltanulás alkalmi egy mai faluban). 3. A

nők helyzetének megváltozása a falusi társadalomban (szerepük a családban, a munkában, a közéletben a felszabadulás előtt és napjainkban). 4. Egy falu hagyományos közlekedési eszközei járművei (szekerek, szánok stb. készítése, használata, alkatrészei és azok elnevezései). 5. Egy falu hagyományos táplálkozásának bemutatása a legújabb fejlődés jelzésével.

Magyarországi Nemzetiségi Szövetségek

A. Néprajz. 1. A nemzetiségi falvak építkezése, lakberendezése. 2. A paraszti gazdálkodás, a kismesterségek, a háztartási eszközök leírása, különös tekintettel a szakszókincsről és a használatban végbement változásokra. 3. Népviselet leírása, tekintettel a viseletdarabok változására és a vegyesnemzetiségű területeken megfigyelhető különbségekre. 4. A különböző nemzetiségek parasztságának társadalmi összetétele, életmódja egykor és ma. Egy-egy nemzetiségi település története és kapcsolata a magyar anyanyelvű környezettel (egymásrahatás, kölcsönös kapcsolatok). 5. A naptári év szokásai, gyermekfolklór, mesék, mondák gyűjtése. 6. Egy-egy település népdalkincsének, zenekultúrájának, táncgyománymányainak rögzítése.

B. Nyelvészet. 1. Földrajzi nevek, ragadványnevek, szólások gyűjtése. 2. A kétnyelvűség kérdései egy-egy közösségen belül, a második nyelv tanulásának körülményei.

C. Források, dokumentumok begyűjtése: archív fényképek, gazdasági naplók, számadáskönyvek, levelek, önéletrajzok stb.

Tudnivalók a pályázatok elkészítéséhez

a) A pályázat nyílt, azon bárki részt vehet, beleértve a főiskolai, egyetemi hallgatókat is. Egy pályázótól több pályamunkát is elfogadunk és több pályázó vagy szakkör közösen is készíthet dolgozatot. A pályázatnak felnőtt és ifjúsági tagozata van.

b) A pályamunkák két, azonos tartalmú és kiállítású (azonos fotókkal, fonetikus bejegyzésekkel stb. készült), lehetőleg gépelt példányban kell beküldeni a gyűjtőhely szerint illetékes megyei múzeumigazgatóság címére. A nemzetiségi témájú pályamunkákat három példányban kell beadni (a harmadik példány az illetékes nemzetiségi szövetség tulajdonába megy át).

c) A paraszt-önéletrajzokat, a kérdőívválaszokat és a tárgyfelkutató nyomtatványokat elegendő egy kézzel írott példányban elkészíteni, ezek közvetlenül a Néprajzi Múzeumba küldendők.

d) A gyűjtők a szakirodalmat elsősorban tájékozódás, a gyűjtési szempontok kialakítása céljából használják, a pályamunkán a hangsúlyt a saját maguk által gyűjtött anyagra helyezik.

e) A pályázók a pályázatot meghirdető intézményektől írásbeli, illetve szóbeli szakmai segítséget kérhetnek. A pályázókat a következő új gyűjtési útmutatók segítik, amelyeket postai úton a Néprajzi Múzeumtól lehet igényelni. *Morvay Péter:* Egy falu története a szájhagyomány és más helyi források alapján. *Szacsavay Éva:* Utmutató a paraszti élet ünnepeinek és szokásainak változásvizsgálatához. *Molnár Mária:* Utmutató család-történeti kutatásokhoz. Ezen kívül nyelvjárási, névtani témájú pályamunkákhoz és tájszavak, szólások-közmondások gyűjtéséhez is készültek útmutatók, amelyeket vagy a Néprajzi Múzeumtól, vagy a Nyelvtudományi Intézettől (Bp. pf. 107. 1364.) lehet igényelni.

f) Nem lehet a pályázaton doktori értekezésekkel, továbbá olyan kéziratokkal résztvenni, amelyek elkészítését hivatalos munkaterv írja elő.

g) A pályázatok beadási határideje: a megyei múzeumigazgatóságoknak: az általuk meghatározott határidőig; a Néprajzi Múzeumnak (Bp. Kossuth L. tér 12. 1055) 1981. szeptember 30.). A határidőig be nem érkezett pályamunkák az országos döntőn nem vehetnek részt. A pályamunkán fel kell tüntetni a szerző nevét, pontos címét és foglalkozását. Ezek hiányában a pályamunka szintén nem vehet részt az országos döntőn.

II. KÉRDŐIVEK

Azok, akik kérdőívvel kívánnak pályázni, az alább felsorolt kérdőiveinkből választhatnak és postai úton igényelhetnek a Néprajzi Múzeumtól: *K. Csilléry Klára*: Szobabelsők (1 sz.), *Balassa M. Iván*: Épületfalak (2 sz.), *Juhász Antal*: Tanyai telekelrendezés (3 sz.), *Selmeczi Kovács Attila*: A csürök építése és használata (4 sz.), *Boross Marietta*: Kertészeti építmények (7 sz.), *Varga Zsuzsa*: Szakrális emlékek (8 sz.), *Kecskés Péter*: Présházak és pincék (9 sz.).

A kérdőívek pontos és hitelt érdemlő válaszait csak egy példányban, közvetlenül a Néprajzi Múzeumba kell küldeni. A kérdőívek díjazásánál nem teszünk különbséget felnőtt és ifjúsági pályázók között. Felhívjuk mindazok figyelmét, akik önálló dolgozataikkal az elmúlt évben helyezést nem értek el, kapcsolódjanak be a kérdőíves gyűjtésbe, ahol nagyobb valószínűséggel részesülhetnek jutalmazásban.

Országos díjazás: A megyei díjakat az alábbi jubileumi pályadíjakig egészítjük ki:

Felnőtt kategória: I. díj: 4000 Ft, II. díj: 3000 Ft, III. díj: 2000 Ft

Ifjúsági kategória: I. díj: 2500 Ft, II. díj: 2000 Ft, III. díj: 1500 Ft

Kérdőív válaszok: I. díj: 500 Ft, II. díj: 300 Ft, III. díj: 200 Ft.

Aki egy kérdőívet több községben is feldolgoz, vagy bő rajz- és fényképkiegészítést ad kérdőívéhez, *kiemelt I. díjat: 1000 Ft*-ot nyerhet.

Eredményhirdetés országos szinten: 1981. decemberében lesz.

Néprajzi Múzeum

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Ebben az esztendőben 75 éve annak, hogy II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvait – csaknem 200 éves számkivetés után – hazahozták. Ma is élnek még olyan emberek, akik részt vettek az 1906-os Rákóczi-ünnepségeken vagy szemlélői voltak, és emlékét mindmáig megőrizték. Az elmúlt esztendőben *dr. Somlyai József*, mint szemtanú mondta hangszalagra a ma emberét is lelkesítő visszaemlékezéseit a Debreceni KLTE Gyak. Ált. Isk. II. Rákóczi Ferenc honismereti és műemlékvédő szakköre számára.

A vajai Vay Ádám Múzeum pályázatot hirdet az általános és középiskolai tanulók körében, hogy kutassák fel településükön azokat a személyeket, akik részt vettek az 1906-os Rákóczi-ünnepségeken. Jegyezzék le vagy vegyék hangszalagra a visszaemlékezéseiket. Gyűjtsék össze az ünnepségekre vonatkozó újságcikkeket, kéziratokat, leveleket, képeslapokat, fényképeket és minden olyan emléket, amely az ünnepségre vonatkozik. A legjobb gyűjtőket (külön kategóriában az általános és középiskolásokat) tárgy- és könyvjutalomban részesítjük.

A pályázó a gyűjtőmunkájában a visszaemlékezéseken kívül közölje: *az adatgyűjtő, adatszolgáltató nevét, pontos címét, foglalkozását, életkorát.*

A pályamunkában az 1906-os ünnepségen kívül településükről leírhatnak minden olyan emléket, emlékeztést, amely a kurucokra, vezéreikre vonatkozik.

Kérjük az iskolák igazgatóit, történelemszakos tanárait, szíveskedjenek a tanulók között kihirdetni pályázati felhívásunkat és segítsék elő sikerét.

A pályázat határideje: *1981. május 15.* Eredményhirdetés: *1981. május 30.* A pályamunkákat a következő címre szíveskedjenek beküldeni: *Vay Ádám Múzeum, 4562 Vaja.*

Molnár Mátyás
múzeumigazgató

KÖSZÖNTJÜK A 70 ESZTENDŐS GY. SZABÓ BÉLÁT

Gy. Szabó Béla: Hónapok c. sorozatából a Július

A magyarvalkői vártemplom (Csomafáy Ferenc felvétele)